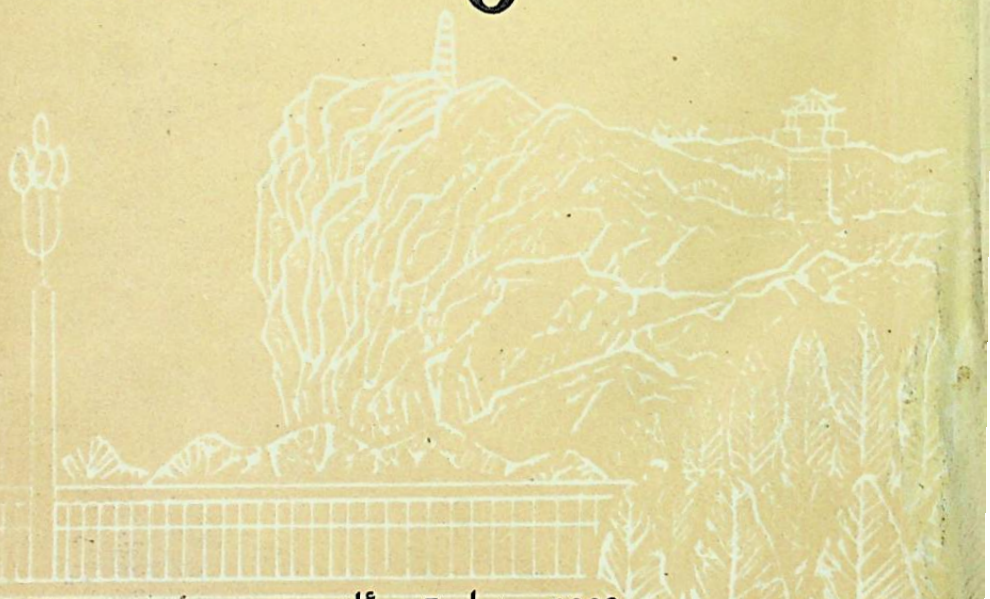
ئۇيغۇر تارىخ ماتېرىياللىرى

8

1992 - يىل 7 - ئاي

ئۇرۇمچى تارىخ ماتېرىياللىرى

(8)

ئۇيغۇر كىتاب نەشرىياتى

ئۇرۇمچى تارىخ ماتېرىياللىرى

(8)

جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى ئۇرۇمچى
شەھەرلىك كومىتېتى تارىخىي ماتېرىياللار كومىتېتى

يۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى

ئۇرۇمچى تارىخ ماتېرىياللىرى

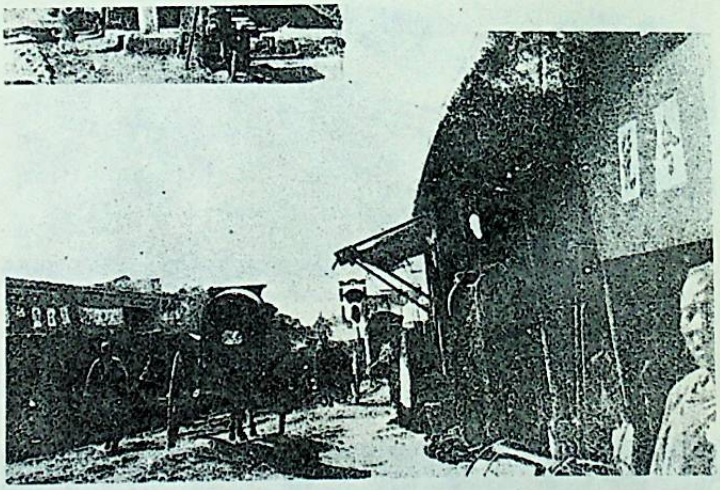
(8)

جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى ئۇرۇمچى شەھەرلىك
كومىتېتى تارىخىي ماتېرىياللار كومىتېتى تۈزگەن
«1 - ئاۋغۇست» باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
1992 - يىل 7 - ئاي 1 - نەشرى

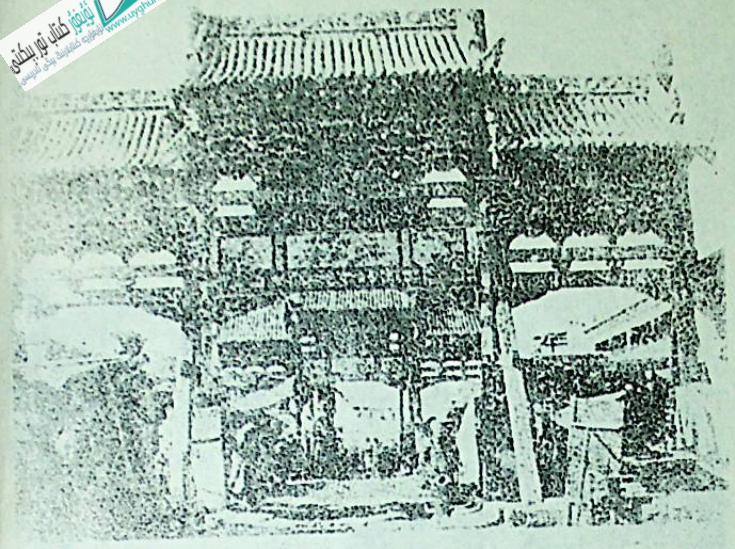
باھاسى 2.50 يۈەن

1 . لیۇجىنتالڭ دەۋرىدە(1886 - يىللىرى) ياسالغان ئۇ-
رۇمچى يېڭى شەرقي دەرۋازا 迪化新东门

2 .يالڭزىڭشىن دەۋرىدىكى ئۇرۇمچىدىكى ئەڭ ئاۋات يول
جۇڭسەن يولى 杨增新时期乌鲁木齐最繁华街

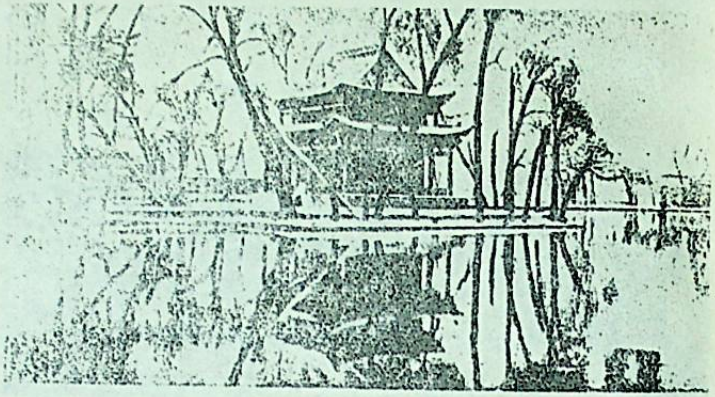
大十字牌坊

3 . داشزى (پەيلۇ)نىڭ 1936 - يىلدىكى كۆرۈنۈشى

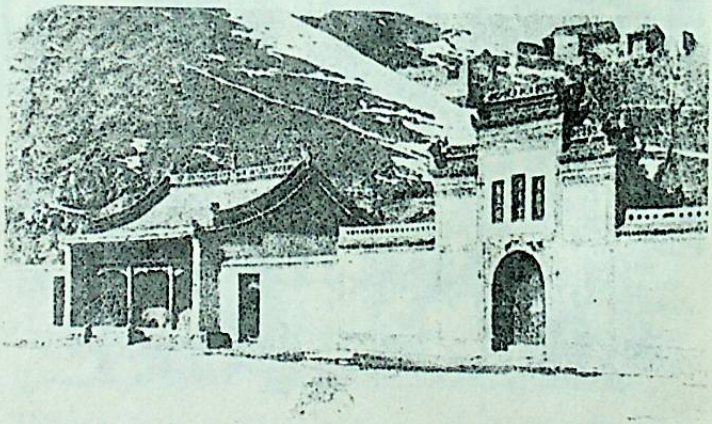
西大桥旧址

4 . 1913 - يىلدىكى چولۇڭ كۆۋرۈك

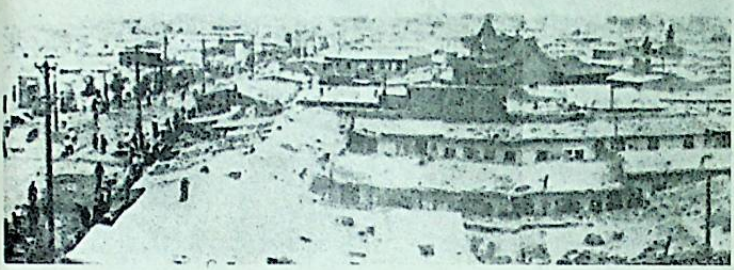
迪化镜湖之风景

5 . ئازادلىقنىن ئىلگىرىكى خەلق باغچىسى جەنخۇ كۆلى مەنزىرىسىدىن بىر كۆرۈنۈش

老红庙子

6 . لاۋخۇڭمياۋزى بۇتخانىسىنىڭ ئازادلىقنىن ئىلگىرىكى كۆرۈنۈشى .

7 .ئازادلىقتىن ئىلگىرىكى نەنجىڭنىڭ كۆرۈنۈشى .门化南迪

8 . ئۆلكىلىك 6 - باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچى - ئو-
قۇغۇچىلىرىنىڭ 1937 - يىلى چۈشكەن خاتىرە سۈرىتى .
سۈرەتلەرنى شېرىپ خۇشتار تەرمىنلىدى

مۇندەرىجە

پارتىيەمىزنىڭ شىنجاڭدا شېڭ شىسەيگە بىرلىكسەپ
خىزمىتى ئىشلىگەنلىكى ھەققىدە بىر قانچە قا-
رىشىم ..... چىن يۈن (1)
بارلىقىنى شىنجاڭ خەلقى ئۈچۈن بېغىشلاش .....
..... تۇرسۇن ئەمەن تەرجىمىسى (3)
بەشيۈلتۈزلۈق قىزىل بايراق غەربىي دىيار چېگرا
شەھىرىدە لەپىلدىدى... تۇرسۇن ئەمەت تەرجىمىسى (24)
ياپونغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە كومپارتىيە خادىم-
لىرىنىڭ شىنجاڭدىكى چوڭ ئىشلار خاتىرىسى
..... ئابلىمىت تەرجىمىسى (67)
ئۇرۇمچىنىڭ ئازادلىقتىن ئىلگىرى مىللىي مائارىپى
..... مۇسا نېئىمەت (103)
ئەسلىمە ..... ئەخمەت شوقاتوپ (134)
ئازادلىقتىن بۇرۇن ۋە كېيىن ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى ئۇي-
غۇرتىبابەتچىلىكىگە بىرنەزەر ... ياسىن زۇنۇن (150)
شىنجاڭ ئاۋىئاتسىيە ئەترىتىدىكى ئۆزگىنىش ۋە تۈر-
مۇش ھەققىدە ئەسلىمە .....
..... تۇرسۇن ئەمەت تەرجىمىسى (185)
شىنجاڭ ئاۋىئاتسىيىسى ۋە ئۇرۇمچىدە قۇرۇلغان ئا-
ۋىئاتسىيە مەكتىپى ..... شېرىپ خۇشتار (199)

ئۇرۇمچى ئىنقىلابىي قۇربانلارخاتىرە مۇنارىسىنىڭ قۇ-
رۇلۇش جەريانى ... ئىبادەت تۇردى تەرجىمىسى (206)
ئۇرۇمچىنىڭ ئېلېكتر ۋە كىنو ئىشلىرى .....
..... شېرىپ خۇشتار (216)
ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ تېلېفون ئىشلىرى ھەققىدە ئاڭ-
لىغانلىرىم ..... شېرىپ خۇشتار (222)
«شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسى ئىشچىلىرىنىڭ 1946 -
يىلدىكى ئىش تاشلىشىنىڭ ئەھمىيەتى خاتىرىسى
..... تۇرسۇن ئەھمەت تەرجىمىسى (225)
ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ ئۇرۇمچىدىكى مەدەنىيەتى-
قارتىش باش ئۇيۇشمىلىرى ... شېرىپ خۇشتار (244)
ئۇيغۇر شامچىلىقى ۋە ئۇنىڭ ئۇرۇمچى تەۋەسىدىكى
تەرەققىياتى ..... شېرىپ خۇشتار (255)
رۇس مىللىتى ۋە ئۇنىڭ «روزدېستۋو» بايرىمى .....
..... شېرىپ خۇشتار (262)
ماۋزېدۇن شىنجاڭدا ..... ئابلىمىت تەرجىمىسى (266)
قازاق خەلقىنىڭ ئىنقىلابىي پەرزەنتى قاسىم ئەپەندى
..... شېرىپ خۇشتار (283)
خەمىت ھەكىمى توغرىسىدا..... شېرىپ خۇشتار (295)
ئۇرۇمچى تەۋەسىدىكى بۇتخانا، خۇيگۇەن، سىتاگلار
ۋە ئۇنىڭ سەيلە كۇنلىرى ..... شېرىپ خۇشتار (304)
«خەلقچىل ياشلار تەشكىلاتى تەييارلىق ھەيئىتى»
تەرىپىدىن 1949 - يىلى 29 - دېكابىر كۇنى
كەچ سائەت 6 دە قازاق - قىرغىز كولۇپىدا ئى-
چىلغان ئەزالارنىڭ بىرلەشمە زور يىغىنىدا بې-
رىلگەن دوكلات ..... يۇسۇپ مۆمىن (330)

پارتىيەمىزنىڭ شىنجاڭدا شېڭشىسەيگە بىرلىكسەپ خىزمەتنى ئىشلىگەنلىگى ھەققىدە بىر قانچە قاراشىم

(1984 - يىل 12 - ئاينىڭ 20 - كۈنى)

چېن يۈن

1. شېڭشىسەي بىلەن ئەڭ ئالدى بىلەن مۇناسىۋەت ئورناتقان سوۋېت ئىتتىپاقى، پارتىيەمىزنىڭ شېڭشىسەي بىلەن بولغان ئالاقىسى سوۋېت ئىتتىپاقى ئارقىلىق ئورنىتىلغان، شېڭغا قارىتا بىرلىكسەپ ئۇسۇلىنى قوللىنىشمۇ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇسۇلىنىڭ داۋامى.

2. شېڭشىسەي بىر مىلىتارىست، شۇنداقلا ئۇ ناھايىتى چوڭ قارا نىيەتچى. ئۇنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى ۋە پارتىيەمىز بىلەن ئالاقە ئورنىتىشى ئۇنىڭ ئۈچۈن ئېلىپ ئېيتقاندا، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن يارەم ئېلىش ئارقىلىق ئۆز كۈچىنى مۇستەھكەملەپ ۋە كېڭەيتىپ، گومىنداڭدىن مۇستەقىللىق دەۋاسى قىلىش؛ سوۋېت ئىتتىپاقى ئۈچۈن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئۇنى خاتىرجەم قىلىپ شىنجاڭ

بىلەن تۇتاشقان چېگرا لىنىيىسىنىڭ تىنچلىقىنى قوغ-
قەلتۇرۇش؛ بىز ئۇچۇن ئېلىپ ئېيتقاندا، بىرلىكسىزپنى
كېڭەيتىش ھەمدە سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولغان مادداي
ئەشيائالماشتۇرۇش ۋە بېرىش - كېلىشنى ساقلاپ قېلىش.

3. شىنجاڭدا شېڭشىسەيگە بىرلىكسىپ خىزمىتىنى
ئىشلىگەن يولداشلارنى مەركەز بېكىتكەن توغرا فاڭجېننى
ئىجرا قىلىپ، مەركەز تاپشۇرغان ۋەزىپىنى تامامىلىدى،
نەتىجىسى ئاساسلىق ئوزۇندا تۇرىدۇ دېيىش كېرەك.

(«ج ك پ پارتىيە تارىخىي ماتېرىياللىرى»-
نېشى 25 - سانىدىن ئېلىندى)

بارلىقنى شىنجاڭ خەلقى ئۈچۈن بېغىشلاش

جۇڭگو كوممۇنىستلىرى تەكلىپكە بىنائەن شىنجاڭغا كەردى

1933 - يىل 4 - ئايدا، مىلىتارىست شېڭشىسەي سىياسىي ئۆزگىرىشتىن پايدىلىنىپ، ئەينى ۋاقىتتىكى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى جېن‌شۇرېننى تەختتىن چۈشۈرۈپ، ئۆزى شىنجاڭ چېگرا مۇداپىئە ۋاقىتلىق دۇبەنى بۇلۇۋېلىپ، شىنجاڭنىڭ ھەربىي، مەمۇرىي چوڭ ھوقۇقىنى چاڭگىلىغا كىرگۈزۈۋالدى.

شېڭشىسەي تەختكە چىققان دەسلەپكى مەزگىلدە، مىلىتارىست ماجۇڭيىڭ بىلەن جاڭپېيۇەننىڭ شەرق ۋە غەرب ئىككى تەرەپتىن قىستاپ ھۇجۇم قىلىشىغا ۋە ئالدىنقى جېن‌شۇرېن ھۆكۈمىتىدىن قالغان سىياسىي جەھەتتە چېرىك لەشكەن، ئىقتىساد خاراباشقان، مىللىي زىددىيەت ۋە سىنىپىي زىددىيەت ئىنتايىن كەسكىنلەشكەن ۋەزىيەتكە دۇچ كەلدى. شېڭشىسەيدىن ئىبارەت بۇ مىلىتارىست ئىنتايىن قارانىيەت ئىدى. ئۇ قېيىن‌ئەھۋالدىن‌قۇتۇلۇپ ئۆز كۈچىنى مۇستەھكەملەش ۋە كېڭەيتىش، گومىنداڭدىن‌مۇستەقىللىق دەۋاسى قىلىشقا قولايلىق بولۇشى ئۈچۈن، سىرتقا

قارىتا سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇش، جاھانگىر-
لىككە قارشى تۇرۇشنى پاش قىلىپ، ئىچكى جەھەتتە
شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ مەنپەئىتى ۋە ئارزۇ-
سىغا ئۇيغۇن كېلىدىغان بەزى تەدبىرلەرنى قوللىنىپ،
سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىشەنچى ۋە يازدىسىگە ئېرىشۋالدى.
سوۋېت ئىتتىپاقى دۇنيادىكى تۇنجى سوتسيالىستىك دۆلەت
بولغاچقا، جاھانگىر لىكنىڭ قورشاۋى ۋە فاشىزم كۈچلىرى-
نىڭ تەھدىتى ئالدىدا ئىوتتۇرا ئاسىيا رايونىدا بى-
خەتەر، مۇقىم چېگرىنىڭ بولۇشىنى جىددىي ئارزۇ قىلاتتى.
شۇڭا، شىڭشىسەبىنىڭ تەلىپىنى پائال قوللاپ، شىڭشىسەبى-
نىڭ ئۆز رەھبەرلىرىنى تەنجىتىشقا ھەمكارلاشتى ھەمدە
ھەربىي، سىياسىي، ئىقتىسادىي قاتارلىق جەھەتلەردە ئومۇم-
يۈزلۈك ياردەم بەردى. 1935-يىلدىن باشلاپ، سوۋېت ئىتتى-
پاقى يۇيىشۇسۇك ① (ئۆزگەرتكەن ئىسمى ۋاكىشۇچېك) قاتار-
لىق سوۋېت ئىتتىپاقى كومۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزالىرىنى
شىنجاڭغا خىزمەت تىلىرىگە يارەملىشىشكە ئەۋەتتى. شىڭشى-
سەي ئۇلار ۋە باشقا ئىلغار زاتلارنىڭ يارىدەمى ئاستىدا،
1935-يىل 4-ئايدا «جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش،
سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇش، مىللەتلەر ئارا-
ۋەر بولۇش، پارىخور لۇقچا قارشى تۇرۇش، تىنچلىقنى قوغ-
داش، قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىش» تىن ئىبارەت ئالتە بۈ-
يۈك سىياسەتنى تۇزۇپ چىقىپ، بۇنى سىياسىي ئىشلارنى
يولغا قويۇش پروگراممىسى قىلىپ، پۈتۈن شىنجاڭدا يول-

غا قويدى، همده «تالته بۇيوك سياسەت دەرسلىكى» دەپ
گەن كىتابنى تۇزۇپ چىقتىم، تاشكار تەشۋىق ئىشلىرى بار
دى. شۇنداق قىلىپ ئىنتايىن خەتەرلىك ئەھۋالدا قالغان
شىنشىنەي سوۋېت ئىتتىپاقىغا ياردەمنى تاستىدا تۇرۇت
نى روسلۇق لادى، ھاكىمىيىتى دەسلەپكى قەدەمدە مۇستەھ
كەملەندى. ۋەزىيەت تاستا - تاستا مۇقىملاشتى، جەمئىيەت
مۇ بىر قەدەر تىنغا باستى.

ئەينى ۋاقىتتىكى شىنجاڭ سىياسىي ۋەزىيىتىنىڭ
كۆرۈنەرلىك تالاھەدىلىكى مۇنداق ئىدى: سوۋېت ئىتتى
پاقى كۇچلۇك تەسىرى كۈچكە ئىگە ئىدى، ئەنگلىيە، گې
رمانىيە جاھانگىرلىكىنىڭ شىنجاڭدا بەلگىلىك كۈچى، يا
پونىيە جاھانگىرلىكىنىڭ شىنجاڭغا قىزىقىشى غەربىنى
بولسىمۇ، بىراق جۇغراپىيىلىك ئورنى قاتارلىق سەۋەبلەر
تۈپەيلىدىن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تەسىرى بەلەن ئۈزەكگە
سوقۇشتۇرالمايتتى. ئەينى ۋاقىتتا جۇڭگويا پون جاھانگىر
لىكىنىڭ قورالنىق تاجاۋۇزىدىن ئىبارەت مىللىي كىرىزىس
نىڭ دوچ كەلگەنلىكى، گومىنداڭ تالدى بىلەن دۆلەت ئىچى
نى تىنىچلاندۇرۇپ، تاندىن تاشقى دۇشمەنگە قارشى تۇرۇش
تەك ئەكسىيەتچىل سىياسەتنى يولغا قويۇپ، پۈتۈن كۈچى
نى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىنى يوقۇتۇشقا قارا تقان
لىقتىن گەرچە شىنجاڭنى گونترول قىلىشنى ئويلىسىمۇ، لېكىن
ئۇنىڭغا يېتىشەلمەيتتى. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسى ئەڭ
كىرتىي كۈشتىتى ئۇزۇن سەپەرقىلىپ شىمالىي شەنشىگە يېتىپ

يۇنۇر كتاب نۇر بېكتى

جارغا ئدىن كېيىن، مىللەتنىڭ مەنپەئىتىنى چىقىش
لىپ، پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنى پائال ھەرىكەت
لەندۈرۈپ، ئىتتىپاقلىشىشقا بولىدىغانلىقى كۈچلەر بىلەن
ئىتتىپاقلىشىپ، يا پونغا قارشى مىللىي بىرلىك سەپنى
قۇردى ۋە كېڭەيتتى، يا پونغا قارشى تۇرۇدىغانلىقىنى
بىلدۈرگەن شىكىشىسىيگە قارىتا ئىتتىپاقلىشىش، قولغا
كەلتۈرۈش پوزىتسىيىسى قوللاندى. ئەينى ۋاقىتتىكى
ۋەزىيەت خۇددى چىن يۈن 1984 - يىلى كۆرسەتكەندەك:
شىكىشىسىيىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى ۋە پارتىيىسىز بىلەن
مۇناسىۋەت ئورنىتىشى، ئۇنىڭ ئۇچۇن ئېيتقاندا سو
ۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ياردىمىگە ئېرىشىش ئارقىلىق ئۆز
كۈچىنى مۇستەھكەملەش ۋە كېڭەيتىش، گومىنداڭدىن
مۇستەقىللىق داۋاسى قىلىش؛ سوۋېت ئىتتىپاقى ئۇچۇن
ئېيتقاندا، ئۇنى خاتىرجەم قىلىپ، شىنجاڭ بىلەن تۇتاش
قان چېگرا لىنىيىسىنىڭ تىنچلىقىنى قولغا كەلتۈرۈش؛
بىز ئۇچۇن ئېلىپ ئېيتقاندا، يا پونغا قارشى مىللىي
بىرلىك سەپنى كېڭەيتىش ھەمدە سوۋېت ئىتتىپاقى
ئوتتۇرىسىدىكى ماددىي ئەشيا ئالماشتۇرۇش ۋە بېرىپ
كېلىش يولىنى ساقلاپ قېلىش ئىدى.

1937 - يىلى 4 - ئايدا، چىن يۈن (ئۆزگەرتكەن
ئىسمى شىپىك)، تېڭ دەيىۋەن (ئۆزگەرتكەن ئىسمى لى-
گۇاڭ) قاتارلىقلار جۇڭگو كومموپىستىك پارتىيىسى مەر-
كىزىي كومىتېتىنىڭ بۇيرۇقىغا بىسىنائەن، جۇڭگو ئىشچى-

دېھقان قىزىل ئارمىيىسى غەربىي يۆلىنىش ئارمىيىسى قالدۇق قىسىملىرىنىڭ شىنجاڭغا كىرىش ئىشى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى ئارقىلىق شىڭشىسەي بىلەن ئالاقىلاشقاندىن كېيىن شىنجاڭغا باردى. ئۇزۇن ئۆتمەي چىن‌يۈن قاتارلىقلار يەنە گەنسۇ ـ شىنجاڭ چېگرا رايونىدىكى شىڭشىياغا شەخسەن ئۆزى بېرىپ، غەربىي يۆنىلىش ئارمىيىسى قالدۇق قىسىملىرىنىڭ دەخۇا (ئۇرۇمچى)غا ئوكۇشلۇق كىرىشنى كۈتۈۋالدى، غەربىي يۆنىلىش ئارمىيىسى باش ئەترىتىنى تەشكىللەپ سىرتقا قارىتا «يېڭى ھەربىي گازارما» دەپ ئاتىدى. چىن يۈننىڭ جۈڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى شىنجاڭدا تۇرۇشقا ئەۋەتكەن تۇنجى ۋەكىل سۈپىتىدە كېلىشى ھەمدە يا‌پونغا قارشى ئۇرۇش پارتلاپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا دەخۇدا 8 ـ ئامىيىنىڭ ئىش بېجىرىش باشقارمىسى (سىرتقا قارىتا 3 ـ مېھمانخانا)نى تەسىس قىلىشى ـ شىڭشىسەي بىلەن بىرلىكسەپ مۇناسىۋىتى ئورناتقانلىقىنىڭ باشلىنىشى ئىدى. ئەينى ۋاقىتتا چىن‌يۈن مۇنداق دەپ كۆرسەتكەن: پارتىيىمىزنىڭ شىنجاڭدا ئورناتقىنى پەۋقۇلئادە بىرلىكسەپ. شىنجاڭدا يولغا قويۇلغان ئالتە بۈيۈك سىياسەت ـ پارتىيىمىزنىڭ شىڭشىسەي بىلەن بىرلىكسەپ تۈزۈشىدىكى سىياسىي ئاساس. ئالتە بۈيۈك سىياسەت پارتىيىمىزنىڭ ئەڭ تۆۋەن پروگراممىسى بىلەن بىردەك، بىزنىڭ شىڭ شىسەينىڭ ئالتە بۈيۈك سىياسەتنى ئومۇملاشتۇرۇشىغا

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى
www.uyghurkitap.com

يا ردەم. بەرگە نلىنكىمىزنىڭ ئۆزى پارتىيىمىزنىڭ ئەڭ تۆ-
ۋەن پروگراممىسىنى ئىسىزچىللاشتۇرغانلىقىمىزدۇر. ئۇزۇن
ئۆتمەي چىن يۇن يەنئەنگە قايىتىپ كەتتى. چىن يۇننىڭ
ئورنىغا ئىشلەشكە كەلگەن دېڭ فا (ئۆزگەرتكەن ئىسمى
فاڭ لىن) مۇ موندىق دەپ كۆرسەتكەن: شىنجاڭنىڭ خىزمە-
تىنى ياخشى ئىشلەش ــ ياپونغا قارشى ئۇرۇش ۋە كەلگۈ-
سىگە نىسبەتەن ئېيتقاندا چوڭقۇر ۋە زور سىياسىي
ئەھمىيەتكە ئىگە.

خەلقئارا ئىنتېرناتسىونالنىڭ يولىورقىغا بىنائەن،
شىنجاڭ شىنسەي بىلەن بولغان بىرلىكسەپ مۇناسىۋىتىنى
مۇستەھكەملەش ۋە زاۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن پارتىيىمىز
شىنجاڭ شىنسەيىنىڭ تەلىپىنى قوبۇل قىلىپ، ئالدى بىلەن
«يېڭى ھەربىي گازارما»دىن بىر ئۇرۇكۇم كىلادىرنى شىنجاڭ
شىنسەي ھاكىمىيىتى ئىچىدە ئىشلەشكە ئاجراتتى. كېيىن
يەنە شىنجاڭ شىنسەيىنىڭ تەلىپىگە بىنائەن، يەنئەندىن بىر
قىسىم كادىر ئاجراتقىلى 1938 ــ يىلى، 3 تۇركۇمگە بۆلۈپ
تۇرلۇك ۋەزىپىلەرنى ئۆتەش ئۈچۈن شىنجاڭغا ئەۋەتتى. مۇشۇ
ئىشنىڭ ئالدى ــ كەينىدە يەنە پەنئەن بىلەن موسكۋا
ئوتتۇرىسىدىكى بارىدى ــ كەلدىدە شىنجاڭدىن ئۆتكەن
بەزى يولداشلار مۇمەركەزنىڭ قارار قىلىشى بىلەن ئىش-
لەش ياكى داۋالىنىش ئۈچۈن شىنجاڭدا قېپقالدى.

1939 ــ يىل 11 ــ ئاينىڭ 12 ــ كۈنى، دېڭ فادىن
كېيىن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ شىنجاڭدا

تۇرۇشلۇق ۋەكىلى ۋە« 8 ـ ئارمىيە ئىش بېجىرىش باشقارمىسى»نىڭ مۇدىرلىقىنى ئۆتىگەن چېنىتەنچىيۇ سەيجىڭ② دېگەن ئىسىمدا ئېلان قىلغان «شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ئىشلەۋاتقان يولداشلارغا يېزىلغان خەت»ده مۇنداق دەپ كۆرسىتىلگەندى: «شىنجاڭنىڭ خەلقىمىزا مۇھىت ۋە ئىچكى مۇھىت شۇنىڭدەك پۈتۈن مەملىكەتنىڭ يا پونىغا قارشى ئۇرۇشىدىكى مۇھىم ئۇرۇنغا ئاساسەن»، پارتىيەمىزنىڭ شىنجاڭدىكى خىزمەت فاكۇلتېتى: «1. شىنجاڭنىڭ جاھانگىرلىكىنىڭ قانلىق چاڭگىلىغا ئۆتۈپ كەتمەي، باشتىن ـ ئاخىر جۇڭگونىڭ زېمىنى بولۇپ تۇرۇشنى قانداق قىلىپ ساقلاپ قېلىش؛ 2. ياپونىغا قارشى ئۇرۇشنىڭ بۇ مۇھىم ئارقىسىپى ۋە مۇھىم خەلقىمىزا يولتى قانداق مۇستەھكەملەش؛ 3. ھەرقايسى مىللەت خەلقىنى تىنچ، ئىتتىپاق تۇرمۇشقا ئېگە قىلىش ئۈچۈن، بۇ قالاق جەمئىيەتنىڭ ئالاھىدىلىكىنى قانداق قىلىپ ئىلگىرى سۈرۈش. چەقەت ئالتە بۆيۈك سىياسەتنى ھىمايە قىلغان ۋە ئۇنى قەتئىي ئىزچىللاشتۇرغاندىلا بۇ ئۇلۇغ ۋەزىپىنى ئورۇندىغىلى بولىدۇ».

جۇڭگو كومپارتىيەسى پارتىيەسى شىنجاڭدا خىزمەت ئىشلەشكە ئەۋەتكەن يولداشلار شېڭ شىسەي تەرىپىدىن خەلق ئىشلىرى، مالىيە ـ باج، مەدەنىيەت ـ مائارىپ، ھەربىي ئىشلار، ئاخبارات ئورۇنلىرى شۇنىڭدەك ئىنامىۋى تەشكىلاتلاردا ئىشلەشكە تەقسىم قىلىندى. ئۇلار پارتىيە

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

مەركىزىي كومىتېتى بىېكىتكەن توغرا فاكىجىننى قەتئىي ئىجرا قىلىپ، مەركىزىي كومىتېت تاپشۇرغان ۋەزىپىنى ئورۇندىدى. ئۆزلىرىنىڭ ئەمەلىي سۆزىمەركىتى بىلەن ئەتراپىدىكى ئامما بىلەن ئىتتىپاقلاشقانلىقى، ئۇلارنى تەربىيىلىگەنلىكىۋە ئۇلارغا تەسىر كۆرسەتكەنلىكى ئۈچۈن قالاق، غەپلەتتە ياتقان شىنجاڭدا ناھايىتى تېزلا گۈللەپ-ياشنىغان ۋە دېموكراتىيە، تەرەققىياتقا يۈزلەنگەن يېڭى ۋەزىيەت بارلىققا كەلدى.

شىنجاڭدا خىزمەت ئىشلىگەن كومپارتىيە ئەزالىرى سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن شېكى شىمىي ئۇتتۇرىسىدا تۈزۈلگەن پارتىيىنىڭ قىياپىتىنى ئاشكارىلىماسلىق، پارتىيە تەشكىلىنى تەرەققىي قىلدۇرماسلىق، كومۇنىزمنى تەشۋىق قىلماسلىقتەك كونا بەلگىلىمىنى ئىجرا قىلدى. پارتىيىمىز ئەينى ۋاقىتتىكى شىنجاڭنىڭ پەۋقۇلئاددە تارىخىي شارائىتىدا بۇ بەلگىلىمىلەرنى ئېھتىياتچانلىق ھەم سەگەكلىك بىلەن ئىجرا قىلغاچقا ياپونغا قارشى مىللىي بىرلىكسەپىنى كېڭەيتىش، پارتىيىمىزنىڭ شىنجاڭدىكى خىزمەت فاكىجىنى ۋە ۋەزىپىلىرىنى ئورۇنداشتا بەلگىلىك رول ئويناندى.

ياپونغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە كومپارتىيە خادىملىرىنىڭ شىنجاڭدا يارقان تۆھپىسى

جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى شىنجاڭغا ئەۋەتكەن خادىملار مەركىزىي كومىتېت ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ

شىنجاڭدا تۈرۈپ ئىشلەشكە ئىۋەتكەن ۋەكىل چىن يۇن، دېڭفا ۋە چىن تەنچيۇنىڭ بىۋاستە رەھبەرلىكىدە، ئىنتايىن مۇرەككەپ تارىخىي شارائىتتا پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ توغرا فاكچىنلىق قەتئىي ئىجرا قىلىپ، تۈرلۈك قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ، شىنجاڭنىڭ تەرەققىياتى، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىتتىپاقلىقى، دوستلۇقى ئۈچۈن مۇھىم تارىخىي تۆھپىلەر قوشتى.

1. «ئالتە بۇيۇك سىياسەت»نى ھەقىقىي ئىزچىللاشتۇرۇپ شىنجاڭنىڭ قۇرۇلۇشى ئۈچۈن كۈچ چىقىرىش

شېڭ شىسەي ئېلان قىلغان ئالتە بۇيۇك سىياسەت، جۇڭگو كومموپىستىنىڭ پارتىيىسىنىڭ دېموكراتىك ئىنقىلاب مەزگىلىدىكى سىياسىي پروگراممىسىغا ئۇيغۇن كېلەتتى. چىن تەنچيۇ مۇنداق دەپ كۆرسەتكەن ئىدى: «پۈتۈن شىنجاڭنى بىزنىڭ ئىدارە قىلىشىمىزغا تاپشۇرغان ھالەتتىمۇ، بىز ئوبيېكتىپ شەرت ـ شارائىتقا ئاساسەن، ئالتە بۇيۇك سىياسەتكە ئوخشىغان سىياسەتنىلا يولغا قويغان بولاتتۇق.» ③ شۇڭا، شىنجاڭدىكى كومپارتىيە خادىملىرى ئالتە بۇيۇك سىياسەتنىڭ ھەقىقىي ئەمەلىيلىشىشى ئۈچۈن پۈتۈن زېھنىي كۈچىنى سەرپ قىلدى.

سىياسىينى ئىسلاھ قىلىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىپ، سىياسىينى دېموكراتىيەلەشتۈرۈشنى يولغا قويدى. شېڭ شىسەي ھاكىمىيەتنى ئەمەلىيەتتە ھاكىم مۇتلەق قىلىۋ-

كۆمرانلىق بولۇپ، ئامىنى ئىشلەتتى. ماۋزېمىن (ئۆزگەرتكەن ئىسمى جۇلىن) خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى بولۇپ ئۇرغان مەزگىلدە، يېزىلاردىكى پومېشچىك، باي دېھقان، دىنىي يۇقىرى قاتلامدىكى زاتلار چاگىدائىغا ئېلىۋالغان «شاگىرت» لوق ئۇرۇم كەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ زىيانسىز تېخنىكىدە مەمۇرىي مەھكىمە (ئولايەتكە باغۋەر)، ناھىيە، رايون ئوچ دەرىجىلىك ھاكىمىيەتنىڭ ئىزامنامىسى ۋە مىزانى يېزىپ چىقىلدى ۋە تۈزىتىش كىرگۈزۈلۈپ بېكىتىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، دېھقان، چارۋىچى ئاما بىۋاسىتە ۋەكىل سايلاپ رايون، يېزا قۇرۇلتىيىدا رايون، يېزا باشلىقلىرىنى سايلاپ چىقىش؛ شەھەر، بازارلاردا مەھەللە باشلىقىنى ئاھالىلەر بىۋاسىتە سايلاشى بەلگىلەندى. ماۋزېمىن يەنە «رايون، يېزا باشلىقلىرى ئوچۇن زۆرۈر ئوقۇشلۇق»نى يېزىپ چىقىپ، ھەر قايسى ناھىيىلەرگە رايون، يېزا باشلىقلىرىنى يېتىشتۇرۇش دەرسلىكى سۈپىتىدە بېسىلىپ تارقىتىپ بەردى. كېيىن ھەر قايسى ناھىيىلەردە يەنە ئارقا - ئارقىدىن ھاكىمىيەت ئىشلىرى كومىتېتى قۇرۇلۇپ، زور ئىشلارنى ھاكىمىيەت ئىشلىرى كومىتېتى قارار قىلىدى. ئەينى ۋاقىتتا مەمۇرىي باشلىق (ئولايەت رەھبىرى بىلەن باراۋەر)، ھاكىمىيەت رەھبەرلىك ۋەزىپىسىنى ئۆتىگەن خوجا، لىن جىلۇ، جەن گۇاڭ، لى يۇنياڭ، شۇي لياڭ قاتارلىق كومپارتىيە ئەزالىرى خىزمەت ئورۇنلىرىدا سىياسىنى دېموكراتىيە

له‌شتۇرۇشنى ئومۇملاشتۇرۇشقا ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىپ،
ئالته بۇيۇك ئىنىياسەتنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇش
ئۇلگىلىرى بولغانىدى. ئۇلار ھەر قانداق جايدا ھەر مىللەت
خەلقىنىڭ ھەر بىر ئىنتىلىش قوغداش، مىللەتلەر ئىتتىپاقىنى
كۈچەيتىشنى چەكسىز قىلىپ، خەلقنىڭ ئەھۋالىنى كۆزدە
تۇتۇپ، ناھەقچىلىقنى تۈگىتىپ، سۇ ئىنشائاتلىرىنى ياساپ،
كۆۋرۈك ياساپ، يول رېمونت قىلىپ، نامراتلاۋاتقان ئەمگەك-
ئەندىشە، قېيىنچىلىقنى قوتۇلدۇرۇپ، ھەر مىللەت خەلقنىڭ
تۇرغۇن ياخشى ئىش قىلىپ بەردى.

مالىيىنى تەرتىپكە سېلىپ، ئىشلەپچىقىرىشنى
تەرەققىي قىلدۇردى. شېكىشىسىي ئىناگىرى قەغەز پۇلنى
قالايمىقان تارقىتىپ، چەتئەل كۆپلەپ قەرز ئېلىپ، پۇل
پاخالىلىقىنى كەلتۈرۈپ چىقارغاچقا ئومۇمىيۈزلۈك نارازى-
لىقنى قوزغىغان ئىدى. ماۋزېدۇن مالىيە نازارىتىنىڭ
مۇۋەققەت نازىرلىقىنى ئۆتەۋاتقان مەزگىلدە، بىر تەرەپتىن
پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىدىن شىنجاڭ مالىيىسىنى
ئىسلاھ قىلىشقا يارەملىشىش ئۈچۈن قابىلىيەتلىك
كادىرلارنى ئەۋەتىشنى تەلەپ قىلسا، يەنە بىر تەرەپتىن
ئۆلكىلىك بانكىنىڭ ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىن ھۆكۈمەت
بىلەن سودا بىرلىكتە باشقۇرۇشقا ئۆزگەرتىش، شۇنىڭ
بىلەن بىر ۋاقىتتا، خىلمۇ-خىل چوڭ ئىشلەپچىقىرىشنى ئىسلاھ
قىلىپ، سوم بىرلىك قىلىنغان «يېڭى چوڭ «كومۇش تەڭگە»-
نى بىر-تۇتاش تارقىتىپ ئوبوروت قىلىشنى قارار قىلدى.

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

مالىيە ئەھۋالىنى ياخشىلاش ئۈچۈن، ماۋزېمىن يېـ
«مەنبەنى ئېچىپ چىقىمنى تېجەش»نى ئوتتۇرىغا قويىدى
يېزا ئىگىلىك، چارۋىچىلىق، سانائەت، سودا ھەر قاي
سى ساھەنى زور كۈچ بىلەن تەرەققىي قىلدۇرۇش بىلەن
بىر ۋاقىتتا، ئىقتىساد قىلىشنى قاتتىق يولغا قويۇپ
خىيانەتچىلەرنى جازالاپ، مالىيە، باج تۈزۈمىنى مۇ
كەممەللەشتۈردى. مالىيە كىرىم ـ چىقىمى تەڭپۇڭلاش
قاندىن كېيىن، ئۇ يەنە «يېڭى شىنجاڭ» قۇرۇلۇشىنىڭ
ئىككىنچى 3 يىللىق پىلانىنى تۈزۈپ چىقىشقا رەھـ
سەتچىلىك قىلدى. ماۋزېمىن مالىيە نازارىتىنىڭ خىزمە
تىگە مەسئۇل بولۇپ تۇرغان مەزگىلدە، شىنجاڭنىڭ مـا
لىيە خىزمىتىدە ئالاھىدە كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەر قولغا
كەلدى. ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاشتا
خېلىلا زور رول ئوينىدى. ئەينى ۋاقىتتا جايلارنىڭ مـا
لىيە خىزمىتىگە مەسئۇل كومپارتىيە ئەزالىرىدىن چېن
يېشىڭ، گاۋدېڭباڭ، چېەن‌پىڭ، لوئەيتاڭ قاتارلىقلار
يۇقىرىدىكى تەدبىرلەرنى پائال ئىزچىللاشتۇردى.
چېگرا مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملىدى. شېڭشىسەي
گەرچە كومپارتىيە خادىملىرىنىڭ ئۆزىنىڭ ئارمىيىسى
ئىچىدە خىزمەت ئىشلىشىنى خالىمىسىمۇ، ليۇكسىن سوۋېت
ئىتتىپاقىنىڭ دەۋەت قىلىشى ئارقىسىدا، ئۇ، پارتىيەسىز-
دىن «يېڭى ھەربىي گازارما»دىن بىر تۈركۈم كادىرنى
ئۇنىڭ ئارمىيىسى ئىچىدە ئىشلەشكە ئاجرىتىپ بېرىشنى

تەلەپ قىلدى. «يېڭى ھەربىي گازارما» 4 - چوڭ ئىەتـ
رىتىنىڭ سىياسىي كومىسسارى خوجەن، تاشقورغان چېگـرا
مۇداپىئە چوڭ ئەترىتىنىڭ جۇڭشياۋ دەرىجىلىـك چـوڭ
ئەترەت باشلىقلىق ۋەزىپىنى ئۈتەپ، ئەترەتتىكىـلەرگـە
باشلامچىلىق قىلىپ يەرلىك تاجىك، قىرغىز خەلقـى بـىـ
لەن بىرلەشمە مۇداپىئە تەشكىللەپ، ئەنگلىيە جاھانـ
گىرلىكىنىڭ جاسۇسلۇق ھەرىكەتلىرىگـە زەربـە بـەردى.
جۈچۈنلۈك، زىك يۈيلياگلار قەشقەر 48 - تۈەندە، تـەن
جېگرۇڭ خوتەن ئاتلىق 38 - تۈەندە، كۈشيەننيەن خوتـەن
گارنىزون قوماندانلىق شتابىدا، جاۋخەيفېڭ قاغىلىـق
14 - تۈەندە خىزمەت قىلدى. ئۇلار شىنجاڭنىڭ چېگـرا
مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملەشتە تۆھپە قوشتى.

مەدەنىيەت، ماۋارىپ قۇرۇلۇشى. مەدەنىيـەت، مـا
ۋارىپ ئورۇنلىرىدا كومپارتىيە خادىملىرىدىن لىنجىلـۈ،
لىيۈنياڭ، گوچۈنزې، جۇدەنخۇا (ئايال) قاتارلىـق 27
نەپەر بولۇپ، ئۇلار شىنجاڭ شۆيۈەن، قىزلار ئوتتۇرا مەكـ
تىپى، 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ، ئۆلكىلىك سەھەن شۇنىڭدەك
ھەر قايسى ۋىلايەت، ناھىيىلەرنىڭ ماۋارىپ تارماقلىرىدا
ھەبەرلىك ۋەزىپىسى ۋە ئوقۇتقۇچىلىقنى ئۈستىگە ئالدى.
ئۇلار «مىللەتنى شەكىل، ئالتە بۈيۈك سىياسەتنى مەزمۇن
قىلغان مىللىي مەدەنىيەت، ماۋارىپىنى تەرەققىي قىلدۇ-
ۋش» فاكۇلتېتنى ئوتتۇرىغا قويدى. ھەر قايسى مەكتەپـ
ھەردە تەسىس قىلىنغان دەرسلەرنى ئىسلاھ قىلىپ، «يېڭى

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

پەلسەپە»، «سىياسىي ئىقتىساد»، «جەمئىيەت تەرەققىيات
تارىخى» ۋە ھەربىي تەنتەربىيە دەرسلىرىنى كۆپەيتىش
لىنجىلۇ شىنجاڭ شۆيۈەنىنىڭ ئوقۇتۇش ئىشلىرىغا مەسئۇل
بولغان مەزگىلدە، مەزكۇر مەكتەپ ئوچۇن «ئىستىقبالى
بولۇش، جەددىي بولۇش، ئاددىي ـ ساددا بولۇش، جاپا
لىق بولۇش» تىن ئىبارەت مەكتەپ تەلىمىنى بىكىتىش
ھەمدە «تەرىمۇشتا ئىنقىلابىيلىشىش» ۋە «يېڭى خىزمەت
ئۇسۇلى»نى يېڭى مەكتەپ قۇرۇشنىڭ ئاساسىي نىشانى
قىلىشنى قارار قىلدى. ئۇ يەنە ئەمەلىي ھەرىكىتى بىلەن
پۈتۈن مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلارنى ئەمگەك
بىلەن مەكتەپ قۇرۇپ مۇھىتنى ئۆزگەرتىشكە يېتەكلىدى.
ئۇلار دائىم ياپونىيا قارشى ئۇرۇش ۋەزىيىتىنى سۆزلەپ
ئىنقىلابىي كىشىلىك قاراشنى چوشەندۈرۈپ، يەنىمۇ ئىدىيە
كاكىدا (ياپونىيا قارشى ھەربىي ـ مەمۇرىي داشۇ)، شەنگۇ
(شىمالىي شەنشىدىكى ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپ) نىڭ
ئىنقىلابىي روھى بىلەن باشى ئەۋلادلارنى تەربىيىلىدى ۋە
ئۇلارغا تەسىر كۆرسەتتى. ئۇلار تارقاتقان ئىنقىلابىي
ئىدىيە ياشلار ئارىسىدا ئىنۇە بەردى. بولۇپمۇ لىنجاڭ
نىڭ ئوتتەك قىزغىنلىقىنى ۋە ئاجايىپ تالانتى
ھەر مىللەت ياشلىرىنىڭ چىن يۈرەكتىن ھۆرمەت قىلىشىغا
سازاۋەر بولدى.

بۇندىن باشقا، كومپارتىيە ئەزالىرىنىڭ رىياسەتچىلىك
كىندە مەكتەپلەر كۆپەيتىلىپ، ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش دائىرە

سى كېڭەيتىلدى، باشلانغۇچ مەكتەپ ۋە ئاممىۋى مەكتەپ-
لەرنىڭ خەنزۇ، ئۇيغۇر، قازاق، موڭغۇل تۆت خىل يېزىق-
تىكى دەرسلىكى تۈرۈپ نەشىر قىلدۇرۇلۇپ، ھەر قايسى
مىللەتلەرنىڭ ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ماتارىپى ۋە
چوڭلار ماتارىپىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن تۆھپە قوشتى.

**2. ياپونىيە قارشى تۇرۇپ ۋەتەننى مۇنەۋۋەر ئىكتىن قۇ-
تۇلدۇرۇش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇپ، غەربىي شىمال خەلقىنى
قاتناش ئىمتىيازىنىڭ راۋانلىقىغا كاپالەتلىك قىلىش**

خۇاڭخۇچىڭ شىنجاڭ جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇش-
مىسىنىڭ باش كاتىپلىقىنى ئۆتىگەن مەزگىلدە، مەزكۇر
تەشكىلاتنىڭ تەرتىپكە سالدى، ئۇرغۇن شۆبە ئۇيۇشمىلار-
نىڭ مەسئۇللۇقىنى ئۆتەشكە كومپارتىيە خادىملىرى ۋە
ئىلغار زىيالارنى قۇيدى. قەرەللىك تەربىيەلەش كۇرسى
ئېچىپ كادىر يېتىشتۈردى. كۇرسانتلارغا دىنالېكتىك ما-
تېرىيالىزم، ۋە ئالتە بۇيۇك سىياسەتتىن دەرس ئۆتۈپ،
ياپونىيە قارشى ئۇرۇشنىڭ ۋەزىيىتىنى ۋە پارتىيىمىزنىڭ
تەشەببۇسىنى سۆزلەپ، ھەر مىللەت ھەدەنىي ئاقارتىش
ئۇيۇشمىسى، ئوقۇغۇچىلار بىرلەشمىسى، سودا ـ سانائەت-
چىلەر بىرلەشمىسىنىڭ ياپونىيە قارشى تەشۋىقات ئېلىپ
بېرىشى ۋە خىزمەتلەرنى قانات يايدۇرۇشىغا يار-دەم بەردى.
شېن گۇنەن (ئايال)، جۇدەنخۇا (ئايال)، لیۇمىنەن (ئايال)،
يەنىنجىڭ (ئايال) قاتارلىق كومپارتىيە ئەزالىرى ئايال-

لار جەمئىيەتتىدە خىزمەت قىلغان مەزگىلدە، 1 - قېتىم شىنجاڭ ئىسيالىلار قۇرۇلتىيىنى تەشەببۇس قىلىپ ئاچتى. ۋۇنەيىيىڭ (ئايال) نىڭ رىياسەتچىلىكىدە جەنۇبىي شىنجاڭدا ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ قەشقەر ۋىلايىتى ۋە مارالبېشى ناھىيىسىدە ئىسيالىلار جەمئىيىتىنىڭ شۆبىسى قۇرۇلدى. ئۇلارنىڭ تىرىشچانلىق كۆرسەتكەنلىكى بۇ ئىسيالىلار تەشكىلاتلىرىنىڭ ھەممىسى پارتىيەمىزنىڭ ئىسما بىلەن ئىتتىپاقلىشىش ۋە ئۇلارنى تەربىيەلەشتىكى كۆچلۈك بازىغا ئايلاندى.

كومپارتىيە ئەزالىرى «شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ خىزمىتىگە رىياسەتچىلىك قىلغان مەزگىلدە، دېڭفا، چېن تەنچېي تەھرىرلەش خىزمىتىگە مەسئۇل بولداشلاردىن ھەر ھەپتىدە، ئۆز خىزمىتىدىن دوكلات بېرىشنى، ھەر ئىسيالىق خىزمەت پىلانىنى پارتىيەنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ۋەكىلىنىڭ تەكشۈرۈشىدىن ئۆتكۈزۈشنى، مۇھىم باش ماقالە، ماقالە، خەۋەرلەرنى ئىلان قىلىشتىن ئىلگىرى تەكشۈرۈشتىن ئۆتكۈزۈش ۋە تۈزىتىش كىرگۈزۈشنى تەلەپ قىلغانىدى. ۋاڭشاۋچۈەن، لىزۇڭلىن، لىسىخې، ۋاڭشەنتاڭ ۋە ۋاڭمو، ماشۇ، چېنچىيۈەن قاتارلىق بولداشلارنىڭ تىرىشچانلىقى ئارقىسىدا «شىنجاڭ گېزىتى» يېڭى قارىشى تۈرۈپ ۋەتەننى مۇنقەرزلىكتىن قۇتۇلدۇرۇشقا ئائىت نۇرغۇنلىغان ماقالە ۋە خەۋەرلەرنى تەشۋىق قىلدى ۋە ئىلان قىلدى. ئۇلار يەنە بۇ بازىدىن پايدىلىنىپ، ماركس، ئېنگېلس،

لېنىن، ستالىن ۋە ماۋزېدۇڭ ئەسەرلىرىنى باستى، پارتىيىمىزنىڭ ۋەزىيەتكە قارىتا تەشەببۇسىنى تەشۋىق قىلىپ، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا پاسسىپ، كومموونىستىك پارتىيىگە ئاكتىپ قارشى تۇرۇشتەك ئەپتى ـ بەشىرىسىنى ئېچىپ تاشلىدى. «شىنجاڭ گېزىتى» ئەينى ۋاقىتتا يەنىمۇ، چوڭچىكىدا پارتىيىمىز بىۋاستە چىقارغان گېزىتتىن قالسلا ئەڭ ئىلغار گېزىتلەرنىڭ بىرى بولۇپ، «ماركسنىڭ تەرجىمھالى»، «ئاممىۋى پەلسەپە»، «كاپىتال»، «لېنىن ئەسەرلىرىدىن تالانما»نى تەشۋىق قىلىدىغان ۋە تونۇشتۇرىدىغان ماقالىلەرنى، ھاۋجۇشىنىڭ «يېڭى دېموكراتىزم ھەققىدە»، «ئۇزۇنغا سوزۇلغان ئۇرۇش ھەققىدە» قاتارلىق ئەسەرلەرنى كۆچۈرۈپ باستى.

ياپونغا قارشى ئۇرۇش پارتلىغاندىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا ئارقا سەپ ياپونغا قارشى ئۇرۇشقا ياردەم بېرىش جەمئىيەتلىرى چاقماق تېزلىكىدە قۇرۇلدى. «7 ـ ئىيۇل» ئۆزگىرىشىدىن 1939 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر 4 قېتىم ياپونغا قارشى ئۇرۇشقا ئىئانە تەقدىم قىلىش دولقۇنى كۆتۈرۈلۈپ، جەمئىي 2 مىليون يۈەندىن كۆپرەك (ئالتۇن، كۈمۈش بۇيۇملىرى بۇنىڭ سىرتىدا) ئىئانە توپلاندى ھەمدە تېلېگراممىا يوللاش، ھال سوراش خېتى يېزىش قاتارلىق شەكىللەرنى قوللىنىپ ئالدىنقى سەپنى ئىزچىل تۇرغۇزۇپ مەنىۋى جەھەتـ

ئۇيغۇر كتاب نەشرياتى www.uyghurkitap.com

متىن قوللاپ كەلدى. مانا مۇشۇ خىزمەتلەردە كۆمپارتىيە خادىملىرى ئۆز رولىنى پائال جارى قىلدۇردى. شىنجاڭدىكى كومپارتىيە خادىملىرىنىڭ تىرىشچانلىقى ئىشلىشى ئارقىسىدا، ئالتە بۇيۇك سىياسەت ئىوخشىمىغان دەرىجىدە ئەمەلىيلەشتۈرۈلۈپ، يەنىمۇ بىلەن موسكۋا ئوتتۇرىسىدىكى قاتناش، بىرىپ - كېلىشنىڭ راۋانلىقى ساقلاپ قېلىندى. ئەينى ۋاقىتتا، ئارمىيىنىڭ شىنجاڭدالتۇرۇشلۇق ئىشى بىجىرىش باشقارمىسى خادىملارنىڭ بارىدىكەلدى قىلىش مەركىزى ئىدى، پارتىيە ھەركىزىي كومىتېتىدىكى ئورغۇن زەھبەرلەر، ئالاپلۇق، جۇئېنلەي، رىشىيە-دېڭ فا، ۋاڭ جياشياڭ ئۇنىڭدەك ۋاڭ مىڭ، كاڭ شېڭ، لىن بياۋ ۋە چەت ئەل پارتىيىلىرىنىڭ يەزى رەھبەرلىرىدىن خۇجرۇمىك، يې يەنسەنسەن قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى موسكۋا بىلەن يەنەن ئوتتۇرىسىدىكى بارىدىكەلدىدە دىخۇا ئارقىلىق ئايلىنىپ ئۆتكەن. ئىسوۋېت ئىتتىپاقى ياردەم قىلغان ھەربىي قوراللار، ماددىي مەنىيا، دورا، ماتېرىيالىلىرىمۇ شىنجاڭغا كەلگەندىن كېيىن ئاساسىي جايلارنىڭ ئىچكىرىگە توشۇلۇپ يا پونغا قارشى ئۇرۇشقا ياردەم قىلىنغان.

3. يا پونغا قارشى ئۇرۇش ۋە شىنجاڭنىڭ قوزغۇلۇشى ئۈچۈن ئىختىساس ئىگىلەرنى يېتىشتۈرۈش

شەك-شۈبھىسىزكى، بىرلىكىپ مۇناسىۋەتنى ئورناتقان دەسلەپكى مەزگىلدە، چىن يۇنىڭ تەشەببۇسى ۋەتەشـ

كىللىشى بىلەن، پارتىيىمىز، سوۋېت ئىتتىپاقى شېكىشىسىگە يارەمگە بەرگەن ھەربىي قورال ـ ياراق ۋە تېخنىكىلاردىن پايدىلىنىپ، شىنجاڭنى يا پونغا قارشى ئۇرۇشنىڭ ھەربىي كادىرلىرىنى تەربىيەلەشنىڭ مۇھىم بازىسى قىلدى. ھەربىي يۆنىلىش ئارمىيىمىزنىڭ قالدۇق قىسىملىرىنى تەشكىللەنگەن «يېڭى ھەربىي گازارما» قارمىقىدا تۆت چوڭ ئېترەت ۋە كادىرلار ئېترىتىنى تەشكىل قىلىپ، ئايرىم ـ ئايرىم توپچى قىسىم، بىرونېۋنىك، ئاپتوموبىل ۋە سىمسىز تېلېگرافى قاتارلىقلار ئۆگىتىلىپ ئارمىيىمىزنىڭ كۆپ خىل ئارمىيە تۈرى ھەربىي تېخنىكىسى ئۆگىتىلىدىغان مەكتەپكە ئايلاندى. 1938 ـ يىلىنى، لۇي لىپىڭ قاتارلىق 25 ئادەم ئاجرىتىلىپ، ئۇنىڭغا يەنئەندىن كەلگەن 19 ئادەمنى قوشقاندا (كېسەل بىر ئادەمنى ھېسابلىماندا) جەمئىي 43 ئادەم، شېكىشىسىنىڭ ئاۋىئاتسىيە ئېترىتىگە كىرىپ ئۇچقۇچىلىق ۋەزىپىنى ئادا قىلىشقا تەييارلىق ئاۋىئاتسىيە تېخنىكىسىنى ئۆگەندى. بۇ تۈركۈمدىكىلەر 4 يىل 5 ئاي قاتتىق مەشق قىلىش ئارقىلىق تۈرلۈك مەشق دەرسلىرىنى غەلىبىلىك تاماملىدى، كېيىن بۇلار ئارمىيىمىز ھاۋا ئارمىيىسى قۇرۇلۇشىنىڭ تايانچلىرىدىن بولۇپ قالدى: «يېڭى ھەربىي گازارما» نىڭ كۆپلىگەن ئادەملىرىنى كېيىن ئارمىيىمىزنىڭ ئالاقىدار تېخنىكىلىق ئارمىيە تۈرلىرىنىڭ رەھبەرلىك تايانچىلىرى بولۇپ قالدى. بۇلار ئامېرىكىغا قارشى تۇرۇپ چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش ئۇرۇ-

شدا، ۆەتەننى قوغداش ۆە ۆەتەننى قۇرۇش ئىشلىرى
ھەممىسىدە ئاكتىپ تۆھپە قوشتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋا-
قىتتا، پارتىيىمىز شىنجاڭ شۆيۈەن، قىزلار ئوتتۇرا مەكتە-
پى، 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ، «ئۆلكىلىك سەپەن» قاتارلىق
مەكتەپلەردە تۈركۈملەپ ئوقۇغۇچىلارنى تەربىيىلەپ چىقە-
قاندىن سىرت، كومپارتىيە ئەزالىرى خىزمەتكە رىياسەتچە-
لىك قىلىۋاتقان مالىيە نازارىتى، خەلق ئىشلىرى نازارە-
تى، جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشما، «شىنجاڭ گېزىتى»
شۇنىڭدەك ھەرقايسى ۋىلايەت، ناھىيىلەردىمۇ تۈرلۈك شە-
كىللەردىكى يېتىشتۇرۇش كۇرسلىرىنى ئېچىپ، شىنجاڭدە-
كى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قەلبىگە ئىنقىلاب ئۇرۇقىنى
چاچتى، زور تۈركۈمدىكى ھەر مىللەت ئىختىساس ئىگىلە-
رىنى يېتىشتۇرۇپ، شىنجاڭنىڭ ئىنقىلاب ۆەقۇرۇلۇش ئىشە-
لىرىغا ئۆچمەس تۆھپىلەر قوشتى. شىنجاڭ شۆيۈەنىنىڭ
ئوقۇغۇچىسى، شېڭشىسەي تەرىپىدىن پاجىئەلىك ئۆلتۈرۈلە-
گەن چاۋگورىن، تېەنيۈيگۈي، شىنجاڭ شۆيۈەنشۆبە ئوتتۇ-
را مەكتىپىنىڭ ئوقۇغۇچىسى، 3ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھ-
بەرلىرىدىن بىرى بولغان ئابدۇكېرىم ئابباسوپ ئۇلارنىڭ
ئىچىدىكى مۇنەۋۋەر ۆەكىللەردۇر.

(بۇ ماقالە «جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى پار-
تىيە تارىخىي ماتېرىياللىرى»نىڭ 25 - سانىدىكى «ئۇلار
كومپارتىيە ئەزاسى دېگەن شەرەپلىك نامغا مۇناسىپ»
دېگەن ماقالىدىن ئېلىندى).

ئىزاھات:

① يۇيۇشۇسۇك ــ جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ دەسـ
لەپكى ئەزاسى، جۇڭگو كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنى
قۇرغۇچىلارنىڭ بىرى. كېيىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا بېرىپ
خىزمەت ئىشلىگەن مەزگىلدە سوۋېت ئىتتىپاقى كومۇنىسـ
تىك پارتىيەسىنىڭ ئەزالىقىغا ئۆزگەرتىلگەن.

② سەيجىڭ ــ يولداش چېن تەنچيۇ شىنجاڭدا خىزـ
مەت قىلىپ تۇرغان مەزگىلدە قوللانغان ئىسمى.

③ چېن تەنچيۇنىڭ «يولداشلىرىمىزنىڭ شىنجاڭدىـ
كى خىزمەت ۋەزىپىسىز ۋە فاڭجېننىي تەخىرسىز چوڭقۇر چۈـ
شىنىشى ئۈچۈن ئالاھىدە تۆۋەندىكىچە ئىزاھات بېرىمەن»ـ
(1940 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى)

بەشىۋلتۇزلۇق قىزىل بايراق غەربىي دىيار چېگرا شەھىرىدە لەپىلدىدى

ۋاڭ ۋۇيى

خەلق ئازادلىق ئۇرۇشى قايتۇرما ھۇجۇم باسقۇچىنى كىرگەندىن كېيىن، ئارمىيىمىز توسالغۇسىز ئىلگىرىلەپ غەلبە خەۋەرلىرى ئۇزلۇكسىز تارقالدى. 1949 - يىل 8 ئايىنىڭ 26 - كۈنى لەنجۇ ئازاد قىلىندى. 1 - بىكىنۇەتيەنشۇيدىن غەربكە يۇرۇش قىلىپ، تاۋخې، خۇاڭخې دەريالىرىنى كېسىپ ئۆتۈپ شىنىڭنى ئىشغال قىلدى. قار - شۇنىرغانلىق چىلىەنشەن تېغىدىن ھالقىپ ئۆتۈپ ئۇدۇل جاڭيېغا بېرىپ، لەنجۇدا مەغلۇپ بولۇپ قاچقان دۈشمەن قورچاق ھەربىي، مەمۇرىي خادىملىرىنىڭ ئالدىنى توستى. 9 - ئاينىڭ 24 -، 25 - كۈنى، خېشى بىلەن شىنجاڭ ئارقا - ئارقىدىن ھەقىقەتكە قايتقانلىقىنى ئېلان قىلدى. 1 - دالا ئارمىيىسىنىڭ قوماندانلىرى پېكىڭ دېخۇەي غەربىي شىمالدىكى پۈتۈن زېمىنىنى ئازاد قىلىشنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن، جۇچۇەنگە شەخسەن ئۆزى كېلىپ، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ۋە ماۋجۇشىنىڭ قاتتىق سوغۇق چۈشۈشتىن ئىلگىرى شىنجاڭغا كىرىپ ئو-

رۇنلىشىش ھەققىدىكى يولىيورۇقنى يەتكۈزدى. قىسىملارغا ئىككى يولغا يۆلۈنۈپ شىنجاڭغا كىرىش ۋە 1950 - يىلى چوڭ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشىش ۋەزىپىسىنى ئورۇنلاشتۇردى. جۈچۈەندە ئۈتكۈزۈلگەن جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنى تەبرىكلەش چوڭ يىغىنىدا، 1 - بىگتۈەنىنىڭ قوماندانلىقىدىكى قوشۇمچە سىياسىي كومىسسارۋاڭ جىن قىسىملارغا: «بارلىق قۇربان بېرىشتىن، بارلىق قىيىنچىلىقتىن قورقماي، باتۇرلارچە ئىلگىرىلەپ، بەشىيۇلتۇزلۇق قىزىل بايراقنى پامىر ئېگىزلىكىگە قادايلى!» دېگەن ھەربىي يۇرۇش چاقىرىقىنى چىقاردى. شۇنىڭ بىلەن بىر مەيدان مىسلى كۆرۈلمىگەن مۇشكۈل، ئۇلۇغ تارىخىي ئەھمىيەتلىك ھەربىي يۇرۇش باشلاندى.

10 - ئاينىڭ 13 - كۈنى، 2 - ئارمىيە قۇمۇلغا كىرىپ ئورۇنلىشىپ، بۇيرۇقتا بىنائەن ئۇيغۇرلار توپلىشىپ ئۇلتۇراقلاشقان جەنۇبىي شىنجاڭغا يۇرۇش قىلدى. گەيىنى ۋاقىتتا، تىل ۋە يېزىقنىڭ بىلىمگەچكە تەشۋىقات ۋە ئامبۇۋى خىزمەتنى ئىشلەشكە ئامالسىز قالغانلىقىمىز ئۈچۈن، چوقۇم تېز سۈرئەتتە بىر تۈركۈم تەشۋىقات بۇيۇملىرىنى ئازسانلىق مىللەت تىلىغا تەرجىمە قىلىپ بېسىش ۋە تەرجىمانلارنى تەيپىشقا، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇپ ئىچكىرىگە يۇلنى ۋاقتىنچە ئىشلەتكەنلىكى بولمىغانلىقتىن شىنجاڭ پۇلىدىن ئارىيەت ئېلىپ ھەربىي خىراجەتنى تولۇق

لاشقا توغرا كەلدى. يەنە جەنۇبىي شىنجاڭ ۋە شىزاڭغا ئاتلىت ماتېرىيالارنى چوقۇم يېغىش كېرەك ئىدى. مەن گەنسۇ ئۆلكىلىك پارتكومىنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن 1 - بىكىتۈەنگە كېلىپ، 2 - ئارمىيىنىڭ باشلىقلىرىغا ئەگىشىپ غەربكە يۈرۈش قىلغانىدىم. ئارمىيە باشلىقى مېنىڭ ئىجتىمائىي مۇناسىۋىتىمنى نەزەردە تۇتۇپ، ماڭا ئالدىنئالا دىخۇاغا (ئۇرۇمچىگە) بېرىپ يۇقىرىقىۋەزىپىلەرنى ئورۇندىش ھەمدە تاۋسيوڭ جاڭجۇن بىلەن رەئىس بۇرھان شەھىدىگە ئارمىيىمىزنىڭ ھەربىي يۈرۈش ئەھۋالىنى دوكلات قىلىش ھەققىدە بۇيرۇق بەردى. بۇ ۋاقىتتا، شىنجاڭنىڭ ئازادلىق ئارمىيىنى كۇتۇۋېلىشقا ئەۋەتكەن ۋەكىللەر ئۆمىكى قۇمۇلدىكى پائالىيەتلىرىنى تاماملاپ، دىخۇاغا قايتىش ئالدىدا تۇراتتى، بەزى ئۆمەك ئەزالىرى بىلەن ئوبدان تونۇش بولغانلىقىم ئۈچۈن مەزكۇر ئۆمەك بىلەن بىر ئايروپىلانغا ئولتۇرۇپ دىخۇاغا قاراپ ئۇچتۇم. مەن يېڭىلا تاڭ نۇرىنى كۆتۈۋالغان بۇ غەربىي چېگرا شەھىرىدە 7 كۈنلا تۇردۇم. بۇ 7 كۈن مەن ياكى چېگرا شەھىرىدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۈچۈن ئېلىپ ئېيتقاندا ئادەتتىن تاشقىرى كۈنلەر بولدى. بولۇپمۇ يېڭى - كونا دەۋر ئالمىشۋاتقان مەزگىلدە بەشيۈلتۈزلۈق قىزىل بايراقنىڭ غەربىي دىيارىدىكى چېگرا شەھىرىدە لەپىلدىگەنلىكىنى كۆرۈش ماڭا ئوخشاش جۈڭ

گو كومپارتىيەسىنىڭ بىر يېڭى جەڭچىسى ئۇچۇن ئېلىپ-
ئېتقاندا ئۆمۈرۋايەت تېپىلغۇسىز ئوبدان پۈرسەت ئىدى.

18 - ئۆكتەبر (1-كۈنى)

10 - ئاينىڭ 13 - كۈنى، ئارمىيەمىزقۇمۇلغا كىرىپ ئورۇنلاشتى. قۇمۇل «قۇملۇق» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. بىرقانچە كۈندىن بېرى قىسىم كۈچىنى مەركەزلەشتۈرۈپ توپلاڭنى تىنچىتقاندىن كېيىنكى قېچىقالغان خىزمەتلەرنى ئىشلەپ، ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملارغا پارتىيەمىزنىڭ سىياسىتىنى تەشۋىق قىلدى، بانكىنى كۆيدۈرۈپ بۇلاش ۋەقەسىنى تەكشۈردى. ئارمىيەمىز باشلىقلىرى يەنە قازاق مىللىتىنىڭ ۋەكىللىرى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزدى، سىياسىي كومىسسار ۋاڭ ئېنماۋ زىيادەت ئۇستىدە مۇھىم سۆز قىلدى. 10 - ئاينىڭ 15 - كۈنى، ھەر مىللەت، ھەر ساھەدىن تەركىب تاپقان شىنجاڭ ئۆلكىلىك ئازادلىق ئارمىيىنى قارشى ئېلىش ۋەكىللەر ئۆمىكى دىخۇادىن ئايرۇپىلانغا ئولتۇرۇپ قۇمۇلغا كەلگەندىن كېيىن، ئارمىيەمىز جايلاردىكى بىرلىكتە قۇمۇلدىكى ھەر مىللەت، ھەر ساھە ۋەكىللىرىنىڭ ئازادلىقىنى تەبرىكلەش چوڭ يىغىنىنى ئېچىشنى ھەمدە ھەر ساھەدىكى زاتلارنى زىيادەتكە تەكلىپ قىلىپ، ئىتتىپاقلىشىش، خاتىرجەملەندۈرۈش خىزمىتىنى ھەر تەرەپلىمە ئېشىشى بىلەن، داۋالغۇش، ئەنسىزچىلىككە چۈشكەن قۇمۇل تىنچلاندى. ئارمىيەمىزنىڭ قاتتىق ھەربىي ئىنتىزامى، خەلقنى سۆيىدىغان ئېسىل ئىستىلى ھەر مىل-

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى

لەت خەلقىنىڭ ھىمايىسى ۋە ماختىشىغا سازاۋەر بولدى.

تۇنۇگۈن كەچە، مۇئاۋىن ئارمىيە باشلىقى دۇن شىگيۇن، مۇدىر زوچى ئايرىم ـ ئايرىم ماگا دىخوا غا بېرىش ھەققىدە ۋەزىپە تاپشۇردى ھەمدە 2 ـ ئارمىيىنىڭ رەھبەرلىرى نامىدىن تاۋسيۇ جاگجۇن، رەئىس بۇرھان شەھىدىگە سالام خەت يېزىپ بەردى. بۇگۈن ئەتىگەن ئارمىيە پاشلىقلىرى مىنىڭشىنجاڭ ئازادلىق ئارمىيىسى قارشى ئىلىش ۋەكىللەر ئۆمىسكى بىلەن بىر ئايروپىلاندا دىخوا غا ئۇچۇشۇمنى بويرۇدى. سىياسىي كومىسسارۋاڭ ئىنماۋ ماگا خىزمەتنى مۇستەقىل ئىشلەيدىغانلىقىمنى، شۇگا، خىزمەتنى جەزمەن ئىنچىكىلىك بىلەن ئەستايىدىل ئىشلەش، ئىنتايىن ئېھتىياتچان بولۇش، ۋەزىپىنى ئىمكان قەدەر تېز تاماملاشقا تىرىشىپ، قىسمىغا بالدۇرراق قايتىپ كېلىشنى جېكىلىدى.

شىنجاڭ ئازادلىق ئارمىيىسى قارشى ئىلىش ۋەكىللەر ئۆمىسكىنىڭ ئەزاسى بوماۋچىك دىخوا سودا ئۇيۇشمىسىنىڭ مۇئاۋىن خوجايىنى ھەمدە يەر ئاستى ئىلغارتەشكىلات «كۆرەش تەشكىلاتى» بىلەن مۇناسىۋەتلىك بار زات ئىدى. ئۇ ئىلىمىز بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى ياخشى ئىدى. دىخوا نىڭ ئىچكىماتىي ئەھۋالىنى پىششىق بىلەتتى. بۇيىل 7 ئايدا ئۇنىڭ بىلەن «كۆرەش تەشكىلاتى» دىن بولداش زەن يۈيلىن لەنجۇدا ئارمىيىلىرىمىز ئالدىن ئەۋەتكەن ئالاقىچى خادىم بىلەن مۇناسىۋەت باغلىغان. مەن بويرۇقنا بىنا ئەن ۋەزىپە ئىنجا قىلىش ئۈچۈن ۋەكىللەر ئۆمىكى بىلەن بىر

گه دېخۇاغا مېڭىش ئالدىدا تۇرماقتىمەن، ئۇلارنىڭ قىز-
غىن يارىدىملا بولىدىكەن، خىزمەتىمگە كۆپ قولايلىق
يارىتىلاتتى.

بۇگۈن ھاۋا ئۇچۇق، پايانسىز ئاسماندا بىرمۇ پارچە
بۇلۇت كۆرۈنمەيتتى، قۇمۇل ئايرودرومىغا يېنام - تاشقىنلىققا
چۆمگەنىدى. مەن ۋەكىللەرئۆمىكى بىلەن بىرگە ئايرود-
رومغا يېتىپ كەلگىنىمدە 2 - ئارمىيىنىڭ رەھبىرى ھەمدە
ئۇرۇش ئاپتوموبىل تۇەنىنىڭ تۇەنجاڭى خۇجىيەن، 14 -
تۇەنىنىڭ تۇەنجاڭى لىۋفاشۇ، ھەقىقەتكە قايتقان لۇي-
جاڭ مۇۋورۇ، ۋالى يولۋاس شۇنىڭدەك قۇمۇلدىكى ھەرمىل-
لەت، ھەرساھەدىكى مۇناسۋەتلىك زاتلار قۇمۇلدىن ئايرې-
لىپ دېخۇاغا قايتىش ئالدىدا تۇرغان «شىنجاڭ ئازادلىق
ئارمىيىنى قارشى ئېلىش ۋەكىللەرئۆمىكى»نى ئۇزىتىش
ھەمدە ئىلى تەرەپتىن كېلىدىغان ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللەر
ئۆمىكىنى قارشى ئېلىش ئۈچۈن ئالمۇتىغا ئايرودرومغا
كېلىپ بولغانىكەن. ئايروپىلان كەلگەندىن كېيىن، ئىلى
تەرەپتىن كېلىدىغان ۋەكىللەرنىڭ مەلۇم ئىش سەۋەبىدىن
بۇگۈن كېلەلمىگەنلىكىدىن خەۋەر تاپتۇق، كۆپچىلىك بىز-
نى ئۇزىتىپ قويدى. ئۇرۇش ئاپتوموبىلى تۇەنىدىكى بىر
جەڭچىنىڭ پۇتى زەخىملىنىپ قۇمۇلداداۋالىنغىلى بولمىغا-
لىقتىن، ۋاقتىنچە ھالمىدىن خەۋەر ئېلىپ دېخۇا دوختۇر-
خانىسىغا ئاپىرىپ داۋالىتىشنى ماڭا تاپشۇردى.

بىز ئولتۇرغان نۆۋەتچى ئايروپىلان جۇڭگو-

سوۋېت خەلق ئاۋىئاتسىيە شىركىتىنىڭ بولۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقى ئۇچقۇچىسى تېخنىكىدا ئىنتايىن پىششىق ئىكەن، ئىنتايىن سىلىق ئۇچتى. چۈشتىن كېيىن سائەت 1 دە ھاۋاغا كۆتۈرۈلۈپ سائەت 3تىن ئاشقاندا دىخۇاغايىتىپ كەلدۇق. 2 سائەتتىن ئارتۇقراق ئۇچۇش مۇساپىسىدا مەن پايانسىز كەڭ زېمىنغا ئېگىزدىن نەزەرسېلىپ، كەڭرى كەتكەن يايلاقلارنى، قاقاس چۆلنى، شاھسات ئۇرۇقدەك يېيىلغان بوستانلىق، ئېتىز ـ باغلارنى تېيانشاننىڭ قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان مۇزلۇق چوققىلىرىنى، رەڭگارەڭ ھەيۋەتلىك مەنزىرىلەرنى كۆردۈم. ئەزەلدىن ئىچكىرىدە ياشاپ كەلگەن مەن، ۋەتىنىمىزنىڭ چېگرا رايونىدىكى گۈزەل تاغ-دەريالارنى تۇنجى قېتىم كۆرۈپ كۆكسى-قارنىم يايراپ، ئىنتايىن شاتلىققا چۆمدۈم.

ئايروپىلان دىخۇا ئايرودرومىغا سىلىق قونغاندىن كېيىن، دوختۇرخانىدىن ماشىنا كېلىپ يارداڭنى ئېلىپ كەتتى. مەن بوماۋچىڭنىڭ ھەمراھلىقىدا زەن يۈيلىنىڭ ئۆيىگە باردىم. زەن ئىلغار، قېتىرقىنىپ ئۆگىنىپ ئالغانىنى تېلىدىغان، ئۇيغۇرچە، روسچە بىلدىغان زىيالىي ياشلار-لۇپ، «كۆرەش تەشكىلاتى»نىڭ ئەزاسى ئىدى. ئۇنىڭ ئاتىسى دىڭ باۋشەن جاڭجۇنىڭ نەۋرە ئىنىسى ئىدى. ئۇ، خېلى بۇرۇنلا تېيەنشۇيدىن ئايرىلىپ شىنجاڭغا كەلگەن بولۇپ، ئائىلىسىز بىلەن ئەزەلدىنلا باردى ـ كەلدىسى بار ئىدى. ئۇنىڭ سىڭلىسى زەن يۈيشۇ 1948 ـ يىلى نەنجىن قورچاق

مەركىزى تىببىي شۆيۇەنىدە ئوقۇغان، نەنجىنىڭ ۋەزىيىـ
تىنى جىددىيلىشىپ كەتكەنىدە، مەن ئۇنى مۇھاپىزەت قـ
لىپ شاگىرتلىرىمنىڭ غەربىي جياگسۇ ئىمزاد رايونىغا
ئاپىرىپ قويغانىدىم. كونا قەدىناس، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىلـ
غار تەشكىلات بىلەن مۇناسىۋىتى بولغانلىقتىن ئۇنىڭ ئۆ
يىدە تۇرساق قولايلىق، خىزمەتلەرنى قانـات يايدۇرۇشقا
پايدىلىق ئىدى.

بۇ، زەن ئىككى بۇرادەر رەئىس بۇرھانىنىڭ مۇھا
پىزەت ئىشخانا مۇدىرى، «كۇرەش تەشكىلاتى»نىڭ ئەزا
سى نې فۇلى بىلەن ئالاقىلاشتى، رەئىس بۇرھان دەرھال
قوبۇل قىلىشقا قوشۇلۇپتۇ. بىز بىرلىكتە ئۆلكىلىك ھۆكۈ
مەتنىڭ مېھمان كۈتۈش زالىدا رەئىس بۇرھان بىلەن كۆ
رۈشتۇق، ئۇنىڭ يېنىدا 50تىن ئاشقان بولسىمۇ،روھىي ھا
لىتى ئىنتايىن جۇشقۇن، خەنزۇچىنى ئىنتايىن راۋان سۆز
لەيدىكەن، مەن ئۇنىڭغا سالام بېرىپ تىنچلىق سورىغان
دىن كېيىن، 2- ئارمىيە رەھبەرلىرىنىڭ خىتىنى تاپشۇ
رۇپ، بۇ قېتىم كېلىشتىكى ۋەزىيەمنى چۈشەندۈردۈم ھەمدە
ئارمىيىسىزنىڭ يۈرۈش قىلىش ئەھۋالىنى دوكلات قىلدىم.
ئۇ، ئاكلاپ ناھايىتى خۇشال بولغان ھالدا ماڭا شىنجاڭ
نىڭ ھەقىقەتكە قايتىش جەريانىنى سۆزلەپ بەردى،
ماۋجۇشى، باش قوماندان جۇدې ۋە قوماندان پىڭدېخۇيـ
لەرنىڭ شىنجاڭنىڭ ھەقىقەتكە قايتقان رەھبەرلىرىگە
تەبرىك تېلېگراممىسى ئەۋەتكەنلىكىدىن ئىنتايىن ھايا

جانلانغانلىقىنى كۆيتتى. مېنىڭ خىزمىتىمنى زور كۈچ بىلەن قوللايدىغانلىقىنى بىلدۈردى ھەمدە تۇراۋاك تەشـ ۋىقات ماتېرىياللىرىنى ئولگۈرۈتۈپ تەرجىمە قىلىش، باسـ تۇرۇشقا دەرھال ياراملىق تەرجىمان ۋە ئاز سانلىق مىلـ لەت يېزىقىدىكى باسما زاۋۇتىنى تاجرىتىپ بېرىدىغانلىـ قىنى كۆيتتى؛ تەرجىمانلار ھەسسىلىدە كۆپ ئىمكان قەدەر مۇنەۋۋەر ئىشەنچلىك خادىملارنى تاجرىتىپ بېرىشكە ماقۇل بولدى؛ شىنجاڭ پولى ۋە باشقا مەسىلىلەرنى باش شتاپ بىلەن ئورتاق تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ ھەل قىلىپ ھەربىي يۇرۇشنىڭ جىددىي كۆھتىياجىدىن چىقىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. ئۇ يەنە ماكا ئىشلارنى بېجىرىش جەريانىدا ئەگەر قىيىنچىلىق بولسا بىۋاسىتە ئۆزىنى ئىزدىتىشىنى تاپىلىدى. ئاخىرىدا مېنى چوڭ دەرۋازىغىچە ئۇزىتىپ چىقتى. قول بېرىشىپ خوشلاشتۇق.

ئۆلكىنىڭ ھۆكۈمەتتىن چىقىپ بىز زەن يۈيلىنىڭ ئۆيىگە قايتىپ كەلسەك، شۇ كۈنى كەچتە ئۇچمىز خىزمەتـ نى قانداق قانات يايدۇرۇپ ۋەزىپىنى ئورۇندىش ئۈستىدە مەسلىھەتلەشتۇق. ئۇلار ماكا شۇ جايدىكى ئىلغار تەشكىلات «كۆرەش تەشكىلاتى»، «ئاۋانگارتلار تەشكىلاتى» نىڭ ئەھۋالىنى تونۇشتۇردى. يەنە ئۆتكەن ئىشلار ۋە دىخۇانىڭ يېقىنقى ئەھۋالى ھەققىدە كۆپ پاراكلىشىپ ناھايىتى كەچ ئارام ئالدۇق. ئۇيقۇچىلىقتا گاھ يىراقتىن، گاھ يېقىنـ دىن ئېتىلغان مىلتىق ئاۋازى تاكى تاڭ يورۇغىچە ئۈزۈلۈپـ

ئۇزۇلۇپ ئاڭلىنىپ تۇردى. ئىش ئۆتكەندىن كېيىنلا مەن بۇنىڭ ئىنتايىن ئاز ساندىكى دۇشمەنلەشكۈچى ئۇنسۇرلارنىڭ ئۆلۈم ئالدىدا جان تالىشىپ ياتقان «يوشۇرۇن ئوقى» ئىكەنلىكىنى بىلدىم.

19 - ئۆڭكەر بر (2 - كۈنى)

بۈگۈن چۈشتىن بۇرۇن، تاۋسيۇجا ئىجۇن بىلەن كۆرۈشۈشكە بارىدىم. مېنى سابىق گومىندانڭ شىنجاڭ گارنىزون باش شتابىنىڭ شەرقىي گۇاللۇكتىكى زالىسى (ھازىرقى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ئائىلىلىكلىرى قورۇسى، زال 81 - يىلى بۇزۇلۇپ پىتىلگەن)دا قوبۇل قىلدى. يۈز كۆرۈشكەندىن كېيىن، مەن ئالدى بىلەن ئارمىيە باشلىقلىرىنىڭ خىتىنى تاپشۇردۇم. تاۋ جاڭجۇن كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا ئارمىيىمىزنىڭ ھەربىي يۇرۇش ئەھۋالىنى قىسقىچە دوكلات قىلدىم. دوكلاتىم قۇمۇلدىكى پاراكەندىچىلىكنىڭ تەپسىلاتىغا كەلگەندە، ئۇ ئەكسىيەتچىلەرنىڭ قىلمىش - ئەتمىشلىرىدىن ئىنتايىن غەزەپلەندى، شۇنداقلا پاراكەندىچىلىكنىڭ تىنچىتىلغانلىقىنى ئاڭلاپ خاتىرجەم بولدى. پاراكەندىچىلىك يۈز بەرگەن كۈنى، ئۇ دەرھال ھەربىي سوت، قۇتقۇزۇش خادىملىرىنى نەق مەيدانغا بېرىپ بىر تەرەپ قىلىشقا ئەۋەتكەن، تەكشۈرۈپ ئىشقلانغان بۇلانغان مال - مۇلۇك ئىگىسىگە قايتۇرۇلغان، زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان ھەربىي - خەلقنى قۇتقۇزۇش خىزمىتى ئېلىنىپ بېرىلىپ، باش جىنايەتچىلەر

قانون بويىچه ئۆلۈمگه هۆكۈم قىلىنغانىدى. مىنىڭ بۇ قېتىمدىكى سەپىرىمدىكى خىزمەت ۋەزىپىلىرىگه قارىتا ئۇ، بىرگه ئولتۇرغان سەنمۇجاڭ تاۋپۇچۇغا خىزمىتىمنى قوللاش، بىرمۇ - بىر ھەل قىلىشنى تاپشۇردى. ئارقىدىنلا تاۋجاڭجۇن يېچىك، لۇشۇرېن، ماچېڭشياڭ قاتارلىق كىشىلەرنىڭ ھەقىقەتكه قايتىشقا قارشى تۇرغانلىق ئەھۋالىنى ھەققىده توختىلىپ، ئۇلارنىڭ توپلاڭ قىلىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ بىر تەرەپتىن قىسىم يۆتكەپ ھەربىي كۈچلەرنى ئورۇنلاشتۇرغان بولسا، يەنه بىر تەرەپتىن ئۇلارنى يېنىكلىك قىلماسلىق ھەققىده ئاگاھلاندۇرغانلىقىنى، خېشى ھەقىقەتكه قايتىشنىڭ ئالدى - كەينىده يېچىك، لۇشۇرېن، ماچېڭشياڭلارنىڭ ئالتۇن - كۈمۈش، ئۇنچه - مەرۋايىتلىرىنى ئېلىپ ئۇرۇمچىدىن ئايرىلغانلىقى، ئۇلار جۇڭگو - ھىندىستان چېگرىسىدىن چىقىپ كەتكىنچه «سوۋغات بىلەن ئۆزىتىپ» قويغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. شىنجاڭدىكى گومىنداڭ قىسىملىرىنىڭ تىنچ يول بىلەن ھەقىقەتكه قايتقانلىقىنى ئېلان قىلىش يولىدا، تاۋسيۆ جاڭجۇن پۈتۈن ئەقىل - پاراسىتىنى ئىشقا سېلىپ، نۇرغۇن جاپالىق خىزمەتلەرنى ئىشلىگەن، سەنمۇجاڭ تاۋپۇچۇ ئەھۋال تونۇشتۇرۇپ يې، لۇ، ما لارغا ئەسكەرتىپ قىلىپ ئۇلارنى ئىش تېرىشتىن توسۇش ئۈچۈن، تاۋجاڭجۇن تۈن كېچىده ھېچقانداق مۇھاپىزەتچى ئالماي ئۇلارنىڭ ھەربىي كازارمىسىغا تەنھا ئۆزى بېرىپ توقۇنۇشنىڭ ئالدىنى

نى ئالغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. ئاخىردا مەن ئۇنىڭغا دادامنىڭ سالامىنى يەتكۈزدۈم. ئۇ ماڭا، دادامنىڭ 1946 - يىلى يۇرتىمىزدىن ئەپەندى بىلەن بىرگە يېڭىدىن قۇرۇلغان جامائەت جۇجۇڭ رەئىس، ئەخمەتجان قاسىمى، بۇرھان شەھىدى مۇئاۋىن رەئىسلىكىدىكى شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ خىزمەت تاپشۇرۇۋېلىش قەسەمىيات يىغىنىغا نازارەت قىلىش ئۈچۈن شىنجاڭغا كەلگەن. (دادام ۋاقتى سىنالىدىغان، ئۇزۇن مۇددەت گومىنداڭ ھۆكۈمىتى تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ ھەيئىتى بىلەن)، بىز يېقىنى دوستلاردىن دېدى. مېنىڭدىن نەدە تۇرۇۋاتىسەن؟ قولايلىقمۇ؟ دەپ سورىدى. مېنىڭ جاۋابىمنى ئاڭلاپ ئۇ خاتىرجەم بولدى. كۆرۈشۈشتە يەنە يولداش ليۇ جېنشىمۇ بىرگە بولدى، بۇ ئەسلىدە گومىنداڭ 29 - تۈەندە ليۇكەنجۇنگە سەنمۇجاڭ بولغانىدى. خۇزۇڭنەن يەنىگە ھۇجۇم قىلىنداڭ ئەسىرگە چۈشكەن. ئۆگىنىش، تەربىيىلەش ئارقىسىدا ئىنقىلاب ئۈچۈن خىزمەت قىلىشنى خالايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، كېيىن بىزنىڭ 1 - بىكىتۈەندە مۇئاۋىن سەنمۇجاڭ بولغان. ئۇ ئىلگىرى تاۋجاڭجۇنىڭ قول ئاستىدا ئىشلىگەنلىكى ئۈنىڭ ئۈستىگە تاۋنىڭ خۇنەنلىك يۇرتدىشى بولغانلىقتىن، 1 - بىكىتۈەن ئۇنى تاۋجاڭجۇنىڭ ھەقىقەتەن قايتىشتىن كېيىنكى ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىشىغا يارەملىشىش ئۈچۈن ئالدىنئالا دېخۇاغا ئەۋەتكەنىدى. مەن دېخۇاغا كەلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ بىلەن ئەھۋال

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

ئالماشتۇرۇپ، با مەسلىھەت ئىش ئېلىپ بارىدىغان قائىدە-يوسۇنلارنى چىقىرىپ كېيىن، يولداش زەن يۈيلىن بىلەن بىرلىكتە بەزى ئەھۋاللارنى ئىگىلەشكە قولايلىق بولسۇن دەپ سودا ـ سانائەتچىلەر ساھەسىنىڭ ھەقتە قەتكە قائىتقان ئۇيغۇرچە، جەڭچىلەردىن ھال سورىدى. ئەھۋالنى دوكلات قىلىش يىغىنىغا قاتناشتىم. دوكلات قىلىش يىغىنىغا سودا ئۈيۈشمىسىنىڭ مۇئاۋىن خوجايكى يوماۋچىڭ بىلەن ئىشسىز لیوجۇشى رىياسەتچىلىك قىلغان. تېدى، ئۇلار ئالدى بىلەن ھال سوراش پائالىيىتىنىڭ ئەھمىيىتى ۋە ئومۇمىي ئەھۋالنى سۆزلىگەندىن كېيىن، ھەر قايسى ھال سوراش گۇرۇپپىلىرى دوكلات قىلىشقا باشلىدى. ئالدى بىلەن چوشقا گۆشى ساھەسىنىڭ ۋەكىلى مېي ۋىنخوي سۆز ئېلىپ، ئۆزىنىڭ يېقىنقى بىر قانچە كۈندىن بۇيان، سېمىز چوشقىلارنى تاللاپ سويۇپ، ھەققەتكە قائىتقان ئوفىتسېر، جەڭچىلەرنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاش ئۈچۈن ئاپىرىپ بەرگەنلىكىنى ئېيتتى؛ پېشقەدەم تىلۇپ خەن شيۇەن سەنشى تەلەپپۇزىدا تەبىي ـ دورىگەرلىك ساھەسىدىكىلەرنىڭ ھال سوراش ئەھۋالىنى دوكلات قىلىپ، شەھەرنى مۇداپىئە قىلىش يىگىتلىك بىر جەڭچىنى كېزىك كېسىلگە گىرىپتار بولۇپ ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغانلىقىغا خېلى كۈنلەر بولغانلىقى، ئۆزىنىڭ ئۇ جەڭچىنىڭ كېسىلىنى داۋالىغانلىقى ھەمدە قايىتىپ تەييارلىغان دورىنى ئۇنىڭغا ئاپىرىپ بەرگەنىدە ئۇ جەڭچىنىڭ تەسىر-

لەنگەن ھالدا: «ئەگەر تىنچ يول بىلەن ھەقىقەتكە قايتىسىغان بولساق پۈقرالار بىزگە مۇشۇنداق ئىللىق مۇئامىلە قىلغان بولاتتى!» دېگەنلىكىنى ئېيتتى. ئۇيغۇر مۇئاۋىن خۇيجاڭ ئابدۇرېھىم ھاجى ئۆز سۆزىدە ئۆزىنىڭ چاقىرىقىلار ئىنانە قىلغان قوي پادىسىنى گازارمىغا ھەيدەپ كىرگەنىدە، نۇرغۇن جەڭچىلەرنىڭ تەسىرلەنگەنلىكىدىن كۆز ياشلىرىنى باسالماي قالغانلىقىنى ئېيتتى. سودا ـ سانائەتچىلەر ساھەسىدىكىلەرنىڭ ھال سوراش پائالىيىتى ھەقىقەتكە قايتقان ئوفىتسېر، جەڭچىلەرنىڭ روھىي كەيپىياتىنى تۈرلىقلاشتۇرۇش، جەمئىيەت تەرتىپىنى تىنچلاندۇرۇشتا مۇھىم رول ئويناندى. شۇ كۈنى مەن يەنە سودا ئۇيۇشمىسىنىڭ ئىشخانىسىغا قويۇلغان تۆت دانە كېيىم تىكىش ماشىنىسىدا بەشيۈلتۈزلۇق قىزىل بايراق ئالدىراش تىكىلەپ، ئاتقا قانلىقىنى كۆردۈم، ئاكىلاشقا قارىغاندا، بايراق تىكىشكە ئىشلىتىلگەن رەختنى ھەرقايسى سودا فېرمىلىرى ئۆزلۈكىدىن ئىنانە قىلغان، 6 نەپەر تىككۈچىنىڭ خالىسانە تۆھپە قوشۇۋاتقانلار ئىكەن.

چۈشتىن كېيىن، سەنمۇجاڭ تاۋ پۈچۈ بىلەن كۆرۈشتۈم. ئۇ ياپونىيىدە ئوقۇغان، يولداش چاۋگۈەنخۇا بىلەن خېلى بۇرۇنلا تونۇلاشقان، ئىدىيىسى ئىلغار، شىنجاڭنىڭ ھەقىقەتكە قايتىشىنى پىلانلاشقا كۆپ كۈچ چىقارغانىدى. ئۇ سوزاپ بىزنىسىڭ خىزمىتىمىزگە كەلگەنىدە، باش شتاب سىياسىي خىزمەت ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى لياڭ كېب

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى
www.uyghurkitap.com

شۇنگه مېنىڭ خىزمىتىمگه يارده‌ملىشىشكه ئىشخانا خادىملىرىدىن ئىككىنى ئەۋەتىش هەققىده يوليورۇق بەردى. ئۇ يەنه ماڭا، گەرچه هەقىقەتكه قايتىشقا قارشىلاشقۇچى ئىدىڭىز ئايسان ئازاندىكى ئۇيغۇرلار، جەڭچىلەرنىڭ مەسلىسى هەل قىلىنغان بولسىمۇ، لېكىن مۇقىمسىزلىق ئامىللىرى يەنىلا مەۋجۇتلۇقىنى ئېيتىپ، ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ تېز-رەك يۇرۇش قىلىپ ئومۇمىي ۋەزىيەتنى مۇقىملاشتۇرۇشىنى ئۈمىد قىلدى.

تاۋسەنمۇجاڭ بىلەن خوشلاشقاندىن كېيىن، بىز «كۆ-رەش تەشكىلاتى» نىڭ يەنه بىر مەسئۇلى يۇي جەنلىنىڭ ئىزلەپ تاپتۇق. بۇ خۇيزۇ ياش ئىنقىلابىي قۇربان ئىدىن جىلۇنىڭ ئەينى يىللاردىكى ئوقۇغۇچىسى بولۇپ، خۇش پېئىل، ئوچۇق - يورۇق ئىكەن. ئۇ ماڭا، تۇرلۇك تەشۋىقات بۇيۇملىرىنى تەرجىمە قىلىش، ئېسىش خىزمىتىنى پۈتۈن شەھەردىكى ئالدىنقى قاتاردىكى تەرجىمانلارنى يىغىپ كېچىلەپ بەن قوشۇپ ئىشلەپ بېرىدىغانلىقىنى ئېيتتى. ئۇ ماڭا يەنه ئۆز تەشكىلاتىنىڭ ئامىنى ئازادلىق ئارمىيىسى قارشى ئىنقىلابقا تەشكىللەش تەبلىغات خىزمىتىنى ئۈچۈشتۈردى. ھەمدە ئازادلىق ئارمىيىسى قارشى ئىنقىلاپ ئۈچۈن تەييارلاۋاتقان سەنئەت نومۇرلىرى كۆرۈشكه تەكلىپ قىلدى.

كەچته سىنىمىز تېلېفون بىلەن قومۇلدىكى ئارمىيە باشلىقلىرىغا دىخۇاغا كەلگەنلىكى بۇيانقى خىزمىتىنى

دوكلات قىلىپ، تەخمىنەن بىر ھەپتىگىچە ۋەزىپىنى ئادا قىلىدىغانلىقىنى ئېيتتىم. ئارمىيە باشلىقى بۇنىڭدىن مەمنۇن بولغانلىقىنى بىلدۈردى. مەن «شىجياك گېزىتى»نىڭ بۇگۈنكى سانىدا مېنىڭ دېخۇاغا كەلگەنلىكىمنى خەۋەر قىلغانلىقىنى ئېيتقانىدىم، باشلىق ئەسىرەپ، بۇنىڭدىكى مەسئۇلىيەت سەندە ئەمەس، بىراق ئازادلىق ئارمىيە شەھەرگە كىرىشتىن ئىلگىرى، دۇشمەن ئۇنسۇرلىرىنى نىلا يەرزى بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرىنى ئېلىپ بېرىدۇ، شۇڭا قىلچە بىپەرۋالىق قىلماي، چوقۇم ھوشيارلىقنى ئۆستۈرۈپ، بىخەتەرلىككە دىققەت قىلغىنىن دەپ تاپىلىدى.

20 - ئۆكتەبىر (3 - كۈنى)

بۇگۈن خەلق ئازادلىق ئارمىيەسىنىڭ ئالدىنقى قىسمى بولغان جەڭ ماشىنىلىرى تۈەنى دېخۇاغا كىرىپ ئورۇنلاشتى.

سەھەر ئورنىدىن تۇردۇم، ھاۋا توساتتىن ئۆزگەرگەن بولۇپ، شەھەر سىنبرنىدىن كىرگەن سوغۇق ھاۋا ئېقىمىنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىغان، ھاۋا تۇتۇق ئىدى. بىز قاتتىق شامال سوغۇق ھاۋاغا قارىماي جەڭ ماشىنىلىرى تۈەنىدىكى يولداشلارنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن ماڭدۇق. كېيىنچىگە چىقىپلا ھەر قايسى دۇكانلارنىڭ ئىشىك بېشى ۋە ئورگان، ئىدارىلارنىڭ ئۆگزىسىگە چاقناپ تۇرغان بەش يۇلتۇزلۇق قىزىل بايراقلارنىڭ ئېسىلغانلىقىنى، ئازادلىق

www.uyghurkitap.com

ئارمىيىنى قارشى ئېلىش ئۈچۈن كوچا ـ كوچىلارغا تىـ
لىپ كەتكەن شەھەر ئاھالىسىنىڭ قاينام ـ تاشقىنلىق
كەيپىياتقا چۆمگەنلىكىنى كۆردۈق. بىز چۈشكەن ماشىنا
ئادەم قاينىمى ئىچىندە قېلىپ ئالغا ئىلگىرىلەش ئىنتايىن
قىيىنلاشتى، بىر سائەتتىن ئارتۇق يول يۈرۈپ ئاران دېـ
گەندە شەھەرنىڭ جەنۇبىدىكى ئۇچتاشقا يېتىپ باردۇق،
ئازادلىق ئارمىيە ئالدى بىلەن مۇشۇ جايغا كېلەتتى.
بىراقتا نەزەر تاشلىدىم، شامالدا لەپىلدەپ تۇرغان قىزىل
بايراقلار ۋە رەڭگارەڭ بايرامليق كىيىملىرىنى كىيگەن
ھەر مىللەت ئاممىسى بىلەن تولغان شەھەر زايونى ئاھا ـ
يىتى گۈزەل تۇس ئالغانىدى. قېرىنداش مىللەت ئاممـ
سى ناغرا ـ سونايلارنى يانگراتقان، ھەر مىللەت ياشلىرى
ناخشا ئېيتىپ، ئۇسسۇلغا چۈشكەن؛ قولىدا مەي ۋە سۈتـ
لۈك چاي قاچىلانغان چەينەكلەرنى كۆتۈرۈۋالغان، چاچ ـ
ساقاللىرى ئاقارغان مويسىپىتلەر بىراقلارغا تەلـپۈنگەن
بولۇپ، كۆپچىلىك ئازادلىق ئارمىيە ـ قىسمىنىڭ يېتىپ
كېلىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتمەكتە ئىدى. يول ئۈسۈ
تىدىكى دېھقانلار، ئاممىسىنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشى بى
لەن جەڭ ماشىنىلىرى يۈرۈش سۈرئىتىنى ئاستىلاتقانلىقـ
تىن، قىسىم ئالدىنى بەلگىلەنگەن مۇددەتتە يېتىپ كې
لەلمەيدى. نۇرغۇن ئامما ئۇتتەك قاينىق ھېسسىياتىنى با ـ
سالماي ئات ھارۋىلىرىغا ئولتۇرۇپ، داقا ـ دۇمبا قىلارنى
يانگرىتىپ شەھەردىن 10 كىلومېتر يىراقلىقتىكى ئۇلامبايغا

بىرىپ ئازادلىق ئارمىيىسىنى قارشى ئالدى.

چۈشتىن كېيىن سائەت 3 تە، ئالدىنقى قىسىم جەڭ ماشىنىلىرى تۈەنجاڭ خۇجەيىنىڭ يېتەكچىلىكىدە دىخۇا شەھىرىنىڭ جەنۇبىغا يېتىپ كەلدى. قارشى ئىپ لىشقا چىققان قىسىمدىن ئامما بىرونۇبكىنىڭ ئۇستىگە چىقۇپلىپ يېراقتىنلا چۇقان سېلىپ كېلىشتىسى. بىردەمدىلا پوجاگزا بىلەن داقا - دۇمباقنىڭ ئاۋازى، ئالقىش ۋە چاۋاكسادالىرىغا قوشۇلۇپ يەر زېمىنىنى لەرزىگە كەلتۈرۈپ خەلق ئۇزۇنغىچە بېسىلمىدى. كىشىلەر بەس - بەس بىلەن ئاستا ئىلگىرىلەۋاتقان جەڭ ماشىنىلىرى ۋە شەپكىسىگە «1 - ئاۋغۇست» كاكارىنى تاقىغان سۈيۇملۇك كىشىلەرگە ئىنتىلدى. تۈەنجاڭ خۇجەيىن ئەڭ ئالدىدا كېلىۋاتقان جەڭ ماشىنىسىنىڭ ئۈستىدە تۇرۇپ، خۇش خۇي تەبەسسۇم بىلەن قارشى ئالغۇچى ئاممىغا قول ئىشارىتى قىلىپ ئېھتىرام بىلدۈردى، ئامما ئاربىسىدا «يولداش لاۋجۇ قايتىپ كەپتۇ!» دېگەن سادا ياڭرىدى (يولداش خۇجەين يا پونغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە شىنجاڭدا خىزمەت ئىشلىگەن، شېڭ شىسەينىڭ تۈرمىسىدىمۇ ياتقان، كېيىن يەنىگە قايتىپ كەتكەن)، بىردەمدىلا يېڭى ئۇزۇلگەن دەستە - دەستە خۇش پۇراق گۈللەر، چىنە - چىنىلاردا سۇت چايلار، قەدەھ - قەدەھلەردە شەربەتتەك مەيلەرۋە خۇش پۇراق چېچىپ تۇرغان بالدەك مېۋە - چېۋىلەرنى تەرەپ - تەرەپتىن جەڭ ماشىنىلىرىدىكى

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكتى

ئازادلىق ئارمىيە ئوفىتسېر، جەڭچىلىرىگە تۈتۈشقا بار-
لىدى. ساقاللىرى كۆمۈشتەك ئاقارغان بىر ئۇيغۇر بوۋاي
خوتۇنىغا بىلەن قول ئىلىشىش ئۈچۈن ئالغا ئىنتىلگەن-
دە ئەتراپىدىكىلەرنىڭ قىستىشى بىلەن يىقىلىپ چۈشتى،
يولداش خوجىەن دەرھال جەڭ ماشىنىسىدىن سەكرەپ چۈش-
تى - دە، بوۋاينى يۆلەپ تۇرغۇزۇپ، ئونىڭ بىل-
لەن قىزغىن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى، بوۋاي قوينىدىن گۈل-
لۈك دوپپىسىدىن بىرنى چىقىرىپ ئونىڭ بېشىغا كىيگۈزۈپ
قويدى. كىشىنى تەسىرلەندۈرىدىغىنى بۇ مەنزىرىنى كۆر-
گەن ئوفىتسېر، جەڭچىلەر ۋە قارشى ئالغۇچى ئاھالا تە-
سىرلەنگەنلىكىدىن شادلىق ياشلىرىنى باسالمايى قالدى.

چوڭ تېپتىكى ھوججەتلىك قىسىلىم «قىزىل بايراق
غەربىي شىمالدا لەپىلدىدى»نى سۈرەتكە ئالغان يولداش
لوفا كۇمۇ جەڭ ماشىنىسى بىلەن بىرگە كەلدى. بىر كۆرۈشۈ-
شىمىز بىلەنلا ئۇ - تىت - تىت بولغان ھالدا «فوتو سۈرەت
لېنتىسىنى ئىشلىتىپ بولايلا دەپ قالدىم، تېزدىن بىر ئاز
تېپىپ كەلسىڭىز!» دېدى. بۇنى ئاڭلاپ مەن دەرھال تاۋ-
پۇچۇ سەنئەتخانىسىنىڭ قېشىغا بېرىپ بىر ئامال قىلىپ بىر
قانچىنى تېپىپ ئاپىرىپ بەردىم. كىشىنى ھاياجانغا سالغا-
دىغان نۇرغۇن كۆرۈنۈش سۈرەتكە ئېلىنىپ، قىسمەتلىك
تارىخىي ماتېرىيالغا ئايلاندى. شەھەرگە كىرگەندىن، كېيىن
مەن يولداش خوجىەن بىلەن ئەھۋال-ئۇستىدە سۆھبەتلەشتىم.
ئۇ ئەتىلا دىخۇا شەھەر مۇداپىئەسىنى ئۆتكۈزۈۋېلىشنى ئويـ

لاۋاتقانلىقىنى ئېيتتى، ھەمدە مېنى ئۆزى بىلەن بىرگە تۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى، ئۇ كۈنى ئاخشىمى ئازراقمۇ مىلىتىق ئاۋازى ئاڭلانمىدى، تۇرغان جايىمىزنىڭ ئەتراپى بىردىنلا ئىنتايىن جىمجىتلىققا چۆمدى. ئىكسىن ھايا جانغا تۇلغان كۆكلۈم خېلى ئۆزۈنغىچە تىنچلانمىدى، كۈندۈزدىكى كىشىنى ھايا جانلاندۇرىدىغان كۆرۈنۈشلەر بىرمۇ - بىر كۆز ئالدىمدىن ئۆتۈشكە باشلىدى. چېگرا رايون نېمىدېگەن كۈزەل، چېگرا رايونىدىكى ھەربىللەت خەلقىنىڭ قەلبى يەنە نېمىدېگەن گۈزەل!

21 - ئۈكتەبر (4 - كۈنى)

بۈ قېتىم دېخۇاغا كېلىشتىكى ئاساسلىق ۋەزىپەم، ئازسانلىق مىللەت يېزىقچىدىكى تەشۋىقات بۆلۈملىرىنى ئىسكان قەدەر تېز سۈرئەتتە ئوبدان تەرجىمە قىلدۇرۇپ باستۇرۇش ئىدى. چۈنكى ئازادلىق ئارمىيە جەنۇبىي شىنجاڭغا يۈرۈش قىلىش ئالدىدا تۇرغانلىقتىن، قانچە تېز بېسىلسا شۇنچە ياخشى ئىدى. بۈ ئىشقا تاۋاجگۈن بىلەن رەئىس بۇرھان شەھىدى ئىنتايىن كۆكۈل بۆلدى. ھەمدە تاۋېچۇ سەنمۇجاڭ، مۇدىر فۇشىرۇ قاتارلىقلارغا خادىملارنى تەشكىللەپ بۈ خىزمەتنى زەربىدارلىق بىلەن ئېلىپ بېرىشنى يۈز تۇرانە تاپشۇردى. «كۇرەش تەشكىلاتى»، «ئاۋانگارتلار تەشكىلاتى» دىن ئىبارەت ئىككى ئىلغار تەشكىلاتنى زىيالىيلار ۋە ئىختىساسلىق تەرجىمانلار ئاز ئەمەسكەن، ئۇلارمۇ پۈتۈن كۈچى بىلەن بۇ ئىشقا يار-ەملىشىۋاتاتتى،

چۈشتىن ئىلگىرى بىر، زەن ئىككى بۇرادەر بىلەن بىرد-
ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتتىكى فۇ مۇدىرنىڭ ھەمراھلىقىدا تەرجى-
مە ئىشخانىسىغا بېرىپ تەرجىمانلارنى يوقلىدۇق، ئۇلار
ھەقىقەتەنمۇ پۈتۈن زېھنىي كۈچىنى يىغىپ تەرجىمە قىلى-
ۋېتىپتۇ ۋە ھۇججەتلەرنى سىلىشتۇرۇۋېتىپتۇ. مەن ئۇلار بى-
لەن بىرمۇ - بىر قول ئېلىشىپ سالام بەردىم، ئۇلارنىڭ
ئارمىيىمىزنى قوللىغانلىقى ۋە ئارمىيىمىزگە كۆڭۈل بۆل-
گەنلىكىگە تەشەككۈر ئېيتتىم. ئۇلار بىردەك بۇنى شەرەپ-
لىك ۋەزىپە دەپ بىلىپ، ئەڭ زور تىرىشچانلىق كۆرسە-
تىپ ئورۇنداشقا تىرىشتى. تەرجىمە ئىشخانى-
سىدىن چىقىپ، بىز يەنە بىرلىكتە بىرقانچە باسما زاۋۇ-
نىڭ بېشىنى ئەھۋالىنى كۆزدىن كەچۈردۇق. ئىشچىلارنىڭ
ھەممىسى بۇ ۋەزىپىنى ئۇرۇنداشنى مۇقەددەس ۋە شەرەپلىك
ئىش دەپ ھېسابلاپتۇ، ئۇلار بىر ئېغىزدىن «ئازادلىق ئار-
مىيە خاتىرجەم بولسۇن، بىز چوقۇم ئەڭ قىسقا مۇددەت
ئىچىدە، بەن قوشۇپ ئىشلەپ بېسىش ۋەزىپىسىنى سۈپەتكە،
سانغا كاپالەتلىك قىلىپ ئورۇنداپ، كومۇنىستنىڭ پارتى-
يە ۋە ئازادلىق ئارمىيىگە بولغان قىزغىن مۇھەببەتىمىز-
نى ئىپادىلەيمىز» دېيىشتى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئازادلىق
ئارمىيە ئۈچۈن ماتېريال بېسىپ بەرگەنلىكىدىن ئىپتى-
خارلىق ھېس قىلغان. بىز ھەرمىللەت خەلقىنىڭ بولۇپمۇ
ئىشچىلارنىڭ شۇقەدەر تاكتىپچانلىق بىلەن ئىشلەۋاتقانلى-
قىنى كۆرۈپ ھەقىقەتەن چوڭقۇر تەسىرلەندۇق، ئۇلارنىڭ

پارتىيىنى، ئارمىيىنى سۆيگەن قەلبىگە چەكسىز ئىھتىرام بىلدۇردۇق. كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن، كۆڭلۈمدە كۆپ خاتىرجەم بولدۇم، ھۆ ئەپەندى ۋەزىپىنى بىر ھەپتە ئىچىدە ئورۇندىپ بولۇشنى ئىشقا ئاشۇرغىلى بولىدۇ دەپ قىياس قىلدى.

پۈل توپلاش مەسىلىسىنى باش شتاپ بىلەن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت بۇرۇنلا ئورۇنلاشتۇرغان بولۇپ بەلگىلەنگەن مۇددەتتە ئورۇندىشىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن پۈل توپلاۋاتاتتى. سىياسىي خىزمەت ئىشخانىسىدىكى ئايال مۇدىر ماڭا يازدەملىتىش ئۈچۈن ئەۋەتكەن ئىككى يولداش مېنىڭ تىت - تىت بولۇۋاتقانلىقىمنى كۆرۈپ، ھەر تەرەپكە چېپىپ ھەيدەكچىلىك قىلدى. مەن چوقۇم باسما ھاتېرىيالار بىلەن بىر ماشىنىدا ئېلىپ كېتىشىم لازىملىقىنى تەكىتلىدىم. ئۇ ئىككىسى دەسلەپتە مەندىن سەل ئۆزىنى تارتىپ، بىر ئاز ئىھتىيات قىلىپ يۈردى. لېكىن بىر قانچە كۈن بىرگە ئىشلەش ئارقىسىدا، بولۇپمۇ ئامېرىكا ئارمىيىسىنىڭ بولغان قىزغىن مۇھەببىتى ئۇلارنى چوڭقۇر تەسىرلەندۇردى، ئىككىسىنىڭ روھى ئۇرغۇپ ماڭا يازدەملىشىپ بۇ شەرەپلىك ۋەزىپىنى غەلبىلىك ئورۇندايدىغانلىقىنى قايتا - قايتا بىلدۇرۇشتى.

تەرجىمانلاردىن تاللاپ ئۇچى بېكىتىلدى. ئاۋانگارت-لار تەشكىلاتىدىن تاللانغان يولداش شې چىيىن سۆۋېت ئىتتىپاقىدا يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى كەسپىدە ئوقۇغان بو-

لۇپ، رۇسچە، ئۇيغۇرچىغا پىششىق، ئىدىيىدە ئىلغار، مەتتە ئەستايىدىل ئىكەن. كۆرەش تەشكىلاتىدىن تاللانغان ئىككى يولداش ئى ۋىنخوا، ۋۇشنۇۋۇلار دىخوالىق زىيالىي ياشلار بولۇپ، كىچىكىدىنلا ئۇيغۇرچىنى ئۆگەنگەچكە ئىنتايىن راۋان سۆزلەيدىكەن، ئۇلارنىڭ ئۆزئارا ئۇيغۇر تىلىدا شۇنچە راۋان، يېقىملىق سۆزلەشكىنىنى ئاڭلاپ، ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىنىڭ ئىنتايىن گۈزەللىكىنى چوڭقۇر ھېس قىلدىم. ئۇلار بىلەن يېغىن ئېچىپ ئۇلارنىڭ پىكرىنى ئالدىم. ئۇلار بىردەك، ئىنقىلاب ئېھتىياجىغا ئىكەن، بىز ئارمىيىگە ئەگىشىپ غەربكە يۈرۈش قىلىشقا تەييار، ئايلىگە خىزمەت ئىشلەپ قويدۇق، بىزنى قەتئىي قوللايدۇ دەپ جاۋاب بەردى. مەن ئۇلارنىڭ ئىنقىلابىي قىزغىنلىقىدىن تەسىرلەندىم ھەمدە ئالدۇرراق تەييارلىق كۆرۈپ قويۇشنى، ئۇقتۇرۇشنى تاپشۇرۇۋالغان ھامان يولغا چىقىدىغانلىقىمىزنى ئېيتتىم.

شۇ كۈنى ئاخشىمى مەن سىمسىز تېلېفون ئارقىلىق ئارمىيە شتابىغا يەنە 3 ، 4 كۈن ئىچىدە ۋەزىپىنى تاماملايدىغانلىقىمنى دوكلات قىلدىم. ياشلىق بۇنىڭدىن رازى بولدى ھەمدە ئارمىيە شتابى غەربكە مېڭىپ تۇرپانغا بېرىپ ئاندىن جەنۇبىي شىنجاڭغا مېڭىش ئالدىدا تۇرۇۋاتقانلىقى، دىخوالىغا بارمايدىغانلىقى، ۋەزىپىنى تۈگەتكەندىن كېيىن مېنىڭ دەرھال تۇرپانغا بېرىشىم، قالدى ئىشلارنى قايتىپ بارغاندا سۆزلىشىش ھەققىدە يوليورۇق بەردى.

دىخۇاغا كەلگىنىمگە 4 كۈن بولدى، چۈي ۋۇ ئە-
پەندىنى تېخى يوقلاپ بارمىدىم. چۈي ئەپەندى گومىن-
داڭ مۇتىئورلىرىدىن يۈي يۈرىننىڭ كۈيئوغلى، سۇۋېت
ئىتتىپاقىدا ئوقۇغان، ئىدىيىسى ئىلغار، گومىنداڭ كوم-
پارتىيە تىنچلىق سۆھبىتى ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ مەسئۇلى-
چىسى بولغان. ياپونغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە چۇڭچىڭ-
دا ئىدى. 1946 - يىلى شىنجاڭغا كەلگەن، دادام بىلەن
بولغان ئالاقىسى ناھايىتى يېقىن ئىدى. مەن لەنجۇدىن
ئايرىلىش ئالدىدا دادام دىخۇاغا بارغاندىن كېيىن چۈي
ئەپەندىنى يوقلىماي قويماسلىقنى قايتا - قايتا چېكىلى-
گەنىدى. ئۇنىڭ ئۆيى بۇغدا مۇنچىسىغا ناھايىتى يې-
قىن ئىدى. بىز يولدىن ئۆتكەش يۇيۇنۇۋالدۇق، مەزكۇر
مۇنچىنىڭ سۇيى تېيانشاندىن ئېرىپ كەلگەن قار سۇيى-
بولغاچقا يۇيۇنغاندىن كېيىن تېرىنى سىلىقلاشتۇرۇپ ئا-
دەمگە بەكمۇ ھوزۇر بېغىشلايتتى.

ئۇنىڭ ئۆيىگە باردىم، ئەپسۇسكى چۈي تاغام «شىن-
جاڭدىكى ھەر مىللەت، ھەر ساھە ۋەكىللىرىنىڭ ئازادلىق
ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا كىرگەنلىكىنى قارشى ئېلىش ئۆمە-
كى»نى باشلاپ جۇچۇەنگە قوماندان پېڭ دېخۇەي بىد-
لەن كۆرۈشكىلى كەتكەنكەن، مەن ئۇنىڭ چوڭ ئوغلى
چۈي بېيدا بىلەن بىر ئاز گەپلىشىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن،
دادامنىڭ ھال سوراپ يازغان خېتىنى قالدۇرۇپ ئۇنىڭ
بىلەن خوشلاشتىم.

ئۇ يەردىن چىقىپلا قوشۇرۇ ئەپەندىنى ر
قىلدىم، ئۇ «تەشۋىقات ھال سوراش كومىتېتى» تەشۋىقات
بۆلۈمىنىڭ مەسئۇلى، شۇنداقلا «كۆرەش» تەشكىلاتى» نىڭ
ئەزاسى ئىدى. رەئىس بۇرھان شەھىدى ئارمىيىمىزنىڭ
ھۇججەتلىرىنى تەرجىمە قىلىپ باستۇرۇش خىزمىتىگە مەس-
ئۇل بولۇشنى ئۇنىڭغا تاپشۇرغانىدى. ئاكىلارغا قارىغاندا
ئۇ، شىنجاڭدىكى «10 چوڭ دوكتۇر»نىڭ بىرى بولۇپ،
ياپونىيە قارشى ئۇرۇشتىن كېلگىنى خاتىرىسىدا پارتىيىمىز
بىلەن مۇناسىۋەتتە بولغان، شىنجاڭغا كەلگەندىن كېيىن،
شېڭ شىسەينىڭ مەدەنىيەت ماتارىپ تارماقلىرىدا ئىش-
لىگەنىكەن. ئۇ بىلىم دائىرىسى كەڭ، ئىنتايىن سۆزمەن
ئادەمكەن. سۆھبەتلىشىش تارقىلىق ئۇنىڭ نەشرىياتچى-
لىق كەسپىنىڭ ئەھلى ئىكەنلىكىنى، ئەسلىدە پېشقەدەم
گېزىتچى بولۇپ، ياپونىيە قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە «شىن-
جاڭ گېزىتى» ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقلىق ۋەزىپە-
سىنى ئۆتىگەنلىكى، ياپونىيە قارشى ئۇرۇش غەلىبە قىلغان-
دىن كېيىن، غەربىي شىمالى ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر
ئۇيۇشمىسىدا ئىشلىگەنلىكىنى بىلدىم. ئۇ ماڭا: رەئىس
بۇرھان شەھىدى يولىورۇق بەرگەندىن كېيىن، يولۇي جەن-
لىن ئىككىسى ھۇججەت ۋە باشقا تەشۋىقات بۇيۇملىرىنى
تەرجىمە قىلدۇرۇش، باستۇرۇش خىزمىتىنى ناھايىتى چىڭ
تۇتقانلىقى، بەزىلىرىنى يېسىشقا تاپشۇرغانلىقىنى ئېيت-
تى. ئۇ ئەپەندى بىلەن سۆھبەتلىشىش جەريانىدا شىن-

جاكنىك سىياسىنى ئەھۋالى، خەلق ئەھۋالىغا ئائىت ئۇر-
غۇن ئەھۋاللارنىى ئىگىلىۋالدىم ھەمدە بۇندىن كېيىنكى خىزمەتلەرگە پايدىلىقلىقىنى ھېس قىلىپ ئالاھىدە خاتىرلىۋالدىم. خوشلىشىش ۋاقتىدا ماۋجۇشى ئەسەرلىرىنىك ئايرىم كىتابچىلىرىنى ئۇنىڭغا ھەدىيە قىلدىم، ئۇ خۇشال-لانغان ھالدا «مەن چوقۇم ئوبدان ئوقۇيمەن» دېدى.

جاك جۇجۇك غەربىي شىمال مەمۇرىي مەھكىمىنىك باشلىقلىقىنى ئۇتتىگەن مەزگىلدىكى باش كاتىپ لىيۇ مىڭ چۈننى تېخى يوقلىمىغان، ئالاقىلىشىپ بۇگۈن كەچتە ئۆيىگە بېرىشقا ۋەدىلىشىپ قويىغانىدىم. ئۇ جاك جۇجۇك جاكجۇن بىلەن بىرگە شىنجاڭغا كېلىپ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىك باش كاتىپلىقىنى ئۇتتىگەن، تىنچ يول بىلەن ھەقتەكە قايتىش ئىشىغا چارە-تەدبىر كۆرسەتكەن، كۆپ توھپە قوشقان، ھەقتەكە قايتقاندىن كېيىنكى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ۋاقىت-لىق خەلق ھۆكۈمىتىگە باش كاتىپ بولغان. كەچقۇرۇن، ئۇ ماڭا ماشىنا ئەۋەتتى. لىيۇ باش كاتىپ ئىككىى كۈن ئىلگىرىلا رەئىس بۇرھان شەھىدىدىن مېنىڭ بۇ قېتىم كېلىشىمدىكى ۋەزىپەمنى ئىگىلەپ بولغانىكەن، شۇڭا بىز كۆرۈشۈش بىلەنلا مۇشۇ جەھەتتىكى ئەھۋاللار توغرىسىدا سۆز ئاچتى، ئۇنىڭ مۆلچەرچە ئىككىى-ئۈچ كۈن ئىچىدە باسما ئىشلىرى تەييار بولىدىكەن؛ ئۇ تەرجىمە خادىملىرىدىن قەزغىنلىق بىلەن تونۇشتۇردى، ماتېرىيال توپلاش ئىشىدا ئاز بولمىغان ئۇسۇل-چارىلارنى كۆرسەتتى. ئار-

قىدىنلا ليۇ ئەپەندى مەندىن قىسمىنىڭ جەنۇبىي شەر
غا يۈرۈش قىلىشىنىڭ تەييارلىق ئەھۋالىنى سورىدى، مەن
بىلىدىغان ئەھۋاللار بويىچە جاۋاب بەردىم. ئۇ يەنە ما
گا جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ئەھۋالىنى ئىنتايىن پىششىق
بىلىدىغان لى فەنچۇن ئەپەندىنى تونۇشتۇرۇپ، ئۇنىڭغا
بىزگە يول باشلىغۇچى بولۇشنى ئېيتتى، مەن لى ئەپەن
دىنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭغا دائىر سوئاللىرىغا ۋە ماتېرىيال
توپلىغان بىر قانچە قېلىن خاتىرە دەپتىرىنى كۆرۈپ
چىقتىم. ھەقىقەتەن ئەجىر سىڭدۈرگەن. ئۇنىڭدىن بىز ئۆ
گۈنلۈككە چۈشتىن كېيىن سودا ئۈيۈشمىسىدا كۆرۈشى
دىغان بولدۇق.

كەچتە شىنخۇا ئاگېنتلىقىنىڭ مۇخبىرى لاۋگۈەن
قاتارلىق بولداشلار مېنى ئۆچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي مىل
لىي ـ دىنىي ئىشلار، جەمئىيەت ئاماناتچىلىقى، سودا ـ سانا
ئەت خەۋەرلىرى قاتارلىق ئىنتايىن يېڭى ھەم كونكرېت
ئەھۋاللار بىلەن تەمىنلىدى، بۇلار بىزنىڭ بۇندىن كېيىنكى
خىزمەتلەرنىڭ قانات يايدۇرۇشىمىزغا پايدىلىق ئىدى.

ئۇخلاشتىن بۇرۇن، ئاۋانگارتلار تەشكىلاتىنىڭ ئىك
كى نەپەر مەسئۇلى مېنى زىيارەت قىلىپ كەلدى. ئىلغار
تەشكىلاتتىن بولغاچقا ئۇلارنى قىزغىن كۈتۈۋالدىم. ئىوا
داش گۇشىپىڭ ئىلگىرى دىخۇا «يېڭى ھەربىي گازارما» دائۆ
گەنگەن، يولداش ۋاڭ لىمىنىڭ گەپ ـ سۆز ۋە يۈرۈش ـ
تۇرۇشى سىپايە ئىكەن. ئۇلار ماڭا ئاۋانگارتلار تەشكىلاتى

نىڭ نۇرغۇن ئىلغار پائالىيەتلىرىنى سۆزلەپ بەردى ھەمدە يولداش شې چيەننى تەرجىمانلىققا تەنۇشتۇردى. مەن چوڭقۇر مىننەتدارلىقىمنى بىلدۇردۇم.

23 - ئۆكتەبر (6 - كۈنى)

ئۆكتەبرنىڭ ئاخىرلىرىدىكى دېخۇانىڭ ساپ كۈز ھاۋاسى ھەقىقەتەن نامۇكىششنىڭ كۆكۈل - كۆكسىنى يايرىتىپ كەيپىنى ئاچاتتى. ئىلگىرى جې‌شاۋ فىڭنىڭ « ئۇرۇمچى ھەقىدە‌شىملار » نى ئوقۇغانىدىم. گەرچە بۇ يەردە گاۋلەنىشەن تېخىنىڭ تۇمانلىرىنى كۆرگىلى، خۇاڭخې دەريا‌سى دولقۇنلىرىنىڭ شاۋقۇنلىرىنى ئاڭلىغىلى بولمىسىمۇ، لېكىن سەددىچىننىڭ شىمالىدىكى بۇ جايىنىڭ ئۆزگىچە مەنزىرىلىرى كىشىگە باشقىچە بىر ھوزۇر بېغىشلايتتى.

دېخۇاغا كەلگىنىمگە 6 كۈن بولۇپ قالدى. تۇرلۇك ۋەزىپىلەر بىرمۇ - بىر ئەمەلىيلىشىپ، ئايرىم - ئايرىم ئىپادىلىنىپ بولماقتا ئىدى. مەن بۇرادەر زەن بىلەن پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ شىنجاڭ شۆيۈەننى كۆرۈپ كېلىش، يول ئۈستىدە شەھەر مەنزىرىسىنى تاماشا قىلىشقا كېلىشتىم.

شىنجاڭ شۆيۈەن دېخۇانىڭ جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، ئاز سانلىق مىللەتلەر توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان جاي ئىدى. يول ئۈستىدە ھەر مىللەت خەلقىنىڭ خۇشال - خۇرام ئىلىقغا چۆمگەنلىكىنى، ھەممە جايغا پانۇس ۋە شەلپەر ئېسىلغانلىقىنى، بەشيۈلتۇزلۇق قىزىل بايراق لەپىلدەپ بايرام تۈسى ئالغانلىقىنى، پۇتۇن چېگ-

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

ۋا شەھەرنىڭ شادلىق دېگىزىغا چۆمگەنلىكىنى كۆردۈم.

سوۋېت ئىتتىپاقى كونسۇلخانىسىنىڭ ئالدىدىن ئۆتكەندە پەلەككە تاقاشقان قىزىل دەرەخلەرنى، بۆك-باراقسانلىق ۋە يېشىللىققا پۈركەنگەن گۈزەل، تىنچ-مۇھىتنى كۆردۈم. كوچىنىڭ ئىككى يېقىسىدا ئاھايىتى بەستىلىك ساغلام رۇس ئايالىنىڭ قولىدا چىلەك، مۈرىسىدە چوتكىلارنى كۆتۈرۈپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆزىمىز چېلىقتى. سوۋېتلەر ئۇلارنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن شىنجاڭغا كەلگەن ئاق ئورۇسلارنىڭ ئەۋلادلىرى ئىكەنلىكىنى. ئۇلارنىڭ كۆپرەك ئۆيى ئاقارتىش ۋە مۇلازىمەت كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلىقىنى بىلدىم.

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ خەلقئارا كىتابخانىسىمۇ ئەنىلىگىدا شۆبە كىتابخانا تەسىس قىلغان بولۇپ، ئىچىدە پرولېتارىيات ئىنقىلابىي داھىلىرىنىڭ چوڭايتىلغان سۈرەتلىرى، مەنزىرىگە باي كىتاب - ژۇرناللار، ھەمدە قازاق، ئۆزبېك قاتارلىق ئاز سانلىق مىللەت يېزىقىدىكى كىتابلار بولۇپ، خېلى كۆپلىرى خەنزۇ تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ نەشر قىلىنغان. بۇنداق كىتابخانىلى ئىچكىرىدە كۆرگىلى بولمايتتى. كىشىنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلالىدىغان بۇ ئىسسىل كىتابلارنى كۆرۈپ قولۇمدىن چۈشۈرگۈم كەلمەي قالدى. ئىلگىرى كېتىپ مەخسۇس تەشۋىقات ئىشلىرى ئۈچۈن ئىشلىتىش ئۈچۈن، ئىنقىلابىي ئۇسۇل-تازلارنىڭ ھاي بويىغا سۈرەتلىرى شۇنىڭدەك

قىشلىق سارايغا ھۇجۇم قىلىنىۋاتقان، لېنىنىنىڭ يېزىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان، ئامېرىكا سۆزلەۋاتقان سۆزلەرنى ئاڭلىدىن بىر تۈركۈم ۋە بەزى كىتابلارنى تاللاپ سېتىۋالدىم.

شىنجاڭ شۆيۈەننىڭ كۆلىمى ئىچكىرىدىكى داشۆلەرگە سېلىشتۇرغاندا كۆپ كىچىك بولسىمۇ، قۇرۇلۇشلىرى قويۇق مىللىيچە ئۇسلۇبقا ئىگە، ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ كۆپ قىسمى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت ياشلىرى بولۇپ، شىنجاڭدىكى ئەڭ ئالىي بىلىم يۇرتى ئىكەن. ئىگىلىشچە مەكتەپ ئىلگىرى پارتىيەمىزنىڭ خىلىي چوڭقۇر تەسىرگە ئۇچرىغان بولۇپ، ئوقۇغۇچىلىرى ھەقىقەتكە قايتىشنى پاتال قوللىغان، ئارمىيەمىزنىڭ شىنجاڭغا كىرىشىنى قىزغىن قارشى ئالغانىكەن. شۆيۈەندىن شىمالىغا قاراپ ماڭغاندا ئانچە يىراق بولمىغان جايدا بىر قورۇ بولۇپ، بۇ 8- ئارمىيە ئىش بېجىرىش باشقارمىسىنىڭ كونا ئورنى ئىكەن.

چۈشتىن كېيىن لىۋشاۋلى، ماۋدۇنشياڭ ئىككى پىشقەدەم ئەپەندىنى مەخسۇس زىيارەت قىلدىم. لىۋ ئاقساقال شىنجاڭ ئىنقىلابىنىڭ ئۈيغۇرشۇناسلىقىنىڭ باشلىقى، ئىلگىرى سابىق شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ ھۆكۈمەت ئەزالىرىدىن ھەقىقەتكە قايتىش ئومۇمىي تېلېگراممىغا ئىمزا قويغانلارنىڭ بىرى ئىدى. سۆھبەت جەريانىدا ئۇ: «شىنجاڭ ھەربىي مەمۇرىي خادىملىرىنىڭ ھەقىقەتكە قايتىشى يېڭى

جۇڭگونى كۆتۈۋېلىش ئۈچۈن، جاھىل گومىنداڭ ئەد-
يەتچىلىرى تەتۈر يولغا مېڭىپ ئۆزىنى ئۆزى ھالاك
قىلدى، بۇ ئۇلارنىڭ قېلىشقا تېگىشلىك ئاقىۋىتى» —
دېدى، ماۋزېدۇڭ ئاقساقال خۇيزۇ بولۇپ، ئىلگىرى سودا
ئۇيۇشمىسىنىڭ خوجائىي، قورچاق دۆلەت قۇرۇلتىيىنىڭ
ۋەكىلى بولغان. شىنجاڭ سودا ساھەسىدە بەلگىلىك
تەسىرى بار زات ئىدى. شىنجاڭ ھەقىقەتكە قايتىشىنىڭ
ئالدىدا ئەكسىيەتچىل تەشۋىقاتىنىڭ قايمۇقتۇرۇشىغا
ئۇچراپ بىر مەھەل چەت ئەلگە چىقىپ كېتىش ئويىدا
بولغان، كۆرەش تەشكىلاتىدىكى يولداشلارنىڭ سەرۇچانـ
لىق بىلەن نەسىھەت قىلىپ توسۇشى ئارقىسىدا ئىدىيىۋى
ئەندىشىلەردىن قۇتۇلغان. ئۇ، «كومپارتىيە پۇقرالار ئۈـ
چۈن ھاكىمىيەت تىكلىدى، ئازادلىق ئارمىيە مېھرىبان
قوشۇن، جۇڭگونىڭ بۇندىن كېيىنكى ئىستىقبالى چەكسىز
پارلاق. ھەربىر ئادەم ۋەتەن ئۈچۈن كۆچ چىقىرىش پۇرـ
سىتىگە ئىگە بولالايدۇ، مەن بەختىمگە يارىشا چەت ئەلگە
چىقىپ كەتمەپتىمەن، بۇندىن كېيىن يۇقۇاشلىق بىلەن
كومپارتىيىگە ئەگىشىپ ماڭىمەن» — دېدى. سۆزلىشـ
ۋاتقىنىمىزدا چوڭ سودىگەر ھۈسەنبايىنىڭ كىچىك خوجـ
دارى يېتىپ كەلدى، ئۇ خەنزۇچىنى ئانچە بىلمەيدىكەن،
زەن تەرجىمە قىلىپ بەردى، مەن ئىلى تەرەپنىڭ نۇرغۇن
ئەھۋالىنى ئىگىلىۋالدىم، شۇنداقلا ئۇنىڭغا جەمئىيەتتە
تازا قىلىپ يۈرگەن كىشىنى قايمۇقتۇرىدىغان نۇرغۇن پىتنە-

ئىغۋالارنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ بەردىم.
قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، بۇ، زەن ئىككى بۇرادەر بىلەن بىرگە ئايرىم - ئايرىم ئالاقىلىشىپ نەشر بۇيۇملىرى ۋە مۇناسىۋەتلىك نەرسىلەرنىڭ ئاساسىي جەھەتتىن تەييارلىنىپ بولغانلىقىدىن خەۋەر تاپتۇق. بىز مەسلىھەتلىشىپ ئەتە چۈشتىن كېيىن دىخۇادىن ئايرىلىپ قەسىغا قايتىدىغان بولدۇم.
كەچلىك تاماقتا زەن يۇيلىنىڭ چوڭ ئاپىسى مېنى ئۆزىتىش يۈزىسىدىن ئائىلە زىياپىتى بەردى. بۇرادەر بومۇ بىرگە بولدى. مەن «كۆرەش تەشكىلاتى» ۋە ئۇلارنىڭ خىزمىتىمنى زور كۈچ بىلەن قوللىغانلىقى، تۇرمۇشتا قىزغىن غەمخورلۇق قىلغانلىقىغا چىن قەلبىدىن مىننەتدارلىق بىلدۈردۈم! ۋەزىپىنى ئاساسىي جەھەتتىن ئورۇنداپ بولغانلىقتىن كەيپىمۇ چاغ ئىدى، ئەتە مېڭىشنىڭ تەييارلىقى ئىشلىرىنى پۈتتۈرۈپ بالىدۇرراق ئارام ئالاي دەپ تۇرغىنىمدا بىردىن ئىشىك جىددىي قېقىلدى، بۇ سائەت 11 لەر بولۇپ قالغان چاغ ئىدى. ئىشىكنى ئېچىپ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتتىن مېنى ئىزدەپ ئادەم كەلگەنلىكىنى بىلدىم، كەلگۈچى ماڭا: «رەئىس بۇرھان شەھىدى سىزنىڭ تېز ئارىدا قەسىغا قايتىماقچى بولۇۋاتقانلىقىڭىزدىن خەۋەر تېپىپ بۇگۈن كېچە سىزنى سۆھبەتلىشىشكە تەكلىپ قىلدى، ئېيتىدىغان مۇھىم ئىشلار بار ئىكەن» دېدى. بۇ چاغدا مەن ئىنتايىن ئوڭايسىز ئەھۋالدا قالـ

ئۇيغۇر كتاب نەشرياتى www.uyghurkitap.com

دىم، چۈنكى بىرىنچىدىن بو، زەن ئىككى بۇرادىرىم سىرتقا چىقىپ كېتىپ تېخى قايتىپ كەلمىگەنىدى، زادى نەگە بارىمىز؟ ئىككىنچىدىن، دىخۇانىڭ ئەھۋالى مۇرەككەپ، بارايمۇ - بارمايمۇ؟ بارماي دېسەم، زەئىس بۇرھان شەھىدى ئەكىلمىشكە ماشىنا ئەۋەتكەن تۇرسا، كۆڭلىنى قايتۇرۇش تەس ئىدى. ھەمدە ئەدەپسىزلىك ھېسابلىناتتى، مەن ئىھتىيانچانلىق بىلەن ئويلىنىپ تەكلىپ قىلغانلىكەن بېرىشىم كېرەك، بارمىسام بولمايدۇ! دېگەن قارارغا كەلدىم-دە، تەكلىپ قىلىپ كەلگۈچىگە بىر ئاز ساقلاپ تۇرۇشنى ئېيتىپ ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ پەلتۇنى كىيىپ يان قورالغا ئوقنى سېلىپ پەلتۇنىڭ يانچۇقىغا سالدىم-دە، چوڭ ئاپام بىلەن خوشلىشىپ ماشىنىغا ئولتۇرۇپ زەئىس بۇرھان شەھىدىنىڭ سارىيىغا قاراپ يولغا چىقتىم. تۇن يېرىمى، ھاۋا سوغۇق بولغاچقا يولدا ئادەم ئاز، ماشىنا شالاڭ ئىدى، يول بويى ماشىنا ناھايىتى تېز ماڭدى، دەسلەپىدە شەھەر رايونىدا مېڭىپ بارا - بارا شەھەرنىڭ چېتىگە چىقىپ قالدۇق، ئاھالىلەرمۇ بارغانچە شالاڭلاشتى، مەن سەل جىددىيلەشتىم، كۈتۈلمىگەن ئىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۇچۇن، ئىختىيارسىز يان قورالىمنى چىڭ سىقىپ تۇردۇم. دەل كۇماندانلىقتىكى تۇرغان چېغىمدا بىراقتا چاقناپ تۇرغان سانسىزلىغان ئېلېكتر چىراغلىرى كۆرۈندى، ئارقىدىنلا يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە سوۋېتچە ھەربىي فورما كىيگەن مىللىي ئارمىيە مۇھاپىزەتچىلىرى، ئانچە-مىراق بولۇ-

مىغان جايدا بىر قاراۋۇل ئورنى كۆرۈندى. ماشىنا قورۇغا كىرىپ چىراغ نۇرلىرى چاقناپ تۇرغان زالنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى. مۇدىر نې فۇلى مېنى كۈتۈۋېلىپ زالغا باشلاپ كىرىپ، ئۆزى مەلۇم قىلغىلى ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ كەتتى. رەئىس بۇرھان شەھىدى ئۇچىسىغا مىللىيچە كىيىم، بېشىغا ئۇيغۇرلارنىڭ گۈللۈك دوپپىسىنى كىيگەن ھالدا چىقىپ كەلدى. مەن يېلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشكەندىن كېيىن مېنى زالنىڭ كەينىدىكى كىچىك ئۆيگە باشلاپ كىردى. ئۆي ئىچىگە مىللىيلارنىڭ گېلىسى سېلىنغان بولۇپ، ئۆيدە يۆلەنچۈكى ئېگىز خۇرۇم كرىسلودىن ئىككىسى ۋە بىر چاي جوزىسىلا بار ئىدى، ئۆينىڭ بۇلۇڭىدىكى سوۋېت پوسۇندا ياسالغان تام مەشتىن ئىسسىقلىق تارقىلىپ تۇرغاچقا ئۆينىڭ ئىچى باھاردەك ئىللىق ئىدى، بايىقى ئەندىشىلىرىم يۇلۇتتەك تارقىلىپ كەتتى. ئىككىمىز ئولتۇرغاندىن كېيىن، بىرسى قېنىق دەملەنگەن چاي ئېلىپ كىردى. ئالدى بىلەن تەشۋىقات بۆيۈملىرىنىڭ تەرجىمە قىلىنىپ بېسىلىش ئەھۋالىنى ۋە باشقا ۋەزىپىلەرنىڭ ئورۇندىلىش ئەھۋالىنىڭ قانداقلىقىنى سورىدى. مەن بىرمۇ-بىر جاۋاب بەردىم ھەمدە سەمىمىي مىننەتدارلىقىمنى بىلدۈردۈم! قىسقىغىنە 6 كۈن ئىچىدە ۋەزىپەمنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك ئورۇندالغانلىقىنى، ئەتە چۈشتىن كېيىن دىخۇادىن ئايرىلىپ قىسىمغا قايتىشنى قارار قىلغانلىقىمنى ئېيتتىم. ئۇ: «بىز بارلىق يارامليق

ئۇيغۇر كتاب نەشرياتى
www.uyghurkitap.com

تەرجىمان، يارامليق باسما ئىشچىلىرى ۋە يارامليق باسما ئۇسكۇنىلىرىنى سەپەرۋەر قىلىپ، ھەقىقەتەن بىر تەرەپتىن تەرجىمە قىلىپ، بىر تەرەپتىن تەھرىرلەش، بىر تەرەپتىن ھەرپ تىزىپ ۋە بېسىپ، بىر تەرەپتىن كوررېكتور قىلىش، بېسىلىپ چىققىنىنى ئۇدۇللۇق تۇپلەپ-قاچىلاپ، ئۇدۇل تاپشۇرۇشنى ئىشقا ئاشۇرۇپ، ۋەزىپىنى مۇددەتتىن بۇرۇن ئورۇندىدۇق» — دېدى. بۇنى ئاڭلاپ مەن كۆپچىلىكنىڭ تۇنىنى — كۈنگە ئۇلاپ جاپالىق ئىشلىگەن روھىغا چۈشۈن قەلبىمدىن تەشەككۈر ئېيتتىم، رەئىس بۇرھان شەھىدىنىڭ غەمخورلۇقى ۋە قوللىغانلىقىنى چوقۇم ئارمىيە رەھبەرلىرىگە دوكلات قىلىدىغانلىقىنى ئېيتتىم. بۇنى ئاڭلاپ ئۇ: «بۇ بىزنىڭ قىلىشقا تېگىشلىك ئىشىمىز، سىلەر جەنۇبىي شىنجاڭغا يۇرۇش قىلغاندا بۇ ئەرسىلەر ھەممىدىن مۇھىم» دېدى. ئۇ بۇنىڭغا ئۇلاپلا: «جەنۇبىي شىنجاڭ ئۇيغۇرلار تۇپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان جاي، ئۇلۇغچات، تاشقورغانلاردا يەنە قىرغىز، تاجىك مىللىتى بار، ئۇلارنىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، دىنىي تۈس ئىنتايىن قويۇق، ئۆرپ-ئادەتلىرىمۇ ئىچكىرىنىكىدىن زور پەرق قىلىدۇ، شۇڭا مەن سىلەرگە جەنۇبىي شىنجاڭغا يۇرۇش قىلىش سەپىردە ئاز-سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ-ئادەتلىرىگە چوقۇم قاتتىق ھۆرمەت قىلىپ، ئۇلارنىڭ دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكىگە كاپالەتلىك قىلىش، بولۇپمۇ يەزىيۇقىرى قاتلامدىكى مەشھۇر دىنىي

زاتلارنى تېخىمۇ ئالاھىدە ھۆرمەت قىلىش، ئۇلاردىن كەك كۆلەمدە پىكىر ئېلىش ۋە ئۇلارنىڭ پىكرىنى ئاڭلاش، تەشۋىق قىلىش، چۈشەندۈرۈش، سۆز بىلەن قايىل قىلىش خىزمىتىنى كۆپرەك ئىشلەپ، پارتىيىنىڭ تۈزۈلۈك سىياسەتلىرىنى بولۇپمۇ مىللىي سىياسەتنى پۈتۈن ئائىلىلەرگىچە كىشىلەرنىڭ قەلبىگە چوڭقۇر ئورنىتىش ھەمدە قىسىنىڭ نەمۇنىلىك ئىش ھەرىكەتلىرى بىلەن ئۇلارنى تەسىرلەندۈرۈپ، ئۇلارنى كومپارتىيىنىڭ ئازسانلىق مىللەتلەرنى سۆيىدىغانلىقى، ئۇنداقلا ئازسانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ ـ ئادەتلىرىگە ھۆرمەت قىلىدىغانلىقىنى ھەقىقىي يوسۇندا چۈشىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش ھەققىدە تەكلىپ بەرمەكچىمەن. شۇنداق قىلغاندىلا ئۇلار كومپارتىيىنىڭ پارتىيىنى چۈشىنىدۇ، كومپارتىيىنىڭ پارتىيىگە ئىشىنىدۇ، ئاندىن گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە ئەجەللىك زەربە بېرىپ بىنتىجىت قىلىۋەتكىلى بولىدۇ. نۆۋەتتە جەنۇبىي شىنجاڭدا خەنزۇ يولداشلار ئىنتايىن ئازئۇنلۇق ئۇيغۇرلارغا ھەقىقەتكە قايتىش ئىشىدىن كېيىن، ئىنتايىن ئازسانلىقى ئەكسىيەتچىل قىسىم ئۆلۈم ئالدىدا جان تالىشىپ، بۇلاپ ـ تالاپ، ئوت قويۇپ، ئادەم ئۆلتۈرۈپ قىلمىغان ئەسكىلىكى قالمىدى. قاراشھەر، بۇگۇر، ئاقسۇ، يەكەن شۇنىڭدەك خوتەنلەردە ئوخشىمىغان دەرىجىدە توپىلاڭ ھەرىكەتلىرى يۈز بەردى. پەقەت ھەربىي يۇرۇشنى تىزلىتىپ، ھەر قايسى جەھەتلەردىكى

خىزمەتلەرنى كۆچەيتىپ، خەلقنى كومپۇنىستىك پارـ
تىيىنىڭ تەۋرا رەھبەرلىكىگە چىن قەلبىدىن قايىل قىلغانـ
لىقىدا ھەممە ئىشنى غەلىبىسىزى ئالغا ئىلگىرىلەتكىلى بوـ
لىدۇ. ھازىر دىخۇدا «ئۇچ ئارمىيە» (خەلق ئازادلىق
ئارمىيىسى، 3 ۋىلايەت ئىنقىلابىيىنىڭ ھەربىي ئارمىيىسى
ھەمدە ھەققەتكە قايتقان قىسىملار)نىڭ ئۇچرىشىنى تەبـ
رىكلەشنىڭ تەييارلىق خىزمەتلىرى پائال پىلانلىناقتا،
پۈتكۈل ۋەزىيەتتە زور ئۆزگىرىش بولىدۇ ـ دېدى.

رەئىس بۇرھان شەھىدىنىڭ يىلىيلىك، تەرىپىە كۆرـ
گەن، يۇقىرى ئابرويغا ئىگە مىللىي رەھبىرىي ئەربابـ
ئىكەنلىكى، گېرمانىيە، سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇغان، ئىدـ
يىسى ئىلغار بولغانلىقى ئۈچۈن شېك شېسەينىڭ تۇرمىسىدە
ياتقانلىقىنى، ئۇنىڭ ماركسىزم ـ لېنىنىزمنى بەلگىلىك
تەتقىق قىلغانلىقىنى خىيالى بۇرۇنلا ئاڭلىغانىدىم.
ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىنلا ئۇنىڭ چوڭـ
قۇرىلىغا ئىگە ئىكەنلىكىنى، ئىدىيىسى، كۆزقاراشلىرىـ
نىڭ ئىلغار لىقىنى ھېس قىلدىم. ئاخىرىدا ئۇيەنە، گـو
جۇنجاڭ، سىياسىي كومىسارۇاڭلار يول ئۈستىدە نۆتۈق سۆزـ
لىسە، دوكلات بەرسە سۆزىنى تەرجىمە قىلىدىغانلار تىل ـ
يېزىق مەكتىپىنىڭ مۇدىرى ئابباسنى ئەۋەتىپ كېچىمەن،
بۇكىشىنىڭ ئىنغىز ۋە يېزىقچە تەرجىمە سەۋىيىسى ناھايىـ
تى يۇقىرى، باشقا بىرقانچە يولداش بىلەن بىرگە قىسـ
غا ئىلىمپ كېتىڭ دېدى.

خوشلىشىش ۋاقتىدا ئۇماگا، دادامغا خەت يازغاندا ئۇنىڭسالىمنى يەتكۈزۈپ قويۇشۇمنى، دادامنىڭ شىنجاڭغا قايتا كېلىپ سەيلە - ساياھەتتە بولۇشىنى قارشى ئالىدىغانلىقىنى تاپىلاپ، مېنى زالدىن چىققىچە ئۇزىتىپ قويدى، بىزقول بېرىشىپ،خوشلاشتۇق. مۇدىرنى فۇلىنىڭ ھەمراھلىقىدا مەن ماشىنىغا ئولتۇرۇپ زەن يۇيلىننىڭ ئۆيىگە قايتىپ كەلدىم. قايتىشتا بارغان ۋاقتىتىكىدەك جىددىيلىشىپ كەتمىدىم، رەئىس بۇرھان شەھىدىنىڭ سەمىمىي تەلىمىنى ئەسلىگەن ھالدا ئازسانلىق مىللەتلەرئىچىدە مۇنەۋۋەرئەربابلارنىڭ ھەقىقەتەن ئازئەمەسلىكىنى چوڭقۇر ھېس قىلدىم.

زەن نىڭ ئۆيىگە قايتىپ كەلگىنىمدە، بوۋزەن ئىككى بۇرادىرىم مېنىڭ بىخەتەرلىكىمدىن ئەنسىرەپ ئولتۇرۇپتىكەن، چۈنكى مەن مېڭىش ۋاقتىدا باغاقچە قالدۇرمىغانىدىم، تۈن كېچىدە نەگىدۇ كەتكەنۇدۇ؟ دەپ بەكمۇ خاتىرجەمسىزلىنىپتۇ. ئەتە يولغا چىقىدىغانلىقىم ئۈچۈن قىسقىغىنە بىرنەچچە كۈنلۈك ئۈچرىشىشتىن كېيىن ئايرىلىشقا كۆزىمىز قىيماي، ھەممىمىز مەشنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ قىزغىن پاراڭغا چۈشۈپ كەتتۇق، تاكىنىڭ يورىغىنىمىزمەي قاپتۇق.

24 - ئۆكتەبر (7 - كۈنى)

بىرقانچە كۈندىن بۇيان، ھەرقايسى تەرەپلەرنىڭ زوركۈچ بىلەن ھەمكارلىشىشنى ئازقىلىدا تۇرلۇكئۇسۇللەر

ئىنتايىن ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلدى، قىسقىغىنە 6 كۈن ئىچىدە ئون نەچچە تۈرلۈك تەشۋىقات ماتېرىيالىنى تەرجىمە قىلىش، بېسىش خىزمىتى ئورۇندالدى، ئۇنىڭ سانىنىڭ كۆپلۈكىنى تىلغا ئالمىساقمۇ، ئۇنى قاچىلاشقا يۈكىرى تەلەپ قويۇلدى، ۋاقىت ئىنتايىن جىددىي بولدى. بۇنىڭدىن ئىنجانكى ھەرمىللەت خەلقىنىڭ، ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلىكىنىڭ ھەقىقەتكە قايتىشىنى ئىنتايىن ھىمايە قىلىدىغانلىقىنى، كومۇنىستىك پارتىيىنى ئىنتايىن سۆيۈدىغانلىقىنى، ئازادلىق ئارمىيىنىڭ شىنجاڭغا بالدۇرراق كىرىپ ئورۇنلىشىشىنى ئىنتايىن قارشى ئالىدىغانلىقىنى كۆرسەتكەنلىكى بولدۇ.

كېلىشىپ قويغىنىمىز بويىچە، ئۆز مىننەتدارلىقىنى بىلدۈرۈش ۋە خوشلىشىش ئۈچۈن سەنمۇجاڭ تاۋپۇچۇنىڭ قېشىغا باردىم. ئۇ، تاۋسيۆجاڭجۇننىڭ كۆچىلىكىكە يوللىغان سالىمىنى يەتكۈزدى. تاۋسەنمۇجاڭ ئىشنى ئىنتايىن ئىنچىكىلىك بىلەن ئەستايىدىل بىجىرەتتى، ھېسابنى ئېلىش ۋە ئىزدەپ تېپىشقا قولايلىق بولسۇن ئۈچۈن، تەشۋىقات بۇيۇملىرىنى تۈرلەرگە ئايرىپ قاچىلاپ، سرتىغا ماركا ئاسقۇزۇپتۇ، شىنجاڭ پۇلىنى چىك چىگىپ ماركا چاپلاپ تاغارغا پۈختا ئۇراتقۇزۇپتۇ، ھەربىي خەرىتە، ماتېرىيالالار شۇنىڭدەك ماركس، لېنىنىنىڭ چوڭايتىلغان سۈرەتلىرىنى يېگىدىن يېسىغان يۈمۈلاق تۇنىكە تۈگىلارنىڭ ئىچىگە قاچىلاتقۇزۇپتۇ، مەن تەكشۈرۈپ مەسىلە چىقمىغانـ

دىن كېيىن ھەممىنى ماشىنىغا قاچىلىدى، مېنى قىسىمغا ئۆز-زىتىپ قويۇش ئۈچۈن يەنە ئامېرىكىدا ئىشلەنگەن يېڭىچە جىپ ماشىنىدىن بىرنى مەخسۇس ئاجراتتى. تاۋسەنمۇجاڭ-نىڭ ئەترايلىق ئورۇنلاشتۇرۇشى مېنىڭ ئايلىقىلمايىقا لمىدى.

شىنجاڭ گارنىزون باش شتابىدىن ئايرىلىپ سودا ئۇيۇشمىسىغا يېتىپ كەلدىم، كۆپلىگەن تونۇش - بىلىشلەرۋە ئالاقىدارخادىملارنىڭ كۈتۈپ تۇرغىنىغا خېلىۋاقىت بولۇپ-كەتكەن. كۆرسىتىلگەن 4 تەرجىمانمۇ شۇيەردە ئىكەن، شې چىيىن، ۋۇشۇۋۇ، لىۋىنخۇا ئۈچ يولداش بىلەن كۆرۈشكەن، رەئىس بۇرھان شەھىدى ئەۋەتكەن ئاپپاس مۇدىر بىلەن بۇگۈن تۇنجى قېتىم كۆرۈشۈشىم ئىدى. ئۇ ئۇيغۇر بولۇپ، ئىگىز، چەبدەس ئادەم ئىكەن، ئۇيغۇرچە، خەنزۇچىنى ئىنتايىن راۋان سۆزلەيدىكەن. تۇنجى كۆرۈشۈشتىلا ماڭا چوڭقۇر تەسىر قالدۇردى. يەنە باش كاتىپ لىيۇمىڭچۈن يول باشلىغۇچىلىققا كۆرسەتكەن لى فەنچۈن ئەپەندى «شىنجاڭشۇناس» ئىكەن. يولداش لىيۇ جېنشىمۇ ئولگۇرۇپ كېلىپ ماڭا نۇرغۇن ئېھتىياتلارنى سۆزلەپ بېرىپ، ئارمىيە باشلىقلىرىغا دوكلات قىلىشىمنى ھاۋالە قىلدى. بۇ، زەن ئىككى بۇرادىرىم بىلەن بىللە قىلىشىمنى دېققەت قىلىشىمنى، كېيىن يەنە كېلىشىمنى جېكىلىدى. ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئەڭ ئاخىرقى بىر تۈركۈم ماتېرىياللىرىمۇ كەلدى. ئۇنى دەرھال ماشىنىغا بېسىشقا. بۇ گۇگۇم چۈشۈپ قالغان ۋاقىت ئىدى. بىز بىرگە سەپەرگە چىققىدىغان

ئالتىلەن ئۇزىتىشقا كەلگەنلەر بىلەن بىرمۇ - بىر قول ئېلىشىپ خوشلىشىپ ۋەزىپىنى غەلىبىلىك ئورۇندىغاندىن كېيىنكى خۇشاللىقتا چۆمگەن ھالدا بەشىيۇلتۇزلۇق قىزىل بايراقلار لەپىلدەپ تۇرغان دىخۇادىن ئايرىلىپ تۇرپانغا قاراپ يولغا چىقتۇق.

داۋانچىڭغا كەلگەندە، قارائۆگۈ چۆشۈپ كەتتى، بۇ يەر خۇيزۇ، خەنزۇلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان داڭلىق كىچىك بازار شۇنداقلا شامال ئېغىزى ئىدى. بىز بارغىنىمىزدا قاتتىق شامال چىقىۋاتقان بولۇپ، ھاۋا سوغۇق ئىكەن. بىز بىر خۇيزۇ ئاشخانىسىغا كىرىپ خۇيمىيەن (لەگمەن) يېدۇق، بەكمۇ مەزىلىك تۇيۇلدى. تاماقتىن كېيىن بىر ئاز ئارام ئېلىپ داۋاملىق جەنۇبقا قاراپ ئىلگىرىلىدۇق. ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئاق تېرەك دەريا سى شارقىراپ ئېقىپ تۇرغان تار سايغا كىردۇق، ئىككى تەرەپتە غەلىتە تاشلار چوقچىيىپ تۇراتتى، قايىتىشقا تاقىتسىز تاق بولۇپ تۇرغانلىقتىن، يول ئۇستىدىكى كىچىنىك گۈزەل مەنزىرىلىرىدىن ھوزۇرلىنىشقا مۇمكىن بولمىدى، تۇرپان ناھىيە بازىرىغا يېتىپ بارغىنىمىزدا پىشىم كېچە بولۇپ قالغانىدى.

25 - ئۆكتەبىر سەھەردە قىسمىنىڭ تېخنى تۇرپانغا يېتىپ كەلمىگەنلىكىدىن خەۋەر تاپتۇق. كۆپچىلىك مۇزاكىرىلىشىپ قىسمىنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن، داۋاملىق شەرققە ئىلگىرىلەش پىكرىگە كەلدۇق. لېكىن بېنزىن

ئىزدەپ ھايال بولۇپ قالغانلىقىمىز، ئۇنىڭ ئۈستىگە پول ياخشى بولمىغاچقا پىچان ناھىيىسىگە يېتىپ بارغىچە ئىمىزدا قارا ئىغۇ چۈشۈپ كەتتى. تەرجىمانلاردىن ناھىيە بازىرى يېقىندىلا قوراللىق تالان ـ تاراجقا ئۇچرىغانلىقىنى كىشىلەرنىڭ تەشۋىش ئىچىدە قالغانلىقىنى ئىگىلىدىم. شۇ كۈنى ئاخشىمى ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە بىر ئاز دەم ئېلىپ، 26 ـ ئۆكتەبىر تاڭ يورۇماستىلا يولغا چىقىپ كەتتۇق. پىچان ناھىيىسى بىلەن يەتتە قۇدۇق يولىدا ھەربىي شتاب ئاپتوموبىل ئەترىتى بىلەن ئۇچراشتۇق. يول بويىدىلا ئارمىيىمىز رەھبەرلىرىگە ۋەزىپىنى ئىجرا قىلىش ئەھۋالىنى دوكلات قىلدىم. ئارمىيە رەھبەرلىرى مەن بىلەن كەلگەن تەرجىمانلار ۋە بىر يۈك ئاپتوموبىلغا بېسىلغان باسما بۇيۇملىرى قاتارلىق نەرسىلەرنى كۆرۈپ ئىنتايىن مەمنۇن بولدى. مەن تەرجىمانلارنى بىرمۇ ـ بىر تونۇشتۇرۇپ چىققاندىن كېيىن گوجۇنجاڭ خىزمەتكە قولايلىق بولۇشى ئۈچۈن ئايباش مۇدىرنى ئۆزى بىلەن بىرگە مېڭىشقا تەكلىپ قىلدى. قالغان بىر نەچچىسىمۇ سىياسىي بۆلۈمنىڭ ھەرقايسى بۆلۈملىرىگە تەقسىم قىلىنىدى ھەمدە مەن بىلەن ئالاقە بۆلۈم باشلىقى جاڭشىكاڭنىڭ ئارمىيە باشلىقلىرى بىلەن بىرگە جەنۇبىي شىنجاڭغا يۈرۈش قىلىشى قارار قىلىنىدى. بىز يول ئۈستىدە ھەقتەتكە قايتقان قىسىملار خىزمىتىنى ئىشلەپ پارتىيىنىڭ سىياسىتىنى ھەر تەرەپلىمە تەشۋىق

قىلىپلا قالماستىن، ھەقىقەتكە قايتىشقا قارشى چىققان گومىنداڭ قالدۇق باندىتلىرىنىڭ تالان - تاراج قىلىشى، كۆيدۈرۈپ-ئۆلتۈرۈشىگە ئۇچرىغان بىگۇناھ خەلقنىڭ ئاقتىدا ئازاب - ئوقۇبەتتىن قۇتۇلدۇرۇپ خاتىرجەم قىلدۇق. خىزمەت گەرچە ئىنتايىن مۇشەققەتلىك بولسىمۇ، لېكىن غەلىبە شادلىقى كىشىنىڭ روھىنى ئۇرغۇتاتتى. 1 - دېكابىر 2 - ئارمىيە باشلىقلىرى جەنۇبىي شىنجاڭدىكى مۇھىم جاي قەشقەرگە ئۆكۈشلۇق يېتىپ بېرىپ، بەشىنچى ئۇزلۇق قىسىم بايراقنى پامىر ئېگىزلىكىگە قادىشتىن ئىبارەت ئۇلۇغ چاقىرىقنى ئىشقا ئاشۇردى.

ئاپتور ھەققىدە:

يولداش ۋاڭۋۇيى ئازادلىقتىن ئىلگىرى لەنجۇ داشۆسىدىكى يەر ئاستى پارتىيە تەشكىلاتىنىڭ مەسئۇللىرىدىن بىرى ئىدى. 1949 - يىلى 2 - ئارمىيە سىياسىي بۆلۈمى بىلەن بىرگە شىنجاڭغا كىرگەن. يېڭى ئىمگىلىك 1 - شى 2 - تۈەنىڭ 3 - تۈەنلىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، بىتكىتۈەن ئاممىۋى خىزمەت بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم بەنگۆكتىكىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. 1968 - يىلى گەنسۇغا يۆتكىلىپ ئۆلكىلىك كادىرلار ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان. ھازىر گەنسۇ ئۆلكىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ دائىمىي كومىتېت ئەزاسى، ياشانغانلار كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى.

ياپونغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە كوم-پارتىيە خادىملىرىنىڭ شىنجاڭدىكى چوڭ ئىشلار خاتىرىسى

شۇي سىجۇن

1937 - يىل

5 - ئايدا، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەر-كىزىي كومىتېتى (تۆۋەندە پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى دەپ ئېلىندى) سوۋېت ئىتتىپاقى ئارقىلىق شىنجاڭ چېگرا مۇداپىئە ۋاقىتلىق دۇبەنى شېڭ شىسەينىڭ ما-قۇللۇقىنى قولغا كەلتۈرگەندىن كېيىن، غەربىي يۇنە-لىش ئارمىيىسىدىن قېچىپ لانغان 400 كىشىدىن ئارتۇقراق قىسمىغا تېلېگراممىا يوللاپ شىنجاڭغا بېرىشقا بولى-دىغانلىقىنى ئۇقتۇردى ھەمدە چېن يۈن (مەخپىي ئىسمى شى پېڭ)، تېڭ دەييۈن (مەخپىي ئىسمى لى گۇاڭ) قا-تارلىق 5 ئادەمنى سوۋېت ئىتتىپاقى ئارقىلىق شىنجاڭغا كىرىپ ئۇلارنى كۈتۈۋېلىشقا ئەۋەتتى، چېن يۈن قاتار-لىقلار شىنجاڭغا كەلگەندىن كېيىن، دەرھال شىڭشىڭشىياغا

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكتى www.uyghurkitap.com

بىرىپ غەربىي يۆنىلىش ئارمىيىسىنىڭ قالدۇق قىسمىنى كۆتۈۋېلىپ دىخۇا (ئۇرۇمچى) گە ئېلىپ كەلدى. مەزكۇر قىسىم دىخۇاغا ئورۇنلىشىپ سىرتقا قارىتا ئۆزىنى «يېڭى ھەربىي گازارما» دەپ ئاتىدى. مانا بۇ، جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ شېڭ شىسەي بىلەن بىرلىكىپ ئورناتقانلىقىنىڭ باشلىنىشى ئىدى. ئەينى ۋاقىتتا چىن يۈن جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق تۇنجى ۋەكىلى ئىدى.

9 ـ ئاينىڭ ئاخىرى، دىڭ فا (مەخپىي ئىسمى فاڭ لىن) موسكۋادىن دىخۇاغا كېلىپ چىن يۈننىڭ ئورنىدا ئىشلەيدى.

10 ـ ئايدا، دىخۇا نەنلياڭدا «8 ـ ئارمىيىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ئىش بېجىرىش باشقارمىسى» تەسىس قىلىنىپ، تېڭ دەبيۈەن مەسئۇل بولدى. سىرتقا قارىتا 3 ـ مېھمانخانا دەپ ئاتالدى.

11 ـ ئايدا، جۇڭگو كومپارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ كومپارتىيەسىنىڭ ئىنتېرناتسىئونالدا تۇرۇشلۇق ۋەكىلى ۋاڭ مىڭ، كاڭ شېڭ موسكۋادىن يەنئەنگە قايتىش يولىدا شىنجاڭدىن ئۆتتى. ئاي ئاخىرىدا چىن يۈن، ۋاڭ مىڭ قاتارلىقلار بىلەن بىر ئايروپىلاندا يەنئەنگە قايتتى.

25 ـ كۈنى، كومپارتىيە خادىمى مۇي مىڭچۇ (مەخپىي ئىسمى مېڭ يىمىڭ) قاتارلىق 5 كىشى داۋالىنىش ئۈچۈن

موسكۇاغا كېتىۋېتىپ شىنجاڭدىن ئۆتكىنىدە شۇي مىڭچۇ ئۇلكىلىك ماۋارىپ نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرلىق ۋەزىپىسىنى ئۆتەشكە قالدۇرۇلدى.

12 - ئايدا، «يېڭى ھەربىي گازارما»نىڭ رەھبەرلىرىدىن لى جورەن قاتارلىق 6 نەپەر يولداش ئايروپىلان بىلەن يەنئەنگە قايتتى.

ئاي ئاخىرىدا، كومپارتىيە خادىمى خەن گۇاڭ (مەخپىي ئىسمى خەن مىڭگۇاڭ) سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ۋەتەنگە قايتىشىدا شىنجاڭدا قېپقېلىپ «شىنجاڭ خەلقىنىڭ جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشمىسى» تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقلىقىنى ئۆتىدى.

تېڭ دەيۈەن قاتارلىق 5 ئادەم قورال - ياراق، ئوق - دورا ۋە تىببىي دورا-ئۇيۇملىرى قاتارلىقلارنى ئېلىپ دېخۇادىن يەنئەنگە قايتتى.

1938 - يىل

1 - ئايدا، يولداش دىڭفا شىڭشىسەينىڭ تەلىپىگە ئاساسەن، «يېڭى ھەربىي گازارما»دىن خۇاڭ خوچىڭ (مەخپىي ئىسمى خۇاڭ مىنفۇ)نى «شىنجاڭ خەلقىنىڭ جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشمىسى»نىڭ باش كاتىپلىقىغا، ۋاڭ شاۋچۈەن (مەخپىي ئىسمى ۋاڭ شاۋچۈن)نى «شىنجاڭ گېزىتى» ئىمدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقلىقىغا، شۇنىڭ

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

بىلەن بىرۋاقتتا 5 نەپەر يولداشنى ھەربىي تەبىيە مە-
تەپتە ئوقۇشقا يوللىدى (ئۇلار ئىككى يىل ئوقۇپ ئو-
قۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن يەنىگە قايتىپ كەتتى).

2 - ئايدا، ماۋزېمىن (مەخپىي ئىسمى جۇلىن) دىخۇا-
غا كەلدى. شېڭشىسەي ئۇنى ئوللىلىك مالىيە نازارىتى-
نىڭ مۇئاۋىن نازىرلىقىغا تەيىنلىدى. شېنگۇنەن (مەخپىي
ئىسمى جاڭ فىڭيىن) سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ۋەتەنگە قايـ
تىپ شىنجاڭدىن ئوللىنىدە دىخۇا قىزلار ئوتتۇرا مەكتىپى
باشلانغۇچ بوللومىنىڭ مۇدىرلىق ۋەزىپىسىنى ئوتەشكە
قالدۇرۇلدى.

3 - ئايدا، شىنجاڭ ئاۋىئاتسىيە ئىدارىتى ئوقۇش
باشلىدى. پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى چېن يۈننىڭ ئاۋى-
ئاتسىيىنى ئوگىنىش ئوچۇن شىنجاڭغا خادىم ئەۋەتىش
ھەققىدىكى دوكلاتىنى تەستىقلىدى. «يېڭى ھەربىي گازار-
ما»دىن ئاجرىتىلغان 25 ئادەم، يەنىگەندىن ئەۋەتىلگەن
19 ئادەم ئىلگىرى-كېيىن بولوپ ئاۋىئاتسىيە ئەترىتىگە
كىرىپ ئوقۇدى.

دىڭفا شېڭشىسەينىڭ تەلىپىگە ئاساسەن، «يېڭى
ھەربىي گازارما»دىن فەن ئوك (مەخپىي ئىسمى فەن بونەن)-
نى خوتەن رايونى گارنىزون قوماندانلىقىغا يوللىدى.

3-ئايدىن 11 - ئايغىچە، پارتىيە مەركىزلي
كومىتېتى شېڭشىسەينىڭ تەلىپىگە ئاساسەن، شىنجاڭنىڭ
خىزمەتلىرىگە ياردەم بېرىش ئوچۇن 3 ئوركومىگە بولوپ

ئەۋەتكەن تەخمىنەن 60 نەپەر كادىر يەنئەندىن دىخۇاغا يېتىپ كەلدى.

4 ـ ئايدا، شۇي مېڭچۇ، ماۋزېمىن پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىغا خەت يېزىپ، شىنجاڭنىڭ خىزمىتىگە يارەم بېرىشكە يارامليق كادىرلارنى ئەۋەتىشنى تەلەپ قىلدى. بۇنىڭغا ماۋزېدۇڭ: «يولداش چېن يۈن بېجىرسۇن» دەپ تەستىق سالدى.

7 ـ ئايدا، جى جې (مەخپىي ئىسمى جىگوشىڭ) موسكۇادىن ۋەتەنگە قايتىپ دىخۇادىن ئۇتكىنىدە دىڭ فا ئۇنى «يېڭى ھەربىي گازارما»دا قالدۇرۇپ تەربىيىچى قىلىپ تەيىنلەشنى قارار قىلدى.

8 ـ ئايدا، شېڭشىسەي ئوتتۇرىغا چىقىپ، داۋالىنىش ئۈچۈن سوۋېت ئىتتىپاقىغا كېتىۋاتقان كومپارتىيە ئەزاسى لىيۇشىپىڭ (مەخپىي ئىسمى لىيۇشىبېك)نى قۇمۇل رايونىنىڭ مۇۋەققەت مەمۇرىي باشلىقلىقىنى ئۆتەشكە ئېپقالدى.

12 ـ ئايدا، شېڭشىسەينىڭ قوشۇلۇشى بىلەن «شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسى «شىنخۇا گېزىتى» بىلەن «ئاما» ژۇرنىلىنى ئاشكارا سېتىشقا باشلىدى.

ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ۋەكىلى دىڭ فا، جاھانگىرلارنىڭ سىڭىپ كىرىپ بۇزغۇنچىلىق قىلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش، چېگرا رايونىنى قوغداش ئۈچۈن، شىنجاڭنىڭ غەربىي قىسمىدىكى چېگرا

قاراۋۇلخانىسىدا چېگرا قاراۋۇل ئەترىتى قۇرۇش ھەققە-
شېكشىسە يىگە تەكلىپ بەردى، بۇ تەكلىپ يولغا قويۇلغان-
دىن كېيىن، «يېڭى ھەربىي گازارما» دىن خوجىيەننى
چېگرا قاراۋۇل ئەترىتىنىڭ ئەترەت باشلىقلىقىغا يۆتكىدى.

1939 - يىل

شېكشىسە يىنىڭ سىياسىي پوزىتسىيىسى ئۇنىڭغا قاراپ
ئۆزگەردى. ئۇ، كومپارتىيىنىڭ شىنجاڭدىكى خادىملىرى-
نىڭ تەسىرى كۈچىنى ئاجىزلاشتۇرۇش مەقسىتىدە دىخۇادا
ئىشلەۋاتقان خوجىكخوجىنىڭ، لىن جىلۇ قاتارلىق 10 نەچچە
نەپەر كومپارتىيە ئەزاسىنى سىرتقى ۋىلايەت، ناھىيىلەردە
ئىشلەشكە يۆتكىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، جېدەل-
ماجىرا تېرىدىن دېگەندەك باھانە قىلىپ ئارقا - ئارقىدىن
ۋاڭ شاۋچۈەن قاتارلىقلار ئۈستىدىن ئۇيغۇرلىرى ئۇقتۇرۇش
چىقىرىپ گۇناھ يېزىش ۋە جەريانە قويۇپ مىللاشتىن
تۈتۈپ قېلىش جازاسى بەردى، ۋاڭ شاۋچۈەن خىزمەتىنى
داۋاملاشتۇرۇشقا ئامالسىز قېلىپ يەنە نگە قايتىپ كەتتى.

5 - ئايىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، ماۋزېمىن قاتتىق
چارچاش تۈپەيلىدىن كېسەل بولۇپ قالدى. كېسىلى
ئېغىر بولغاچقا داۋالىنىش ئۈچۈن سوۋېت ئىتتىپاقىغا
يۆتكەپ كەتتى.

زىك سەن داۋالىنىش ئۈچۈن سوۋېت ئىتتىپاقىغا

بېرىش يولىدا دېخۇادىن ئۆتكەندە دىك قا ئۇنى شۇ جاڭدا داۋالىنىش ئۈچۈن ئېلىپ قالدى.

6 ـ ئايدا، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ كوممۇنىستىك ئىنتېرناتسىئونالدا تۇرۇشلۇق ۋەكىللەر ئۆمىكىشىڭ ئەزاسى چېن تەنچىۋ موسكۋادىن يەنىمۇ قايتىشىدا دېخۇادىن ئۆتتى. پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ئۇنى داۋاملىق ج ك پ نىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ۋەكىلى سۈپىتىدە «يېڭى ھەربىي گازارما» ۋە «8 ـ ئارمىيىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ئىش بېجىرىش باشقارمىسى» نىڭ خىزمىتىگە مەسئۇل بولۇشقا قالدۇردى. شۇندىن ئېتىبارەن چېن تەنچىۋ شۇيجې دېگەن مەخپىي ئىسىمنى قوللاندى. ھەمدە سەيجۇ دېگەن ئىسىمدا خەت يېزىپ شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى ۋىلايەت، ناھىيىلىرىدە خىزمەت قىلىۋاتقان كومپارتىيە خادىملىرى بىلەن ئالاقە باغلىدى.

7 ـ ئايدىن 9 ـ ئايغىچە، «يېڭى ھەربىي گازارما» ـ دىكى خادىملار چېن تەنچىۋنىڭ رەھبەرلىكىدە، ئۆزلىرى ئۆگەنگەن ھەربىي ئىشلار نەزەرىيىسىنى ئەمەلىي جەڭ مانېۋرىغا يېقىنلاشتۇرۇپ دالا مەشقى ئېلىپ بارىدى. بۇنىڭ بىلەن، «يېڭى ھەربىي گازارما» دىكى كوماندىرلار جەڭچىلەرنىڭ سىياسىي ـ ئىدىيە، ھەربىي تېخنىكا جەھەتلەردىكى سەۋىيىسى زور دەرىجىدە ئۆستى. ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى جۇئېنلەي سوۋېت ئىتتىپاقىغا داۋالىنىشقا

مېڭىپ دىخۇادىن ئۆتكىنىدە «يېڭى ھەربىي گازارما» نى لاگىرىنى كۆزدىن كەچۈردى ۋە كوماندىر - جەڭچىلەرگە سۆز قىلىپ، ئۇلارغا غايەت زور ئىلھام بەردى.

و - ئايدا، دېڭ فا يەنئىنگە قايتىپ پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىغا شىنجاڭنىڭ ئەھۋالىنى دوكلات قىلىغاندا شېڭ شىسەي ئۆزدىنى 3 - مۇستەقىل كۈرۈھ دەپ ئاتىۋىلىپ پارتىيىمىزنىڭ كادىرلىرىنى چەتكە قاقماقتا دەپ كۆرسەتتى.

چىن يىنسۇ (مەخپىي ئىسمى چىن ۋىنيېڭ، لىن جىلۇنىڭ ئايالى) قاتارلىق 2 يولداش يەنئىندىن دىخۇاغا كەلدى.

10 - ئايدا، چىن تەنچيۇ «يېڭى ھەربىي گازارما» - دىن شې لياڭخۇن قاتارلىق 4 ئادەمنى تاللاپ شىنجاڭ مالدوختۇرلۇق مەكتىپىگە ئوقۇشقا ئەۋەتتى.

11 - ئاينىڭ 12 - كۈنى، چىن تەنچيۇ سەيجۇ دېگەن نام بىلەن ھەر قايسى ۋىلايەت، ناھىيىلەردە خىزمەت قىلىۋاتقان كومپارتىيە خادىملىرىغا خەت يېزىپ، پارتىيىمىزنىڭ شىنجاڭدىكى خىزمەت ۋەزىپىلىرى ۋە خىزمەت فاكىجىنىنى قايتا تەكتىلىدى.

ئاي ئاخىرىدا، سوۋېت ئىتتىپاقىغا داۋالىنىش ئۈچۈن ماڭغان شې لياڭ قاتارلىق 10 نەچچە نەپەر كومپارتىيە خادىمى شىنجاڭدىن ئۆتكەندە، سوۋېت - فىنلاندىيە ئۇرۇشى بولۇپ يول توسۇلۇپ قالغاچقا دىخۇادا قېپقالدى.

چىن تەنچىۇ پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىغا شىنجاڭ ۋەزىيىتىنىڭ يامانلىشىپ كېتىۋاتقانلىقى، شىنجاڭدىكى يولداشلىرىمىزنىڭ دائىم زىيانكەشلىك ۋە ئېيىبلەشكە ئۇچراۋاتقانلىقىنى دوكلات قىلدى.

12 - ئاينىڭ 22 - كۈنى، شىنجاڭدا قۇمۇل رايونى ماارىپ ئىدارىسىنىڭ باشلىنىشىدا ئۆتەۋاتقان كومپارتىيە ئەزاسى چى تيەنمىن خىزمەتتە ھەددىدىن ئارتۇق چارچاپ كەتكەنلىكتىن ئاغرىپ ئالەمدىن ئۆتتى.

1940 - يىل

1 - ئايدا، پارتىيە مەركىزىي كومىتېت يولىيورۇقىنىڭ روھىغا ئاساسەن، «يېڭى ھەربىي گازارما» كوماندىر، جەڭچىلىرىدىن ئاۋىئاتسىيە، مالدوختۇرلۇقتا ئوقۇۋاتقانلار ۋە بىر بۆلۈم كادىرلار ئوقۇشىنى داۋاملاشتۇرۇش ئۈچۈن شىنجاڭدا قېپقالغانلىرىدىن سىرت، قالغان 360 تىن كۆپرەك ئادەم شىنجاڭدىن ئايرىلىپ يەنىگە قايتىپ كەتتى.

2 - ئايدا، شىنجاڭ ئاۋىئاتسىيە ئەترىتىدە ئوقۇۋاتقان كومپارتىيە ئەزاسى پېكىڭ رىنفا ئايرودرومىدا ئىشلەۋاتقان ۋاقتىدا مېخانىزم جەڭچىسى مەشغۇلات قائىدىسىگە خىلاپلىق قىلغانلىقى تۈپەيلىدىن ھادىسىگە ئۈچراپ ئىغىر يارىلىنىپ داۋالاش ئۇنۇم بەرمەي ۋاپات بولدى.

جۇنلەي قاتارلىق 4 كىشى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ۋەتەنگە قايتىشىدا دىخۇادا توختاپ بۇ يەردە ئىشلەۋاتقان كومپارتىيە ئەزالىرىغا سۆز قىلىپ، كۆپچىلىكنى ئىنقىلابنىڭ ئېھتىياجى ئۈچۈن كۆكۈل قويۇپ تىرىشىپ ئىشلەش ۋە ئۆگىنىشكە ئىلھاملاندۇردى.

4 ـ ئايدا، چىن تەنچيۇ ھەر قايسى ۋىلايەت، ناھىيىلەردە ئىشلەۋاتقان كومپارتىيە ئەزالىرىغا خەت يېزىپ، شىنجاڭنىڭ پەۋقۇلئادە سىياسىي مۇھىتى ۋە قالاق ئىقتىسادىي شارائىتى پارتىيەمىزنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ «3 نى قىلماسلىق» ① فاكتىچىنى داۋاملاشتۇرۇش ۋە ئالتە بۇيۇك سىياسەتنى ئىجرا قىلىشنىڭ زۆرۈرلىكىنى بەلگىلىگەن دەپ كۆرسەتتى ھەمدە پارتىيە ئەزالىرىدىن ھەر قانداق شارائىتتا بولۇشىۋاتقان ئىنقىلابنىڭ ئېنىق نىسبىي ۋاقلاش ۋە ئۇنى جارى قىلدۇرۇشنى تەلەپ قىلدى.

5 ـ ئايدا، فېڭشۇەن، زېڭسەن، جىنجىڭچاڭ قاتارلىق 14 كىشى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئايروپىلانىغا ئولتۇرۇپ يەنئەنگە قايتتى، چىن تەنچيۇ ئايدورومغا چىقىپ ئۇزىتىپ قويدى.

---

① كومپارتىيە ئەزالىرى شىنجاڭدا خىزمەت ئىشلەپ تۇرغان مەزگىلىدە، تەشكىلنى تەرەققىي قىلدۇرماسلىق، ئاممىۋى ھەرىكەت ئېلىپ بارماسلىق، ئاممىۋى كۈرەش ئېلىپ بارماسلىق سىياسىتىنى دېمەكچى.

6 ـ ئايدىن 7 ـ ئايغىچە، چېنىتەنچىۇ ئارقا ـ ئارقىدىن ئىككى قېتىم پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىغا شىنجاڭنىڭ سىياسىي ۋەزىيىتىنى دوكلات قىلىپ: بىر يىلدىن بۇيان، شېڭشىسەينىڭ كومپارتىيىگە قارشى ھەرىكىتى كۈنسايىن جىددىيلەشمەكتە، شىنجاڭدىكى خادىملىرىنمۇ زىيانكەشلىكچە دۇچ كېلىۋاتىدۇ دەپ مەلۇم قىلدى. ھەمدە بۇ خەۋپلىك يامانلاشتىن ساقلىنىش توغرۇلۇش ئۈچۈن چېنىتەنچىۇ مەركەزگە 5 تۈرلۈك تەكلىپ بەرتىپ، مەركەزدىن بۇنى سوۋېت ئىتتىپاقىغا مەلۇم قىلىش، سوۋېت ئىتتىپاقى ئۇيغۇرغا چىقىپ تەكلىپنىڭ مەزمۇنىنى شېڭشىسەيگە يەتكۈزۈشنى تەلەپ قىلدى، بۇ 5 تەكلىپ مۇنۇلار:

1. تۇتقۇن قىلىشنى دەرھال توختىتىش ھەمدە تۇتقۇن قىلىنغان ھەر مىللەت ۋەكىللىرىنى قايتۇرۇش.

2. سوت كومىتېتىنى قايتىدىن ئۆزگەرتىپ تەشكىللەپ (سوۋېت ئىتتىپاقىنى ئاشكارا ئادەم ئەۋەتىپ قاتناشتۇرۇپ) ئاتالمىش توپىلاڭ قىلىش قەستىدە بولغان دېگەن ئەنزىنى تېگى ـ تەكتىدىن تەكشۈرۈپ ئېنىقلاپ ۋە ھېسابىنى ئېلىپ، (شىنجاڭ) ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى يوقىتىش ئورگىنىنىڭ ئەكسىلئىنقىلابىي سۈيىقەستىنى ئېچىپ تاشلاش.

3. جامائەت خەۋپسىزلىكىنى باشقۇرۇش باشقارمىسى ۋە پۇتكۈل سىستېما قورۇلمىسىنى ئۆزۈل ـ كېسىل

ئۇيغۇر كتاب نەشرياتى www.uyghurkitap.com

ئۆزگەرتىش ھەمدە خىزمەت ئۇسۇلىنى ئۆزگەرتىش.

4. مەسىلە تالەر باراۋەر بولۇش سىياسىتىنى ھەقىقىي ئىجرا قىلىپ، دېھقان، چارۋىچى ئاممىنىڭ تۇرمۇشىنى ھەقىقىي ياخشىلاش.

5. ھەر مىللەت كادىرلىرىنى ھەقىقىي تەربىيىلەش ۋە ئۆستۈرۈش، ئالتە بۆيۈك سىياسەتنى تەشۋىق قىلىش ئاممىۋى ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇپ، ئاممىۋى ئاساس تىكلەش.

ئاۋغا تىسىيە ئەترىتىدە ئوقۇۋاتقان كومپارتىيە خادىملىرى شېكى شىسەينىڭ قەستەن قىينىچىلىق تۇغدۇرۇشى تۈپەيلىدىن ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرۇشقا ئامالسىز قالغانلىقتىن چىن تەنچىيودىن ئەھۋالنى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىغا ئىنكاس قىلىشنى، ھەمدە ئۇلارنىڭ ئوچ تۇرلۈك ئىلتىماسىنى يەتكۈزۈپ قويۇشنى تەلەپ قىلدى. 1. يەنىگە قايتىپ ئۆزىمىزنىڭ ھاۋا ئارمىيىسىنى قوروپ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش؛ 2. قورۇقلۇقتا جەڭ قىلىش قىسىملىرىغا قاتنىشىپ ياپونغا قارشى تۇرۇش؛ 3. سوۋېت ئىتتىپاقىغا بېرىپ ئورۇشقا قاتنىشىش.

مەركەز جاۋاب تېلېگراممىسى يوللاپ: «ئىنتىزامغا قاتتىق رىئايە قىلىپ، كۆكۈل قويۇپ ئوقۇشلار» دەپ يوليورۇق بەردى.

ۋە ئايدا، چىن تەنچيو جۇنخىنلەيتنىڭ يوليورۇقىغا ئاساسەن، خۇاڭ خوچىڭنى يەنىگە يۆتكىدى.

10 ـ ئايدا، چىن تەنچيۇ پارتىيە مەركىزىي كومىـ
تېتىغا تېلېگراما يوللاپ، شىنجاڭنىڭ سىياسىي ۋەزىيـ
تى يامانلاشتى، مىللىي زىددىيەت كۈنسايىن كەسكىنلەشـ
مەكتە، ۋەزىيەت قالايمىقانلىشىپ كەتتى دەپ مەلۇم قىلدى.

1941 - يىل

2 ـ ئايدا، جاڭزىيى (مەخپىي ئىسمى ليۇپىڭ) قا ـ
تارلىق 9 كىشى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن يەنىگە قايتىـ
شىدا «ۋەتەن ۋەقەسى» تۇيۇقسىزدىن شىنجاڭدا توسۇلۇپ
قېلىپ، دىخۇادا قېپقالدى.

6 ـ ئايدا، جېڭ يىشېڭ ئۆلكىلىك مالىيە نازا ـ
رىتىنىڭ تەكشۈرگۈچى خادىمى سالاھىيىتى بىلەنجەنۇبىي
شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى ۋىلايەت، ناھىيىلىرىگە تەكشۈرۈشكە
ماڭدى. چىن تەنچيۇ بۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئۇنىڭـ
دىن جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ئىشلە ـ
ۋاتقان كومپارتىيە ئەزالىرىغا خەت ئەۋەتىپ، خىزمەتىگە
يوليورۇق بەردى. جېڭ يىشېڭ دىخۇاغا قايتىپ كېلىشـ
دە جايلاردىكى كومپارتىيە ئەزالىرىنىڭ چىن تەنچيۇغا
خىزمەتنى دوكلات قىلىپ يازغان خەتلىرىنى ئالغاچ كەلـ
دى، بۇنىڭ بىلەن ئۆزئارا ئەھۋال ئالماشتۇرۇلدى.

9 ـ ئايدا، ياڭ جۆخۇا (مەخپىي ئىسمى دۇنىڭ
چۈي چيۇبەينىڭ ئايالى) قاتارلىق 4 كىشى سوۋېتـ

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى
www.uyghurkitap.com

ئىتتىپاقىدىن ۋەتەنگە قايتتى. يەنىمۇ بارىدىغان ئاش ئىنىنىسى ئۇزۇلۇپ قالغانلىقتىن دىخۇا دا قېپقالدى.

11 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى، چىن تەنچىۋۇ پارتىيەسىنىڭ كومىتېتىغا شېڭ قارايۇزلۇك قىلىپ كومموۇنىستلارغا ئاشكارا قارشى تۇرۇشنى بارغانچە جىددىيلەشتۈرۈۋاتقانلىقىنى دوكلات قىلدى. ھەمدە يەنە بىر قېتىم خەۋپلىك ۋەزىيەتتىن قۇتۇلۇش ھەققىدە 7 تۈرلۈك پىكىرنى ئوتتۇرىغا قويدى.

12 ـ ئايدا، لېنىن بىياۋ سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ۋەتەنگە قايتىشنىڭ شىنجاڭدىن ئۆتتى. يەنىمۇ ئالدىغا سۈجىنگۈەن قاتارلىق 5 كىشى ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ بىر ئايروپىلاندا ماكېدى.

1942 ـ يىل

3 ـ ئايدا، شېڭ شىسەي سۈيىقەست قىلىش ۋاستىسىنى ئىشقا سېلىپ، ئىدلغارلىققا مايىل 4 ـ ئىنىسى شېڭ سىچىنى قەستلەپ ئۆلتۈرۈپ، ئۆزگۈناھىنى شېڭ شىچىنىڭ ئايالى چېن ئۇيىڭ بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ھەربىي ئىشلار مەسلىھەتچىسىگە دوكلات قىلدى. شېڭ شىسەي يەنە تۈرلۈك «توپىلاڭ قىلىش سۈيىقەستىدە بولۇش ئەنزىسى» نى ئويدۇرۇپ چىقىپ، گۇناھىنى سوۋېت ئىتتىپاقى كونسۇلخانىسىنىڭ خادىملىرىغا ئارتىپ قويۇپ

دى. شۇنىڭدەك ماۋزېمىنىڭ مەقسەتلىك ھالدا ئاتالمىش «ئالتاي توپىلاڭ ئەنزىسى»نى سوراق قىلىشقا قاتناشقۇرۇپ، ماۋزېمىن سوراق نەتىجىسىگە ئوخشاش بولمىغان پىكىردە بولغاچقا ئۇنى ئاساسسىز ئاشكارا ئەيىبلىدى. شېڭ شىسەيدىڭ كومپارتىيىگە، سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى ھەرىكىتى تەدرىجىي ئەۋج ئېلىپ بارغانچە ئاشكارا ھالەتكە ئۆتتى.

5 ـ ئايدىڭ 7 ـ كۈنى، رېن بىشى چېن تەنچيۇغا تېلېگرامما يوللاپ: شېڭ شىسەي بىلەن جياڭ جيېشىنىڭ ئۆزئارا تىل بىرىكتۇرۇشىگە دىققەت قىلىشىنى سورىدى. جياڭ بىلەن شېڭ ئۆزئارا ۋەكىل ئەۋەتىپ لەنجۇدا سۆھبەت ئۆتكۈزدى. سۆھبەتتە جياڭ جيېشى تەرەپنىڭ ۋەكىلى جياڭ جيېشىنىڭ «پەقەت ئالدى بىلەن شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلغاندىلا ئاندىن كومپارتىيە مەسىلىسىنى ھەل قىلىشقا بولىدۇ» دېگەن قارىشىنى يەتكۈزدى.

شۇ كۈنى، چېن تەنچيۇ پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىغا جياڭ بىلەن شېڭنىڭ تىل بىرىكتۇرگەنلىكىنى تەپسىلىي ئەھۋالىنى دوكلات قىلدى.

8 ـ كۈنى، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى شۇجىچۇسى چېن تەنچيۇغا تېلېگرامما يوللاپ مۇنۇلارنى ئوتتۇرىغا قويدى: (1) شېڭ شىسەي بىلەن بولغان بىرلىكسىپ مۇناسىۋىتىنى داۋاملىق ساقلاپ قېلىشنى تىرىشىپ قولغا كەلتۈرۈش؛ (2) شېڭ پارتىيىمىزنىڭ خادىملىرىغا

ئىشەنمەيدىغانلىقىنى بىلدۈرگەنلىكى سەۋەبتىن قىسىم خادىملارنى قايتۇرۇشقا بولىدۇ. لېكىن چوقۇم سۇ ۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ماقۇللۇقىغا ئېرىشكەندىن كېيىن. سوۋېت ئىتتىپاقى ئارقىلىق يەنىمۇ ئىلگىرىلەش:

(3) پارتىيىمىزنىڭ شىنجاڭدىكى خادىملىرى يەنىمۇ قايتىشتىن بۇرۇن، ۋاقىتلىق تەكشۈرۈپ ـ تەتقىق قىلىش شۆبە ئىدارىسى تەشكىل قىلىسا بولىدۇ. مۇدىر لىقىنى چىن تەنچىۋۇ ئۆتىسۇن. چۈنكى ئارقا سەپنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادى، ھەربىي، مەدەنىيەت قاتارلىق مەسىلىلىرىنى تەتقىق قىلغۇلار (كېيىن ۋەزىيەتنىڭ ئۆزگىرىشى تۈپەيلىدىن تەكشۈرۈپ ـ تەتقىق قىلىش شۆبە ئىدارىسى خىزمەتىنى قانات يايدۇرالمىدى).

6 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى، چىن تەنچىۋۇ پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىغا: شىنجاڭنىڭ ئەھۋالى بارغانچە كەسكىنلىشىۋاتىدۇ. شېڭ شىسەي شىنجاڭدىكى كومپارتىيە خادىملىرىغا پۈتۈنلەي ئىشەنمەي كەينى ـ كەينىدىن خىزمەتتىن يۆتكەۋاتىدۇ ياكى ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇۋاتىدۇ، مەن بىلەن كۆرۈشۈشنى رەت قىلىدى. سوۋېت ئىتتىپاقىغا سوغۇق مۇئامىلىدە بولۇپ، جىياڭ جېيشى بىلەن كۈنسايىن مۇرەسسە لىشىۋاتىدۇ دەپ مەلۇم قىلدى. شۇ ۋەجىدىن چىن تەنچىۋۇ پارتىيىمىزنىڭ شىنجاڭدىكى خادىملىرىغا ۋەزىيەتكە قاراپ ئىش كۆرۈشنىڭ تەييارلىقىنى كۆرۈپ قويۇشنى ئۇقتۇرىغا قويدى.

ئاي ئاخىردا، چېسىتەنچيۇ پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىغا يەنە تېلېگرامما يوللاپ: شېك شىمسەي شىنجاڭدىكى خادىملىرىمىزنى ئۆزلۈكسىز يۆتكەۋاتىدۇ، ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇۋاتىدۇ. شېڭشىك زىيانكەشلىكىگە نارازلىق بىلدۈرۈش ئۈچۈن، دىخۇادا ئىشلەۋاتقان خادىملار ئۆزلۈكسىزدىن پۈتۈنلەي خىزمەتتىن ئىستېپا بەرىدۇق دەپ مەلۇم قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىغا پارتىيىمىزنىڭ شىنجاڭدىكى خادىملىرىنىڭ ئىستىل ئۆزگىرىشى ئۆگىنىشىگە قاتنىشىش ئەھۋالىنى شۇنىڭدەك شىنجاڭدىكى ئەھۋالغا ئاساسەن، كۆپچىلىكنىڭ ۋەزىيەتكە ماسلىشىشقا ئىدىيىدە ئۇيغۇرچە تەييارلىق كۆرۈشى ئۈچۈن، كومپارتىيە ئەزالىرىنىڭ ئۆگىنىشىدە پەزىلەت تەربىيىسى مەزمۇنىنى كۆپەيتكەنلىكىنى دوكلات قىلدى.

ئاۋغاتسىيە ئەترىتىنىڭ كۆرسەتكەن ۋاڭ دېشىياڭ ئالاھىدە ئۇچۇش تېخنىكىسىنى ئۆگىنىۋاتقان ۋاقىتتا ئايروپىلاندا چاتاق چىقىپ يەرگە چۈشۈپ كېتىپ ۋاپات بولدى.

7 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى چېن تەنچيۇغا تېلېگرامما بېرىپ: شېك قالدۇرۇپ قېلىشنى ئوتتۇرىغا قويغان 4 ئادەمدىن باشقىلىرىنىڭ ھەممىسىنىڭ قايتىشقا تەييارلىق كۆرۈشىنى ئۇقتۇردى.

شۇ ئاينىڭ بەشىدا، جياڭ جېيشى ئەۋەتكەن جۇ

شياؤلياك، ئۇك ۋەنجىك، ماۋباكچۇ قاتارلىقلار ئايرىلاندا دېخۇاغا كېلىپ شېك شىسەي بىلەن سۆھبەتلەشتى.

جياك جېبشى بىلەن شېك شىسەي دەرھال كېلىشىم ئىمزالىدى، كونكرېت ماددىلىرى مۇنۇلار: (1) سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى تۇرۇش، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن مۇداپىئە كۆرۈشنى كۈچەيتىش؛ (2) گومىنداك قىسملىرىنى ئەۋەتىپ مۇداپىئە ئىشلىرىنى كۈچەيتىش؛ (3) شىنجاڭدا گومىنداك پىرقىسىنى قۇرۇش؛ (4) شىنجاڭدىكى كومپارتىيە خادىملىرىنى بىر يەرگە يىغىپ، بىر تەرەپ قىلىشنى كۈتۈش؛ (5) گومىنداك ئادەم ئەۋەتىپ شىنجاڭ ئاۋىئاتسىيە كومىتېتى بىلەن خارجى ئىشلار ئىشى بېجىرىش باشقارمىسىنى ئۆتكۈزۈۋېلىش.

10 - كۈنى، شېك شىسەي ئاۋىئاتسىيە ئەترىتىدە ئۆگىنىۋاتقان كومپارتىيە خادىملىرىنىڭ چېكىنىشىنى ئۇقتۇردى. چېن تەنچىۇ بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، پارتىيىمىزنىڭ ئاۋىئاتسىيە ئەترىتىدە ئۆگىنىۋاتقان خادىملىرىنى نەنلياڭدىكى مېھمانخانىغا كۆچۈرۈپ كەلدى.

19 - كۈنى، چېن تەنچىۇ پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىغا جەددىي مۇراجىئەت قىلىپ، پارتىيىمىزنىڭ شىنجاڭدىكى خادىملىرىنىڭ بۇرۇش - تۇرۇشى ھەققىدە تېزدىن بىر قارار چىقىرىشنى تەلەپ قىلدى.

21 - كۈنى، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى چېن

تەنچيۇغا تېلېگرامما ئەۋەتىپ، سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپ تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىقىنىڭ مۇئاۋىن مىنىستىرى دىكانوزوۋنى مۇناسىۋەتنى كېلىشتۈرۈشكە شىنجاڭغا ئەۋەتكەنلىكى، بۇ ئىشنىڭ نەتىجىسى چىققاندىن كېيىن، يۇرۇش - تۈرۈش ئىشىنى ئاندىن بىرلىكىدىغانلىقىنى ئۇقتۇردى.

30 - كۈنى، چىن تەنچيۇ مەركەزگە تەكشۈرۈپ - تەتقىق قىلىش گۇرۇپپىسىنى تەشكىللەش شەكلى ۋە مەسئۇللىرىنىڭ نامزاتى مەسىلىسىنى دوكلات قىلدى.

8 - ئاينىڭ 29 - كۈنى، شىنجاڭدا خىزمەت ئىشلەۋاتقان كومپارتىيە خادىملىرىنىڭ ھەممىسى دىخۇاغا يىغىلىپ ئىستىل تۈزىتىش ئۆگىنىشىنى داۋاملاشتۇردى. بارغانچە ياماناشقۇاتقان ۋەزىيەتكە قارىتا چىن تەنچيۇ كۆپچىلىكىنى «بايلىق ۋە مەرتىۋە ئالدىدا يولدىن ئازماسلىق، نامراتلىق ئالدىدا تەۋرەنمەسلىك، ھەر قانداق كۈچ ئالدىدا تىز پۈكمەسلىك» ئىرادىسىنى تىكلەپ، تۇرمىدە يېتىشىنىڭ ئىدىيىۋى تەييارلىقىنى كۆرۈپ قويۇشقا چاقىردى.

9 - ئاينىڭ بېشىدا، شېڭ شىسەي گومىنداڭ خادىملىرىنىڭ شىنجاڭغا كىرىشىنى باھانە قىلىپ، پارتىيىمىزنىڭ شىنجاڭدىكى خادىملىرىنىڭ بىخەتەرلىكىنى قوغداش نامىدا بارلىق خادىملىرىمىزنى دىخۇانىڭ شەھەر ئەتراپى بولغان باخۇلياڭغا يىغىۋالدى.

7 - كۈنى، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى چېن چيۈغا تېلېگرامما ئەۋەتىپ: سوۋېت ئىتتىپاقى پارتىيە سىزنىڭ شىنجاڭدىكى خادىملىرىنىڭ 1 - تۈركۈمدە قايتۇرۇلىدىغان 55 كىشىنىڭ يېقىن ئارىدا سوۋېت ئىتتىپاقىغا كېرىشىگە قوشۇلغانلىقىنى، قالغان خادىملارنى چېكىنىدۇرۇشىگىمۇ داۋاملىق يارەملىشىپ ھەل قىلىدىغانلىقىنى ئۇقتۇردى. شۇنىڭ بىلەن، چېن تەنچيۈ بىر تەرەپتىن سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپ بىلەن كېڭىشىپ خادىملارنى 3 تۈركۈمگە بۆلۈپ سوۋېت ئىتتىپاقىغا چېكىنىدۈرۈش پىلانىنى تۈزدى؛ يەنە بىر تەرەپتىن كۆپچىلىككە تۈرلۈك ئېھتىمالغا قارشى ئوبدان تەييارلىق كۆرۈش، كومپارتىيە ئەزالىرىنىڭ ئىنقىلابىي پەزىلەت قارىشىنى مۇستەھكەم تىكلەش ھەققىدە تەربىيە بەردى.

9 -، 10 - كۈنى، چېن تەنچيۈ ئارقا - ئارقىدىن يەنىمۇ جىددىي تېلېگرامما يوللاپ: گومىنداڭ دائىرىلىرى پۈتۈن شىنجاڭنى كونترول قىلىش ئالدىدا تۇرىدۇ. چېكىنىش مەسىلىسىنى تېزدىن ھەل قىلمىغاندا ئاقىۋىتىنى تەسەۋۋۇر قىلماق تەس دەپ مەلۇم قىلدى، ھەمدە مەركەزگە 1 - تۈركۈمدە قايتۇرۇلىدىغان 55 ئادەمنىڭ ئىسمىنى دوكلات قىلدى.

17 - كۈنى، شېڭ شىسەي «سوۋېتلىشىشكە تەكلىپ قىلىش» نامىدا چېن تەنچيۈ، ماۋزېمىن قاتارلىق 5 ئادەمنى نەزەربەنت ئاستىغا ئالدى، چېن تەنچيۈ

مېڭىش ئالدىدا، خىزمەتتىكە جاك زىيى مەسئۇل بولۇش، ھەمدە جى خې دەرھال كومىتېتنىڭ ئەنتېرناتسىئونال قانىتىنى پونكتى ئارقىلىق ئەھۋالنى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىغا دوكلات قىلىش ھەققىدە يولىيورۇق بەردى. چۈشتىن كېيىن، شېك شىسەي يەنە لىن جىلۇ قاتارلىق 12 ئادەمنى «تەكلىپ» قىلىپ نەزەربەنت ئاستىغا ئالدى. شۇ كۈنى پارتىيىمىزنىڭ شىنجاڭ ئاۋۇ-ئاتسىيە ئەترىتىدە ئۆگىنىۋاتقان بارلىق خادىملىرىمۇ نەزەربەنت قىلىندى.

18 - كۈنى، چېن تەنچيۇ شېك شىسەيگە نارازىلىق ئىپادىسى تاپشۇرۇپ، پارتىيىمىز خادىملىرىغا زىيانكەشلىك قىلغانلىقىغا نارازىلىق بىلدۈردى.

نەزەربەنت قىلىش مەزگىلىدە شىنجاڭدىكى خادىملىرىمىز بىر تەرەپتىن شېك شىسەيگە ئۇزلۇكسىز نارازىلىق بىلدۈرۈپ، يەنە بىر تەرەپتىن ۋاقتىنى چىڭ تۇتۇپ ئۆگىنىش قىلىپ، دۇشمەنگە قارشى كۈرەشكە تەييارلاندى.

بۇ مەزگىلدە، ئاۋئاتسىيە ئەترىتىدىكى كومپارتىيە خادىملىرى كۆپ قېتىم ئادەم ئەۋەتىپ، ئېنگز تامادىن يوشۇرۇن ئارتىلىپ چۈشۈپ پارتىيە ۋەكىلى چېن تەنچيۇنى ئىزدىگەن بولسىمۇ بۇنىڭدىن نەتىجە چىقمىدى. ئۇلار يەنە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ھەربىي ئىشلار مەسلىھەتچىسىنى ئىزدەپ تېپىپ، بۇ خەۋپلىك ئەھۋالنى

پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىغا يەتكۈزۈپ قويۇشنى ئىلتىماس قىلىشتى، لېكىن قارشى تەرەپ بۇنىڭغا ئېتىبار بەرمىدى.

شۇ يىلى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قۇمۇلدا تۇرۇشلۇق قىنزىل 8 - پولكى سوۋېت ئىتتىپاقىغا قايتىپ كەتتى.

1943 - يىل

1 - ئاينىڭ 14 - كۈنى، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى چىن تەنچىۋۇ قاتارلىق شىنجاڭدىكى خادىملارنىڭ قولغا ئېلىنغانلىقىدىن ئىلگىرى خەۋەر تېپىپ، ئامال قىلىپ قۇتۇلدۇرۇش هەققىدە جۇئېنلەيگە تېلېگرامما بەردى.

1 - ئاينىڭ 19 - كۈنى، گومىنداڭ شىنجاڭ ئۆلكىلىك پىرقى رەسمىي قۇرۇلدى.

2 - ئاينىڭ 7 - كۈنى، شېڭ شىسەي چىن تەنچىۋۇ قاتارلىق 5 يولداشنى 2 - تۇرمىگە؛ لىن جىلۇ قاتارلىق 17 نەپەر يولداشنى 4 - تۇرمىگە سولىدى.

8 - كۈنى، 4 - تۇرمىنىڭ 4 - كامېرىغا سولانغان لى زۇڭلىن قاتارلىق 4 يولداش شېڭ شىسەينىڭ قانۇنسىز تۇتقۇن قىلىشى ۋە ئىنسانىيەت قېلىپىدىن چىققان مۇئامىلىسىگە نارازىلىق بىلدۈرۈش ئۈچۈن ئاچلىق ئېلان

قىلىش كۆرۈشى ئېلىپ بېرىپ 3 كۈن داۋاملاشتۇردى. بۇ شىنجاڭ تۇرمىسىدە ئەزەلدىن كۆرۈلۈپ باقمىغان ھەرىكەت بولۇپ، دۇشمەنلىك ھەددىدىن ئاشقان كۆرەڭلىكىگە قاتتىق زەربە بەردى. شىنجاڭدىكى خادىملارنىڭ كېيىنكى 3 قېتىملىق كەڭ كۆلەملىك بىرلەشمە ئاچلىق ئېلان قىلىش كۆرىشىنىڭ بىشارىتى بولۇپ قالدى.

10 - كۈنى، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى جۇئېنلەيگە تېلېگرامما يوللاپ: گومىنداڭ بىلەن سۆھبەتلەشكەندە چېن تەنچيۇ قاتارلىقلارنىڭ شېكىسپىنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن خىزمەتلەرگە يارەملىشىشكە بارغانلىقىنى، ھازىر شېكىڭ تەرىپىدىن ئاساسسىز تۆھمەت چاپلىنىپ تۇتقۇن قىلىنغانلىقىنى ئېنىق چۈشەندۈرۈپ، گومىنداڭ دائىرىلىرىنىڭ تەدبىر قوللىنىپ چېن تەنچيۇ قاتارلىق شىنجاڭدىكى كومپارتىيە ئەزالىرىنى تۇرمىدىن بوشىتىپ يەنئەنگە قايتۇرۇشنى جەزمەن كەسكىن تەلەپ قىلىشنى تەلەپ قىلدى.

11 - كۈنى، مامىكفاڭ قاتارلىق 35 ئادەم 1 - تۇرمىگە قامالدى. ئارقىدىنلا ئاۋىئاتسىيە ئەترىتىدىكى كۇرسانتلار ليۇگۇكگۇەنگە يۆتكەپ كېلىنىپ نەزەربەنت قىلىندى، ئاندا - بالا، كېسەل مېيىپلار شىخابادا نەزەربەنت قىلىندى. شۇندىن ئېتىبارەن شىنجاڭدىكى خادىملار كۆرەشنى تۇرمىدە داۋاملاشتۇرۇش باسقۇچىغا كىردى.

3 - ئايدا، لىنجىلۇ تۇرمىدە جۇشقۇن، مۇڭلۇق

يۇنۇس كتاب نەشرياتى www.uyghurkitap.com

«مەھبۇسلار ناخشىسى» ۋە «ئايالىنى ئەسلەش مۇزىـ
سى»نى يېزىپ چىقتى.

10 ـ كۈنى، گۇمىنداڭ دائىرىلىرى ئالاھىدە ئەۋەتـ
كەن «شىنجاڭ سوت ئۆمىكى» چۈكچىكدىن ئايروپىلان
بىلەن دىخۇاغا يېتىپ كەلدى، يولغا چىقىش ئالدىدا
جياڭجيېشى ئۇلارغا كومپارتىيىنىڭ شىنجاڭدىكى مۇھىم
خادىملىرىنى ئۆلتۈرۈش بۇيرۇقىنى بەردى.

3 ـ ئايدىن 5 ـ ئايغىچە، «سوت ئۆمىكى» چىن
تەنچيۇ، ماۋزېمىن قاتارلىق 15 نەپەر كومپارتىيە خادىـ
مىنى رەھىمسىزلەرچە جازالاپ سوراق قىلدى. ئۇلار يەنە
خائىنلىق قىلىپ دۈشمەنگە تەسلىم بولغان فەن تۈك،
لیۇشىپىك قاتارلىقلاردىن پايدىلىنىپ «يۇزلەشتۈرۈپ
سوراق قىلىش» تەك بىر مەيدان يىرگىنچلىك كۆمىدىـ
يىنى ئويناپ چىقتى. نەتىجىدە خائىنلار چىن تەنچيۇ،
ماۋزېمىن قاتارلىقلارنىڭ قاتتىق ئەيىبلىشىگە ئۇچرىغانـ
دىن سىرت، «سوت ئۆمىكى» ھېچنېمىگە ئېرىشەلمىدى.
چىن تەنچيۇ، ماۋزېمىن قاتارلىقلار ئۆزلىرىنىڭ ھەرىكىتى
بىلەن كومۇنىستلارنىڭ مەردانىلىقىنى ۋە تىز پۈكمەس
روھىنى ئىپادىلىدى.

6 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى، جياڭ شېك بىر لىكتە
ئاتالمىش «مىنگوغا زىيانكەشلىك قىلىش جىنايىتى»نى
پىلانلاپ چىقىپ، چىن تەنچيۇ، ماۋزېمىن، لىن جىلۇلارغا
ئۆلۈم جازاسى ھۆكۈم قىلدى.

9 ـ ئايدا، شېكشىسەي چۈكچىكغا بېرىپ گومىنـ
.داكنىك 5 ـ نۆۋەتلىك 11 ـ ئومۇمىي يىغىنىغا قاتناشتى.

27 ـ كۈنى، چېنتەنچىيۇ، ماۋزېمىن، لىنجىلىۇ يۇشۇرۇن ئۆلتۈرۈلدى. بۇ 3 ئىنقىلابىي قۇرباننىك جەسـ
دى كۆمگەن يەردىن يەنە كولاپ چىقىرىلىپ سۈرتكە ئېلىنىپ دەلىللەش ئۈچۈن جياڭجيېشىغا ئەۋەتىلدى.

10 ـ ئاينىك 5 ـ كۈنى، 4 ـ تۈرمىگە قامالغان كومپارتىيە خادىملىرى شېكشىسەيىنىك خورلىشى ۋە زىـ
يانكەشلىكىگە نارازىلىق بىلدۈرۈپ تۈنجى قېتىم ئاچلىق ئېلان قىلىش كۈرىشى ئېلىپ باردى. 6 كۈن داۋاملاشتۇـ
رۇپ غەلىبىنى قولغا كەلتۈردى.

شۇ ئايدا، شىنجاڭ ساقچى دائىرىلىرى 4 ـ تۈرمـ
گە قامالغان كومپارتىيە خادىملىرىنى 2 ـ تۈرمىگە يۆتكىدى.

1944 - يىل

2 ـ ئايدا، 1 ـ تۈرمىگە قامالغان كومپارتىيە خادىملىرىمۇ 2 ـ تۈرمىگە يۆتكەپ كېلىندى.

بۇ مەزگىلدە تۈرمىدىكى پارتىيە گۇرۇپپىسى تۈرمـ
دىكى ئۆگىنىش، كۈرەشنىك تەجرىبە ـ ساۋاقلىرىنى يەكۈنـ
لەپ، تۈرمىدىكى كۈرەشنى تېخىمۇ ئوبدان قانات يايدۇـ
رۇش ئۈچۈن، «گۇناھسىز دەپ قويۇپ بېرىپ يەنىگە

قايتۇرۇش» جەڭگىۋار شۇئارنى ۋە «ھەممە بىر نىسبەت بولۇش» تەك ئىتتىپاقلىشىپ كۆرەش قىلىش قائىدىسىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 23 يىللىقىنى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن كومپارتىيە ئەزاسى لىخې «ئانا» دېگەن تېمىدا بىر شېئىر ئىجاد قىلىپ، شىنجاڭدىكى بارلىق كومپارتىيە ئەزالىرىنىڭ پارتىيىنى، يەنئەنىنى سېغىنىش ھېسسىياتىنى ئىپادىلىدى.

8 ـ ئايدا، دۇشەن شىخابادا نەزەربەنت قىلغان كېسەل، مېيىپ، ئايالار، بالىلارنى چىداۋاندىكى ئايالـلار زاۋۇتىغا يىغىپ مەجبۇرىي ئەمگەككە سالدى.

11 ـ كۈنى، شېڭشىسەي شىنجاڭنىڭ پۈتۈنلەي گومىنداڭ مەركىزىي كۇچىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا ئۆتۈپ كېتىش ئالدىدا تۇرۇۋاتقانلىقىنى شۇنىڭدەك سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ فاشىزمغا قارشى ئۇرۇشىنىڭ غەلىبىسى كۆرۈنۈپ تۇرغان يېڭى ۋەزىيەتنى نەزەردە تۇتۇپ، قايتىدىن سىياسىي ئىككى يۈزلىمچىلىك قىلىش نىيىتىگە كەلدى، «سۇيىقەستلىك توپلاڭ ئەنزىسى» دېگەن كونا ئويۇنىنى قايتا كۆتۈرۈپ چىقىپ، گومىنداڭ شىنجاڭ ئۆلكىلىك پىرقىغا ئورۇنلاشتۇرغان خۇاڭرۇجىن قاتارلىق نەچچە يۈز ئادەمنى بىر ـ بىرلەپ تۇرمىگە ئالدى، ئارقىدىن، جياڭجيېشىغا خۇاڭ قاتارلىقلار كوممۇنىست ئىكەن دەپ مەلۇم قىلدى.

ئاي ئاخىرىدا، گومىنداڭ دائىرىلىرى شېڭشىسەيـ
نى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق مىنىستىرلىقىنىڭ مىنىـ
ستىرلىقىغا تەيىنلەپ، ۋۇجۇڭشىننى شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ
رەئىسلىكىگە قويدى.

9 ـ ئايدا، شېڭ شىنجاڭدىن ئايرىلىپ چۆچەكغا
يۈرۈپ كەتتى.

10 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى، كومپارتىيە ئەزاسى
ۋۇماۋلىن تۇرمىدە كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ داۋالىنىش
شارائىتىغا ئېرىشەلمەي ئېچىنىشلىق ئۆلۈپ كەتتى.
ئايالىلار كامىرىدىكىلەر ئۇنىڭغا ماتەم مۇراسىمى
ئۆتكۈزدى.

11 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى، شىنجاڭ ساقچى دائىرىـ
لىرى سابىق شىنجاڭ ئاۋىئاتسىيە ئەترىتىدە ئىۋقۇغان
كومپارتىيە خادىملىرىنى 2 ـ تۇرمىگە يۆتكىدى. بۇنىڭ
بىلەن ئۇلار تۇرمىدىكى پارتىيە تەشكىلى بىلەن 2 يىلـ
دىن ئارتۇقراق ۋاقىت ئۈزۈلۈپ قالغان ئالاقىسىنى
ئەسلىگە كەلتۈردى.

شۇ ئايدا، چىداۋاندىكى ئايالىلار زاۋۇتىدا نەزەر
بەنت ئاستىدا ئىشلەۋاتقان كېسەل، مېيىپ كومپارتىيە
خادىملىرى ۋە ئاتا ـ بالىلارمۇ 4 ـ تۇرمىگە سولاندى:
شىنجاڭدىكى ئىلغار ياشلار تەشكىلاتى «شىنجاڭكومىۋنىزمچىـ
لار ئىتتىپاقى» تۇرمە شىپاخانىسى ئارقىلىق تۇرمىدىكى
كومپارتىيە خادىملىرى بىلەن ئالاقە باغلىدى.

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

1 - ئايدىن 3 - ئايغىچە، گومىنداڭ ئەۋەتكەن «يېغىلىپ قالغان ئەنزىلەرنى ئېنىقلاپ سوتلاش ئۆمىكى» دىخۇاغا يېتىپ كېلىپ، تۇرمىدىكى كومپارتىيە خادىملىرىنى تۇنجى قېتىم ئومۇميۈزلۈك سوراق قىلدى. پارتىيە-مىزنىڭ خادىملىرى تۇرمىدىكى پارتىيە تەشكىلاتىنىڭ رەھبەرلىكىدە كۈرەشنى قەتئىي داۋاملاشتۇردى.

1 - ئاينىڭ 9 - ۋە 13 - كۈنى، جۇدەنخۇا، ۋاڭ يۈنشۆ، چىن يىڭسۇ ئۈچى ۋە ياڭ فىڭ ئايرىم - ئايرىم «يېغىلىپ قالغان ئەنزىلەرنى ئېنىقلاپ سوتلاش ئۆمىكى»-گە خەت يېزىپ، شېڭ شىسەينىڭ زوراۋانلىقى ئۇستىدىن شىكايەت قىلىپ، گۇناھسىز دەپ تۇرمىدىن بوشىتىپ يەنە ئەنگە قايتۇرۇشنى تەلەپ قىلدى.

3 - ئاينىڭ 15 - كۈنى، تۇرمىنىڭ شارائىتى بارغانچە يامانلاشتى، پارتىيىمىز خادىملىرى ھەدىسلا قاتتىق ئازابلاشقا ئۇچرىدى، ئىنسانىيەت قېلىپىدىن چىققان بۇ خىل مۇئامىلىگە نارازلىق بىلدۈرۈش ئۈچۈن، ئىككىنچى قېتىم ئاچلىق ئېلان قىلىش كۈرىشى ئېلان قىلىپ غەلىبە قىلدى. تۇرمە تەرەپ چۆچۈگەن ھالدا «ئۈزۈن مۇددەت قاماپ قويۇش ئانچە ياخشى تەدبىر بولماسا كېرەك» دېيىشتى.

4 - ئاينىڭ 17 - كۈنى، شىنجاڭ ساقچى ئىشلىرى

باشقارمىسى ئۆلكە رەئىسى ۋۇجۇدىغا كەلتۈرۈش ھەققىدە قارار چىقىرىش، ئەن تۈزۈش، لايىھە شەكلىنى قوبۇل قىلىش قاتارلىق 5 نەپەر كىشىدىن مۇرەككەپ يۆتكىدى. 4 ـ تۈرمىدە پەقەت ئالىي مەكتەپ بىلىملىك ۋە قېرى، ئاجىز خادىملار ئىشلەپ قالغاچقا ئايالار كامىرى (تۈرمىسى) دەپ ئاتالدى.

6 ـ ئايدىكى 22 ـ كۈنى، جياڭ جىگگو جياڭجىيەشىنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ دىپلوماتىيە خادىملىرىنى كۈتۈۋېلىشقا شىنجاڭغا كەلگەنىدە، ئاساسىزقا مالغان كومپارتىيە خادىملىرىنى «كۆزدىن كەچۈرۈپ» قاتتىق سوئال سوراشقا دۇچ كەلدى.

7 ـ ئايدا، كومپارتىيە خادىمى چاۋگوجېن كىشىلىرىنى تۈرمىدە ۋاپات بولدى. زوكۈنلىشىش كۈرىشى ئارقىلىقلا ئۇنىڭ جەسىتى دەپنە قىلىنىدى.

جاڭ زىيى «تۈرمىدىكى مەدھىيە» دېگەن شېئىرىنى يېزىپ، شىنجاڭ تۈرمە دائىرىلىرىنىڭ ئىنقىلابچىلارنى نابۇت قىلغانلىقىنى قاتتىق ئەيىبلەپ، كومئونىستلارنىڭ كۈرەش قىلىشقا، ئەلىبە قىلىشقا جۈرئەت قىلىشتەك ئىنقىلابىي ھېسسىياتىنى مەدھىيىلىدى.

7 ـ ئايدىن 8 ـ ئايغىچە، شىنجاڭ ساقچى دائىرىلىرى كومپارتىيە خادىملىرىنى 2 ـ قېتىم ئىومۇمىيۈزلۈك

سوراق قىلدى. تەھدىت سېلىش، قىيناپ سوراق قىـ
ۋاستىلىرىنى قوللىنىپ، ئۇلارنى كومموۇنىستىك پارتىيە
دىن، 8 - ئارمىيىدىن ئايرىلىشقا مەجبۇرلىدى، لېكىن
بۇ ئىش ئۆزىنىڭ مەغلۇبىيىتى بىلەن ئاخىرلاشتى. شۇنـ
جاڭ 2 - تۇرمىسىنىڭ تۇرمە پاشلىقى خۇۋېيچېڭ: «88 نە-
پەر كومپارتىيە ئەزاسى بىلەن ئايرىم - ئايرىم سۆھبەتـ
لىشىپ تەسلىم بولۇشقا نەسىھەت قىلغان بولسامۇ نەتـ
جىدە بىرەرسىمۇ ئۆز خاتالىقىنىتونۇپ ئويغىناي دېمىدى»
دەپ ئىقرار بولۇشقا مەجبۇر بولدى.

8 - ئاينىڭ بېشى ۋە ئوتتۇرىلىرىدا، تۇرمىدىكى
كومپارتىيە خادىملىرى زىيانكەشلىككە قارشىلىق بىلدۈـ
رۈش يۈزىسىدىن 3 - قېتىملىق ئاچلىق ئېلان قىلىش
كۆرىشىنى ئېلىپ باردى. ئاچلىق ئېلان قىلغان مەزگىلدە
تۇرمە تەرەپ كومپارتىيە خادىملىرىنى سوراق قىلغان
ھەتتا تاماق يېيىشكە مەجبۇرلىغان بولسىمۇ لېكىن مەغـ
لۇپ بولۇپ سوراق قىلىشنى توختىتىشقا مەجبۇر بولدى.
تۇرمە تەرەپ قىسمەن شەرتلەرگە ماقۇل بولغاندىن كېيىنلا
كومپارتىيەخادىملىرى تاماق يېيىشنى ئەسلىگە كەلتۈردى.

26 - كۈنى، ماۋزېدۇڭ جياڭ جېيشىنىڭ تەكلىپىگە
بىنائەن تىنچلىق سۆھبىتى ئۈچۈن چۇڭچىڭغا
باردى. سۆھبەتتە جۇڭگو كومموۇنىستىك پارتىيىسى ۋەكىللەر
ئۆمىكى سىياسىي مەھبۇسلارنى قويۇپ بېرىشنى ئوتتۇرىغا
قويدى.

10 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى، جاڭ جۈجۇڭ بۇيرۇقنا بىنائەن «3 ۋىلايەت ئىنقىلابىي» ھۆكۈمىتى بىلەن تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈشكە شىنجاڭغا كەلدى.

11 ـ ئاينىڭ ئاخىرى، شىنجاڭ ساقچى دائىرىلىرى شىنجاڭدىكى كومپارتىيە خادىملىرىنى 3 ـ قېتىم ئومۇمىيۈزلۈك سوراق قىلدى. ئىنتايىن ئاز ساندىكى ئادەملەردىن باشقىلىرىنىڭ ھەممىسىنىڭ مەيدانى مۇستەھكەم، كومپارتىيىنىڭ ئىشلىرى ئۈچۈن قۇربان بېرىش ئىرادىسى قاتتىق بولۇپ، دۇشمەنلىرىنىڭ سۈيىقەستى ئۇستىدىن غەلىبە قىلدى.

1946 ـ يىل

1 ـ ئايدا، شىنجاڭ ساقچى دائىرىلىرى 4 ـ تۈركىستان كېسىلى، مېيىپ، ئاناـ بالىلار بولۇپ 17 نەپەر كومپارتىيە خادىملىرىنى دىخۇا «ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش ئورنى»غا يۆتكەپ تىلەمچىلەر قاتارىغا قوشۇپ قويدى. بۇ كىشىلەر يايما يېيىپ تىرىكچىلىك قىلىپ تاپقان ئازراق پايدىسىغا نەرسە ـ كېرەك سېتىۋېلىپ تۇرمىدىكى يولداشلىرىغا ياردەم بەردى.

2 ـ ئايدا، شىنجاڭ ساقچى دائىرىلىرى تۇرمىدىكى خادىملىرىنىڭ پارچىلاش مەقسىتىدە 7 نەپەر ئالىي تېخنىكوم مەلۇماتىغا ئىگە زىيالىي پارتىيە ئەزاسىنى ئايرىپ

ئۇيغۇر كتاب نەشرياتى www.uyghurkitap.com

رىم سوراق قىلىپ، ئارىغا بوّلگوّنچىلىك سىلىش، تەھ
سىلىش، ئازدوّروّش ۋاستىلىرىنى ئىشقا سىلىپ ئاخىرى
مەقسىتىگە يەتتى.

3 ـ ئايدا، جاك جۆجوّك گومىنداك ھوّكوّمىتى ھەر-
بىي ئىشلار كومىتېتىنىك ۋېيىوّەنجاڭى، غەربىي شىمالھەر-
بىي ـ مەمۇرىي مەھكىمىنىك مۇدىرى، قوشۇمچە شىنجاك
ئوّلكىسىنىك رەئىسلىكىگە تەيىنلەندى.

4 ـ ئاينىك 4 ـ كوّنى، جاك جۆجوّك يەنە بىر
قېتىم ئايروپىلاندا دىخوّاغا كەلدى. يولغا چىقىش ئالد-
دىدا جوّئېنلەي، دىك يىڭچاۋ ئوّنىڭغا شىنجاك تۇرمە-
سىگە قاماللغان كومپارتىيە خادىملىرىنىك ھالىدىن خەۋەر
ئېلىپ قويوّش ھەمدە ئوّلارنى تېزرەك قويوّپ بېرىپ يەنە
ئەنگە قايتوّروّشنى ھاۋالە قىلدى. جاك جۆجوّك بوّنىڭغا
ماقوّللوّقىنى بىلدوّردى. دىخوّاغا يېتىپ كەلگەندىن كې-
يىن، دەرھال چوّي ۋوّ قاتارلىق كىشىلەرنى ياك جۆخوّا
قاتارلىق كومموّنىستلارنى يوقلاپ كېلىشكە ئەۋەتتى.

7 ـ كوّنى، تۇرمىدىكى پارتىيە تەشكىلاتى ياك جۆ-
خوّاغا جاك جۆجوّكىغا خەت يېزىپ تۇرمىدىن قويوّپ بې-
رىش ئىشىنى سوراشنى ھەمدە تۇرموّشنى ياخشىلاپ بې-
رىشنى تەلەپ قىلىشنى ھاۋالە قىلدى. جاك جۆجوّك
دەرھال تۇرمىنىك تۇرموّش شارائىتىنى ياخشىلاش ھەق-
قىدە تەستىق سالدى ھەمدە 4 ـ تۇرمىدىكى ئانا ـ بالا،
قېرى، ئاجىز كومپارتىيە خادىملىرىنىك ھەممىسىنى 2 ـ

تۇرمىگە يىغىنچا قىلاش ھەققىدە بۇيرۇق بەردى.

4 ـ ئايىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، جايلاردىكى كومپارتىيە جىبىشىغا تىلىكگىرامما يوللاپ، تۇرمىدىكى كومپارتىيە خادىملىرىنى قويۇپ بېرىشنى تەستىقلاپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلدى.

5 ـ ئايىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، جايلاردىكى جىبىشى كومپارتىيە خادىملىرىنى قويۇپ بېرىشكە قوشۇلىدىغانلىقى ھەققىدە جاۋاب تېلىگرامما ئەۋەتتى.

21 ـ كۈنى، تۇرمىدىكى كومپارتىيە خادىملىرى ئۆزلىرىنىڭ قويۇپ بېرىلىپ يەنىمۇ ئىگە قايتۇرۇلىدىغانلىقىدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، ۋاقىيۇنشۆگە تۇرمىگە سوۋلانغان بارلىق كومپارتىيە خادىملىرىنىڭ نامىدا جاۋابىنى جۇڭخەت يېزىشنى ھاۋالە قىلىپ، تۇرمىدىن چىقىش ۋە تىنچ ـ ئامان يەنىمۇ ئىگە قايتىش ھەققىدىكى 5 تۇرلۇك تەلىپىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

ئاي ئاخىرىدا، جاۋابىنى يېقىنجۇا قاتارلىق 6 نەپەر ۋەكىلنى كەچلىك تاماققا تەكلىپ قىلىپ، ۋەكىللەر ئوتتۇرىغا قويغان تەلەپلەرگە جاۋاب بەردى، ھەمدە ۋەزىيەتنىڭ مۇقىم ئەمەسلىكى، ئەگەر ياخشىسى تېزدىن يەنىمۇ ئىگە قايتىشنىڭ تەييارلىقىنى كۆرۈپ، بالدۇرراق يولغا چىقىشنى ئۇقتۇردى.

6 ـ ئايىنىڭ بېشىدا، كومپارتىيە خادىملىرى يەنىمۇ ئىگە قايتىشقا پائال تەييارلىق كۆردى، «ئىجتىمائىي

قوتقۇزۇش ئورنى» دىكى شپ لياك قاتارلىق 17 ئادەم
2 ـ تۇرمىگە يىغىلدى.

5 ـ، 6 ـ كۈنى «شىنجاڭ گېزىتى» جاك جۇجۇك
نىڭ سىياسىي مەھبۇسلارنى قويۇپ بېرىش ھەققىدىكى
بۇيرۇقىنى ۋە شىنجاڭدا تۇرمىگە ئېلىنغان كومپارتىيە خا
دىملىرى بۇيرۇقتا بىنائەن قويۇپ بېرىلدى دېگەن خە
ۋەرنى ئاشكارا ئېلان قىلدى. جاك جۇجۇك يەنە، لەنجۇ
دىكى غەربىي شىمال ھەربىي ـ مەمۇرىي مەھكىمە ۋە گو
مىنداڭ شەنشى ھەربىي ـ مەمۇرىي دائىرىلىرىگە ئايرىم
ئايرىم تېلېگرامما يوللاپ، كومپارتىيە خادىملىرى ئۆز
چىگرىسىدىن ئۆتكەنده ئۇلارنى كۈتۈۋېلىپ ئۆتكۈزۈپ قو
يۇشنى تەلەپ قىلدى.

10 ـ كۈنى، شىنجاڭدىكى كومپارتىيە خادىملىرى
ھەككىز يۈك ئاپتوموبىلىغا ئولتۇرۇپ، شىنجاڭ گارنىزون
قوماندانلىق شتابى قاتناش باشقارمىسىنىڭ شاۋجىياك
دەرىجىلىك باشقارما باشلىقى لیۇ یاجىنىڭ مۇھاپىزىت
قىلىپ مېڭىشى بىلەن دىخۇادىن يەنىگە قاراپ يولغا
چىقتى. يولغا چىقىش ئالدىدا تۇرمىدىكى پارتىيە تەش
كىلاتى گاۋ دېڭجاڭ، جې خې ئىككىسىنىڭ لیۇ یاجې بە
لەن ئالاقىلىشىش خىزمىتىگە مەسئۇل بولۇشىنى قارار
قىلدى.

ئاي ئاخىرىدا، ئاپتوموبىل ئەترىتى شەنشى چېگ
رىسىغا كىرگەنده شىنجاڭدىن خۇزۇڭنەن قىسىملىرى تەرىپە

دىن توسۇۋېلىندى، پارتىيە تەشكىلىنىڭ قارارى بىلەن گاۋدىكباڭ بىلەن ساۋجەنپېي 8 - ئارمىيىنىڭ شىمەندىكى ئىش بېجىرىش باشقارمىسى بىلەن ئالاقە باغلىدى، جۇ زىجەن مەسئۇل بولۇپ خادىملارنى 8 - ئارمىيە ئىش بېجىرىش باشقارمىسىغا ئېلىپ كەلدى. كۆپ تەرەپلىمە سۆزلىشىش ئارقىسىدا 10 كۈندىن كېيىن ئاخىرى ئۇلارنىڭ يەنىگە مېڭىشىغا رۇخسەت قىلىندى.

7 - ئاينىڭ 8 - كۈنى، ئاپتوموبىل ئەترىتى جېجاسۇن كەنتىگە يېتىپ كەلدى، باش قوماندان جۇدې ئۆتكۈزۈۋېلىش رەسمىيەتلىرىنى ئۆتەشكە ۋاكالەتەن ۋەكىل قىلىپ ئەۋەتتى.

11 - كۈنى، سەپەر ئۇستىدە كېسەل تۇپەيلىدىن ۋاپات بولغان 2 كىشىنى ھېسابقا ئالمىغاندا 129 نەپەر كومپارتىيە خادىمى غەلىبە بىلەن يەنىگە يېتىپ كېلىپ ھەر ساھەنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا ئېرىشتى.

ئاي ئاخىرىدا، جۇئېنلەي جاڭ جۆجۇڭغا تېلېگرامما ئەۋەتىپ، مىننەتدارلىقىنى بىلدۈرۈشتىن سىرت، يەنە ئەنگە قايتۇرۇلمىغان چېن تەنچىۋ قاتارلىق 20 نەچچە خادىمنىڭ ئىز - دېرىكىنى سۈرۈشتە قىلدى.

8 - ئاينىڭ 6 - كۈنى، يەنىدە ماتېم مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلۈپ، شىنجاڭدا قۇربان بولغان ئىنقىلابىي قۇربان لىنجىلۇ (چېن تەنچىۋ، ماۋزېمىننىڭ قۇربان بولغان - بولمىغانلىقى خەۋىرىنى يەنىدىكىلەر تېخى ئېنىق بىلمەيتى-

تى) غا داغدۇغىلىق تەزىيە بىلدۈرۈلدى.

ئاي ئاخىرىدا، جاك جۈجۇك جۇئېنلەيگە جاۋاب تېلېگراممىسى ئەۋەتىپ، چېن تەنچيۇ، ماۋزېمىن قاتارلىق ئۈچىنىك ئىز - دېرىكى ئېنىق بولمىغاندىن سىرت، باش-قىلىرى ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ پارتىيىدىن چىققانلىق باياناتى ئېلان قىلىپ تۇرمىدىن چىقىپ كەتكەنلىكىنى ئۇقتۇردى.

8 - ئايدىن 10 - ئايغىچە، جك پ مەركىزىي كومىتېتى يەنئەنگە قايتىپ كەلگەن خادىملارنى دەم ئالدۇرۇپ تەرتىپكە سېلىشنى ۋە ئۆگىنىش ئېلىپ بېرىشنى قارار قىلدى.

10 - ئايدا، تۇرمىدىكى پارتىيە ياچېيكىسى شىنجاك تۇرمىسىدىكى 4 يىللىق كۇرەشنى يەكۈنلەپ «شىنجاك تۇرمىسىدىكى فاشىسىزمغا قارشى كۇرەشنىك جەريانى توغرىسىدا دوكلات» نى يېزىپ چىقىپ فاك‌جۇننىك ئىنىزاسى بىلەن پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى تەشكىلات بۆلۈمىگە تاپشۇردى.

11 - ئايدا، شىنجاڭدىن يەنئەنگە قايتىپ بارغان 100 دىن ئارتۇق ئادەم ۋەتەننىك ھەر قايسى جايلىرىغا تارقىلىپ ئۇلۇغ ئىنقىلاب ئىشلىرىغا داۋاملىق ئۆزىنى بېغىشلىدى.

ئۇرۇمچىنىڭ ئازادلىقتىن ئىلگىرىكى مىللىي مائارىپى

مۇسا نېمەت

1. ئۇرۇمچى مىللىي مائارىپىنىڭ شەكىللىنىشى

ئۇرۇمچىنىڭ مائارىپ ئوقۇتۇش ئىشلىرى ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزگەن تارىخىي تەرەققىياتلارغا ئەگىشىپ تەدرىجىي ھالدا ھەر قايسى تارىخىي باسقۇچلاردىكى دىنىي ئەقىدە - ئېتىقادى ئاساسىدا ئېلىپ بېرىلغان. تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدە (850 — 900 - يىللىرىدا) غەربىي دىيار دەپ ئاتىلىدىغان بۇ زېمىندا ياشاپ كەلگەن تۈرك قەبىلىلىرى ئۆزلىرى ئېتىقاد قىلغان بۇددا، خرىستىئان، مانى دىنىلىرىدىن قايتىپ كاھى مەجبۇرى، گاھىدا ئىخ-تىيارىي دېگەندەك ستېخىيىلىك ھالدا ئىسلام ئېتىقادىغا بويسۇنغان. شۇنىڭ بىلەن ئالدىنقى دىنىي ئىشەنچ ھەم قائىدىلەر چۆرۈپ تاشلىنىپ مەكتەپلەردە ئىسلام دىنىي قائىدىلىرى ئۆگىتىلگەن. بۇ خىل مەكتەپلەر خەلقنىڭ توپ-لىشىپ ئولتۇرغان جايلىرىدىكى ئىسلام ئىبادەتلىرىنى بە-جا كەلتۈرىدىغان ئاساسلىق ئورۇن مەسچىتلەردە بولغان.

قەيەردە مەسچىت بولىدىكەن شۇ يەردە ئۆز شارائىتىغا يىق مەكتەپلەر بولۇپ، دەسلەپكى قەدەمدە ئىسلام دىنىنىڭ ئەقىدىلىرىنىڭ باشلىنىشى بەش ئىماندىن ئۆگىتىلگەن.

ئىشلەپچىقىرىش كۇچلىرىنىڭ تەرەققىياتى ئىجتىمائىي تۈرمۇشقا تەسىر كۆرسىتىپ، خەلقنىڭ مەدەنىي مائارىپقا بولغان تەلىپىنى ئاشۇرغان. شۇ سەۋەبلىك ئىلگىرى ئوقۇتۇپ كېلىۋاتقان دىنىي ئىسلام قائىدىلىرى ئاساسىدىكى بىلىم ئېھتىياجىنى قاندۇرالمىغانلىقتىن ئىلمىي ھېساب، ئىلمىي تىبابەت، ئىلمىي تەبىئەت، ئىلمىي ئاستىرونوم قاتارلىق ئىلىملارنىمۇ ئوگىتىشكە باشلىغان. بۇ بىسمىلەر ئاساسەن ئىسلام ئەقىدىلىرىنى (دىنىنى) مەركەز قىلغان ھالدا ئوقۇتۇلغان. ئەگەر ئىسلام دىنى شەرئى قائىدىلىرىغا مۇخالىپ كېلىدىغان بولسا، ئۇنداق ئىلىم ئوقۇتۇش مەنئى قىلىنغان. زامانىنىڭ تەرەققىي تېپىشى ئارقىسىدا، ئۇنداق ئوقۇتۇش ئۇسۇلى تەدرىجىي ئۆزگىرىشكە باشلىغان. يېڭىچە - جەدىدى دەپ ئاتالغان پەنىنى ئوقۇتۇش ئۇسۇللىرى بىخ چىقىرىشقا باشلىغان. بولۇپمۇ شۇنىڭدەك ئىنقىلابىي، روسىيە ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ كۆچلۈك تەسىرى ئاستىدا پۈتكۈل شىنجاڭدا يېڭىچە ئوقۇتۇش زور دەرىجىدە يۈرگۈزۈلۈشكە ۋە كېڭىيىشكە باشلىغان، 1913 - 1914 - يىللىرىدا ئۇرۇمچىدىكى يېڭىلىقنى خالايدىغان مەرتىپەتپەرۋەر كىشىلەرنىڭ تەشەببۇسكارلىقى بىلەن نەنگۇەننىڭ (رەستىنىڭ) 1 - كوچىسى (ھازىرقى رەستى چوڭ

مەسچىتىنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى ئاۋات كوچا، كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئەمەلىدىن قالغان) نىڭ خېلى ئىچكىرىسىدىكى دوربىگەر ھاجىمنىڭ بىر ئېغىزلىق ئۆيىدە ئۇستەل، ئورۇندۇقلىرى رەتلىك تىزىلغان، قارا دوسكىسى ئېسىلغان بىر سىنىپلىق يېڭى مەكتەپ ئېچىلىپ 35 ـ 40 نەپەر ئوقۇغۇچىسى بىلەن داغدۇغىلىق دەرس باشلىغان.

مەكتەپ قۇرغۇچى ئىلغار زاتلار ھېيم ئوقۇتقۇچى ئابدۇخالىق داموللا شۇ ۋاقىتلاردا نەنگۇەن مەسچىتىنىڭ مۇدەررىسلىك ئىشلىرىنى قىلغاچ يېڭى مەكتەپنىڭ دىنىي دەرسىنى بەرگەن. ئۇنىڭ ئوغۇللىرى شەمشىدىن، بەدرىددىن، نۇرىددىن ھەم كۆيئوغلى مىرزاجانلار يېڭى مەكتەپتە تىل دەرسى، ھېسابى، تارىخ، جۇغراپىيە، تەبىئەت ۋە ئىنشا، خۇشخەت قاتارلىق پەنلەردىن دەرس ئوتكەن. ھەر كۈنى ئەتىگەن ـ كەچتە ھەم دەرس ئارىلىرىدا تەنتەربىيە پائالىيەتلىرى ئېلىپ بارغان.

مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش سۇپىتى بىر قەدەر يۇقىرى، نەتىجىسى كۆرۈنەرلىك بولغاچقا نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ ئوزگە جەلپ قىلىپ دىققەت ئېتىبارىنى قوزغىغان. نەتىجىدە ئوقۇغۇچىلىرى كۆپىيىپ، سىنىپلىرى تارىيىپ قىلغان. بۇنىڭ بىلەن ئىلىم سۆيگۈچى تەرەققىپەرۋەر كىشىلەرنىڭ يارىدەملەر تۆپلاپ چوڭ مەسچىتنىڭ شىمالىي يان كوچا تەرىپىگە ئىككى قەۋەتلىك قىلىپ كۆلىمى بىر قەدەر چوڭ بولغان 5 سىنىپلىق بىر ئىشخانىلىق يېڭى مەكتەپ بىناسى

سالغان. ئوقۇغۇچىلار 1 - كوچىدىكى (تۇداۋۇخا ئىزىدىكى) بۇ يېڭى مەكتەپكە بىر ئېغىزلىق ئۆيدىن كۆچۈپ كىرىپ دەرسنى داۋاملاشتۇرغان. يۇسۇپ ھاجىم، مىرزاجانلار مەكتەپنىڭ نازارەتچىلىك ئىشىغا تەيىنلەنگەن. شۇنىڭ بىلەن مەكتەپنىڭ نامىمۇ ئابدۇخالىق دامۇللامنىڭ كىچىك ئوغلى نۇرىددىننىڭ نامىغا «نۇرانىيە مەكتىپى» دەپ ئاتالغان.

تۇنجى مەيدانغا كەلگەن بۇ يېڭى مەكتەپ ئۇچ يىلدىن كېيىن 1917 - يىلى فېئودال مۇتەئەسسىپ كۈچلەرنىڭ قارشىلىق قىلىشى ۋە ياڭ زىڭشىن ھۆكۈمران گۇرۇھىنىڭ ئىستىبدات سىياسىتى تۇپەيلىدىن زورلۇق بىلەن تارقىتىۋېتىلگەن، بۇ ۋاقىتتا بۇ مەكتەپنىڭ رەسمىي ئوقۇغۇچىسى 73 نەپەر ئىدى. لېكىن رەستىدىكى بۇ يېڭى مەكتەپ زورلۇق - زومبۇلۇق بىلەن تارقىتىۋېتىلگەن بولسىمۇ، 3 يىل ئۆتۈپ 1920 - يىلى، قەشقەر ئاستىن ئاتۇش تېجەنلىك مەرىپەتپەرۋەر زات ئەخمەت ھاجىمنىڭ يېتەكچىلىكىدە شىخابا كۆنچى مەھەللىسىدىكى مەسچىت ئىچىدە يەنە 3 سىنىپلىق بىر يېڭى مەكتەپ بارلىققا كەلگەن. مەكتەپنىڭ قۇرۇلۇشىنى خەلق قىزغىن قارشى ئالغان. مەكتەپنىڭ ئۇستەل، ئورۇندۇقلىرى، دوسكىلىرىنى ھەم كېرەكلىك ماتېرىياللىرىنى جامائەتچىلىك تەييارلاپ بەرگەن. شۇ چاغلاردا خوتەن مەسچىت (ھازىرقى بەيتۇللا مەسچىتى) دىمۇ يېڭىچە ئوقۇتۇش ئۇسۇلى تۇس ئالغان.

بۇ يېڭى مەكتەپتە خوتەنلىك نەزەر ئەپەندى، مەمتىمىن

لوسی، بەدرىدىن، ئەخمەت كامال، ھەسەن ھامىدىلار بالا ئوقۇتقان.

بۇ ۋاقىتلادا ئانا تىلى، ھېساب، جۇغراپىيە، تارىخ، ئىملا، ئىنشا، چوت، تەنتەربىيە، خەنزۇ تىلى قاتارلىق دەرسلەر ئوتۇلگەن.

مەكتەپنىڭ راسخوتى، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ تەمناتى ئۇن چۈن، ئوقۇغۇچىلاردىن ھەر ئايدا بىر سەردىن كۈمۈش تەڭگە ئېلىنغان. باشقا دىنىي مەكتەپلەردە بولسا، پەيشەنبىلىك (ھەر بىر بالىدىن ھازىرقى بىر نان پۇلى مىقدارىدا 0.20 يۈەن) ئالاتتى. يانخاڭ مەسچىتى يېڭىلىق جەھەتتە باشقىلاردىن ئۈستۈنرەك بولۇپ، 2 شىنىپ ئېچىلىپ50كە يېقىن بالا ئوقۇغان، بۇلاردىن ھەر ئايغا 2.5 سەر پۇل ئېلىنغان، دېمەك: شۇ زاماندا ئايدا ئوقۇش بەدىلى تۆلەش ئىمكانىيىتى بارلار ئوچۇنلا ئوقۇش شارائىتى بولغان.

شىنجاڭدىكى ئاپرىل ئۆزگىرىشىنى يەنى 1933 - يىلى شېڭ شىسەي ھاكىمىيەت بېشىغا ئولتۇرغاندىن كېيىن، ھەر قايسى مىللەت تىلەرنىڭ «مەدەنىي ئاقارتىش» ئۇيۇشمىسى قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ قارمىقىدا جاي - جايلاردا يېڭى مەكتەپ ھەم خەلق مەكتەپلىرى كۆپلەپ قۇرۇلۇشقا باشلىغان.

شۇ ۋاقىتدا ماۋارىپ نازارىتىنىڭ كادىرى ئابدۇراخمان دېگەن كىشىنىڭ مۇدىرلىقىدا چوڭ مەسچىت ئىچىدە يېڭى مەكتەپ قۇرۇلغان، ئوقۇغۇچىلىرى مۇشۇ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان بالىلار، خوتەن مەسچىت، ئاق مەسچىت، يېڭى

مەھەللە مەسچىتىدىكى تالىپلارنىڭ بىر قىسمىدىن تەشـ
كىللەنگەن، كېيىنرەك بۇ مەكتەپ رەسمىلىشىپ بالىلار كۆـ
پەيگەندىن كېيىن ھېيىت ھېكمنى مۇدىر بولغان، شۇمەز-
گىلدە مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئاز - تولا ئەدەبىي - سەنـ
ئەت بىلەن شۇغۇللىنىپ جەمىيەتكە ئۆيۈن قويۇش بىلەن
كىرىم قىلىپ مەكتەپ راسخوتىنىڭ بىر قىسمىنى قامدىغان.
شۇ يىل (33 - يىل) چۆچەكتىن ئامىنە ئىسىملىك بىر تا-
تار ئاۋۇستەي كېلىپ قىزلارنى ئوقۇتۇشقا باشلىغان.
ئۇرۇمچىدىكى ئۇيغۇر مەدەنىيەتاقارتىش ئۇيۇشمىسى
ئۆزىنىڭ راسخوتى بىلەن ھەر بىر مەسچىت ھەم باشقا
جايلاردا يېڭى مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنى بۇرۇنقىدىن بىر
ھەسسە كۆپەيتكەن.
1936 - يىلىدىن ھۆكۈمەت ئۆز تەمىناتىدا ئو-
قۇتقان مەكتەپلەر دائىرىسىنى كېڭەيتكەن، مىللەتلەرنىڭ
يىلىم ئىلىش تەشنالىقىنى ياشقان. مەدەنىي ئاقارتىش
ئۇيۇشمىلىرىنىڭ يۆكلىرىنى يېنىكلىتىپ بىر قىسىم مەكتەپ-
لەرنى ھۆكۈمەت ئۆز تەمىناتىغا ئۆتكۈزۈۋالغان.
بۇ ۋاقىتلاردا ئەكرەمجان، تۇرسۇن تەتە، مۇنجىيە
قاتارلىقلار ئوقۇتقۇچىلىققا تەكلىپ قىلىنغان ھەم ئوقۇـ
تۇش ئىشلىرى كۈچەيتىلگەن.
ھۆكۈمەت ساۋۇت ئەپەندىنى مەكتەپ مۇدىرى قىلىپ تە-
يىنلەپ، مەكتەپ نامىنى 7 - مەكتەپ دەپ بېكىتىپ ئوقـ
تۇرۇش چۈشۈرگەن. كېيىن يەن شۇدۇ ئىسىملىك بىر خەنـ

زۇ مۇدىر بولغان. 1939 - يىلى ئەمەت رەھىم مەكتەپ مۇدىرى بولغان. بۇ چاغلاردا مەكتەپ رەسمىي مۇنتىزىملىشىپ 4 يىللىق ئوقۇتۇش تۈزۈمدىكى باشلانغۇچ مەكتەپ بولۇپ، ئوقۇغۇچىلىرى بىر، ئىككى قارار پۈتتۈرگەن (يەنى 38 - 1937- يىللىرىدا رىملۇئەللىمىن ،ئوتتۇرا مەكتەپلەرگە ئوقۇغۇچىلار ئەۋەتىلگەن). مەكتەپنىڭ 1 - سىنىپتىن 4 - سىنىپقىچە 15 سىنىپى بار ئىدى. يەنى مەركىزىي مەكتەپ رەستىدىكى چوڭ مەسچىتتە، شۆبىلىرى خوتەن مەسچىت، ئاق مەسچىت، كونچى مەھەللىسىدىكى كونا مەسچىت،سايباغ مەسچىت قاتارلىق بىرقانچە ئورۇنلاردا بولغان.

1943 - يىلى كۆنچى مەھەللىسى بۇلاق يېنىدىكى (ھازىرقى 5 - باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ جەنۇبىدىكى يول يا-قىسىدا ئۇرۇمچى خەلقى ئىچىدىغان بۇلاقسۇيى بار ئىدى) ئەخلەت تۆكۈلىدىغان سازلىق ئورۇنغا يېڭىدىن 5 ئىشخا-نا، 13 سىنىپلىق بىر مەكتەپ سېلىنىپ «5 - پۇقرالىق مەكتەپ»دەپ نام بېرىلگەن. يۇقىرىدا ئېيتىلغان مەسچىت-لەردىكى ئوقۇغۇچى، تالىپلارنى «5 - پۇقرالىق مەكتەپ»-كە كۆچۈرۈپ كەلگەن. مەكتەپ مۇدىرلىقىغا مائارىپ نا-زارىتىنىڭ مۇپەتتىشى شامى قورۋانوپ تەيىنلەنگەن. شۇ مەزگىللىك ئوقۇغۇچىلار 500گە يېتەتتى. كېيىنرەك مەك-تەپ نامى «5 - مەركىزىي مەكتەپ» بولدى. تۇرغۇن داۋى مۇدىر بولدى. ئۇنىڭدىن كېيىن (1948 - يىللىرى) ئىس-ھاقجان كېلىپ ئازادلىققىچە مۇدىر بولۇپ تۇردى.

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

ئازادلىقتىن كېيىن 1952 - يىللىرى باش كۆۋرۈك، سايباغ، دۆڭ كۆۋرۈك قاتارلىق جايلاردىكى شۆبە مەكتەپ-لىرى قوشۇلۇپ 25 سىنىپ 1000 غا يېقىن ئوقۇغۇچىسى بولغان چوڭ مەكتەپ بولۇپ قالدى.

2. ياڭخاك مەسچىتىدىكى يېڭى مەكتەپنىڭ بارلىققا كېلىشى

مۇشۇ ئەسىرنىڭ بېشىدا ئۇرۇمچىدە ئولتۇرۇشلۇق مەنسۇر-جانباي، سامۇقجانباي، خوسۇيىن چانشوۋ، تۇرسۇن بوۋا، مىر-سال بايلارنىڭ تەشەببۇسى بىلەن خەلق خىراجەت قىلىپ بىر رۇس ئارخىتېكتورنىڭ لايىھىسىگە ئاساسەن مىلادىيە 1897 - يىلى، ھىجرىيە 1311 - يىلى (گۇاڭشۈينىڭ 23 - يىلى) ياڭخاك مەسچىتى ياسالغان. دەسلىپىدە سىرتقا رەڭدار كېگەن ئۇيغۇر كىشى، كېيىن شاكىرھەزرەت دېگەن تاتار ئىمامەتچىلىك قىلغان، مەسچىتنىڭ مۇدەررىسلىقىنى بولۇپ ئېپتىدائى، ئوتتۇرا ۋە ئالىي مەلۇمات بېرىدىغان مۇدەررىسلىرى بولغان. دىنىي كىتابلار ئوقۇلۇشتىن باشقا، تۈرك قارى (بۇلبۇل قارى دەپمۇ ئاتىلىدۇ) قارىلىق ئۆگەتكەن، قارىلىق ئوقۇش بۇلۇمىدە خىزمەتلەرنىمۇ ئۇيۇشتۇرغانلىرى بولغان.

مۇشۇ ياڭخاك تاتار مەسچىتىنىڭ تەۋەسىدىكى يېڭىلىق تەرەپدارلىرىدىن مەرىپەتپەرۋەر بۇرھان شەھىدى، مەسئۇت مۇھىت، زاكىر ئايدىنوۋ، خەسەن شاكالوپ، نۇرىدىن ئابدۇخالىق قاتارلىق كىشىلەرنىڭ كۈچ چىقىرىشى بىلەن

1910 - يىلى زىننە تۇللا، مەرىيەم بىكە ئاۋۇستاي، ھېسامـ
دىن باۋىلارنىڭ باشلامچىلىقىدا ياڭخاڭ مەسچىت ئىچىـ
دە ئەسلەپكى يېڭى مەكتەپ تەسىس قىلىنىپ دەرس باشـ
لىغان. بۇ مەكتەپتە پەننىي دەرسلەرنىڭ ھەر قايسى تۈرـ
لىرىدىن باشقا گىگىنا، خەنزۇ تىلى، رۇس تىلى، بوغالـ
تىرلىق دەرسلىرىمۇ كىرگۈزۈلگەن. 1918 - يىلى مەكتەپ
كېڭەيگەن. قىزلار سىنىپى ئېچىلىپ رەقىپ ئىبباسىنىڭ
ئاپىسى مەغرىپە تەتە باشلىق 48 قىزنى بىر سىنىپ قىلىپ
مەرىيەم ئاۋۇستايىنىڭ ئۆيىدە ئوقۇتقان. مەكتەپ نامى
مەقسۇدىيە، موھتىيە دەپ ئاتالغان. بۇ مەكتەپتە ئوتتۇرا
سىنىپ دەرسلىرىمۇ ئوقۇتۇلغان. قوشۇمچە كۇرسلارمۇ ئېچـ
لىپ ئوقۇتقۇچىلار يېتىشتۈرۈلگەن، يەنە مەكتەپ ئىچىدە
كۇتۇپخانا تەسىس قىلىنىپ بەس - مۇنازىرىلەر ئۆيۈشـ
تۈرۈلۈپ تۇرغان. بىلىم ئېلىش شارائىتى كېڭەيگەن.

مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش راسخوتى، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ
تەمىناتى شەخسلەردىن توپلانغان ھەم بەزى تەرەققـ
پەرۋەر كىشىلەرنىڭ بەرگەن ئىئانە - ياردەملىرى ئارقـ
لىق ھەل قىلىنغان. 1925 - يىللىرىغا كەلگەندە بۇ مەكـ
تەپنىڭ يۇقىرى سىنىپلىرىدا تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ
بەزى دەرسلىرى ئوقۇلۇپ، ئوقۇتقۇچىلىرى زىننە تىولا،
مەرىيەم بىكە، ھېسامىدىن باۋىلار بولغان. ئاپرىل ئۆز-
گىرىشىدىن كېيىن بۇ مەكتەپ ھۆكۈمەت قارمىقىغا ئوتكۈزۈ-
ۋىلىنىپ 6 - مەكتەپنىڭ دەسلەپكى ئاساسى بولۇپ قالغان.

6 ـ مەكتەپنىڭ ئورنى مەسلىسىدە بۇرھان تەپ-
دى، تۆمۇرغەلى، زاكىر ئايدىشۇۋ(تەنشىن سودا فېرمىسىنىڭ
باشلىقى ئىسھاقبېگنىڭ ۋەكىلى) لار خەسەن ياڭغورازوپ،
خەسەن شاكولوپ، تۇرسۇن بوۋىلارغا تەشۋىق قىلىپ، مەك-
تەپ سېلىشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. بايلار ماقۇل بولۇپ
ياڭخاڭ مەسچىتىنىڭ ئالدىغا ياكى كەينىدىكى كەڭرى
يوش ئورۇنغا ئىككى قەۋەت قىلىپ مەكتەپ ياساش ئۈچۈن
بىرلىككە كېلىدۇ. غازى باينىڭ ئۆيىدىكى مەسلىھەتتە
مەنسۇر جانباي «ئەگەر ئارقا كوچا دېمىسەڭلار، مەن
ياڭاۋخودىكى قورۇيىمنى مەكتەپ ئۈچۈن بېرەي، ئىككى
قەۋەت مەكتەپنى كېيىن بىر نېمە دېيىشەرمىز» دەيدۇ.
شۇنىڭ بىلەن ياڭاۋخودىكى يېڭى مەكتەپ 6 ـ مەكتەپ-
نىڭ ئورنى بولۇپ قالغان.

1936 ـ يىلىغا كەلگەندە مەكتەپنىڭ كۆلىمى كېڭەي-
گەن، ئوقۇغۇچىلىرى كۆپەيگەن. ياڭاۋخودىكى بۇ
چوڭ قورۇ مەكتەپنىڭ مەركىزىي ئوقۇتۇش ئورنى بولغان
(بۇ قورۇدا قىزلار ئاساس قىلىنغان. سىنىپلار جايلىشىپ 7 ـ
سىنىپقىچە ئوقۇتۇش يولغا قويۇلغان. بۇ ۋاقىتتا 7 يىل-
لىق مەكتەپ تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپلارنى ئۆزىگە ئال-
غان)، ئوغۇل ئوقۇغۇچىلار سىنىپلىرى يەنىلا ھەر قايسى
مەسچىت ئۆيلىرىدە بولغان.

بۇيېڭى مەكتەپتە دەسلىپىدە نۇسرەت شەھىدى، ئۇيـ-
غۇر سايرانى ئەسئەت ئىسھاقى، ھامۇت خوجە سېلىم گرەي-
لەر ئوقۇغان.

6- مەكتەپكە يېقىن مەسچىت ۋە مەھەللىلەرگە ئو-
رۇنلاشقان مەكتەپلەر 6 - مەكتەپنىڭ شۆبە مەكتەپلىرى
ھېسابلىنىاتتى. بۇمەكتەپلەرنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ئۇيغۇر، قا-
زاق، ئۆزبېك، تاتار قاتارلىق ھەرقايسى مىللەت پەرزەنت-
لىرىدىن تەركىب تاپقان. مەكتەپ تەرەققىياتى تېز بولۇپ،
ئوقۇغۇچىلىرىمۇ كۆپەيىپ بارغان.

1935 - يىلىدىن كېيىن مەكتەپتە قىزلارنىڭ تولۇق-
سىز ئوتتۇرا سىنىپلىرى ئېچىلغان بولۇپ، بىر قىسىم باشلا-
غۇچ مەكتەپنى تۈگەتكەن قىز ئوقۇغۇچىلار مۇشۇ سىنىپلارغا
كىرىپ ئوقۇغان. ئوغۇل ئوقۇغۇچىلار ئۆلكىلىك 1- ئوتتۇرا
مەكتەپ ۋە دارىلمۇئەللىمىن مەكتەپلىرىگە كىرىپ ئوقۇغان.

1937 - يىلىدىن كېيىن مەكتەپنىڭ دائىرىسى تېخى-
مۇ كېڭەيىپ ئوقۇغۇچىلار سانى 650 تىن كۆپىرەككە يەتكەن.
بۇچاغدا مەكتەپ مۇدىرى ئىسلامجان، ئابدۇقادىر ھەسەنلەر
بولۇپ ئوقۇتقۇچىلىرى 20دىن ئېشىپ كەتكەن.

بۇ مەكتەپ 1949 - يىلغىچە ئاشۇ ئورۇنلاردا ئوقۇ-
تۇشنى داۋاملاشتۇرۇپ، 1952 - 53 - يىللىرى شىنخۇا نەن-
لۇ ۋە ئۇچتاشتىكى يېڭى سېلىنغان 32 -، 20 - باشلانغۇچ
مەكتەپلەرگە قوشۇلۇپ كېتىپ تارىختىكى مەشھۇر6 -
مەكتەپنىڭ نامى ئەمەلدىن قالغان.

**3. ئۆلكىلىك 9 - باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە
تەرەققىي قىلىشى**

1935 - يىلى ئۆلكىلىك قازاق - قىرغىز مەدەنىيە-
تى قارىتىش ئۇيۇشمىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇيۇشمىنىڭ

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

يېتەكچىلىدە قازاق باشلانغۇچ مەكتىپىنى قۇرۇلۇپ بۇ مەكتەپنىڭ نامى «ئۆلكىلىك 9 - باشلانغۇچ مەكتەپ» دەپ ئاتالغان. مەكتەپتە دەسلەپ 4 يىللىق ئوقۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، كېيىنرەك 6 يىللىق ئوقۇش تۈزۈمىگە ئۆزگەرتىلگەن. بۇ مەكتەپ كېيىن ئاساسەن تولۇقسىز ئوتتۇرا دەرىجىلىك بىلىم بېرىدىغان مەكتەپكە ئايلانغان. مەكتەپتە ئاساسەن ئۇرۇمچىدە ئولتۇرۇشلۇق قازاق ئاھالىلىرىنىڭ پەرزەنتلىرى ئوقۇغان. شۇنىڭ بىلەن بىرگە يېزا-قىشلاقلاردىن موڭغۇل-قازاق مەكتىپىگە، ئاددىي سىنىپتىن مەكتىپىگە قوبۇل قىلىنغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىچىدىكى بىلىم سەۋىيىسى تۆۋەنرەكلىرى ھەم ئۇلارنىڭ شۆبە مەكتەپلىرىدىن ئېشىپ قالغان ئوقۇغۇچىلىرىمۇ مەزكۇر 9- باشلانغۇچ مەكتەپكە تەقسىم قىلىنغان. بۇ مەكتەپ راسخوتىنىڭ بىر قىسمى خەلقتىن بولۇپ، بىر قىسمى قازاق - قىرغىز ئۇيغۇر تەرىپىدىن بېرىلىپ تەمىنلىنىپ تۇرغان. قازاق-لار مىلىتارىست شېكىشىسىنىڭ زۇلۇمىدىن قېچىپ چىكىنىپ گەنسۇ ئەتراپلىرىغا كېتىش ۋاقتىلىرىدا ئاتا - ئانىلىرى تاشلاپ كەتكەن قازاق پەرزەنتلىرى يۇرتلىرىدىن يىغىپ كېلىنىپ، ئۇلارنىڭ بىرقىسمى مۇڭغۇل - قازاق مەكتىپى ياكى ئاددىي سىنىپنىڭ شۆبە مەكتەپلىرىگە، يەنە بىر قىسمى 9 - باشلانغۇچ مەكتەپكە بېرىلگەن. بۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەمىناتى خەلق تەرىپىدىن بېرىپ تۇرۇلغان.

9 - باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئوغۇل ئوقۇغۇ-

چىلار ئاددىي سىفەنگە ياكى ئوڭكىلىك دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپىگە بوڭلۇنگەن. قىز ئوقۇغۇچىلار ئوڭكىلىك 6 - مەكتەپكە يوتكىلىپ ئويغۇر تىلىدا ئوقۇغان. كېيىنچە 2- قىزلار ئوتتۇرا مەكتىپىگە بوڭلىنىدىغان بولغان.

شۇ مەزگىلدە باشلانغۇچ مەكتەپ دەرسلىكلىرى ئۇيغۇرچىدە توزۇلۇپ، گېزىتخانا باسما زاۋۇتىدا بېسىلغان.

دەرس تۇرلىرى، ئانا تىلى، تەبىئەت، تارىخ، جۇغراپىيە، ھېساب، تەنتەربىيە، رەسىم قاتارلىق دەرسلەر بولۇپ، ئوتتۇرا مەكتەپ دەرسلىكلىرى سوۋېت قازاقستانىدا بېسىلغان لاتىن يېزىقىدىكى دەرسلىكلەر بولغان.

1942 - يىلىدىن كېيىن، گومىنداڭ ۋاقتىدا يۇ مەكتەپلىرىنى ئوقۇغۇچىلىرى تارقىلىپ كېتىپ مەكتەپ يېپىلىپ قالغان. بىرقىسىم ئاز سانىدىكى ئوقۇغۇچىلىرى ئاددىي سىفەن شۆبە مەكتىپىگە كەتكەن.

1946 - يىلى، 3 ۋىلايەت ئىنقىلابىي بىرلەشمە ھۆكۈمىتى ۋاقتىدا قايتا ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن. كېيىن ئوڭكىلىك سىفەن مەكتىپىنىڭ شۆبە مەكتىپى بولغان. بۇچاغدا مەكتەپ ئورنى دوستلۇق دوختۇرخانىسىنىڭ ئارقا تەرىپىدە بوڭلۇپ، ئۇنىڭ مۇئەللىملىرى قىزدر، ئەنۇەر كۆكەي قاتارلىقلار ئىدى.

و - باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ مۇدىرلىرى، دەسلەپتە نازار، كېيىن خوسايىن سىيا بايۇپ، ئىسەن، سەرىكقالى، ئەنۇەر كۆكەي، ئەۋكەن، قادىشا (ئايال) ئاقمەت، ئوشان، ئاقانلار

ئىدى. بۇ مەكتەپنىڭ 1940 - يىللاردىكى ئوقۇتقۇچىلىر قوسايىن سىيا باي، ئەنۋەر كۆكەي قاتارلىقلار.

1949 - يىلى بۇ مەكتەپنىڭ سىنىپ سانى 4، ئوقۇغۇچى سانى 65 نەپەر، ئوقۇتقۇچىسى 4 نەپەر ئىدى. بۇ مەكتەپ ئۆلكىلىك باشلانغۇچ مەكتەپ مەزگىللىدە مەكتەپنىڭ مەلۇم راسخوتى ھۆكۈمەت تەرەپتىن بېرىلىپ، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنىڭ ئىش ھەققى ئۆيۈشما ئارقىلىق خەلق تەرىپىدىن ھەل قىلىنىپ تۇرغان.

ئۆيۈشمىنىڭ رەئىسلىكىنى گېنېرال ئىسھاقبېك قاسىم ئەپەندى، سالىس، مادامبېك قاتارلىقلار ئۆتكەن.

4. تاتار مەكتىپى (18 - باشلانغۇچ مەكتەپ)

تاتار، ئۆزبېكلەر 1910 - يىللىرىدىن بۇرۇن سودىگەرچىلىك بىلەن ئۇرۇمچىگە كېلىپ ئولتۇراقلاشقان. خاسچېك كوچىسىنىڭ جەنۇبىي دوقمۇشىدىن تارتىپ بالۇجۇن بەنسۇيى ئالدىدىكى ئۇن پونكىتىغىچىلىك بولغان ئارىلىقتا ئۆي - ئىمارەتلەر سېلىپ دۇكانلار ئاچقان. شۇندىن كېيىن سودا بىلەن ئۇرۇمچىگە كەلگەن تاتار - ئۆزبېكلەر كۆپەيمىشكە باشلىغان. شۇ سەۋەبتىن ئۇلارنىڭ بالىلىرىمۇ كۆپەيىپ، 1915 - يىللىرى ئوغۇل بالىلىرى ئۈچۈن مەكتەپ ئېچىپ ئوقۇتۇشقا باشلىغان. كېيىن قىزلىرىدىمۇ ئوقۇش تەلىپى قوزغىلىپ ئۇلارنى ئوقۇتۇشقا ئايال ئوقۇتقۇچى بولمىغانلىقتىن تاتار، ئۆزبېك بايلار پۇل يىغىپ

زىننەتۇللادىكەن بىرياش مۇئەللىمنى ئايال ئوقۇتقۇچى ئەكىلىش ئۈچۈن سوۋېتكەئەۋەتكەن. زىننەتۇللا سوۋېت ئىتتىپاقىغا بېرىپ، ئوسمان بوۋاي دېگەن كىشىنىڭ مەرھۇم دېگەن قىزىنى ئېلىپ شىنجاڭغا ئەكەلمەكچى بولغان. لېكىن ئوسمان بوۋاي ئوغلى بولمىغىنىدىن قىزلىرىنى ئەرگە بېرىپ، شۇلارنىڭ يارەملىرى بىلەن ئۆمرىنىڭ ئاخىرىنى ئۆتكۈزۈشنى ئارزۇ قىلىدىغىنى ئۈچۈن قىزىنى يالغۇز ئۇرۇمچىگە ئەۋەتىشكە رازى بولماي. ئائىلىسىدىكى ئايالى پەررۇھ ئاۋوستاي، كىچىك قىزى ئوقۇمۇشلۇق خەدىچەنى بىرگە ئېلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلغان. زىننەتۇللا بۇ ئەھۋالنى ئۇرۇمچىگە مەلۇم قىلغاندا، بۇ يەردىكى بايلار ماقۇل كۆرۈپ قوشۇلغان. شۇنىڭ بىلەن زىننەتۇللا ئوسمان بوۋاينىڭ قىزى بىلەن توي قىلىپ ئوسمان بوۋايلارنى ئائىلىسى بىلەن ئۇرۇمچىگە ئېلىپ كەلگەن. بۇلارنى قازاق ئۇيۇشمىسىدىكى بىر نەچچە ئىنغىزلىق ئۆيگە ئورۇنلاشتۇرغان.

1919 - يىلى مەريەم مۇئەللىمگە 48 نەپەر قىزنى يىغىپ بېرىپ ئوقۇتۇشقا باشلىغان.

ئوقۇتىدىغان دەرسلىرى: شەرىئەتلىئىسلام، ھەپتىيەك شىرىپ قاتارلىقلار بولۇپ يۇقىرىراقلىرىنى قۇرئان كەرىم، گۈنچە ئوقۇتقان. ئۇلارغا قوشۇپ يەنىمۇ دەرسلەردىن ھېساب، تەبىئەت، جۇغراپىيە، تارىخ، گىگىنا قاتارلىق دەرسلەرمۇ ئۆتۈلگەن. ئوغۇللارغا بولسا، بوغالتىرلىق دەرسى

ئۇيغۇر كتاب نەشرياتى www.uyghurkitap.com

قوشۇپ ئوقۇتۇلغان. ھەپتىيەك، قۇرئانلىرى پاكىستاندىن بىسىلغان، پەننىي دەرسلىكلىرى سوۋېت ئىتتىپاقىدا بېسىلغان بولۇپ، ئەلى ئەپەندى، زىننەتۇللالار دەرس بەرگەن. قىزلار 3، 4 يىل ئوقۇپ يېشى 12، 13 لەرگە يەتكەندىلا ئاتا - ئانىلىرى فېئوداللىق كۆز قاراش بىلەن چوڭ بولۇپ قالدى دەپ مەكتەپتىن توختىتىۋالغانلىقتىن قىز ئوقۇغۇچىلار سانى مۇقىمسىز بولغان. بۇ مەكتەپ 1935 - يىلىغا يەتكەندە رەسمىي تاتار مەكتىپى بولۇپ قۇرۇلغان. غەيرىي دىنىي تاتار يىغىت مۇدىر بولغان. بۇ ۋاقىتتا مەكتەپتە 4 سىنىپ بولۇپ ئىككىسى 1 - سىنىپ، بىرسى 2 - سىنىپ، يەنە بىرى 3 - سىنىپ ئىدى. 100 چە بالا ئوقۇيتتى. سىدىق ئوسمانوپ ئىسمىي ئىشلارنى باشقۇراتتى. زاھىلە، سەغدۇللا، مەغرىپە تەتەلەر مۇئەللىم ئىدى. تاتار ئۇيۇشمىسى رەئىسى ئابدىلخەي، شەرىپ، ئەزىز ھەم خەسەن ئەزىزلەر خوجۇلۇق ئىشلىرىغا يارەملىشەتتى. بۇلار تاتار مەكتىپىنىڭ ھەممە ئىشلىرىغا دىگۈدەك ھەمكارلىشىپ ياردەم قىلاتتى.

تاتار مەكتىپىگە غەيرىسادىن كېيىن رەشىت مۇدىر بولدى. ئۇنىڭدىن كېيىن غەلىمۇئەللىم مۇدىر بولدى. 1941 - يىلى پەردە مۇدىر بولدى. 1942 يىلى ئوقۇغۇچىلار 200 گە يېقىن بولۇپ 1 سىنىپتىن 4 - سىنىپقىچە دەرس ئوتۇلگەن. دەرسلىرى پۈتۈنلەي تاتار تىلىدا بولۇپ ئوقۇتقۇچىلىرى: فازىلە، يۇسۇپجان مۇرشىدە، زىۋىدە، مەغرىپە، شاكىر ھەزرەت، تۇر-

سۇنخان، رومانەنىڭ ئاپىسىگۈلەندەمخانىملار ئىدى. 1944-يىللىرى تاتار مەكتىپىنىڭ نامى 18 - باشلانغۇچ مەكتەپ دەپ ئۆزگەرتىلگەن، پاتمە پالتايۇا مۇدىر بولغان. بۇ ۋاقىتلاردا مەكتەپتە يەنىلا 4 سىنىپ بولۇپ ئوقۇغۇچىلىرى 180 دىن ئوشۇق ئىدى. كېيىنچە تاتار بالىلار ئازىيىپ قازاق بالىلار كۆپەيمىشكە باشلىدى. تاتار، ئۆزبېك بالىلىرى ئازىيىشقا باشلىغاندىن كېيىن مۇدىر پاتمە پالتايۇا قازاق ئوقۇغۇچىلىرىنى 17 - باشلانغۇچ قازاق مەكتىپىگە قوشۇۋېتىپ، تاتار، ئۆزبېك بالىلىرىنى باشلاپ 6 - مەكتەپكە قوشۇلۇپ كېتىدۇ.

تاتار مەكتىپىدە ئوقۇغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ نۇرغۇنلىرى ھازىر ھەر قايسى ئورگانلارنىڭ مەسئۇل خىزمەتلىرىنى ئىشلەيدۇ. مەكتەپلەردە لېكتۇر، دوتسېنت، پروفېسسور بولۇپ ئوقۇتقۇچىلىق قىلىدۇ. ئاددىي شوپۇرلۇق قىلىپ ئىشلىگەن قۇربان سەيىتغەلى ئوغلى ئوخشاشلار مۇئۆز خىزمەتئورۇنلىرىدا خىزمەتكۆرسىتىپ «نەمۇنىلىك شوپۇر»، «خىزمەتكۆرسەتكەن خادىم» دېگەندەك نامىلارغا ئېگە بولدى.

5. دار ئىلتام مەكتىپى

بۇ مەكتەپ 1934 - يىلى ئۇرۇمچىدە قۇرۇلغان «ئۆلكىلىك مەركىزىي ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمى-

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

سى»نىڭ تەشەببۇسى ۋە غەمخورلۇقىدا 1935 - يىلى ن
نەپەر يېتىم، ئىگە-چاقىسىز بالىلاردىن تەشكىللىنىپ قۇ-
رۇلغان. شۇ چاغدا مەكتەپ نامىنى «دارىلىتام مەكتىپى»
دەپ ئاتىغان. ئۇنىڭ ئورنى شۇ چاغدىكى يېڭى مەھەللە
(ھازىرقى قىزىل بايراق كوچىسى) دىكى مەسچىتتىكە قاراشلىق
ۋەخپى قورۇنىڭ ئىچىدە بولۇپ، قورۇنىڭ ئىچىدىكى بىر قانچە
ئېغىزلىق ئۆي ئوقۇغۇچىلارنىڭ ياتاقخانىسى تاماقخانىسى، سە-
نىپ ۋە ئوقۇتقۇچى، تەربىيىچىلەرنىڭ ئىشخانىلىرى ئىدى.
بۇ چاغدا مەكتەپنىڭ مۇدىرى ئىبراھىم جادىگەن كىشى
بولۇپ، مەزكۇر مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلارنىڭ بار-
لىق تەمىناتى مەكتەپنىڭ راسخوتى، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئىش
ھەققى ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىدىن بېرىلەتتى. بۇ مەكتەپتە
ئۇيغۇر، قازاق، ئۆزبېك، تاتار قاتارلىق ھەر مىللەت
يېتىملىرى بار ئىدى.

1938 - يىلى، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ سانى
كۆپىيىپ 150 نەپەرگە، سىنىپ سانى 5 كە يەتكەن. بۇ
مەزگىلدە مەكتەپكە يېقىن ئەتراپتىكى ئوقۇش يېشىدىكى
بالىلار قوبۇل قىلىنغان. مەكتەپ ھۆكۈمەت تارمىقىغا ئۆت-
كۈزۈلۈپ راسخوتى ھۆكۈمەتتىن بېرىلىدىغان بولدى.

1941 - يىلى، مەكتەپ مۇدىرى ئابدۇرېھىم ئەيسا
بولۇپ، مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرى دارىلمۇئەللىمىن مەك-
تەپلىرىنى تۈگەتكەن بىلىم ئىقتىدارى يۇقىرى ئوقۇتقۇ-
چىلاردىن سەپلەنگەن، مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش سۇپىتى بىر

قەدەر يۇقىرى كۆتۈرۈلگەن بولۇپ مەكتەپ پۈتۈرگەن يېتىم بالىلار ھەر خىل ئوتتۇرا دەرىجىلىك مەكتەپلەرگە ۋە ئوتتۇرا دەرىجىلىك تېخنىكوملارغا كىرىدىغان بولغان. ئوقۇتقۇچىلىرى ھەسەن كېرىم، ئابلىز ماموت، مەمەت تاش، ئىسمىن ئەخمىدى قاتارلىق كىشىلەر دىن ئىبارەت ئىدى.

بۇ مەكتەپ ئەينى ۋاقتىدا جەمئىيەت ئۇچۇن يارامسىز كىشىلەرنى يېتىشتۈرۈپ بېرىشتە مەلۇم تۆھپىلەرنى قوشتى. 1943 - يىلىغا كەلگەندە مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچى ۋەقىپقالغان ئوقۇغۇچىلىرى شخابادا يېڭىدىن سېلىنغان 4 - مەركىزىي مەكتەپكە (ھازىرقى 5 - باشلانغۇچ مەكتەپكە) قوشۇۋېتىلدى.

6. ئىككىنچى ئوتتۇرا مەكتەپ (رۇس گىمنازىيىسى)

شىنجاڭدا ئاپرىل ئۆزگىرىشى يۈز بېرىپ شىڭشىسەي ھاكىمىيەت بېشىغا چىقىش مەزگىلىدە ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن شىنجاڭغا قېچىپ كەلگەن چارروسىيىنىڭ ھەربىي باشلىقلىرى — دوتۇپ، ئانىكوپ ئۆز ئەسكەرلىرى بىلەن شىڭشىسەي قوماندانلىقىدا قۇمۇل ئۇرۇشىغا قاتنىشىدۇ. ئۇرۇشتىن كېيىن بۇ رۇس ئەسكەرلىرىگە يۇقىرى ئۇلانباي ۋە دوڭبىياڭگۇلاردىن جاي ۋە تېرىلغۇ يەرلىرى بېرىلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن رۇسلار ئۇچۇن مەكتەپ كېرەك بولۇپ تۇرغىنىدا باردىگىن دېگەن رۇس ئۆلۈپ، ئۇنىڭ بالىلىرى بولمىغاچقا قورۇسى (ھازىرقى 43 - باشلانغۇچ مەكتەپ ئورنى).

مەكتەپ قىلىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن كونسۇلىستوۋائىنچە رۇس چېركاۋىمۇ مەكتەپ قىلمىغان قورۇغا كۆچۈپ كېلىدۇ.

1934 - يىلى رۇس گېمنازىيىسى قۇرۇلغاندا، قۇرۇلۇش مۇراسىمىغا شېڭ‌شىسەيمۇ كېلىپ قاتنىشىدۇ. مەكتەپ دېرىكتورى ئالمانوپ دېگەن كىشى بولىدۇ. مەكتەپ قۇرۇلغاندا كونسۇلىستوۋا مەكتىپىدە ئوقۇۋاتقان يەرلىك كىشىلەر (بايلار) بالىلىرى ھەم باشقا رۇسلارنىڭ بالىلىرى بولۇپ 100 گە يېقىن ئوقۇغۇچى بار ئىكەن. بۇ ئوقۇغۇچىلار 4 ، 5 سىنىپقا بۆلۈنگەن، ئوتتۇرا دەرىجىلىك سىنىپلىرىمۇ بولغان. مەكتەپتە رۇسلاردىن باشقا يەرلىك مىللەت بالىلىردىن ئۇيغۇر، قازاق، ئۆزبېك، تاتار ئوقۇغۇچىلىرىمۇ ئوقۇغان.

بۇ چاغدا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى: سوبىنوپ، پوشكىن، شابالا، تامارا پاتولوۋالار ئىدى.

مەكتەپتە بارلىق دەرسلەر رۇس تىلىدا ئوقۇتۇلۇپ، دەرسلىكلىرى سوۋېت ئىتتىپاقىدا بېسىلغان ئوتتۇرا دەرىجىلىك مەكتەپلەرنىڭ دەرسلىكلىرى بولغان.

1935 - يىلىدىن كېيىن بۇ مەكتەپتە ئوقۇغان يەرلىك كىشىلەرنىڭ بالىلىرىدىن ئىسمكان شارائىتى بولغانلىرىدىن بىر قىسىملار سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا ئوقۇشقا چىقىدۇ. مۇشۇ مەزگىللەردە مەكتەپ ئىچىدە كىچىك دائىرىدە بىر كۇلۇپ سىلىنغان، بۇيەردە دەرسلەر ئوقۇلۇشتىن باشقا مۇزىكا كۇرژىكى بولۇپ، يۇنىگ

دا گېتار، بالا ـ لايكا، ئىسكرىپكا، گارمۇن، شىپىر قا-
تارلىقلار ئۆگىتىلەتتى. يەنە ئاز- تولا ئويۇن قويۇپ كىر-
گەن كىرىمى ئوقۇغۇچىلارنىڭ تۇرمۇشى، مەكتەپنىڭ قىس-
مەن مۇلازىمىتى ئۈچۈن خىراجەت قىلىناتتى.

1940 ـ يىللىرىدىن كېيىن يەرلىك مىللەت ئوقۇغۇ-
چىلىرى ئۆز تىلىدىكى ئوتتۇرا دەرىجىلىك مەكتەپلەرگە
كىرىشكە باشلىغان. بۇنىڭ بىلەن مەكتەپتە ئوقۇغۇچىلار-
نىڭ سانىمۇ تەدرىجىي ئازىيىپ كەتكەن. 1953 ـ يىلى بۇ
مەكتەپنىڭ بارلىق ئۇسكۇنىلىرى ۋە قېپقالغان بىر قىسىم
ئوقۇغۇچى ـ ئوقۇتقۇچىلىرى 20 ـ باشلانغۇچ مەكتەپكە
قوشۇۋېتىلگەن.

20 ـ باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ بۇ ۋاقىتتىكى مۇدىرى
ۋاڭشىجۇڭ ئىدى.

7. «مۇڭخا شۆتاڭ» ① (موڭغۇل ـ قازاق مەكتىپى).

موڭغۇل ـ قازاق مەكتىپى: كونا موڭغۇل ـ قازاق
مەكتىپى، يېڭى قازاق ـ موڭغۇل مەكتىپى دەپ ئىككىگە
بۆلۈنىدۇ. كونا موڭغۇل مەكتىپىنىڭ تولۇق ئىسمى ئۆلكە-
لىك موڭغۇل ـ قازاق شۆتاڭى دېيىلىدۇ. كونا موڭغۇل ـ
قازاق مەكتىپى مىڭگونىڭ 6 ـ يىلى (1917 ـ يىلى) قۇ-
رۇلىدۇ. بۇ مەكتەپ موڭغۇل باشلىقلىرىدىن: سىنچىن گە-

① مۇڭخا شۆتا ئىدىنمۇ بۇرۇن «بابادەن» دېگەن مەك-
تەپ بار ئىكەن (ئورنى هازىرقى تىيانشان رايونلۇق هۆكۈ-
مەت ئورنىدا، بۇنى رۇينەن (شىۋىت) مەكتىپى دەپمۇ تىلغا نىكەن.

گەن، قازاق باشلىقلىرىدىن: باي مولا ① لارنىڭ تەڭ پىگە ئاساسەن قۇرۇلغان.

مەكتەپنىڭ مەقسىتى: يېڭى زېكشىن ھاكىمىيىتىگە سادىق قوغدىغۇچىلار ۋە يۇرت باشقۇرغۇچىلارنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈشتىن ئىبارەت. موڭغۇل - قازاق مەكتىپىنىڭ دەسلەپكى ئوقۇش شەرقىي دەرۋازا سىپىلىغا يانداش ۋەيجاۋسو (خارچى ئىشلار ئورنى) قېشىدا بولغان، ئۇنىڭغا ئۇيغۇر، قازاق، موڭغۇل، رۇس ئاللىرىنى بىلىدىغان گوۋدىنخۇا مۇدىر بولغان. بۇ كىشى ئوقۇمۇشلۇق ھەم مىللەتلەرنىڭ دىنى ۋە تۈرمۇش قائىدىلىرىغا ئارتۇقچە دىققەت قىلىدىغان كىشى ئىكەن. مەكتەپتە ھەر مىللەتنىڭ ھەر خىل

① باي مولا - دەسلەپ زەيسۇندە ئوقۇغان. كېيىن بىر ئەمەلدار بېيجىڭغا بارغاندا، ئۇنىڭغا تەرجىمان بولۇپ بېرىپ، بېيجىڭدا قېلىپ ۋەيمل ئوقۇغان. بېيجىڭ تىلىدا (تەلەپپۇزىدا) سۆزلەيدۇ. ئوقۇش ۋاقتىدا بېيجىڭ ئەمەلدارلىرىغا شىنجاڭدا قازاق، موڭغۇل دەيدىغان مىللەتلەر بار، بۇلار ئوقۇشىنى قېلىۋاتىدۇ، ئەگەر ئۇلارنى جۇڭگو پۇقرالىرى دەپ بىلىپ، بىر مىللەت دەپ تونۇساڭلار مەكتەپ قۇرۇپ بېرىڭلار دېگەن تەلەپنى قىلغان. بېيجىڭدىكى ئەمەلدارلار ماقۇل كۆرۈپ، خەت - ئالاقە قىلىپ بەرگەن. باي مولا بۇنى ئىلىپ چىقىپ ياڭ جىنلارغا كۆرسىتىپ، ئاندىن دەسلەپكى موڭغۇل - قازاق مەكتىپىنى قۇرغان. بۇرۇن بۇ كىشىنى بايىنجاڭ دەپ ئاتىغان ئىكەن. شىڭ شىسەي ۋاقتىدا ئىچكى ئىشلار نازارىتىغا ئازىم بولغان.

تەبىقە بالىلىرى ئوقۇيدىكەن. بالىلار خاتالىق ئۆتكۈزسە كىشىنىڭ بالىسى بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئۇرىدىكەن، «تاغدا پادىشاھ، شاھەردە پۇقرا» دېگەندەك مۇئامىلە قىلىدىكەن.

شۇ مەزگىللەردىكى ئوقۇغۇچىلار: شەرىپقان، مۇقاش، جاكە، ئەبەيدۇللا باسىت، سۇلتان، سەرىن قاتارلىق كىشىلەر بولغان. جاڭسى بەندە قاسىم ھاج (مازولۇڭ) ئوقۇغان. شەرىپقان جىن‌شۇرىن ۋاقتىدا داتۇڭ بولۇپ تۇرۇپ ئوقۇشقا كىرگەن. خەتنى چىرايلىق يازىدىكەن. باشقىلار خەنزۇ خەتنى ئاستىغا ئولگە قويۇپ يازسا، شەرىپقان ئۇنداق قىلمايدىكەن. مەكتەپتە ياۋروپالىقلاردەك يۇرىدىكەن. جۇمە كۈنلىرى نامازغا چىقىدىكەن.

مەكتەپتە ئوقۇيدىغانلارنىڭ شەرتى: ۋاڭ، گوڭ، تۆرە، بەيسى، تەيجى، ئوكۇرداي، چوڭ سودىگەر، بەگ - بايلارنىڭ ئەۋلادلىرىدىن بولۇشى كېرەك ئىكەن. ئوقۇغۇچىلارنىڭ تۇرمۇش راسخوتى ۋە ئوقۇش‌ۋاقتىدىكى تەمىنلىنىشى ئاساسەن ئۆزلىرىدىن بولغان. پەقەت ھەر ئايدا مەكتەپتىن ئازراقلا ئوقۇش راسخوتى بېرىلگەن. ھەر بىر ئوقۇغۇچىغا «ۋەن مىڭ شۇباۋ» — دەپ خەت يېزىلغان سومكا تارقىتىپ بېرىلگەن.

كونا موڭغۇل - قازاق مەكتىپى دەسلەپتە قازاق، موڭغۇل، خەنزۇ 3 سىلسلەت ئوقۇغۇچىلىرىدىن تەركىب تاپقان. موڭغۇل، قازاق سىنىپلىرى يۇقىرى سىنىپ (گوجى بەن)، خەنزۇ سىنىپلىرى تۆۋەن

سىنىپ (چوجى بەن) دەپ ئاتالغان. موڭغۇل - قازاق مەكتەپ بالىلىرى دەسلىپىدە ئالۋاڭ تەرىقىسىدە ئىككى بالىدىن بىرى مەجبۇرىي ئېلىنغان. بۇ مەكتەپنىڭ ئوقۇتىدىغان دەرسلىرى قەدىمكى كۆكزى تەلىماتىنى ئوقۇتۇش ئۇسۇلى بىلەن دەرس ئۆتۈلگەن. خەنزۇ سىنىپلار مىنگو-نىڭ 19 - يىلى (1930 - يىلى) موڭغۇل - قازاق مەكتىپىدىن بۆلۈنۈپ چىقىپ ئۆز ئالدىغا ئۆلكىلىك باشلانغۇچ مەكتەپ بولۇپ قۇرۇلغان. شەرىپقان، سۇلتانغا ئوخشاش يۇقىرى تەبىقە بالىلىرى ئۆز ئاشپەز-لىرى، چېدىرلىرىنى بىرگە ئېلىپ كېلىپ مەكتەپنىڭ ئىچىگە تىكىپ قويۇپ يېتىپ ئوقۇغان. ئۇلارنى شەھەرنىڭ يۇقىرى تەبىقە كىشىلىرى مېھمانغا چاقىرىپ تۇرغان. مۇشۇ مەز-گىللەردە مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى لىيۇ ۋىنلۇڭ دېگەن كىشى ئىدى.

يېڭى موڭغۇل - قازاق مەكتىپى

بۇ مەكتەپ 1934 - يىللىرى قۇرۇلغان. باي مولا-مەنغا ۋاڭ (مەنسۇكجاب تۇرغۇتنىڭ شادۇۋاڭى) ۋە ئۇنىڭ قېيىن ئاتىسى شىلىڭ توسلاجى (ۋەزىر ئىورنىدىكى يار-دەمچى) نىڭ تەكلىپى ئاساسىدا كونا موڭغۇل - قازاق مەك-تىپىنىڭ كېيىنكى داۋامى سوپىتىدە تەسىس قىلىنغان.

بۇ مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش مەقسىتى: كونا موڭغۇل-قازاق مەكتىپىنىڭ مەقسىتىدىن پۈتۈنلەي باشقىچە بو-

لۇپ، موڭغۇل، قازاق، قىرغىز چاڑۋا رايون ماتارىپ ئىشلىرىنى يولغا قويۇش ئۈچۈن ئادەم تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈشتىن ئىبارەت بولغان. بۇ مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش ۋە تەربىيىلەش ئىشلىرى يېڭى يۆنىلىش ئاساسىدا يولغا قويۇلغان.

بۇ مەكتەپنىڭ ئورنى ھازىرقى خەلق باغچىسىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدە (خەلق قەھرىمانلىرى مۇنارىسى ئۇرۇنىدا) بولۇپ، 1935 - يىلى مەكتەپ ئۈچۈن سىنىپ، ئىشخانا ۋە ياتاق قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىلغان. مەكتەپنىڭ شۇ چاغدىكى مۇدىرى — خې شىجۇن دېگەن كىشى ئىدى. مەكتەپتە 12 تۈرلۈك دەرس ئۆتۈلەتتى. رۇس ۋە خەنزۇچە دەرسلىرىمۇ بار ئىدى. ئۆز ئانا تىلىدىن باشقىلىرىنى خەنزۇ تىلىدا ئۆتەتتى. ئالاھىدە سىنىپ دەپ ئاتالغان مەخسۇس موڭغۇل، قازاق سىنىپلىرى بولغان. مەكتەپتە يەنە بىرلەشمە (ئارىلاش) سىنىپلار بولۇپ، بۇ سىنىپلارغا ئاساسەن خەنزۇ تىل - يېزىقلىرىنى بىلمەيدىغان ئوقۇغۇچىلار قوبۇل قىلىنغان، بىرلەشمە سىنىپلاردا ئوقۇغان موڭغۇل، قازاق ئوقۇغۇچىلىرىغا، موڭغۇل، قازاق، تىل دەرسلىرى ئۆز ئانا تىللىرىدا ئۆتۈلگەن. بۇ مەكتەپنىڭ دەسلەپكى ئوقۇغۇچىلىرى: باتا، مەۋلوت (مافۇدى)، جاۋا (جازىشىك)، دوبەك (نوسۇپبېك) قاتارلىق كىشىلەر بولۇپ، كېيىنكىلىرىدە ئوغابىيى، ئەدىر، باتان، سەغدۇللا، سالىس (قەلى

ئەسقەر) ۋە باشقىلار ئوقۇغان.

ئوقۇتقۇچىلىرى: لى گورىن، تەن گوبىڭ، ژاڭ دۈگـ خەي، رشى بىگىيلار بولـۇپ سـوۋېتتە ئوقـۇغانلار ئىدى. لیۇزېمۇ سوۋېتتە ئوقۇپ كېلىپ بۇ مەكتەپتە تەرتىپ مۇدىرلىك ۋەزىپىسىنى ئۆتىگەن. موڭغۇل ـ قازاق مەكتىپىنىڭ 1934 ـ يىلدىن باشلاپ شۆبە مەكتىپىمۇ بولغان. ھەر قايسى جايـ لاردىن كەلگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىچىدە بىلىم سەۋىيىسى يۇقىرى اقلىرى موڭغۇل ـ قازاق مەكتىپىنىڭ ئۆزىگە ئورۇنـ لاشتۇرۇلغان، بىلىمى تۆۋەنرەك بولغانلىرى ئۇنىڭ شۆبەمەكـ تىپىگە ئورۇنلىشىپ ئوقۇغان. مەزكۇر شۆبە مەكتەپ موڭـ غۇل ـ قازاق مەكتىپى ئاددىي سەۋىگە ئۆزگەرتىلگەن، كېيىن ئـۆلكىلىك سەۋىگە قوشۇۋېتىلگەن چاغلاردا ئۆزگەرتىلـ گەن قوشۇلغان مەكتەپلەرنىڭ نامى بىلەن داۋاملىشىپ بارغان.

1936 ـ 1937 ـ يىللىرى يېڭى موڭغۇل ـ قازاق مەكتىپىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى كۆپىيىپ، ئالتە ـ يەتتە يۈزگە يەتكەن. شۇ يىللاردا موڭغۇل ـ قازاق مەكتىپىدە 16سىنىپ بولۇپ، ھەربىر سىنىپتا تەخمىنەن 40 ـ 50 تىن ئارتـۇق ئوقۇغـۇچى ئوقـۇغان. شـۇنىڭدىن كېيىن ھـەر قـايسى جايـلاردا مـوڭغـۇل، قـازاق تىلـلىرىدا ئوقۇتۇلىدىغان مەكتەپلەرنىڭ كۆپلەپ قۇرۇلۇشى تۈپەيلىدىن ئۇرۇمچىدىـ كى موڭغۇل ـ قازاق مەكتەپلىرىگە كېلىدىغان ئوقۇغۇچـ لارنىڭ سانى يىلدىن ـ يىلغا ئازايغان. ئاپتونوم رايونـ

لۇق چوڭ بانكىنىڭ قارشىسىدىكى 4 - كوچىدا مەنخا ۋاڭنىڭ موڭغۇل مەكتىپى بار ئىدى. بۇ مەكتەپكە مەنخا ۋاڭنىڭ ئايالى ۋۇ جىگبىڭ بايىنغولىنىدىن 100 دەك بالا ئېلىپ كېلىپ 1940 - يىلىدىن 1943 - يىلغىچە بۇ كوچىدىكى ئۆزىنىڭ قورۇسىدا ئوقۇتقان. بادەيمۇ مۇشۇ مەكتەپتە ئوقۇغان.

موڭغۇل - قازاق مەكتىپى ئاددىي سىنىپن بولۇپ ئۆزگەرگەن چاغدا بۇ مەكتەپنىڭ شۆبە باشلانغۇچ مەكتىپى ئاددىي سىنىپنىڭ شۆبە باشلانغۇچ مەكتىپىگە ئۆزگىرىپ، نەتىجىن مال بازىرىغا كۆچۈپ كەلگەن. بۇ يەردە موڭغۇل، قازاق ئوقۇغۇچىلىرى دەرسنى خەنزۇ تىلىدا ئوقۇغان.

1943 - يىللىرى بۇ ئاددىي سىنىپنىڭ شۆبە باشلانغۇچ مەكتىپى مال بازىرىدىن ئۇچتاشتىكى يېڭىقاڭغا (بۇرۇن ھەربىيلەرنىڭ تۇرالغۇسى بولغان. شۇڭا يېڭىقاڭ دەپ ئاتالغان. ھازىرقى 20 - باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئورنى) يۆتكىلىپ كەلگەن. بۇ يېڭىقاڭ ئىلگىرى ئۆلكىلىك سىنەن مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ياتىقى ئىدى. كېيىن خەنزۇ باشلانغۇچ مەكتەپلىرىدىن بىرسىنىڭ ئورنى بولغان. بۇ مەكتەپنىڭ مۇدىرى ۋۇشكۇي ئىدى. ئاددىي سىنەن شۆبە باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ قازاق ئوقۇغۇچىلىرى خەنزۇ سىنىپلىرى بىلەن بىرگە تۇرۇپ ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرغان. 1945 - يىلغا كەلگەندە ئۆلكىلىك 9 -

باشلانغۇچ مەكتەپ بىلەن بىرلىشىپ ئۆلكىلىك مەكتىپىنىڭ شۆبە باشلانغۇچ مەكتىپى بولۇپ قۇرۇلغان بۇ چاغدىكى مەكتەپ ئورنى شىنجاڭ شۆيۈەن بىلەن 3 — دوختۇرخانىنىڭ ئارىلىقىدىكى قورۇدا ئىدى. مال بازىرىدىكى ئاددىي سەۋىيىدىكى شۆبە باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ موڭغۇل ئوقۇغۇچىلىرى ئەسلىدىكى شىنجاڭ شۆيۈەن قىزىل بىناسىنىڭ جەنۇب تەرىپىگە يانداش رۇس گىمنازىيىسىنىڭ ياتاق قورۇسىغا كۆچۈپ كىرىپ ئوقۇشنى داۋام لاشتۇرغان.

1937 — يىللىرىدىكى ئاددىي سەۋىيىدىكى 4 ، تەك بولۇپ، ئوقۇغۇچى سانى 200 دىن كۆپرەك بولغان. ھەر قايسى جايلاردىن كەلگەن ئوقۇغۇچىلار ئۆزلىرىنىڭ بىلىم سەۋىيىسىگە ئاساسەن، بىر قىسمى ئاددىي سەۋىيىنىڭ 3 - سىنىپلىرىدا، بىر قىسمى ئاددىي سەۋىيىنىڭ شۆبە مەكتىپىنىڭ 4 - سىنىپىدا ئوقۇغان. ئاددىي سەۋىيىدىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەمىناتى ھۆكۈمەت تەرىپىدىن بىرلىكتە ئەمەلىيلەشتۈرۈلگەن. دەرسلىرى ئوتتۇرا مەكتەپ پروگراممىسى ئاساسىدا ئۆتۈلگەن. شۇ چاغدا ئاددىي سەۋىيىدىكى قىرغىز، قازاق، مىللەتلەردىن قاسىم، نازىر، ئەباۋ، مەخمۇت قاتارلىق كىشىلەر ئوقۇتقۇچى بولغان. ئوقۇغۇچىلىرى ئىچىدە باھار، ئاكىمباي، ئايتقازى، سالىس (قەلى ئەسقەر) جولداش جاقسى، خامىت، زاپران قاتارلىق كىشىلەر بولغان. دوبىك (نوسوپبىك) بولسا، موڭخانىڭمۇ، ئاددىي سەۋىيىنىڭمۇ ئو-

قۇغۇچىسى بولۇپ، كېيىن شىنجاڭ شۆيۈەنىگىمۇ ئوقۇشقا كىرگەن.

ئاددىيسىنى 1941 - يىلى ئۆلكىلىك دارىلمۇئەللىمىنگە قوشۇلۇپ كېتىدۇ. ئۆلكىلىك سىنىپنىڭ ئىلگىرىكى ئورنى ئاپتونوم رايونلۇق يۇقىرى سوتىنىڭ شەرقىي تەرىپىدىكى كوچا ئىچىدىكى كونا گېزىتخانىنىڭ ئۈدۈلىدىكى قورودا ئىدى. ئۆلكىلىك دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپى (سىنىپ مەكتىپى) 1940 - يىلى 9 - ئايدا نەنلياڭ (ئۇچتاش)دىكى داشۆ قىزىل بىناسىنىڭ شىمالىي بۆلىكىگە كۆچۈپ كېلىدۇ. كېيىن لاۋمەنچىگە، 1942 - يىلىنىڭ باشلىرىدا لومەنچىگدىن يەنە ئۇچتاشتىكى شىنجاڭ داشۆنىڭ ھازىرقى قىزىل بىناسىغا كۆچۈپ كەلگەن. ئۆلكىلىك دارىلمۇئەللىمىنده 1935 - يىللاردىن ئېتىبارەن مىللىي ئوقۇغۇچىلار ئوقۇشقا باشلاپ، 1936 - يىلى قەشقەردىن بىر سىنىپ ئوقۇغۇچى كەلتۈرۈلگەن. ئۆلكىلىك دارىلمۇئەللىمىنىڭ 1940 - يىللىرىدىكى مۇدىرلىرى: چيۇ فىڭمىن، شىڭ شىجى، دايۇنبياۋ قاتارلىق كىشىلەر ئىدى. 1937 - يىلى ماۋارىپ نازارىتىنىڭ نازىرلىرى: جاڭ شىڭ ۋە مىڭ يىمىڭلار ئىدى. موڭغۇل-قازاق مەكتىپىنىڭ 1940 - يىللىدىكى مۇدىرى لى پىڭ دېگەن كىشى ئىدى. شۇ كۈنلەردە موڭغۇل - قازاق مەكتىپىنى 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ دەپمۇ ئاتىغانىدى.

1940 - يىللاردا ئۆلكىلىك دارىلمۇئەللىمىنده.

4 مىللەت تىلىدىكى سىنىپلار بولۇپ، 33 -، 40-، 50 - سىنىپلاردا قازاق ئوقۇغۇچىلار ئوقۇغانىدى. شۇمەر گىللىرده دارىلمۇئەللىمىده ئۇيغۇر، قازاق ئوقۇتقۇچىلاردىن ئىبراھىم تۇردى، مەۋلانجان، ئاخۇنجانوپ زۇنۇنوپ، سادىروپ، قۇربانوپ، ھەببۇللا، ئىبراھىم ئۆمەر ئەيسا يۈسۈپ، ئوسمان، نەسىردىن خوجىلار ئىشلىگەنىدى.

1946 - يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدە 3 ۋىلايەت ئىنقىلابى غەلىبە قىلىپ گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بىلەن ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى بىرلىشىپ تۈزگەن 11 بېتىم ئاساسىدىكى بىرلەشمە ھۆكۈمەت ۋاقتىدا بېتىم روھىغ ئاساسەن 2 - دارىلمۇئەللىمىن، 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە قىزلار 2 - ئوتتۇرا مەكتەپلىرى (1946 - يىل ئاخىرىدا ئۆلكىلىك دارىلمۇئەللىمىن، 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە قىزلار ئوتتۇرا مەكتەپلىرىدىكى ئۇيغۇر، قازاق، تاتار، ئۆزبېك ئوقۇغۇچىلىرىنى ئايرىپ چىقىپ) قۇرۇلغان. قىزلار 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ تەركىبىدە قىزلار دارىلمۇئەللىمىن ۋە باشقا سىنىپلارمۇ بولغان(بۇ مىللىي ئوتتۇرا مەكتەپلەر توغرىسىدا ئايرىم ماتېرىيال يېزىلىدۇ). مۇشۇ ۋاقىتتا يۇقىرىقى مەكتەپلەردە: يۈسۈپ مۆمىن، ئابدۇرېھىم ئەزىزوپ، ئابدۇرېھىم ئەيسا، ئابدۇرېھىم ئابدۇللايوپ، ئابلەت، ۋاھىت غاپپار، مۇسا ئېمەت، يۈسۈپ ئىلياس غالىبجان، مادامبېك، سالىس، كەجەي، ئەكىمباي، قابىل مولالار، قىزلار ئوتتۇرا مەكتەپتە بولسا، رەشىدە، زىبىدە

زۆهره، سائادەت، ئايسم تـۇردى قاتـارلىق ئوقـۇتقۇچىلار ئىشلىگەن. 2 ـ دارىلمۇئەللىمىن، 3 ـ ئوتتۇرا بىرلەشمە مەكتەپ بولۇپ، مۇدىرى ئابدۇرېھىم ئـەيسا ئىدى. قىزلار ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ رەشىدە خانىم ئىدى.

مەن بۇ ماقالەمنى ئۆزۈم بىلگەن ۋە ئۇرۇمچىدىكى چوڭ كىشىلەر بىلەن قىلغان سۆھبەتلىرىم ئاساسىدا يېزىپ چىقتىم. بۇنىڭ توغرا، دەپمۇ ـ دەل بولۇپ كېتىشى ناتاـ يىن. شۇڭا كىتابخانلارنىڭ تۈزىتىپ تولۇقـلاپ كېتىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

1991 ـ يىل 9 ـ سېنتەبىر

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى

ئەسلىمە

(ئۇرۇمچى قازاق مائارىپى توغرىسىدا)

ئەخمەت شوقاتوپ

مەن ئۆتمۈشۈمنى ئويلىسام ئۆزۈمنىڭ ئاساسلى
كەسىپىم مائارىپ خىزمىتىنى ئەسكە ئالىمەن.
مەن ئۇرۇمچى ناھىيىسى بوغدا تېغى سەنگسار دې
گەن ئاۋۇلدا تۇغۇلۇپ، نەنسەن سارداۋان، گەنگۇ، شاۋ
چۈيزى ئاۋۇللىرىدا چوڭ بولدۇم. مەن بۇ ماقالەمدە ئې
رەن تېغىنىڭ ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ جەنۇب ۋە شەرقى
بۆلىكىنى ماكان قىلغان قازاق چارۋىچىلىرىنىڭ مائارى
خىزمىتى ھەققىدىكى ئەسلىمىلىرىمنى بايان قىلماقچىمەن.
مېنىڭ تۇنجى ئوقۇش ھايات ـ 1933 يىللىرى
دادامدىن كونا ئەرەب يېزىقىدىن تەلىم ئېلىش بىلەن
باشلاندى. دادام ئاقساقال كونا ئەرەبچە ئوقۇغان، خەلق
ئىچىدە ئىززەت ـ ئابرويلۇق، يېڭىلىقپەرۋەر ئادەم ئىدى.
دادامنىڭ شاپىلاقتەكتاختىغا 10–20 سانتىمېتىرلىق قېرىن
داش بىلەن يېزىق يازدۇرۇپ، پىچاق بىلەن قايتا ـ قايتا
قىرىپ تاشلاپ يەنە يازدۇرۇپ ئوقۇتقانلىقى ھېلىمۇ ئېسىم

مده. ئۇ چاغلاردا تاغ رايونلىرىدا قەغەز تېپىلمايتتى.
بۇ، مىنگونىڭ 7 - يىلى (1918 - يىلى) سىن - چىن گېگەن، بايمۇللالارنىڭ تەكلىپى بىلەن قۇرۇلغان كونا موڭغۇل - قازاق شۆتائى تارقاپ كەتكەن، 1934 - يىلى ئىككىنچى قېتىم يەنەمەنخاۋاڭ (مەنسۇكجاب تۇرغۇتـ نىڭ شادۇۋاڭى)، ئۇنىڭ قېيىن ئاتىسى شىلىك تـوسلاـ جى (ۋەزىر ئورنىدىكى يارەمچى) ۋە بايمۇللالارنىڭ تەكـ لىپى بىلەن يېڭى موڭغۇل - قـازاق مـەكتېپى (سىنـەن) قۇرۇلغان ۋاقىتلار ئىدى. يـەنى يـاڭ، جىن هـاكىمىيىتى ئاغدۇرۇلغان، شېڭشىسەي هاكىمىيەتنىـ ئۆز چـاڭگىلىغـا كىرگۈزۈۋالغان چاغلار ئىـدى. 1918 - يىلى ئـورۇمچىدە تاتار مەكتېپى قۇرۇلغان، 30 - يىللاردىن باشلاپ ئىسلام دىنى ئـوقۇشى ئۇرۇمچى شەھىرى، نـاھىيە، جىڭلاردىكـى مەسچىتلەردە ئۇمۇملىشىپ كەڭ قازاق ئوتلاقلىرىغـا چـوڭ تەسىر كۆرسەتكەن. ئاز سانلىق قازاق پـەرزەنتلىرى ئـۇـ رۇمچى، تۇرپان، توخسۇنلاردا ئـوقـۇيتتى. كېيىن قـازاق چارۋىچىلىرى بۇنداق ئوقۇشنى ئۆز ئـاۋۇللىرىـدا، كىگىز ئۆيلەردە، قوشلاردا ئوقۇشقا ئۆزگەرتتى. بـۇنداق ئوقۇش بىرنەچىدىن، ئولتۇراقلاشقان قىشلاقلارنى ئاساس قىلسا، ئىككىنچىدىن، ھەرقايسى قەبىلىلەرنى ئـاساس قىلدى. قەبىلە باشلىقلىرى ئۆز ئارا رىقابەتلىشىپ ئوقۇتۇش شاـ راىتىنى ياخشىلىدى. تولۇقسىز مەلۇماتلارغا قـارىغاندا ئەينى ۋاقىتلاردا ئـەڭ ئـاۋۋال شەرقىي تـاغدا 1932 -

1933 - يىللىرى قۇرت، مۇشۇك، زەردەپ، قارىنغاچ، ... نەك دېگەن جايلاردا مۇرۇمبەت قەبىلىسىنى ئاساس قىلغان موقاي موللا ئائىلە مەكتىپى قۇرۇلغان. بايىقاي ساي ئېغىزىدا نۇرغالى موللا مەكتىپى قۇرۇلغان. بۇ مەكتەپ كېسەك ۋە ياغاچتىن سېلىنغان بىر ئېغىزلۇق ئىدى. ئۇلاردىن كېيىن كەينىدىن سارداۋان، لىيەنگو، جاپسارسالا، مەيىرمان، سېرىكباي، ئاقباستاۋ دېگەن يەرلەردە ۋاق قەبىلىسىنى ئاساس قىلغان نەبىموللا، قابىموللا، جۇماقان موللا ئائىلە مەكتەپلىرى، سارداۋان، تېرەكتى دېگەن جايلاردا ماتاي، توغاس قەبىلىسىنى ئاساس قىلغان نوقتىش موللادىنىي مەكتىپى، تۇدۇڭخابا، ئۇجاق دېگەن جايلاردا مەركىت، بارقى، تاتىنباي قەبىلىسىنى ئاساس قىلغان يۇنۇس موللا، ئىسلام موللا، ئەتىكە موللىلار دىنىي مەكتىپى، گەنگۇ، شاۋجۇيزىلاردا موروڭ قەبىلىسى قايىرمان ئاۋىلى، دورتئۇۋۇل قەبىلىسى بىلەن بىرلىكتە باشقۇرغان قورمانغازى موللا دىنىي مەكتىپى، نەنسەن بەييا ئىگۈدا قاراقوساق قەبىلىسى، بېكەن ئاۋىلى، توغاس قەبىلىسى باشقۇرغان ئۇرازغالى، رازدىق دىنىي مەكتىپى، تۇدۇڭخابا باساگۇ ئېغىزىدا ئىسلام موللا دىنىي مەكتىپى، توپ قاربغاي دېگەن جايدا جاستابان، مېركىت، بارقى قەبىلىسى بىرلىشىپ باشقۇرغان ئوسمان موللا، شېرىكباي موللادىنىي مەكتەپلىرى قۇرۇلغانىدى.

ئۇرۇمچىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدە يەنە قوجان قەبىلە

لىسىنى ئاساس قىلغان قاسەن موللا، شاداي موللا دىنىي مەكتىپى، سەيپوپۇ، كەندىر بۇلاق، قۇمۇش بۇلاقتا تاكى موللادىنىي مەكتەپلىرى قۇرۇلغان.

بۇ دىنىي مەكتەپلەر قەبىلە باشلىقلىرى، موللىلارنىڭ باشقۇرۇشىدا ئېچىلغان بولسىمۇ، جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتى، خەلقنىڭ تەلىپى بىلەن بارلىققا كەلگەن بولۇپ، پەننىي مەكتەپ ئېچىشنىڭ تەييارلىقى دېيىشكىمۇ بولاتتى، ئەمەلىيەت ئامىمغا ئوقۇپ بىلىم ئېلىشنىڭ زۆرۈرلۈكى، ئوقۇغاندىمۇ توپلىشىپ ئوقۇشنىڭ توغرىلىقىنى تونۇتتى.

يەنە بىر پايدىلىق شارائىت ئۆلكىلىك موڭغۇل - قازاق سىفەنى بىر بۆلۈم ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنىنى يېتىشتۈردى. قانىپىيە كۆپىياي، زەكى دادان، خەمىت جولتان، ئىلياس، ئەنۋەر قازىبەك، ئەلىمەيىت، جولجاقسى، ئارسلانبەك، ئەنۋەر سالجان قاتارلىقلار دەسلەپكى قەدەمدە يېتىشىپ چىققان ياش ئوقۇتقۇچىلاردۇر.

1933 - يىلى، شېڭ شىسەي «12 - ئاپرىل» سىياسىي ئۆزگىرىشىدىن پايدىلىنىپ ھاكىمىيەتنى ئۆز چاڭگىلىغا ئېلىۋالغاندىن كېيىن، خەلقنىڭ ئىشەنچىسىنى قولغا كەلتۈرۈپ ئۆز ھاكىمىيىتىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن ئالتە بۆيۈك سىياسەتنى يولغا قويدى. 1938 - يىلى كومپارتىيە ئەزالىرىدىن چىن تەنچىۋ، ماۋزېمىن، لىن جىلۇ قاتارلىقلار شىنجاڭغا كەلدى. جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشما قۇرۇلۇپ ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى تەشۋىقات ئېلىپ

ئۇيغۇر كتاب نەشرياتى www.uyghurkitap.com

بەرىلدى. شۇنىڭدەك ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرى قۇرۇلۇپ مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيـ ـماتارىپ ئىشلىرى ئىلگىرى سۈرۈلدى، جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش تەشۋىق ـ تەربىيىسى تېخىمۇ كەڭ قانات يايدۇرۇلدى. ھەر مىللەت خەلقىنىڭ يېڭىلىققا ئىنتىلىشى قازاق قىشلاقلىرىنى ئويغاتتى. شۇ سەۋەبلىك بۇرۇنقى دىنىي مەكتەپلەر ئاساسىدا ھەر قايسى قىشلاقلاردا پەنـ ـنىي مەكتەپلەر قۇرۇلۇشقا باشلىدى. مەسىلەن: 1932 ـ، 1933 ـ يىللىرى قۇرۇلغان كاجەن شاڭيۈ، بارقى قەبىلـ ـلىرى مەكتىپى، قارا ئېدىر (ماجاڭگو) سېيىدىكى 3 ئېغىز ئۆيلۈك، 50 ـ 60 بالا ئوقۇيدىغان يېڭى مەكتەپ قاتارـ ـلىقلار. قارا ئېدىر سېيىدىكى مەكتەپنىڭ مۇدىرى قاجەخـ ـمەت، ئوقۇتقۇچىسى ئاداي، دىن ئوقۇتقۇچىسى ئاۋۇبەكىر موللا ئىدى. ئاق تېرەك (بەيياڭگو) سېيىدا ئورازغاكى ئوكوردای 2 ـ 3 سىنىپلىق مەكتەپ سېلىپ (34 ـ، 35 ـ يىللىرى) بالا ئوقۇتتى. كېيىن بۇ مەكتەپ مەركىزىي مەكتەپ بولۇپ گەنگۇ، شاۋچۈيزىدە شۆبە مەكتەپلىرى ئېچىلدى، كېيىنرەك بۇلار يەنە 3 مەكتەپ بولۇپ بۆلۈنـ ـدى. ئاق تېرەك سېيىدىكى مەكتەپكە رازدىق، ئەنۋەر قازىبېك مۇدىر بولدى. گەنگۇدىكى مەكتەپتە رازدىق دومبۇرا ئورکېستىرى قۇرۇپ تۇرلۇك مەدەنىي پائالىيەتلـ ـرىنى قانات يايدۇردى. بۇ 3 مەكتەپتە ھەر يىلى 6 ـ ئايدا ئاتا ـ ئانىلار يىغىلىش قىلىپ ئوقۇغۇچىلار ئويۇن

قويا تتى، ئات بەيگىسى، چېلىشىش، يۇگۈرۈش قاتارلىق مۇسابىقىلەر ئۆتكۈزۈلەتتى. 1935 - يىللىرى، سارداۋان، يەتتەقىرقا ① دېگەن جايلارنى ئاساس قىلغان ۋاق قەبىلىسىنىڭ مەكتىپى قۇرۇلۇپ، خامزا مۇدىر، كېيىن نۇرتازا، نابىيموللىلار ئوقۇتقۇچى بولدى. بۇ مەكتەپ بىر ئېغىز ياغاچ ئۆي ئىدى. 1937 - يىلى تۇدۇڭخابادا يەنە بىر مەكتەپ قۇرۇلدى. بۇمۇ ئىككى ئېغىز ياغاچ ئۆي ئىدى. بۇ مەكتەپكە مۇقالىسى مۇدىر، ئەلىيقان، زاكىلەر ئوقۇتقۇچى بولدى. 1937 - 1938 يىللىرى داشگۇ، خۇشانىي ئاساس قىلغان قويشەن، جولتان ئاۋۇللىرىدا 5 سىنىپلىق مەكتەپ سېلىندى. بۇ مەكتەپنى سېلىشقا قالى ئەكبەر دېگەن ئوكۇردايي كۆپ كۈچ چىقارغانلىقتىن بۇ مەكتەپ قالى ئەكبەر مەكتىپى دەپ ئاتالغانىدى. بۇ مەكتەپتە 100 دەك ئوقۇغۇچى بولۇپ، جولجاقسى، ئارسلانبېك، خەمىت جولتانلار مەكتەپ مۇدىرى بولغان. 1937 - يىلى مېرگۈ توپ قاپ رىغاي مەكتىپى جاستابان دېگەن قەبىلىنى ئاساس قىلىپ سېلىندى. بۇ مەكتەپنىڭ 3 سىنىپ، بىر ئىشخانا ۋە ئاشخانىسى بار ئىدى. مۇدىرى ئەنۋەر سالىجان، ئوقۇتقۇچىلىرى قايباس، ئەسەۋلقان بولۇپ، 70 - 80 ئوقۇغۇچى ئوقۇيتتى. ئاقسۇ دېگەن جايدا مولقى، قاراقاش دېگەن قەبىلىلەرنى ئاساس قىلغان مانوشەن مەكتىپى قۇرۇلۇپ ئىلياس دېگەن كىشى مەكتەپ مۇدىرى بولغان. شەرقىي

① قىرقا: — داۋان دېگەن مەنىدە.

تاغدىكى لۇساۋگۇ مەكتىپى 1939 - يىلى قۇرۇلغان. بىر مەكتەپنى ئىسەن - ئامان شائىيۇ سالدۇرغان، ئورنى سەنـ گىسارداڭ ئىكەن. 1940 - يىللىرى قارا تاغدا تولىـ مەكـ تىپى قۇرۇلدى. تاقىر باستاۋ، چولاق ساي، قۇم ئىدىر دېـ گەن جايلارنى ئۆز ئىنچىگە ئالغان بـۇ مەكتەپنىـ سالدۇـ رۇشقا قالى شائىيۇ كۇچ چىقارغانلىقتىن «قالى مەكتىپى» دەپ ئاتىلاتتى.

يۇقىرىقى ئەھۋاللاردىن كۆرگىلى بولىدۇكى 1932 - يىلـ نىڭ ئالدىدا دىنىـي مەكتەپلەرنى ئاچقان خەلق 1932 - يىلدىن 1940 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا ئۇرۇمچىنىڭ جەنۇبى، شەرقىي تاغلىرىدا يېڭىچە پەننىي مەكتەپلەرنـى ئارقا - ئارقىدىن قۇردى. ئائىلىلەردە ساۋات چىقىرىـش ئۆزلۈكىدىن يولغا قويۇلدى، خەلقنىڭ ئىلىم - پەنگە بولغان تەلىپى بارغانسېرى كۈچەيدى. بۇ مەكتەپلەردە 6 يىللىق ئۇـ قۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلغان بولۇپ، 1- دىن 3 - سىنىپقىچە تۆۋەنكى سىنىپ، 4 - دىن 6 - سىنىپقىچە يۇقىرى سىنىپ ھېسابلىناتتى. يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغانلار مەكتەپلەر تۆـ ۋەنكى 3 يىللىقنى ئوقۇتۇش ئىقتىدارىغا ئىگە بولۇپ سا ـ ۋات چىقىرىش رولىنى ئويناياتتى. ئۆتۈلىدىغان دەرسلەر ئەخمەت بايتۇرسۇۇنىڭ سۆزبېتته تۈزۈلگەن يېڭىچە قازاق ئېلىپبەسى ۋە ئانا تىلى دەرسلىكى ھەم قازاقستاندا نەشر قىلىنغان «برىزانسكايا» دېگەن ماتېماتىكىلىق ھېساب كىتابى قاتارلىقلار ئىدى. شۇ ۋاقىتتا مەنمۇ شاۋـ

چۈيزىدە 2 ـ، 3 ـ يىللىقتا ئوقۇدۇم. 1940 ـ يىلى مەكـ
تەپ مۇدىرى قازىتاينىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن ئۇرۇمچـى
شەھىرىدە ئىچىلغان و ـ باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 4 ـ يىلـ
لىقىغا كىردىم. ئۆلكىلىك و ـ باشلانغۇچ مەكتەپ قازاق ـ
قىرغىز مەدەنىي ئاقارتىش ئۈيۈشمىسى تەرىپىدىن 1935 ـ
يىلى و ـ ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، دەسلىپىدە 4 يىللىق،
كېيىنرەك 6 يىللىق ئوقۇتۇش تۈزۈمىدىكى مەكتەپكە، ئاـ
خىرىدا تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپكە تەرەققىي قىلدى. ئۇـ
قۇغۇچىلارنىڭ كېلىش مەنبەئى ئۇرۇمچى شەھىرىدە ئولتۇـ
راقلاشقان قازاقلارنىڭ پەرزەنتلىرى، ھەرقايسى ۋىلايـەت،
ناھىيىلەردىن موڭغۇل ـ قازاق سىنىپىدىكى ئوقۇشـ
قا كېلىپ بىلىم سەۋىيىسى يېتىشمىگەنلەر، بۇنىڭدىن تاشـ
قىرى تاغلازدىكى ھەرقايسى قەبىلە باشلىقلىرى ۋە بايلارـ
نىڭ بالىلىرى ئىدى. بۇنىڭدا شېڭشىسەي ھاكىمىيىتـى
ئۇچۇن ئىشەنچلىك ئادەملەرنى تەربىيىلەش مەقسەت قىـ
لىناتتى. قەبىلە باشلىقلىرى، بايلارنىڭ بالىلىرى ئوقۇشـ
قا بېرىشنى خالىمىسا بىزدەك كەمبەغەل، يېتىم بالىلار ئۇـ
لارنىڭ ئورنىغا ئەۋەتىلەتتى. مەنمۇ شۇ بالىلار قاتارىدا
ئوقۇشقا كەلگەنىدىم. و ـ باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ مۇدىرى
سېرىكقالى، ئىلمىي مۇدىرى پەردە، ئوقۇتقۇچىلىرى نۇرـ
تازا، تۆلەۋجان زاكى، ئۇرالقان، قاناپىيە كوپىباي، ئەنـ
ۋەر كۆكەي، گۈلجەۋھەرلەر ئىدى. 1937 ـ يىلـى قۇسايىن
سىيابايوپ، 1938 ـ يىلى ئىچىسەن مۇدىر بولغـان ئىسكەن ـ

ئۇيغۇر كتاب نەشرياتى www.uyghurkitap.com

مەن كەلگەندە 200 دەك ئوقۇغۇچى بارئىكەن. مەكتەپ ئوقۇتۇش دەرسلىكى تولۇق (سوۋېتتە ئىشلەنگەن)، ئوقۇتۇش تۈزۈمى مۇكەممەل ئىكەن. ئوقۇتقۇچىلىرىمىز ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇشنى تەشۋىق قىلىپ ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسى بېرەتتى. قازاق ـ قىرغىز ئۇيۇشمىسىنىڭ باشلىقى ئارىن (قىرغىز) بىزگە شېئىر دەرسى ئوقۇتۇپ «ئەركىنلىك تېخى دۇنيادىمۇ، جۇڭگودىمۇ ئاتاسىز ئىكەن، ياپونىنى جۇڭگو خەلقى مەغلۇپ قىلىدى دەپ، قەيرى تارىخ ئوقۇ بېتىگە يازسا ئىكەن، يازسا ئىكەن» دېگەن ئىلغار شېئىرنى ئوقۇتقىنىدى. رەسىم مۇئەللىمى تۇلەۋجان «غالجىر» دېگەن تېمىدا ياپون، گېرمانىيە فاشىستلىرى كاتتىباشلىرىنىڭ غالجىرلاشقان ھەجۋى سۈرەتلىرىنى سىزىپ كۆرسىتىپ ئۇلارنىڭ چېكىدىن ئاشقان غالجىرلىق، تاجاۋۇزچىلىق ئەپتى ـ بەشرىلىرىنى سۆزلەپ بېرەتتى. 1940 ـ يىللىرى بۇ مەكتەپنىڭ راسا گۈللەنگەن ۋاقتىدا بولۇپ، ئوقۇغۇچىسى سانى 200 دىن ئاشاتتى. تەنتەربىيە پائالىيەتلىرىمۇ ئوتكۈزۈلۈپ تۇراتتى. 1935 ـ يىلىدىن 1942 ـ يىلىغىچە شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى ۋىلايەت، ناھىيىلىرىدىن ئوقۇغۇچى كېلىپ تۇردى. 1942 ـ يىلى شېڭ شىسەي ئالتە بۈيۈك سىياسەتتىن يۈز ئۆرۈپ كومپارتىيە ئەزالىرى، ئىلغار زىيالىيلار، ئوقۇتقۇچىلارنى تۇركۈملەپ تۇرمىگە ئالدى. شۇ سەۋەب بىلەن ئۆلكىلىك ۋ ـ باشلانغۇچ مەكتەپ تاقىلىپ، ئۆۋەن سىنىپ

لىرى شەھەرىدىكى ئۇيغۇر، تاتار مەكتەپلىرىنگە قوشۇلۇپ كەتتى. يۇقىرى سىنىپلىرى كونا مال بازىرىدىكى يېتىلەر مەكتىپى بالىلىرى ۋە قازاق تولۇقسىز سىفەن مەكتەپ بالىلىرى بىلەن قوشۇلۇپ 10 - مەكتەپ قىلىپ قايتا قۇرۇلدى. بۇ مەكتەپتە يەنە 200 دەك ئوقۇغۇچى ئوقۇدۇق. مۇدىرىمىز قۇربانوۋ، ئوقۇتقۇچىلار كاجەي، قىزىر قاتارلىقلار ئىدى. بۇ مەكتەپ بىر يىلدىن كېيىن، ئۆلكىلىك سىفەن شۆبە مەكتىپى بولۇپ ھازىرقى شىنجاڭ داشۆ قىزىل بىناسى بىلەن 3 - دوختۇرخانا ئارىلىقىغا بېرىپ ئورۇنلاشتى.

1946 - يىلى گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بىلەن 3 ئۆلايەت ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى 11 بېتىمگە ئىمزا قويغاندىن كېيىن، مىللىي ماارىپ قايتىدىن گۈلىنىشكە باشلىدى. ئۆلكىلىك ۋە باشلانغۇچ مەكتەپ قايتىدىن قۇرۇلۇپ مەكتەپ نامى «ئۆلكىلىك قازاق مەكتىپى» دەپ ئۆزگەرتىلدى. ئازادلىق ھارپىسىدا بۇ مەكتەپكە ئەنۋەر كۆكەي، دانىيال-لار مۇدىر بولدى. ئازادلىقتىن كېيىن قادىشا ۋە ئەخمەتلەر مۇدىر بولدى. 1950 - يىلى قازاق مەكتەپ شەھەرگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلىپ نامى 17 - باشلانغۇچ مەكتەپكە ئۆزگەرتىلدى. 1952 - يىلىدىن كېيىن مەزكۇر مەكتەپتە تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپى تەسىس قىلىندى. 1962 - يىلىغا كەلگەندە شەھەردە قازاق ئوقۇغۇچىلار سانى ئازىيىپ كەتكەچكە مەكتەپ ۋاقتىنچە تاقىلىپ 1974 - يىلى يەنە ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

www.uyghurkitap.com

ئۆلكىلىك و ـ باشلانغۇچ مەكتەپ قۇرۇلغانـ
كېيىن، بىر تۈركۈم ئاز سانلىق مىللەت بىلىم ئىگىلىرىنى
يېتىشتۈرۈشتە بەلگىلىك رول ئويناندى. 1940 ـ يىلـ
لىرى ئۆلكىلىك و ـ باشلانغۇچ مەكتەپتىن 120ـ
دىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈردى.
50 ـ يىللىرى 20 ـ 30 ئوقۇغۇچىنى ئەمگەك
قورۇلىرىغا تونۇشتۇردى. بۇندىن تاشقىرى يېڭى مۇكۆل ـ
قازاق سەۋەن مەكتىپى ئوقۇتقۇچى تەربىيىلەشتە كۆپ خىزـ
مەت كۆرسەتتى. ئەينى ۋاقىتتا مەزكۇر مەكتەپ ئوقۇتقۇـ
چىلىرىدىن نەزىر، ماخمۇت شۇكمان، تولىمبەك، بازاربەك،
مادامبەك، دۇبەك قاتارلىق كۆپچىلىكى سوۋېت ئىتتىپاـ
قىدا تەربىيە كۆرگەن ئىقتىدارلىق ئوقۇتقۇچىلار بولغاچقا
ئوقۇتۇش سۈپىتى يۇقىرى ئىدى. شۇ ۋاقىتتا مەزكۇر مەكـ
تەپتە ئوقۇپ چىققان ئوقۇغۇچىلاردىن ئەكىمباي، ئايىتقاـ
زى، باھار، سالىس، ئاقان، قاۋسۇلقان، ئادايى، خەمىت،
زاپىران، قىزىر، كاجەي، قابىمۇللا قاتارلىقلار ئۇرۇمچىنىڭ
تاغ سەھرالىرىدىكى قازاق چارۋىچىلارنىڭ مائارىپ ئىشـ
لىرىنى يۈكسەلدۈرۈشتە بەلگىلىك رول ئويناندى.

ئۆلكىلىك 2 ـ سەۋەن مەكتىپى، ئۆلكىلىك 2 ـ
قىزلار مەكتىپى، ھەربىي مەكتەپ، كوماندىرلار مەكتەپلىـ
رىدىنمۇ ئاز بولمىغان قازاق ياشلىرى تەربىيىلەندى. ئەنـ
ۋەر ساۋىجان، مۆۋلىتقان، ئىسلام ئارغىمغازىلار كومانـ
دىرلار مەكتىپىدە ئوقۇدى. 1947 ـ يىلى ئېچىلغان تىـل

مەكتىپىدە ئارمان، دىيار، نوردۇللا، قابدىقالىم قاتارلىق-
لار ئوقۇپ تەربىيىلەندى.

يۇقىرىقىلاردىن شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ئۇرۇم-
چىنىڭ ماتارىپ ئىشلىرى كونا جەمئىيەتتە مەلۇم دەرىجىدە
تەرەققىي تاپقان بولسىمۇ، ماتارىپنى كەڭ خەلق ئاممىسى
ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش قىيىن ئىدى. تەرەققىي قىلىشى
تەكشى بولمىدى، بەزىدە ئۆرلەپ، بەزىدە تۆۋەنلەپ تۇردى.
شېڭ شىسەي ئالتە يۈيۈك سىياسەتنى يۈرگۈزۈپ سوۋېت ئىتتىپا-
قى بىلەن دوست بولغان، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى بە-
لەن بىرلىكسەپ مۇناسىۋەتتى ئورنىتىپ چىن تەنچىيۇ، ماۋ زې-
مىن، لىن جىلۇ قاتارلىق مۇنەۋۋەر كومپارتىيە ئەزالىرى
شىنجاڭدا خىزمەت ئىشلەۋاتقان مەزگىللەردە شەھەر، يېزا-
قىشلاقلارنىڭ مەدەنىي ماتارىپ ئىشلىرى تېز تەرەققىي
قىلدى، خەلقنىڭ خەت ساۋاتى چىقىپ ئاڭ سەۋىيىسى
ئۆستى. شېڭ شىسەي ئالتە يۈيۈك سىياسەتتىن يۇز ئۆرۈپ
كومپارتىيە ئەزالىرى ۋە ھەر مىللەت ئىلغار زىيالىيلىرىنى
تۇتقۇن قىلغان مەزگىلدە ماتارىپ ئىشلىرى زىيانغا ئۇچە-
رىدى. گومىنداڭ بىلەن 3 ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى
11 بەتتىم تۈزگەن يىللاردا مەدەنىي ـ ماتارىپ ئىشلىرى بىر
ئاز ئەسلىگە كەلگەن بولسىمۇ، گومىنداڭ ھاكىمىيەت بە-
شىغا چىققاندا يەنە تۆۋەنلەپ كەتتى، تولۇقسىز مەلۇماتـ
قا قارىغاندا شىنجاڭ ئازاد بولۇش ھارپىسىدا ئۇرۇمچى
شەھىرىدە ئۇيغۇر، قازاق ئىلىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپتىن

ئاران ئىككىسىلا بولۇپ 511 ئوقۇغۇچىسى بارئىكەن. ئۇ
تۇرا مەكتەپتىمۇ ئىككىسى بولۇپ 124 ئوقۇغۇچىسى بار
ئىكەن. شەرقىي جەنۇبى، تاغلاردىكى قازاق باشلانغۇچ
مەكتەپلىرىنىڭ بەزىلىرى تاقىلىپ، بەزىلىرى تاقىلىش
گىردابىغا كېلىپ قالغان، تاقالمىغانلىرىدىمۇ پەقەت
ئون، يىگىرمىدەكلا ئوقۇغۇچى قالغان.

1949 - يىلى 1 - ئۆكتەبردە ئۇلۇغ داھىمىز
ماۋجۇشى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنى تەن-
تەنىلىك جاكارلىدى. جۇڭگو ئازاد بولدى. جۇڭگودىكى
ھەر مىللەت خەلقى ئازادلىققا، تەڭ ھوقۇققا ئىگە بولـ-
دى. ساۋاتسىزلىق - نادانلىقتىن قۇتۇلىدىغان پەيت يېـ-
تىپكەلدى. مەنمۇ ئۇرۇمچىدە ئۆلكىلىك قازاق
مەكتىپىگە ئوقۇتقۇچى بولۇپ، ياش ئەۋلادلارنى تەربىيـ-
لەش ۋەزىپىسىنى ئۈستۈمگە ئالدىم. ئوقۇتۇشنى باشلانغۇچ
مەكتەپ 1 - يىللىقىدىن باشلىدىم. 50 - 51 - يىللىق
1 - ئەۋلاد ئوقۇغۇچىلىرىمنىڭ ساۋاتىنى چىقارغىنىمدا
ئەمگەكمىنىڭ مېۋە بەرگەنلىكىنى كۆردۈم. ئەينى يىللار-
دىكى ئوقۇغۇچىلىرىم ھازىر نەشرىيات، ئالىي مەكتەپ،
ماۋارىپ ئورۇنلىرىدا ئالىي ئۇنۋان بىلەن خىزمەت قىلىپ
خەلققە تۆھپە قوشماقتا.

ئازادلىقتىن كېيىن پارتىيە، ھۆكۈمەتنىڭ تۇغرا
رەھبەرلىكى ۋە غەمخورلۇقىدا ماۋارىپ ئىشلىرىمىز، بولۇپـ
مۇ ئازسانلىق مىللەتلەرنىڭ ماۋارىپ ئىشلىرى، جۈملىدىن

قازاق خەلقىنىڭ ماتارىپ ئىشلىرى ئۆچقاندەك راۋاجلاندى. ئۇرۇمچى ناھىيىسىنى مىسالغا ئالساق، يېزا - قىشلاقلارنىڭ ھەممىسىدە قازاق باشلانغۇچ مەكتەپلىرى قۇرۇلۇپ كەتتى. 57 - يىلى ئۇرۇمچى ناھىيىسىنىڭ نەنسەن رايونىدا گەنگۇ قازاق ئوتتۇرا مەكتىپى قۇرۇلدى. 61 - يىلى بۇ مەكتەپ-تە تۇنجى ئەۋلاد يايلاق ئوغلانلىرى تولۇقسىز ئوتتۇرىنى پۈتتۈردى. 66 - يىلى گەنگۇ قازاق ئوتتۇرا مەكتىپى تو-لۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە ئۆزگەرتىلدى. ئىلى، مىرگۈدا قازاق ئوتتۇرا مەكتەپلىرى قۇرۇلدى، بولۇپمۇ پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنى-دىن كېيىن، چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ ماتارىپ ئىشلى-رى ئۆچقاندەك تەرەققىي قىلدى. 81 - يىلىنىڭ ئۆزىدە چارۋىچىلىق رايونلىرىدا باشلانغۇچ ۋە تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان 13 ئوتتۇرا مەكتەپ قۇرۇ-لۇپ، ئوقۇغۇچىسى 4334 نەپەرگە يەتتى. 74 باشلانغۇچ مەكتەپ ۋە شۆبە مەكتەپ قۇرۇلۇپ، سىنىپ سانى 176 گە، ئوقۇغۇچىسى 3355 كە، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 280 گە يەتتى.

گەنگۇ ئوتتۇرا بىلەن مىرگۇ ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ 81 - يىلىدىكى ستاتىستىكىسىغا قارىغاندا، گەنگۇئوتتۇرا مەكتىپى ناھىيە بويىچە 8 ئورۇندىكى تولۇقسىز ئوتتۇرا ئوقۇغۇچىلىرىنى تولۇق ئوتتۇرىغا قوبۇل قىلسا، مىرگۇ ئوت-تۇرا مەكتىپى 4 ئورۇندىكى تولۇقسىز ئوتتۇرا ئوقۇغۇچى-

www.uyghurkitap.com

لىرىنى تولۇق ئوتتۇرىغا قويۇل قىلغان. يەنى تولۇقسىز پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ 50%نى قويۇل قىلغان. ئىككى ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوتتۇرا مەكتەپ سىنىپىدىن 37 بوـ لۇپ، ئوقۇغۇچى سانى 979 نەپەر ئىدى. گەنگۇ ئوتتۇرا مەكتەپتە يەنى2 سىنىپ سىفەن سىنىپ ئېچىلىپ 84 ئوقۇـ غۇچى ئوقۇغان. 81 - يىللىرى شەرقى، جەنۇبىي تاغدىـ كى 13 باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 12 سىدىكى دەيماۋ تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپلىرىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ئاساسەن ياتاقتا يېتىپ ئوقۇيتتى، ياتاقتا ياتىدىغان ئوقۇغۇچىلار سانى 700 گە يەتتى. 80 - يىللارنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىن باشلاپ قازاق ماتارىپى تېخىمۇ تەرەققىي قىلدى.

1985 - يىلى ئۇرۇمچى شەھىرىدە قازاق ئوقۇغۇچىـ لارنى ئاساس قىلغان 36 - ئوتتۇرا مەكتەپ قۇرۇلدى. شۇندىن بۇيان 3 قارار سىفەن سىنىپ ئېچىلىپ باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى تەربىيىلەندى. ھازىر 36 - ئوتـ تۇرا مەكتەپتە 20 سىنىپ، 800 ئوقۇغۇچى بار. ئوقۇغۇچىـ لار ئاساسەن تاغ رايونلىرىدىن، چارۋىچىلىق مەيدانلىرىـ دىن كەلگەن. ئۇرۇمچىنىڭ تاغلىق رايونلىرىدا ياتاقلىق مەكتەپلەر قۇرۇلۇپ كەتتى. بۇ ئوقۇتۇش سۇپىتىنى ئۆستۈـ رۈشتە مۇھىم ئامىل بولۇپ ھازىر بارغانسىرى تەرەققىي قىلماقتا. بۇ مەكتەپلەر چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ۋىللىق مەجبۇرىي ماتارىپنى يولغا قويۇشتا مۇھىم رول ئويناماقتا. ئۆز خىزمىتىمدىن ئالغاندا ئۇرۇمچىدە 40 يىلدىن

ئارتۇق ماتارىپ خىزمىتى بىلەن شۇغۇللاندىم، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىقىدىن باشلاپ مەكتەپ مۇدىرى، ماتارىپ ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ھازىرقى ماتارىپ شۆبىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولۇپ ئىشلىمەكتىمەن. مەن ماتارىپنى سۆيۈپ كەلدىم، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ماتارىپ ئىشلىرىغا ئازتولا ئەجىر سىڭدۈردۈم، بۇنى چەكسىز شەرەپ ھېس قىلىمەن. ئىشىنىمەنكى، پارتىيىنىڭ توغرا لۇشىيەنىنىڭ يېتەكچىلىكىدە ماتارىپ ئىشلىرى جۇملىدىن ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ماتارىپ ئىشلىرى تېخىمۇ زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشىدۇ. بۇ يولدا كۆچۈمنىڭ يېتىشچە داۋاملىق ئەجىر سىڭدۈرۈشنى ئويلايمەن.

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى

ئازادلىقتىن بۇرۇن ۋە كېيىن ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى ئۇيغۇرتىبابەتچىلىكىگە بىر نەزەر

ياسىن زۇنۇن

ئۇيغۇر تىبابەتچىلىك ئىلمىي ئەمگەكچان ۋەئەقىل-پاراسەتلىك ئەجدادلىرىمىز نەچچە مىڭ يىللار مابەينىدە تەبىئەت ۋە كېسەللىكلەر ئۈستىدە ئىلىپ بارغان جاپالىق كۆرىشى بىلەن قېتىرقىنىپ ئىزدىنىشلىرىنىڭ مەھسۇلى ۋە ئەقىل - پاراسىتىنىڭ جەۋھىرى، شۇنداقلا ۋەتەن تىبابەت غەزىنىسىدە چاقناپ تۇرغان گۆھەر. ئۇيغۇر تىبابەتچىلىك ئىلمىي نەچچە مىڭ يىللىق مول كىلىنىكا تەجرىبىسىگە ئىگە بولۇپلا قالماستىن، بەلكى بىر قەدەر مۇكەممەل بولغان بىر يۇرۇش نەزەرىيە سىستېمىسىغا ئىگەپەن. ئۇيغۇر تىبابىتى ئۆزىنىڭ نەچچە مىڭ يىللىق تەرەققىيات جەريانىدا ئەجدادلىرىمىز ئۆزلىرى ئىجاد قىلغان ۋە بارلىققا كەلتۈرگەن تىبابەتچىلىك ئاساسىدا تارىختىكى «مىس يولى» بىلەن «يىپەك يولى»دىن ئىبارەت سودا ۋە مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش تۈگۈنىدىن چۆرىلىك

بىلەن پايدىلىنىپ، ئىلىمىزدە جۇڭگوچە داۋالاش) بىلەن باشقا مىللەتلەر ۋە قوشنا ئەللەر تىبابەتچىلىكى جۇملىدىن ئىسلام تىبابىتىنىڭ ئىلغار تەجرىبىلىرىنى قوبۇل قىلىپ ۋە ئۆزنى ئۆز ئۇسلۇبى بويىچە ھەزىم قىلىپ، تىبابىتىمىز مەزمۇنىنى بېيىتىپ مۇكەممەللەشتۈرگەن. شۇنداقلا تىبابىتىمىز ئەينى زامانلاردىكى كىلىنىكىلىق تەجرىبىسىنىڭ موللىقى، نەزەرىيە سىستېمىسىنىڭ بىر قەدەر مۇكەممەللىكى، داۋالاش ئۇسۇلىنىڭ كۆپلىكى ۋە داۋالاش تېخنىكىسىنىڭ ئىلغارلىقى قاتارلىق ئۇستۇنلۇكى بىلەن ئىلىمىز ئىچى ۋە سىرتىدىكى مىللەتلەر بىلەن قوشنا ئەللەر تىبابەتكە جۇملىدىن ئىسلام تىبابەتكە كۆڑۈنەرلىك تەسىر كۆرسەتىش ئارقىلىق ئىنسانىيەت ئۈچۈن ئۆچمەس توھپىلەرنى قوشقان ھەمدە شىنجاڭ رايونىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان كەڭ رايونلاردىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ سالامەتلىكى بىلەن ساغلام ئۆسۈپ يېتىلىشىدە مۇھىم رول ئويناغان.

ھەممىمىزگە مەلۇمكى، ئۇيغۇر مىللىتى ئۇزۇن تارىختىن بېرى تەڭرى تېغىنىڭ جەنۇبى بىلەن شىمالىدىن ئىبارەت كەڭ بىپايان زېمىندا ئىجتىمائىي ھاياتلىق پائالىيىتى ئىلىپ بارغان. ئۇرۇمچى شەھىرى، ئىدىقۇت دۆلىتىنىڭ پازلىق پايتەختى بولغان بەش بالىق (ھازىرقى جىمسار) قا تەۋە جاي بولۇپ، شەرق بىلەن غەرب ئوتتۇرىسىدىكى سودا ۋە مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشتىن ئىبارەت

ئۇيغۇر كتاب نەشرياتى www.uyghurkitap.com

رەت «يىپەك يولى»نىڭ مۇھىم تۈگۈنلىرىنىڭ بىرى بو-
لۇش سۈپىتى بىلەن تەدرىجىي ئاۋاتلىشىپ شەھەر تۈسىنى
ئالغان. تارىخىي چىنلىق شۇنداق ئىكەن قەدىمىي ئۇرۇم-
چىدە ئەجدادلىرىمىز ياراتقان مىللىي مەدەنىيەت جۇملە-
دىن تىبابەتچىلىكىمىزنىڭ بولغانلىقىدا ھەرگىز شەك -
شۇبھە يوق - ئەلۋەتتە. مەن، بۇ ماقالەمدە 19- ئە-
سىردىن بۇيانقى تىبابەتچىلىكىمىز ئۈستىدە قىسقىچە توخ-
تىلىپ ئۆتىمەن.

1. ئۇرۇمچى شەھىرىدە 19- ئەسىردىن بۇيان ئۆتكەن بىر قىسىم تېۋىپ دوختۇرلار ۋە ئازادلىقتىن ئىلگىرىكى تىبابەتچىلىكىمىزنىڭ ئەھۋالى:

1) دانىش شاھ ھاجىم 1789. - يىل قەشقەر سەمەندە ئۇقۇمۇشلۇق ئائىلىدە دۇنياغا كېلىپ، ئۆسمۈرلۈك دەۋرىدە كونا مەكتەپتە ئوقۇپ خەت ساۋاتىنى چىقارغان ۋە دىنىي تەلىم ئالغان. 1809 - يىلدىن 1814 - يىلغىچە قەشقەر شەھىرىدىكى مەدرىسە سىنادا تىبابەتچىلىك ئىلمىي بىـ-
لەن ئەرەب ۋە پارس تىلى - يېزىقىنى ئۆگەنگەن. 1834 - يىلىدىن 1844- يىلىغىچە قەشقەردە تىبابەتچىلىك بىلەن شۇغۇللانغان. 1844- يىلى ئائىلىسى بىلەن ئۇرۇم-
چىگە كۆچۈپ چىقىپ 1908- يىلى 120 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكىچە بولغان ئارىلىقتا تىبابەتچىلىك بىلەن شۇغۇللانغان. ئۇرۇمچى شەھىرىدە يەنە دانىش شاھ ھاجىم-
نىڭ زامانداشلىرىدىن ماموت ئاخۇنۇم ۋە خىرلاي قاتار-

- لىق تېۋىپ، دورىگەرلەر ئۆتكەن.

2) ئابدۇراخمان ئاخۇن دانىش‌ھاجىم ئوغلى. 1840– يىلى تېۋىپ دانىش شاھ ھاجىم ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۆسمۇرلۈك دەۋرىدە ئۇرۇمچىدىكى كونا مەكتەپتە خەت ساۋاتىنى چىقارغان ۋە دىنىي تەلىم ئالغان. كېيىن دانىش شاھ ھاجىمغا ئەگىشىپ تىبابەتچىلىكنى ئۆگەنگەن. 1865 – يىلىدىن باشلاپ دادىسىنىڭ يېنىدا كېسەل داۋالاش پائالىيىتى بىلەن شۇغۇللانغان.

1961 – يىلى 121 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكەن. ئۇ– رۇمچىدە تېۋىپ ئابدۇراخمان ئاخۇنىنىڭ زاماندىشلىرى– دىن يەنە قادىر ئاخۇن، ئەمەت شاگىرت، مەڭلىك ئۇستا، روزى موللام، سەمەت ئۇستا، سەيپۇل قارىم، سەلەر ئاخۇ– نۇم ۋە سىيىت ئاخۇن قاتارلىق تېۋىپ، دورا– گەرلەر ئۆتكەن.

3) غۇپۇر ئاخۇن. تېۋىپ ئابدۇراخمانىنىڭ ئوغلى، دانىش شاھ ھاجىمنىڭ نەۋرىسى. 1904 – يىلى دۇنياغا كېلىپ، ئۆسمۇرلۈك دەۋرىدە كونا مەكتەپتە ئوقۇپ خەت ساۋاتىنى چىقارغان ۋە دىنىي تەلىم ئالغان. كېيىن خەن– زۇچە مەكتەپتە (شۆتاك) ئوقۇغان. ئوقۇش جەريانىدا دادىسىنىڭ دورا ياساش ئىشلىرىغا ياردەملەشكەچ دورا– گەرلىكنى ئۆگەنگەن. 30 – يىللارنىڭ باشلىرىدا ھۆكۈ– مەت ئورۇنلىرىغا خىزمەتكە كىرىپ 40– يىللارنىڭ باشلا– رىدا خىزمەتتىن چېكىنىپ چىقىپ، دادىسىغا ياردەملىشىپ

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

دورنگەرلىك بىلەن شۇغۇللانغان ۋە ئىككى ئوغلىنى تەربىيلىگەن. ھازىر 87 ياش، زېھنى ئوچۇق.

4) مەئلىك ئۇستام. 1871- يىلى تۇرپان يارغول يېزىسىدا تېۋىپ ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۆسمۇرلۇك دەۋرىدە يېزىدىكى كونا مەكتەپتە ئوقۇپ خەت ساۋاتىنى چىقارغان ۋە دىنىي تەلىم ئالغان. كېيىن دادىسىغا ئەگىشىپ تېبابەتچىلىكنى ئۆگەنگەن. 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا ئائىلىسى بىلەن ئۇرۇمچىگە كۆچۈپ چىقىپ تېبابەتچىلىك بىلەن شۇغۇللانغان. 1954- يىلى مىللى تېبابەتچىلىك بىرلەشمىسى داۋالاش ئامبۇلاتورىيىسىگە ئىختىيارلىقى بىلەن قاتنىشىپ، بىرلەشمىنىڭ تۇنجى مەسئۇلى لۇقمىنى ئۇستىگە ئالغان ۋە بىر قانچە شاگىرت تەربىيىلىگەن. 1961 - يىلى 90 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكەن.

5) روزى موللام. 1895 - يىلى خوتەن ناھىيىسىدە دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۆسمۇرلۇك دەۋرىدە كونا مەكتەپتە ئوقۇپ خەت ساۋاتىنى چىقارغان ۋە دىنىي تەلىم ئالغان. 1913 - يىللىرى تېبابەتچىلىككە شاگىرت لىققا كىرىپ تېبابەتچىلىك بىلەن پارس ۋە ئەرەب تىل يېزىقىنى ئۆگەنگەن. تەخمىنەن 1925 - يىللىرىدا ئۆز ئالدىغا تېبابەتچىلىكنى باشلاپ، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ تۇقسۇ ۋە شايار ناھىيىلىرىدە تېبابەتچىلىك قىلىپ، تەخمىنەن قىرىقىنچى يىللىرىنىڭ ئاخىرلىرى ئۇرۇمچىگە چىقىپ تېبابەتچىلىك بىلەن شۇغۇللانغان. 1964 - يىلى

ئالەمدىن ئۆتكەن. روزى موللام 1954 - يىلى ئۆز ئىختىيارى بىلەن مىللى تىبابەتچىلىك بىرلەشمە داۋالاش ئامبۇلاتورىيىسى (تۆۋەندە قىسقارتىپ «بىرلەشمە» دېيىلىدۇ)نى قۇرغۇچىلارنىڭ بىرى سۈپىتىدە قاتناشقان. روزى موللام تىبابەتىمىز ئىچكى كېسەللىكلىرىنى داۋالاشقا كامىل بولۇپ، بىرلەشمىگە كىرگەندىن كېيىن بىر نەچچە شاگىرت تەربىيىلىگەن.

6) سەمەت ئۇستام. 1881 - يىلى قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيە تازغۇن يېزىسىدا دېھقان ئائىلىسىدە دۇنياغا كېلىپ، ئۆسمۈرلۈك مەزگىلىدە يېزىدىكى كونا مەكتەپتە ئوقۇپ خەت ساۋاتىنى چىقارغان، ئائىلىسى نامرات بولغانلىقتى ئۈچۈن ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرالماي 14 ياشلىرىدا ساتىراشلىقنى ئۆگىنىپ، ساتىراشلىق بىلەن جان باققان. 19 ياشلىرىدا جاھان كېزىپ روسىيە ئۆزبېكىستان تەۋەسىدىكى نامانگان دېگەن يۇرتقا بارغاندا، شۇ يەرلىك ھېسامىدىن ئىسىملىك تېۋىپقا يارىپ قېلىپ، شۇ كىشىنىڭ خىزمىتىنى قىلغاچ تىبابەتچىلىكنى ئۆگەنگەن. 1904 - يىللىرى قەشقەرگە قايتىپ كېلىپ تىبابەتچىلىك بىلەن شۇغۇللانغان. 1907 - يىلى جاھان كېزىپ سەييارە تېۋىپلىق قىلىش جەريانىدا مارالبېشى سېرىق بويلىق نامدار تېڭىقچىدىن تېڭىقچىلىقنى ئۆگەنگەن. 1908 - يىللىرى كۇچاغا كېلىپ 1943 - يىلغىچە تېۋىپلىق ۋە تېڭىقچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان.

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

1943 ـ يىلىدىن 1981 ـ يىلىغىچە ئۇرۇمچىدە تېۋىپلىق قىلىپ 100 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكەن.

سەمەت ئۇستام تېگىمچىلىق، قان ئېلىپ داۋالاش، چىش تارتىش، چىش كېسىلىنى داۋالاش ۋە كۆيدۈرگە كېسىلىنى كۆيدۈرۈپ داۋالاش قاتارلىق قول سەنئىتىمگە كامىل ئۇندى. 1954 ـ يىلى ئۇرۇمچىدە قۇرۇلغان بىرلەشمىگە ئىختىيارلىقى بىلەن قاتنىشىپ ھەر مىللەت بىمارلىرى ئۈچۈن خىزمەت قىلغان.

7) سەيپۇل قارىم. 1893 ـ يىلى تۇرپان يېگىشەھەر يۇقىرىقى مەھەللىدە روزى تېۋىپ ئائىلىسىدە دۇنياغا كېلىپ، ئۆسمۈرلۈك دەۋرىدە كونا مەكتەپتە ئوقۇپ خەت ساۋاتىنى چىقارغان ۋە دىنىي تەلىم ئالغان. ئون نەچچە ياشلىرىدىن تارتىپ دادىسىغا ئەگىشىپ تىبابەتچىلىك بىلەن پارسى تىل ـ يېزىقىنى ئۆگەنگەن. 1939 ـ يىلى ئائىلىسى بىلەن ئۇرۇمچىگە كۆچۈپ چىقىپ تىبابەتچىلىك بىلەن شۇغۇللانغان ۋە خەنزۇچە سۆزنىمۇ ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىپ خەنزۇ بىمارلارنىڭ كېسەللىك شىكايىتىنى بېۋاستە ئاڭلىيالايدىغان بولغان. سەيپۇل قارىم دورىگەرلىككە كامىل بولغانلىقى ئۈچۈن، 1954 ـ يىلى ئۇرۇمچىدە قۇرۇلغان بىرلەشمىگە ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن كىرىپ، دورا بىلەن دورىغا ئىش قوشۇشقا مەسئۇل بولغان ۋە ياش دورىگەرلەرنى تەربىيىلىگەن. 1978 ـ يىلى 8 ـ ئايدا 85 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكەن.

8) باي ئېزىنىڭ 1898 - يىلى قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيە تازىغۇن يېزا قارا ساقال كەنتىدە دېھقان ئائىلىسىدە دۇنياغا كېلىپ، ئۆسمۈرلۈك دەۋرىدە يېزىدىكى كونا مەكتەپتە ئوقۇپ خەت ساۋاتىنى چىقارغان ۋە دىنىي تەلىم ئالغان. 1918 - يىلى قەشقەر شەھىرىگە كېلىپ ئەھمەت قارىم دېگەن دوڭگەردىن دوڭگەرلىك ئىلمىنى ئۆگەنگەن. يېگىرمەنەچچە ياشلىرىدا ئاقسۇ ۋە كۇچار قاتارلىق يۇرتلاردا جاھان كېزىپ يۈرۈۋاتقان مەزگىللىرىدە دورا ئىلمىدىن خەۋىرى بار بولغانلىقى ئۈچۈن تۇرپانلىق ھىممەت ئاخۇنۇم دېگەن مەشھۇر تېۋىپقا ياراپ قالغان. ھىممەت ئاخۇنۇم باي ئاخۇن ئېزىزنى ئۆزى بىلەن بىرگە تۇرپانغا ئېلىپ كېلىپ تىبابەتچىلىك ئىلمىنى ئۆگەتكەن. تەخمىنەن 1925 - يىللىرىدىن كېيىن، تىبابەتچىلىكنى ئاساسەن ئۆگىنىپ ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل كېسەل داۋالاش بىلەن شۇغۇللانغان. مۇشۇ ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرىنىڭ باشلىرىدا تۇرپاندىكى دېھقانلار قوزغىلىڭىغا قاتنىشىپ ھەربىي دوختۇر قاتارلىق ئىجتىمائىي پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللانغان. 1937 - يىلى جاللات شېڭشىسەينىڭ قولىغا ئېلىنىشىدىن ئۆزىنى قوغداش مەقسىتىدە باشقا يارەنلىرى بىلەن بىرگە ھىندىستان ئارقىلىق ئېلىمىز ئوتتۇرا تۇزلەڭلىكىگە قايتىپ كېلىپ خەنزۇچە ئۆگەنگەن ۋە جۇڭگو كىتابلىرىدىن پايدىلىنىپ ئۆزىنىڭ تىبابەتچىلىك بىلىمىنى بېيىتقان. ئازادلىقتىن كېيىن بىر مەزگىل ئۇقۇش

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكتى www.uyghurkitap.com

ماسلىق تۇپەيلىدىن دىل ئازارلىقىنى بېشىدىن ئۆتكۈز-
گەن بولسىمۇ پارتىيىنىڭ سىياسىتى بۇ ئادەم ئۈستىدە ئە-
ھمىيلەشكەندىن كېيىن، 1973 - يىلى بىرلەشمە داۋالاش
ئامبۇلاتورىيىسىگە مەسئۇل بولۇپ كىرىپ، تېزلا ئۇرۇمچىدىكى
ھەر مىللەت بىمارلىرى ئارىسىدا يۇقىرى ھۆرمەتكە سا-
زاۋەر بولغان. باي ئاخۇن ئېزىز تىبابەتچىلىك كەسپىگە
كەسىللىكىگە ماھىر بولۇپلا قالماستىن، ئايالار كېسەل-
لىكى بىلەن راك كېسىلىنى داۋالاپ، بىمارنىڭ ئۆمرىنى ئۇ-
زارتىشقىمۇ ماھىر ئىدى. باي ئېزىز ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا
ئۆزىنىڭ نەچچە ئۇن يىللىق ئەمەلىي داۋالاش تەجرىبىلىرىنى
يەكۈنلەش ئاساسىدا 1978 - يىلى «ئۇيغۇر تىبابەتچىلىك ئىل-
مىي ساۋاتلىرى» دېگەن چوڭ ھەجىملىك ئەسىرىنى نەشرىگىل-
دۇرۇپ ئەۋلادلارغا قالدۇردى. باي ئېزىز كوللېكتىپ ئىگىلىكىدە-
كى بىرلەشمە ئامبۇلاتورىيىنىڭ شەھەرگە قاراشلىق ئومۇمىي
خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئۇيغۇر تىبابەت شىپاخانىسىغا ئۆزگە-
رىشنى ئىلگىرى سۈرۈشتە بەلگىلىك رول ئويناغان. پار-
تىيە ۋە ھۆكۈمەت باي ئاخۇن ئېزىزنىڭ تىبابەت ساھە-
سىدىكى بىلىمىنىڭ چوڭقۇرلۇقى، كىلىنىكا تەجرىبىسىنىڭ
مۇللۇقى ۋە ئېسىل كەسپىي ئەخلاقى بىلەن ئۇرۇمچىدىكى
ھەر مىللەت بىمارلىرىنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولغانلىقىنى
كۆزدە تۇتۇپ، ئۇرۇمچى شەھەرلىك 5 - نۆۋەتلىك سى-
يىسى كېڭەشنىڭ دائىمىي ھەيئىتى، جۇڭخۇا مەملىكەتلىك
جۇڭيىي ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى ۋە ئۇرۇمچى شە-

هەرلىك شۆبە ئىلىمي جەمئىيەتنىڭ دائىمي ئەزاسى قا-
تارلىق ئورۇنلارغا كۆتۈرۈش بىلەن بىرگە 1978 - يىلى
ئۇيغۇر تىبابەت ئىچكى كېسەللىك مۇدىر ۋىراچ دېگەن
ۋەزىپە ئۇنۇڭا بېرىپ، جەمئىيەتتىكى ئورنىنى يۇقىرى
كۆتۈرۈپ ئەتىۋارلاپ ئىشلەتكەن.

ئىككى ئەسىر مابەينىدە پەيشەدەم ئۇيغۇر تىبا-
بەتچىلىك تەبىبي - دورىگەرلىك بىلەن شۇغۇللانغانلار-
دىن ھازىرقى كىشىلەرنىڭ ئېسىدە قالغانلىرى يۇقىرىدە-
كىلەردىن ئىبارەت، ئەستىن كۆتۈرۈلگەنلىرى يۇقىرىدە-
كىلەردىن كەم بولماسلىقى تەبىئىي، ئازادلىقتىن ئىلگىرە-
كى ئىككى - ئۈچ ئەسىر ئىلگىرى شۆھرەت قازانغان تىبا-
بەتمەس ئىلىم-پەنگە قارشى سوپسىزم خۇراپاتلىقنىڭ شىد-
جاڭ رايونىغا تېخىمۇ كۆپلەپ سىڭىپ كىرىپ ئىدىئولوگ-
يە جەھەتتىن ھۆكۈمران ئورۇننى ئىگىلىۋېلىشى، مەنچۇ-
خاندانلىقىدىن تاكى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىللىرىنگىچە بول-
غان ئەكسىيەتچى ھۆكۈمەت، يەرلىك فېئودال ۋە سوپسىزم
كاتتىۋاشلىرى بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، شىنجاڭ رايونىدىكى
ھەر مىللەت ئەمگەكچىلىرىگە قارىتا سىياسىي جەھەتتىن
چەتكە قېقىپ، كەمسىتىش، مەدەنىيەت جەھەتتە نادانلا-
شتۇرۇش، ئىقتىسادىي جەھەتتە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىپ،
خانىۋەيران قىلىشتەك مىللىي زۇلۇمى تۆپەيلىدىن شىنجاڭ
رايونىنى قاراڭغۇ زۇلمەت قاپلاپ، مەدەنىيىتىمىز جۇملە-
دىن ئۇيغۇر تىبابەتچىلىكى تەرەققىي قىلالماي بىر ئىزدا

توختاپلا قالماستين بەلكى زاۋاللىققا قاراپ يۈزلەن-
ئىدى. تۆۋەندىكى بىرلا مىسالدىن ئازادلىقتىن ئىلگىرى
تىبابەتخىزمەتچىلىرىنىڭ چەتكە قېقىلىپ، كەمسىتىلگەنلىكىنى كۆرۈ-
ۋالالايمىز. ئەھۋالدىن خەۋەردار بولغۇچىلارنىڭ ئەسلىمىسى-
گە قارىغاندا 1937 - يىلىدىن 1939 - يىلىغىچە ئۈرۈمچى
شەھىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ۋىلايەتلەر بىلەن خېلى بىر
قىسىم ناھىيىلەرنىڭ ئويۇن سەھنىلىرىدە «ئالدامچى تې-
ۋىپتىن ھەزەر ئەيلەك» دېگەن سەھنە ئەسىرىنى ئويناپ
چىققان. بۇ كومېدىيىدە سەھنىگە بىر قۇچاق ئەخلەت-
چاۋا ۋە شاخ شۇمبىلارنى ئېلىپ چىقىپ تېۋىپ - دورىگەر-
لەرنىمىزنىڭ ئوبرازىنى خۇنۇكلەشتۈرۈپ، ھاقارەتلەيدىغان
رەزىل كۆرۈنۈشنى بازارغا سېلىپ، بىر نەپەر «مۇللام» نى
تېۋىپ تۇسىگە كىرگۈزۈپ، بىر چاڭگال قوي مايىنى بىلەن
بىر قانچە بىمارلارغا دەم سېلىپ، ئالا - جوقا سۆزلىشىپ
تىبابەتخىزمەتچىنى خۇراپات ئالدامچى قىلىپ كۆرسەتكەن ۋە
تاماشىبىنلەرگە قاراپ «ئالدامچى تېۋىپلەرگە ھەرگىز كې-
سەل كۆرسەتمەيلى» دەپ جار سالغان. بۇ سەھنە ئەسىرى-
دىن ئازادلىقتىن ئىلگىرىكى تىبابەتخىزمەتچىلىرىنىڭ قانا-
داقلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. بىراق 20 - ئەسىرنىڭ
باشلىرىدىن باشلاپ شىنجاڭ رايونىغا كىرگەن زامانىۋى
دوختۇرلار سانىنىڭ ئازلىقى، داۋالاش ئورۇنلىرىنىڭ چەك-
لىكلىكى ۋە كۆلەمنىڭ كىچىكلىكى، تېخنىكا خادىملىرىنىڭ
ساپاسىنىڭ تۆۋەنلىكى، شىنجاڭ رايونىدىكى ھەر مىللەت

خەلقى تارىختىن بېرى ئاساسەن ئۇيغۇر تىبابەتچىلىكىگە تايىنىپ كېسەللىنى داۋالىتىپ كەلگەنلىكى، ئەينى يىللاردا غەرب تىبابىتى داۋالىيالمايدىغان نۇرغۇنلىغان كېسەللىكلەرنى تىبابىتىمىز داۋالاپ ساقايتالايدىغانلىقى، داۋالاش چىقىمىنىڭ ئازلىقى ۋەبىرمۇنچە كېسەللەرنىڭ يېڭى زامان دوختۇرلىرىنى ئىزلەپ يىراقلارغا بېرىشنىڭ ھاجەتسىزلىكى قاتارلىق سەۋەبلەردىن خەلقىمىز تىبابىتىمىزگە ئەقىدە باغلاپ، ھۆرمەتلەپ كەلدى. مانا شۇ خەلق ئامىمىزنىڭ ھۆرمىتى ئەقىدىسىنىڭ ئىلھامى ئاستىدا ئازادلىقتىن ئىلگىرىكى بىر قانچە ئەسىردىن بېرى تىبابىتىمىزنىڭ، مەشۇالىرى ئەكسىيەتچى كۈچلەرنىڭ تىبابىتىمىزنى كەمسىتىش، چەكلەش قاتارلىق زوراۋانلىقلىرى ئالدىدا تىز پۈكمەي تىبابىتىمىزنى ساق سالامەت بىزگىچە يەتكۈزۈپ كەلدى. بىز ئىلىم ـ پەنگە سادىق ئەجدادلىرىمىزغا تۈگمەس ھۆرمىتىمىزنى بىلدۈرىمىز.

2. ئۇرۇمچى شەھىرىدە ئازادلىقتىن كېيىنكى ئۇيغۇر تىبابەتچىلىكى

1949 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئۈنتۈلماس خۇشال كۈنى. بۇ كۈن شىنجاڭ جۇملىدىن ئۇرۇمچى شەھىرى كومپارتىيە رەھبەرلىكىدە تىنچلىق بىلەن ئازاد بولۇپ، كومپارتىيىنىڭ شەپەق نۇرى ئۆلكىمىز ۋە شەھىرىمىزنى، جۇملىدىن تىبا-

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

بىتىمىزنى يورۇتقان كۈن. شۇكۈندىن باشلاپ كومپارتىيە تىنبا بىتىمىزگە قايىتىدىن جان ئاتا قىلىپ، سوتسىيالىزم داغدام يولىدا ئۆزىنىڭ ئالتۇن دەۋرىنى باشلاپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ سالامەتلىكى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشقا ئىمكانىيەت يارىتىپ بەردى. ئازادلىق تىن كېيىن تىنبا بىتىمىزنىڭ پۈتكۈل تەرەققىياتىنى 1954-يىلغىچە پىشقەدەم تېئورىپلىرىمىزنىڭ خاتىرجەم ھالدا ئۆز ئالدىغا تىنبا بەتچىلىك - دوگمىلىك بىلەن شۇغۇللىنىپ، جەمئىيەتكە ھەسسە قوشقان باسقۇچى؛ 1954 - يىلدىن باشلاپ كومپارتىيە رەھبەرلىكىدە سوتسىيالىزم داغدام يولىغا مېڭىپ، تېخىمۇ راۋاجلانغان باسقۇچى دېگەن چوڭ ئىككى باسقۇچقا بۆلۈش مۇمكىن. كېيىنكى باسقۇچىنى 1954 - يىلىدىن 1962 - يىلىغىچە كېچىك كوللىكتىپ باسقۇچى؛ 1962 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىن 1976 - يىلىنىڭ ئالدىنقى يېرىمىغىچە چوڭ كوللىكتىپ باسقۇچى دەپ 1976 - يىلى 6 - ئاينىڭ 10 - كۈنىدىن ھازىرغىچە ئارىلىقتىكى ئۇمۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى باسقۇچ دېگەن ئۈچ باسقۇچقا بۆلگىلى بولىدۇ.

1954 - يىلى شىنجاڭ رايونىدا يەر ئىسلاھاتى ئاساسەن ئاخىرلىشىپ، كوللىكتىپلىشىش بىنىڭ ئۇرۇۋاتقان دەسلەپكى مەزگىللەردە ئۇرۇمچىدىكى مەكتەپلىك ئوستام، روزى مۇللام، سەمەت ئوستام ۋە سەيپۇل قارىمىدىن ئىبارەت تۆت تېئوپ - دوگمىلەر پارتىيىنىڭ چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ،

ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن ئۆزلىرىنىڭ دوستلىرى ۋە دوراـ
ياساش سايمانلىرىنى مەيلەغ قىلىپ، مىللىي تىبابەتچىـ
لىك بىرلەشمە داۋالاش ئامبۇلاتورىيىسى (تۆۋەندە قىسـ
قارتىپ بىرلەشمە ئامبۇلاتورىيە دەپ ئاتىلىدۇ)نى قۇرۇپ،
سوتسىيالىزم داغدام يولىغا تۇنجى قەدەمنى تاشلايدۇ.
مەكتىك ئۇستام بىرلەشمىنىڭ مەسئۇللۇقىنى ئۇستىگە ئاـ
لىدۇ. بىرلەشمە دۆڭكۆۋرۈك تۈرپان مەسچىتىنىڭ يېنىدىكى
تار كوچىدىكى ئىككى ئېغىز كونا ئۆينى ئىش ئورنى قىـ
لىدۇ. ئۇستەل، ئورۇندۇق ۋە باشقا لاۋازىمە تىلكىلەرنىسبـ
تەۋىلىش ئۇچۇن ھەر بىر تېۋىپ 50 يۈەندىن جەمئىي 200
يۈەن ئىئانە قىلىدۇ. مەكتىك ئۇستام بىلەن روزى موللام
ئىچكى كېسەللىكلەرنى ئاساس قىلىپ كېسەللىكنى داۋالايـ
دىغان، سەمەت ئۇستام سۇنۇق بىلەن چېقىقنىسى تېكىش،
چىش كېسەللىكلىرىنى داۋالاش، چىش تارتىش ۋە قان
ئېلىپ داۋالاش بىلەن كۆيدۈرگىنى داۋالاشقا مەسئۇل بۇـ
لىدۇ. سەيپۇل قارىم دورا باشقۇرۇش بىلەن پىششىق دورا
ئىشلەپچىقىرىشقا مەسئۇل بولىدۇ. بۇ خىل تەقسىمات تىبابەتـ
ھىزمىتىنىڭ كەسىپلەرىبويىچە تۇنجى قېتىم مەخسۇسلىشىشقا قاراپ
يۈزلەنگەنلىكى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇلاردىن باشقا مەكـ
لىك ئۇستامنىڭ ئوغلى ئابلىز مەكتىك بوغالتىرلىقنى ئۇسـ
تىگە ئالىدۇ. دورا ياساشقاھەرقايسى تېۋىپلارنىڭ ئىش
ئورنى يوق بالا ـ چاقىلىرى تەكلىپ قىلىنىپ، مۇۋاپىق
ئىش ھەققى بېرىپ ئىشلىتىلىدۇ. بىرلەشمە قۇرۇلۇپ ئاـ

چەتئوزۇن ئۆتمەيلاھەرمىللەت بىمارلىرىنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا مۇيەسسەر بولىدۇ. بىرلەشمە قۇرۇلغاندىن كېيىن خام دورا تۈرى 200 خىلدىن، پىششىق دوراتۈرى 30 – 40 خىلدىن، كۈندىلىك بىمارسانى 40 – 50 خىلدىن ئېشىپ بۇ سان تېۋىپلىرىمىزنىڭ ئالدىغا كېسەل داۋالاۋاتقان مەزگىللەردىكى تۆت تېۋىپ كۆرگەن ئومۇمىي كېسەل سانىدىن كۆرۈنەرلىك يۇقىرى بولغاچقا كىرىم تەدرىجىي يۇقىرىلاپ شۇ يىللاردا ئالدى بىرقانچە يۈز يۈەن، كەينى بىرەر يۈز يۈەنگە يېقىن ئىش ھەققى ئالغان. كېچىك كوللېكتىپ بولغانلىقتىن ئايلىق كىرىمدىكى ساپ پايدىنىڭ 60% دىنى قايتا ئىشلەپچىقىرىش، ئىشلەپچىقىرىشنى كېڭەيتىش، ئىشراسخوتى ۋە جامائەت پاراۋانلىقى قاتارلىقلارغا تۇتۇپ قېلىپ 40%دىنى ئىشقا چىقىش نىسبىتى، داۋالىغان بىمارسانى ياكى ياسىغان دورامىقدارى قاتارلىقلارغا ئاساسەن كۆپ ئىشلىگەنلەرگە كۆپ، ئاز ئىشلىگەنلەرگە ئاز تەقسىم قىلىشتىن ئىبارەت سوتسىيالىستىك تەقسىمات تۈزۈمى يولغاقويۇلغان. كېچىك كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى بىرلەشمىدىكىلەر سوتسىيالىزم يولىنىڭ ئۈزلۈكسىزلىكىنى تەمىنى تېتىغاندىن كېيىن، ھەممەبىرنىيەتتە جاپاغاچداپ تىرىشىپ ئىشلەپ چوڭ كوللېكتىپنىڭ شەرتىنى ئاساسىي جەھەتتىن ھازىرلىغانلىقى ئۈچۈن، 1962 – يىلى 11 – ئاينىڭ 10 – كۈنى تىيانشان رايونلۇق ھۆكۈمەت ئۆتكۈزۈۋېلىپ چوڭ كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى بىرلەشمىنى قۇر-

غان. ئورنى ئاۋۋال دۆڭ كۆۋرۈك بانكىسىنىڭ ئۇدۇلى بىرلۈپ، 1963 - يىل يازدا دۆڭ كۆۋرۈك پوچتىخانىسىنىڭ جەنۇبى، ئىتتىپاق تېياتىرخانىسىنىڭ ئۇدۇلىدىكى ئومۇمىي كۆلىمى بەش-ئالتە يۈزكۋادرات مېتىركېلىدىغان بىرقەۋەتلىك كونا دۇكان ۋە ئۆيلەرنىڭ. پېشقەدەم تېۋىپلەردىن مەكسۇت ئۇستام قازا تېپىپ، روزى موللام، سەمەت ئۇستام ۋە سەيپۇل قارىلار ئاساس قىلىنىپ، ئىلگىرى - ئاخىر ئادەم سانى 10 دىن ئاشقان. ئىبراھىم ئىلىنى مەسئۇل قىلىپ بېكىتكەن ۋە تۇنجى قېتىم 10 كارۋاتلىق ئاددىي كېسەلخانا قۇرۇپ مۇقىم ماڭاش بېكىتكەن. چوڭ كوللېكتىپقا ئۆزگەرگەندە يەرلىك چوڭ - كىچىك ھاۋانچا، ئەلگەك، شەربەت، ئەرەت قازىنى ۋەمەجۇنات دورىلىرىنى يۇغۇرىدىغان ھەر خىل چوڭ - كىچىك داس قاتارلىق ئاددىي ئۇسكۇنىلەرلا بار ئىدى. خام دورا 250 خىلدىن، ئىشلەپ چىقارغان پىششىق دورا 50 - 60 خىلدىن. كۇندىلىك ئامبۇلاتورىيە بىمار قېتىم سانى 60 - 80 ئادەم - قېتىمدىن كەم بولمىغان. چوڭ كوللېكتىپ قۇرۇلۇپ بىرمەزگىل ئىشلەپ، رونا قتېپىپ خىلى ئىلگىرىلەشلەر بولغان. لېكىن ئۇزاقىلىق ماڭاش بېكىتىلمىپ چوڭ قازان تامىقى يولغاقويۇلغانلىقى مەكسۇت ئۇستام قازا تېپىپ، روزى موللام بىلەن سەمەت ئۇستام ياشىنىپ ئۇلارنىڭ ئورنىنى باسىدىغانلارنىڭ يوقلۇقى، تۇزۇم - قائىدىلەرنىڭ مۇكەممەل بولماسلىقى ۋە ئايرىم كىشىلەر قاقتى - سوقتىغا بېرىلىپ كېتىشتەك يامان خاھىشلارنىڭ باش

كۆتۈرۈپ قېلىشى قاتارلىق سەۋەبلەرتۈپەيلىدىن ئۆزىنى باقالمايدىغان ھالەتكە چۈشۈپ قالغان. تېيانشان رايونلۇق پارتكوم مىللىي تېيابەت بىرلەشمە ئامبۇلاتورىيسى بىلەن جۈڭيى داۋالاش بىرلەشمىلىرىنى ئۆزئىچىگە ئالغان ئالتەبىرلەشمىنىڭ ئەھۋالىنى مۇزاكىرە قىلىپ، بىرتەرەپ قىلىش پىكرىنى قوشۇپ، 1964 - يىلى 7 - ئاينىڭ 10 - كۈنى شەھەرلىك پارتكومغا دوكلات يوللىغان. تېيانشان رايونلۇق پارتكومنىڭ سابىق شۇجىسى قەيۋۇم تۆمۈر شەھەرلىك قۇرۇلۇش كومىتېتىنىڭ مۇدىرلىقىنى ئۈتەۋاتقان مەزگىلدە بىرلەشمىنىڭ ئەھۋالىنى ئەسلەپ ماڭا «جۈڭيى، بولۇپمۇ مىللىي تېيابەت بىرلەشمىسىنى بىر قانچە قېتىم رەتكە سېلىپ، ئاز بولمىغان خىزمەتلەرنى ئىشلىگەن بولساقمۇ لېكىن ئۇنۇم بەرمىگەنلىكى ۋە ئۆزلىرىنى باقالمايدىغان ھالەتكە چۈشۈپ قالغانلىقى ئۈچۈن 1964 - يىلى يۇقىرىغا تارقىتىۋېتىش دوكلاتى يازغانىدۇق. يازغان دوكلاتىمىز ۋاقتىنماۋغىچە يېتىپ بېرىپ، يولداش ۋاقتىنماۋ دوكلاتقا «تەرەققىي قىلدۇرۇشقىلا بولىدۇكى، تارقىتىۋېتىشكە بولمايدۇ» دەپ تەستىق سالغان. يولداش ۋاقتىنماۋنىڭ تەستىقى ۋە شەھەرلىك پارتكومنىڭ يوليورۇقىغا ئاساسەن، 1966 - يىل 4 - ئاينىڭ بېشىدا تېيانشان رايونلۇق پارتكوم يىغىن ئېچىپ بىر قاتار ئۇنۇملۇك تەدبىرلەرنى قوللانغانىدۇق. لېكىن مەدەنىيەت ئىنقىلابى باشلىنىپ كېتىپ، قارارنى ئەمەلىيلەشتۈرۈپ، ئىجرا قىلىش

قا مۇمكىن بولمىدى» دەپ سۆزلەپ بەرگەنىدى. بۇ قېتىم تىيانشان رايونلۇق ھۆكۈمەت ئارخىپ بۆلۈمىدە ئالاقىدار ئارخىپلارنى كۆزدىن كەچۈرۈپ تەكشۈرگەندە 1962 - يىل 11 - ئايدا بىرلەشمىنى تىيانشان رايونغا ئۆتكۈزۈۋالغانلىقى، 1964 - يىلى خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەۋەتكەنلىكى، 7 - ئاينىڭ 10 - كۈنى شەھەرلىك پارتكومغا دوكلات يوللىغانلىقى، 1966 - يىلى 4 - ئاينىڭ 7 - كۈنى يۇقىرىنىڭ يوليورۇقىغا ئاساسەن بىرلەشمىلەرگە بولغان رەھبەرلىكنى كۈچەيتىش مەقسىتىدە «تىيانشان رايونلۇق جۇڭيى، مىللىي تىبابەتچىلىك بىرلەشمە داۋالاشنى باشقۇرۇش كومىتېتى» تەسىس قىلىنىپ، كومىتېت مۇدىرلىقىنى تىيانشان رايونلۇق سەھىيە بۆلۈمىنىڭ مەسئۇلى ئابدۇرۇسۇل قوشۇمچە ئۇستىگە ئالغانلىقى ھەققىدىكى ئارخىپلارغا ئاساسلانغاندا مەرھۇم قەيۇم تۆمۇرنىڭ ماڭا سۆزلەپ بەرگەنلىرى ئەملىيەتكە ئۇيغۇنىدەك قىلىدۇ. بىز يۇقىرىدىكى مەسىلىلەردىن ئۇرۇمچى شەھەرىدىكى ئۇيغۇر تىبابەت بىرلەشمە ئامبۇلاتورىيىسىنى قۇرۇش، ساقلاپ قېلىش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش قاتارلىق ئەھمىيەتلىك ئىشلارغا ئاپتونوم رايون شەھەر ۋە تىيانشان رايونلۇق پارتكوم بىلەن ھۆكۈمەتنىڭ ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلگەنلىكىنى كۆرۈۋالالايمىز. ھەر دەرىجىلىك پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ ئالاقىدار تارماقلىرى بىرلەشمىگە كۆڭۈل بۆلۈپ بىر قاتار خىزمەتلەرنى ئىشلىگەنلىكى ئۈچۈن بىرلەشمە «تۆت

كونا» دەپ ئەيىبلىنىپ، ئەكسىلئىنقىلابچىلار بىلەن جىن- ـ
تانلارنىڭ ئۇگىسى قىلمۇشتىلگەن مەدەنىيەت ئىنقىلابىمىنىڭ
جالايىئاپەت يىللىرىدىمۇبىرلەشمىدىكى كەڭ ئاممانىسوتسىيالىزم
يولىدىن تەۋرەنمەي چوڭ كوللېكتىپ ھالىتىنى ساقلاپ
قالغان. 1973 - يىلى ئاتاقلىق تېۋىپ باي ئاخۇن ئىبزىز
ۋە ياشقۇرغۇچى خادىم ھېمىت مىجىت بىرلەشمىگە كەلگەن-
دىن كېيىن، ئاممىنى ئىنتىتىپاقلاشتۇرۇپ، خىزمەتلەرنى
تەرتىپكە سالغاندىن كېيىن، داۋالاش سۈپىتى تېزلا
يۇقىرى كۆتۈرۈلۈپ، داۋالاش ئاساس قىلىنغان خىزمەتلەر
جانلىنىپ، شەھەرگە قاراشلىق ئومۇمىيجەڭ مۇلۇكچىلىك-
كىندىكى شىپاخانىغا ئۆزگىرىشنىڭ شەرتىنى ھازىرلاشقا
قاراپ يۇزلەنگەن. 1975 - يىلنىڭ ئاخىرلىرىدا پېشقە-
دەم تېۋىپ باي ئاخۇن ئىبزىز ئۇرۇمچىدىكى ھەر مىللەت
ئاممىسىنىڭ ئارزۇسىغا ۋەكىللىك قىلىپ يولداش سەيپە-
دىن ئەزىزنىگە ئامبۇلاتورىيىنى شەھەرلىك مىللىي تىبابەت-
چىلىك شىپاخانىسىغا ئۆزگەرتىش ھەققىدە دوكلات يازدۇ.
يولداش سەيپىدىن ئەزىزى مەركەزنىڭ ئەنئەنىۋى تىبابەت-
كە قاراتقان سىياسىتى ۋە ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى ھەر مىل-
لەت خەلقىنىڭ ئارزۇسىغا ئاساسەن، شەھەرلىك پارتكوم-
نىڭ ئويلىشىپ كۆرۈشى ھەققىدە تەستىق سالىدۇ. شەھەر-
لىك پارتكومنىڭ ئېنىق ۋاقىتتىكى شۇجىسى يولداش
ھامىدىن نىياز يولداش سەيپىدىننىڭ تەستىقىغا ئاساسەن،
شەھەرلىك پارتكوم دائىمىي ھەيئەتلەر يىغىنىنىڭ مۇزا-

كىرىسكە قويۇپ، 1976 - يىلى 6 - ئاينىڭ 10 - كۈنىدىن ئېتىبارەن چوڭ كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى تىياننشان رايونلۇق مىللىي تىبابەتچىلىك بىرلەشمەداۋالاش ئامبۇلاتورىيىسىنى شەھەرگە قاراشلىق ئۈمۈمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئۇرۇمچى شەھەرلىك مىللىي تىبابەتچىلىك شىپاخانىسىغا ئۆزگەرتىشنى قارار قىلىدۇ ۋە كۆلىمىنى 100 كۆزادراتلىق قىلىپ بېكىتىدۇ ھەمدە غېنى سابىتنى شىپاخانا پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى، قوشۇمچە شىپاخانا باشلىقلىقىغا، مۇھەممەت تۇرسۇننى شىپاخانىنىڭ مەمۇرىي خوجىلىق ئىشلىرىغا مەسئۇل مۇئاۋىن باشلىقلىقىغا، ئابدۇرىشىتنى كەسىپىي ئىشلارغا مەسئۇل مۇئاۋىن شىپاخانا باشلىقلىقىغا، ئىبراھىم سەيدۇلنى ئىشخانىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىقىغا تەيىنلەيدۇ. بىرلەشمىنى شەھەر ئۆتكۈزۈۋالغاندا ئۈمۈمىي خادىم سانى 14 نەپەر، تۇراقلىق ۋە تۇراقسىز ئۈمۈمىي سەرمايىسى بىرقانچە تۈمەن (ئۆيلەر بۇنىڭ سىرتىدا)، ئاددىي يەرلىك دورا ياساش سايمانلىرىلا بار ئىدى. بىرلەشمىنى شەھەرگە ئۆتكۈزۈۋالغاندىن كېيىن، شەھەرلىك پارتكوم بىلەن ھۆكۈمەت ۋە شەھەرلىك سەھىيە ئىدارىسىنىڭ كۆكۈل بۆلۈشى ۋە تۇغرا رەھبەرلىكىدە شىپاخانىدىكى خادىملارنىڭ روھىنى ئۇرغۇتۇپ ئورتاق تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى ئارقىسىدا، خىزمەتلەر تېزلا رەتكە سېلىنىپ مۇلازىمەت پوزىتسىيىسى ياخشىلانغاندىن كېيىن، ئامبۇلاتورىيە بىمار قېتىم سانى بىلەن كىرىم بىر قاتلى-

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكتى www.uyghurkitap.com

نىپ كۆرۈنەرلىك ئىجتىمائىي ئۇنۇمگە ئىگە بولغان. خا-
دىملار سانىمۇ ئىلگىرى - كېيىن كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ
خىزمەت ئورنىنىڭ تارلىقى گەۋدىلەنگەن. بۇ مەسىلىگە
قارىتا شەھەر رەھبەرلىكى قۇرۇلۇش قىلىپ كېگەيتىش
مەقسىتىدە دۆڭ كۆۋرۈكتىكى كارخانا قىلىپ ئىشلىتىلىۋاتـ
قان خۇيزۇلار مەسچىتىنى ۋاقىتلىق ئىش ئورنى قىلىشنى
قارار قىلغان ۋە رېمونت قاتارلىقلار ئۈچۈن مەبلۇم ساندا
پۇل بەرگەن. شۇنداقلا رەھبەرلىكى 1977 - يىلى ئىنـ
يازدىن ئېتىبارەن ئۆز كۈچىگە تايىنىپ ئىش كۆرۈش ۋە
ئاز پۇل بىلەن كۆپ ئىش قىلىش روھىغا ئاساسەن، بار-
لىق خادىملارنى سەپەرۋەر قىلىپ ماتېرىياللىنى سېتىۋېلىپ
تامچى ۋە ياغاچچى خادىملارنى ھەر بىر كىشىگە تەلەندۇرۇپ كۇندىلىك
داۋالاش ۋەدوراياساش خىزمىتىگە تەسىرىيە تكۈزمەسلىك شەرتى
ئاستىدا نۆۋەت بىلەن مەدىكارلىقنى ئۇستىگە ئېلىپ،
مەسچىتنىڭ كونا ئۆيلىرىنى رېمونت قىلىشتىن سىرت،
بوش ئورۇنغا ئون نەچچە ئېغىز ئۆي سېلىپ 1977 - يىلى
ۋە - ئايدا ئەسلىدىكى ئورۇندىن ۋاقىتلىق ئىش ئورنى
مەسچىت قورۇسىغا كۆچۈپ چىققان ۋەيۇقىرىنىڭ جاھازلا-
نىشقا بەرگەن چەكلىك مەبلىغىنى تالقانلاش ماشىنىسى،
كۆچۈلا چىلاش ماشىنىسى، مەجۇنا تلارنى يۇغۇرۇش ماشىنىسى،
پارقازنى، ئوكۇل ياساشقا ئەسۋاب - ئۇسكۇنە، بىر دانە
كونا رېنتگېن بىلەن لابۇراتورىيە ئۈچۈن مىكروسكوپ قا-
تارلىق ئەسۋابلارنى سېتىۋالغان. خادىم تەرىمىلەپ دورا

یاساش بىلەن دىئاگنوزدا يېڭى تېخنىكىنى قوللىنىپ دورا ياساش سۇرئىتىنى تېزلىتىپ، ئىش ئۈنۈمىنى يۇقىرى كۆتۈرگەن. دىئاگنوزلىق توغرىلىق تەسىبىتىنى ئىشۇرۇپ داۋالاش سۇپىتىنى يۇقىرى كۆتۈرگەن. 1980 - يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىم يىلىدا ئاپتونوم رايون بىلەن شەھەرلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت ئۇيغۇر تىبابەتچىلىرىگە كۆڭۈل بۆلۈپ شىپاخانا قۇرۇلۇشى ئۈچۈن 1980-يىلدىن 1982-يىلغىچە بولغان ئۇچ يىل ئىچىدە ئازسانلىق مىللەتلەر تەرەققىيات مەبلىغىدىن ھەر يىلى 500 مىڭ يۈەندىن بېرىشنى قارار قىلدى. بۇ پۇل يەتمىگەنلىكتىن كېمىنى تولۇقلاپ بەردى. يۇقىرىنىڭ يوليورۇقىغا ئاساسەن يولداش غېنى قۇرۇلۇشقا، مۇھەممەت تۇرسۇن مەمۇرىي خوجىلىق خىزمىتىگە، مەن شىپاخانىنىڭ كەسپىي خىزمىتى بىلەن شىپاخانىنىڭ ئىچكى تۈزۈلمىسىگە ئالاقىدار خىزمىتىگە مەسئۇل بولدۇم (مەن 1980 - يىلى 7 - ئاينىڭ بېشىدا شىپاخانىغا يۆتكىلىپ كەلگەن ئىدىم). يۇقىرىدىكى خىزمەت تەقسىماتىغا ئاساسەن، غېنى بىر نەچچە يولداشلار بىلەن قۇرۇلۇش قىلىدىغان ئورۇننى تاللاش، يەر سېتىۋېلىش، قۇرۇلۇش لايىھىسىنى سىزدۇرۇش ۋە قۇرۇلۇش قىلىدىغان ئورۇن بىلەن توختام تۈزۈشۈش قاتارلىق ئىشلار ئۈچۈن بىر يېرىم يىلدەك يول ماڭدى. 1982 - يىلىنىڭ باشلىرىدا شىپاخانىنىڭ ھازىرقى ئورنىدا قۇرۇلۇش باشلىنىپ 1982 - يىلىنىڭ ئاخىرلىرىدا تۆت قەۋەت 200 كارىۋاتلىق

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

كېسەلخانا بىناسى بىلەن كاتول ۋە ئاشخانا بىناسى پۈتتى. 1983 - يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا دورىغا ئىش قوشۇش بىناسى پۈتتى. قۇرۇلۇشقا 2 مىليون يۈەندىن كۆپرەك پۇل كەتتى. قۇرۇلۇشقا ئاجرىتىلغان مەبلەغ ۋە قۇرۇلۇش ئورنى، قۇرۇلۇش كۆلىمى، قۇرۇلۇشنى ئۈستىگە ئالىدىغان ئورۇن، قۇرۇلۇش لايىھىسى ۋە قۇرۇلۇش سۈرئىتى بىلەن سۇپىتى قاتارلىق ئىشلارنىڭ مۇھىم ھالقىلىرىدا شەھەرلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى رەقىپ ئابباس ئۆزى يۇقىرى - تۆۋەن چېپىپ مۇشكۇل مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشتىن سىرت، ئازدېگەندە ھەپتىدە بىرقانچە قېتىم ئىشلارنىڭ سۈرئىتىنى سۈيلەپ تېلېفون بېرەتتى ياكى ئۆزى كېلىپ ئىشلارنى كۆزدىن كەچۈرەتتى. مەن ئەسلىدە غەربچە تىبابەت خادىمى ئىدىم. رەھبەرلىكىنىڭ تەكلىپىگە قۇشۇلۇپ 1980 - يىلى شىپاخانىغا كەلگەندە كومپارتىيەنىڭ مىللىي سىياسىتىنىڭ روھىنى بويىچە مىللىي مەدەنىيەتنىمۇ بولغان تىبابەتنىمۇ ئۇچۇن ئىشلەيمەن دېگەن ئىرادىدىن باشقا ئۇيغۇر تىبابەتچىلىرىنىڭ خەۋىرىم يوق ئىدى. شۇنداقلا ماڭا تەقسىم قىلىنغان ۋەزىپىمۇ مۇشكۇل ئىدى. بولۇپمۇ تىبابەتتىن خەۋىرسىز مەن ئۇچۇن ئىشنى نەدىن باشلىشىمنى بىلەلمەي بىر مەزگىل گاڭگىراپ، ئولتۇرسام - قوپسام «قانداق قىلىش كېرەك» دېگەننى كۆپ ئويلايتتىم. ئاخىرى ئىشنى تىبابەتچىلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكى بىلەن قانۇنى

يىتى ۋە جۇڭيىنىڭ 30 يىلدىن بېرى بىرسىپ ئۆتكەن يوللىرى بىلەن شىياخانا باشقۇرۇش ئۇسۇلى جەھەتلەردە قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىلىرى بىلەن ساۋاقلىرى، جۇڭيى بىلەن ھازىرقى زامان دوختۇرلىرىنى باشقۇرۇشتىكى پەرق، پارتىيىنىڭ جۇڭيى ھەققىدىكى يۆنىلىشى بىلەن ئالاقىدار سىياسەتلىرى قاتارلىق مەزمۇنلارنى تىپا بېتىمىز شىياخانىلىرىنىڭ ھازىرقى ھالىتى ۋە پارتىيىنىڭ مىللىي تىپابەت شىياخانىلىرىنىڭ ئالدىغا قويغان ۋەزىپىلىرى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ ۋە سىلىشتۈرۈپ ئۆگىنىش ۋە تەتقىق قىلىشتىن باشلاشتىن ئىبارەت يولنى تاللىدۇق، ئەمەلىيەتتىمۇ شۇنداق قىلدۇق. چۈنكى تىپا بېتىمىزنىڭ مۇلازىمەت ئوبيېكتى غەرب تىپابېتى ۋە جۇڭيى بىلەن ئوخشاش بولسىمۇ لېكىن نەزەرىيە قاراشلىرى بىلەن كېسەللىككە دىئاگنوز قويۇپ داۋالاش قانۇنىيىتى ۋە ئالاھىدىلىكى تەرەپلىرىدە خېلى پەرقلەر مەۋجۇت ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاپتونوم رايونىمىز دائىر بىسىدىكى ئۇيغۇر تىپابەت شىياخانىلىرىنىڭ بىرلىككە كەلگەن ياشقۇرۇش ئۇسۇلى تېخى بارلىققا كەلمىگەن ئىدى. شۇنداقلا شىياخانىلارنى قانداق باشقۇرۇش، پارتىيىنىڭ تىپابېتىمىز ئالدىغا قويغان ۋەزىپىسىنى قانداق ئورۇنداش قاتارلىق تۈپكى مەسىلىلەردە ئاز بولمىغان مۇجمەل قاراشلاردىن سەرت، قوشۇندىكىلەردە پارتىيىنىڭ مىللىي تىپابەتنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتىكى يۆنىلىشى بىلەن

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

سىياسىتى ۋە ئالاقىدار بەلگىلىمىلەر بىلەن مىللىي
بەتچىلىكنىڭ ئالدىغا قويغان ۋەزىپىسىنىڭ تارىخىي
ئەھمىيىتىنى تونۇشىدىمۇ خېلى مۇجمەللىك بار ئىدى.
شۇڭلاشقا يۇقىرىدىكى مەسىلىلەرنى نەزەرىيە جەھەتتىن
چۈشەندۇرۇپ، تونۇشنى ئايدىڭلاشتۇرماقتا تىبابەتچىلىك
جۇملىدىن شەھەرلىمىزدىكى ئۇيغۇر تىبابەتچىلىك شىپا-
خانىسىنى پارتىيە ئوتتۇرىغا قويغان يۆنىلىشكە باشلىغا-
لى، پارتىيە تاپشۇرغان ۋەزىپىنى ئوڭۇشلۇق ئورۇن-
دىنغىلى، تىبابەتچىلىك ئالاھىدە-
لىكى بىلەن ئەۋزەللىكىنى گەۋدىلەندۈرگىلى
ۋە تىبابەتچىلىك زامانىۋىلىشىش سۈرئىتىنى ئىلگىرى
سۈرگىلى بولمايلا قالماستىن، بەلكى تىبابەتچىلىك
چېكىنىش يۈزلىنىشىنى توسۇپ قالغىلى بولمايتتى. يۇ-
قىرىقى مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، بىر يىلدەك
ۋاقىت سەرپ قىلىپ بىر تەرەپتىن ئىشلەپ، بىر تەرەپتىن
ئۆگىنىپ ۋە ئۆز ئارا سىنىشتۇرۇپ تەتقىق قىلىش ئارقە-
لىق شىپاخانىنى باشقۇرۇشنىڭ ئۆۋۈندىكى بەش پرىنە-
سىپىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، رەھبەرلىكنىڭ قوشۇلۇشى بە-
لەن قوللىشىغا ئىگە بولدۇم ۋە بۇ بەش پرىنسىپنى
ئاساسىي مەزمۇن قىلغان «ئۇيغۇر تىبابەتچىلىك بۇندىن
كېيىنكى ئىستىقبالى ھەققىدە دەسلەپكى قارىشىم» دېگەن
ئىلمىي ماقالەمنى شىنجاڭ گېزىتىنىڭ 1982 - يىلى 9 -
ئاينىڭ 19 - كۈنىدىكى سانىدا ئېلان قىلدىم. بۇ بەش

پرىنسىپ تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت: ① تىبابەتچىلىك دىئاگنوزى بىلەن غەرب تىبابەت دىئاگنوزىنى بىرلەشتۈرۈش؛ ② داۋالاشتا تىبابەتچىلىك داۋالاش ئۇسۇلى بىلەن دورىلىرىنى قوللىنىش ۋە غەرب تىبابەتچىلىك 15 -20 خىل تېز قۇتۇلدۇرۇش دورىلىرى بىلەن ئۇيغۇنلاشتۇرۇپ كىرگۈزۈش؛ ③ كېسەللىك ئەھۋالىنى كۆزىتىشتە ھازىرقى زامان كىلىنىكا ئىلمىنىڭ كېسەللىكلەرنى كۆزىتىش تەلىپى بىلەن تىبابەتچىلىك كۆزىتىش تەلىپىنى بىرلەشتۈرۈش؛ ④ دورا باشقۇرۇشنى ئىلمىيلەشتۈرۈپ، تىبابەتچىلىك دورىلىرىنىڭ دورىلىق ئۇنۇمىگە كاپالەتلىك قىلىش ئەرتى ئاستىدا دورا ياساش مەشغۇلىيىتى بىلەن دورا شەكلى، دورا ھەجمى ۋە قاچىلاشتا تېخنىكا يېڭىلاش ئېلىپ بېرىپ، تىبابەتچىلىك دورىلىرىنىڭ تاۋارلىشىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش؛ ⑤ ئىلمىي باشقۇرۇشتا چىڭ تۇرۇپ، مەدەنىيەتلىك بۆلۈم ۋە شىپاخانا پائالىيىتى ئارقىلىق شىپاخانىمىزنىڭ مۇنتىزىملىشىشى بىلەن زامانىۋىلىشىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش. بۇ بەش پرىنسىپقا ئاساسەن شىپاخانىمىزكى ئاممىۋى ھاسىلەن شىپاخانا ئىچكى تۈزۈلمە قۇرۇلۇشى جەھەتتە تۆۋەندىكى خىزمەتلەر ئىشلەندى.

1) ئىختىساس ئىگىلىرىنى تەربىيىلەش خىزمىتى. چىڭ تۇتۇپ ئىشلەندى. 1980 - يىلى شىپاخانىمىز ئۇچۇن ھازىرقى زامان تىبابەتچىلىك نەزەرىيىسى بىلەن تېخنىكىسى ۋە تىبابەتچىلىك پەرۋىش

www.uyghurkitap.com

نەزەرىيىسى ئەمەلىيەتتىدىن ئىبارەت قوش ماھارەتلىك سېستىرالار قوشۇنىنى تەربىيىلەش ھەققىدە تەكلىپ بەردىم. بەرگەن تەكلىپىم شەھەر ۋە ئاپتونوم رايونلۇق ئالاقىدار رەھبەرلىكىنىڭ قوشۇلۇشىغا ئىگە بولۇپ شۇ يىلىلا ئۇرۇمچى شەھەرلىك تىببىي مەكتەپ نامىدا ئۇرۇمچى شەھەر بىدىن 43 نەپەر ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى. ئوقۇغۇچىلارغا ئوقۇتۇلىدىغان دەرس ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ كۆپ قىسمىنى شىپاخانىمىز ئۆز ئۈستىگە ئالدى. بۇلار 1983 - يىلى ئوقۇش پۈتتۈرۈپ، ھازىرغىچە ياشلىق باھارىنى تىبابەتتىمىز پەرۋىشىگە تەقدىم قىلىپ تىرىشىپ ئىشلەۋاتىدۇ. جايلاردىن بىر قىسىم تېۋىپ، دوختۇر يۆتكەپ كەلگەن ياكى يۇقىرى تەقسىم قىلغان بىر قىسىم خادىملارنى قوبۇل قىلغان بولساقمۇ، لېكىن تەلەپتىن يىراق ئىدى. شۇڭا 1983 - يىلىنىڭ بېشىدا شىپاخانىمىز شىنجاڭنىڭ بىر قىسىم ۋىلايەتلىرى ئۈچۈن بىر سىنىپ ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش ھەققىدە تەكلىپ بەردىم. تەكلىپىم شەھەر ۋە ئاپتونوم رايونلۇق ئالاقىدار رەھبەرلىكىنىڭ قوللىشىغا ئىگە بولۇپ، شۇ يىلى تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلاردىن بىر سىنىپ قوبۇل قىلىندى (ئۇرۇمچىدىن 25 نەپەر، غۇلجىدىن 3 نەپەر، تۇرپاندىن 4 نەپەر، قۇمۇلدىن 4 نەپەر، كورلىدىن 4 نەپەر). بۇ سىنىپنىمۇ مۇتلەق كۆپ دەرسلىرىنىڭ ئوقۇتقۇچىلىقىنى شىپاخانىمىز ئۈستىگە ئالدى. بۇلار 1986 يىلى

ئوقۇش پۈتتۈرۈپ شىپاخانىمىز بىلەن جايلاردا تىرىشىپ ئىشلەپ، ياشلىق باھارىنى تىنابىتىمىز ئۈچۈن تەقدىم قىلماقتا. بۇلاردىن باشقا جەمئىيەتتىكى تېۋىپلار بىلەن قەشقەر تىببىي مەكتەپ تىنابەتچىلىك سىنىپىنى پۈتتۈرگەن، تىنابەتمەسزگە قىزىقىدىغان غەرب تىنابەت خادىملىرى بىلەن بىر قىسىم تىبخنىك ئىشچىلار قوبۇل قىلىنىپ خادىملار مەسلىسى ئاساسىي جەھەتتىن ھەل قىلىندى.

2) خادىملارنىڭ ساپاسىنى ئۆستۈرۈشىگە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىلدى. چۈنكى شىپاخانىمىزغا قوبۇل قىلىنغان خادىملارنىڭ كېلىش مەنبەسى، سەۋىيىسى بىلەن كەسپىي ساپاسى ھەرخىل بولۇپ بۇلارنىڭ ئىچىدە چېنىقىشتىن كەلگەن ئىشچىلار، تىنابىتىمىزدىن قىلچە خەۋىرى يوق غەرب تىنابەت خادىملىرى، سىستېمىلىق نەزەرىيە بىلىمى كەمچىل شاگىرتلار ۋە ئەمەلدىلا كىتابى بىلىمگە ئىگە ياشلار %90تىن ئارتۇق بولۇپ، كەسپىي خىزمەتنىڭ تەلىپىدىن چىقىش ئىنتايىن تەس ئىدى. شۇڭلاشقا ئۆزلۇكىدىن تىرىشىپ ئۆگىنىشنى تەشەببۇس قىلىشتىن سىرت، 1981 - يىلىدىن باشلاپ ئومۇملاشتۇرۇپ دەرس ئۆتۈش بىلەن كەسپىي تۇرى بويىچە دەرس ئۆتۈش ئۇسۇلى قوللىنىلىپ ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ، تۆت - بەش قاتار خىزمەتتىن ئايرىلمىغان كۇرس تەشكىللەندى ۋە ئىمتىھان سىستاق تۇزۇمى يولغا قويۇلۇپ ئۆگىنىش نەتىجىسىگە باھا بېرىلدى. مۇشۇ ئاساستا لايىقەتلىك بول-

غان بىر قىسىم خادىملارنى دىئاگنوز بىلەن پەرۋىش، تە
نتكا ماھارىتىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش مەقسىتىدە غەرب
تىبابەت دوختۇرخانىلىرىغا ئالدىنى بىر يىل، ئاخىرىنى
بىر نەچچە ئايلىق بىلىم ئاشۇرۇشقا ئەۋەتىشتىن سىرت،
ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە نازارىتى ئاچقان بەش نۆۋەت
لىك تىبابەتچىلىككە ئالاقىدار كۇرسلارغا ئۇيغۇنىشكە
ئەۋەتىلدى. 1981-يىلىدىن باشلاپ شىپاخانا ئىچىدىكى
كۇرسقا قاتناشقانلار 200 دىن ئارتۇق ئادەم قېتىمغا، بە
لىم ئاشۇرۇش بىلەن ھەرخىل كۇرسلارغا ئەۋەتىلگەنلەر
175 نەپەر ئادەم قېتىمغا يېتىپ بۇلارنىڭ كۆپ قىسمى
شىپاخانىنىڭ تايانچىلىرىدىن بولۇپ قالدى. دورىغا ئىش
قوشۇش ئورنىدىكى تېخنىك ئىشچىلارنىڭ ھەممىسى ھازىر
ۋىراچ دوختۇرلىرى ئۇنۇڭانىغا ئىگە بولۇپ، شىپاخانا دوخ
تۇرلىرىنىڭ خىزمىتىدە ئاساسلىق تايانچىلاردىن بولۇپ قالدى.

3) شىپاخانىنى قېلىپلاشتۇرۇش، تۈزۈملەشتۈرۈش،
ئۇلچەملەشتۈرۈش، نىشانلاشتۇرۇش، مۇنتىزىملاشتۇرۇش
ۋە گۈزەللەشتۈرۈش مەزمۇن قىلىنغان ئىلمىي باشقۇرۇش
خىزمىتى بىلەن تەبىبىي ئەخلاق تەربىيىسى خىزمىتى چېتىش
تۇتۇلدى. چۈنكى بۇ خىزمەت شىپاخانا نورمال خىزمەت
تەرتىپىنى تۇرغۇزۇش، ھەر قايسى كەسىپ تۈرى بىلەن
تارماقلارنىڭ ئۆز ئارا مۇناسىۋەتلىرىنى ئىنتىزامىغا سېلىش
نىڭ زۆلىنى جارى قىلدۇرۇپ تىبابەتتىكى ئەۋزەللىكنى
بىلەن ئالاھىدىلىكىنى گەۋدىلەندۈرۈش ۋە ئەڭ سۈپەتلىك

مۇلازىمەتنى يولغا قويۇپ داۋالاش، سۇيەتنى مەركەز قىلىپ ئىش ئۇنۇمىنى ئۆستۈرۈش ھەمدە ئىجتىمائىي ئۇنۇم بىلەن ئىقتىسادىي ئۇنۇمنى يۇقىرى كۆتۈرۈشتە ئىنتايىن مۇھىم ئىدى. شۇڭلاشقا 1982 - يىلىدىن باشلاپ، ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ 20 دەك ئادەمنى تەشكىللەپ ئۇيغۇر تىبابەتچىلىكىنىڭ قانۇنىيىتى بىلەن ئالاھىدىلىكىگە بىرلەشتۈرۈپ تۇرلۇك ئىش ئورنى مەسئۇلىيىتى، تۇرلۇك ئىش ئورنى تۈزۈمى، تۇرلۇك تېخنىكا خىزمەت قائىدىسى بىلەن تېخنىكا تەلەپ ئۆلچىمى، 100 خىل پىشىق دورا تېخنىكا مەشغۇلىيەت ئۆلچىمى ۋە كۆپ ئۇچرايدىغان 110 خىل كېسەللىك تۇرىنىڭ دىئاگنوزى بىلەن داۋالاش پرىنسىپى ئۆلچىمى قاتارلىقلارنى تۈزۈپ چىقىپ، قاتلاملار بويىچە تەكرار ئۆگىنىش، مۇزاكىرە قىلىشىغا ئۇيۇشتۇرۇپ، 1983 - يىل 4 - ئاينىڭ 20 - كۈنىدىن باشلاپ ئەمەلىيەشتۈرۈپ ئىجرا قىلىش يولغا قويۇلۇپ، ھازىرقى زامان ئىلمىي باشقۇرۇش بىلەن مۇنتىزىملىشىشكە ئۇنۇملۇك ئاساس يارىتىلدى. بىر قانچە يىللىق جاپالىق تىرىشىش ئارقىلىق 1986 - يىلى سەھىيە نازارىتى ئۇيۇشتۇرغان ئاپتونوم رايون بويىچە بەش مىللىي شىپاخانىنى سىنىشتۇرۇپ باھالاشتا بىرىنچى دەرىجىگە، 1986 - يىلى شەھەرلىك سەھىيە ئىدارىسى ئۇيۇشتۇرغان مەدەنىيەتلىك شىپاخانىلارنى سىنىشتۇرۇپ باھالاشتا مەدەنىيەتلىك دوختۇرخانا بولۇپ باھالاندى.

ئۇيغۇر كتاب نەشرياتى www.uyghurkitap.com

4) شىپاخانىنىڭ زامانىۋىلىشىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن، 1981 - يىلدىن باشلاپ دورا ياساشقا تېخنىكا يېڭىلاش ۋە دىئاگنوزدا تىما بېتىمىز دىئاگنوز ئۇسۇلى بىلەن ھازىرقى زامان تىما بېتىنىڭ دىئاگنوزىنى بىرلەشتۈرۈش جەھەتلەردە ئادەم تەربىيىلەش، دورىنى ئىلمىي باشقۇرۇش ۋە دورىنىڭ سۈپىتى بىلەن دورىنى قاچىلاش قاتارلىق تەرەپلەردە تېخنىكا يېڭىلاش چېكى تۆتۈلۈپ، تىما بېتىمىزنىڭ زامانىۋىلىشىش سۈرئىتى تېزلىتىلدى. ئاپتونوم رايون بىلەن مەركەز كۆپ قېتىم جاھازلاندۇرۇش مەقسىتىدە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ بەرگەن بىر مىليون ئون كۆپچەك پۇلنىڭ كۆپ قىسمىغا بەلگىنىڭ تەسىر كۆرسەتتى.

5) زۆرۈر بولغان تەشكىلىي ئاپپاراتلارنى تەسىس قىلىش ۋە ئۇنى تەدرىجىي مۇكەممەللەشتۈرۈش، ئۇنىڭ فۇنكسىيىسىنى جارى قىلدۇرۇش خىزمىتى چېكى تۆتۈلۈپ، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ كەسپىي پەرۋىش بۆلۈم، ئىچكى بۆلۈم، تاشقى بۆلۈم، ئايالار بۆلۈمى، تېجىرە بۆلۈم، ئامبۇلاتورىيە ساقلىقنى ساقلاش بۆلۈمى، دوزا بۆلۈمى، دورىغا ئىش قوشۇش بۆلۈمى، لابوراتورىيە بۆلۈمى، كېسەل ئارخىپ بۆلۈم، رېنتگېن بۆلۈم، فىزىئوتېراپىيە بۆلۈمى، تەمىنلەش بۆلۈم ۋە قىرائەتخانا قاتارلىق 15 كەسپىي بۆلۈم ۋە تارماقلار جىلەن مالىيە بۆلۈم ۋە خوجىلىق بۆلۈم قاتارلىق ئورگانلار يېڭىدىن قۇرۇلۇپ مۇنتىزىملىشىشنىڭ ئاساسى سېلىندى.

1989 - يىلى بىرىنچى ئايدىن باشلاپ، ئاپتونوم رايونلۇق ھۆكۈمەتنىڭ تەستىقىغا ئاساسەن ئۇرۇمچى شەھەرلىك ئۇيغۇر تىبابەتچىلىك شىپاخانىسى ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە نازارىتىگە بىۋاسىتە قاراشلىق «ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر تىبابەت شىپاخانىسى» گە ئۆزگەرتىلدى. ھازىر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر تىبابەت شىپاخانىسىنىڭ ئومۇمىي يەر كۆلىمى 47955m²، ئومۇمىي قۇرۇلۇش كۆلىمى 8775m²، تۇراقلىق مۇقىم مۇلكى 5مىليون188مىڭ348 يۈەن، تۇراقسىز ئوبوروت مەبلىغى1مىليون39مىڭ419يۈەن، خام‌دورا تۈرى300خىلدىن ئارتۇق، ئۆزلىرى ئىشلەپچىقىرىدىغان پىششىق دورا تۈرى 135 خىلدىن ئارتۇق بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە دورا شەكلى ۋە قاچىلاش جەھەتلەردە زامانىۋى تۈسنى ئالغان پىششىق دورا 60 - 70 خىلدىن ئاشىدۇ. زامانىۋى دېتالگنوز ئۇسكۇنىلىرىدىن چوڭ - كىچىك رېنتگېن، ھەر خىل لابوراتورىيىلىك تەكشۈرۈش ئۇسكۇنىلىرى، B تىپلىق زىيادە ئاۋاز ئاپپاراتى، كاردىئوگراف، دورا ياساش ئۇسكۇنىلىرىدىن چوڭ ۋە ئوتتۇرا تىپتىكى تالقانلاش ماشىنىسى، تابلېتكا ماشىنىسى، كاپسۇل ماشىنىسى، مەجۇنات ماشىنىسى، سۈيۇق دورىلارنى ئاپتوماتىك قاچىلاش ماشىنىسى، دورىلارنى چەككىلەش ماشىنىسى، ئېوت - چۆپ دورىلارنى تۇغراش ماشىنىسى، ماي چىقىرىش ماشىنىسى، توكلاتقۇ، قۇرۇتۇش ماشىنىسى، ئوتتۇرا ۋە كىچىك تىپلىق ئاتپوكىلاپ يەتكۈزۈش ماشى-

ئۇيغۇر كتاب نەشرياتى www.uyghurkitap.com

نىسى قاتارلىق ئۇسكۇنىلەر ۋە دورا سۈپىتىنى تەكشۈ-
رۈشتە زۆرۈر بولغان ئۇسكۇنىلەر بىلەن قورالانغان
ئۇنۇپرسال شىپاخانىغا ئايلىنىپ، ھازىرقى مىللىي شى-
پاخانىلارنىڭ ئالدىنقى ئورۇنىدا تۇرماقتا. يېقىندا
ئاپتونوم رايون بىلەن مەركەزنىڭ كۆڭۈل بۆلۈپ قوللى-
شى ئارقىسىدا ئۇيغۇر تىبابەتچىلىك دورا مەركىزى بىلەن
تەربىيىلەش مەركىزىنى قۇرۇشنىڭ تەييارلىق خىزمەت-
لىرى جىددىي ئىشلەنمەكتە. ھازىر بۇ شىپاخانىدا
150 كېسەل كارىۋىتى، 212 نەپەر خادىم بار، بۇنىڭ ئىچىدە
تېبىبىي دوختۇر كەسپىي خادىملىرى 165 نەپەر بولۇپ،
يۇقىرى دەرىجىلىك ئۇنۇۋانى بارلار 7 نەپەر، ئوتتۇرادەرە-
جىلىك ۋەزىپە ئۇنۇۋانى بارلار 27 نەپەر، ۋىراچ دەرە-
جىلىك ئۇنۇۋانى بارلار 53 نەپەر، فېلدشېر دەرىجىلىك
ئۇنۇۋانى بارلار 72 نەپەر، مالىيە - بوغالتىرلىق ئۇنۇۋانى
بارلار 6 نەپەر.

ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى ئۇيغۇر تىبابەتچىلىكى
ئازادلىقتىن كېيىن، بولۇپمۇ پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك
مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، پارتىيە
ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ كۆڭۈل بۆلۈپ قوللىشى ۋە ھەرە-
رىجىلىك سەھىيە ئورگانلىرى تىبابىتىمىزنى خىزمەت
كۈنتەرتىپىگە كىرگۈزۈپ زور تىرىشچانلىق كۆرسەتكەن-
لىكى نەتىجىسىدە بارلىققا كەلدى، كىچىكلىكتىن زورايدى
ۋە تارقاقلىقتىن مۇكەممەللىشىشكە قاراپ، ئوتتۇرا ئەسىر

سەۋبىسىدىن زامانىۋىلىشىشقا قاراپ يۇزلىنىۋاتقان ئۇنىۋېرسال شىپاخانىغا ئايلاندى. شۇنىڭ ئۈچۈن مۇنازىرە تەلەپ قىلمايدىغان يېتەرلىك پاكىتقا ئاساسەن كومپارتىيە بولىسا بۈگۈنكى سوتسىيالىستىك يېڭى شىنجاڭ بولمايتتى. تىبابەتچىلىك تەرەققىياتى، گۈللىنىشىمۇ بولمايتتى دېگەن قەتئىي ئىشەنچ بىلەن سۆزلەشكە ھەقلىمىز. مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن پارتىيىنىڭ مىللىي تىبابەتچىلىك ھەققىدىكى لۇشيەن، فاڭجېن ۋە سىياسەت ـ بەلگىلىمىلىرىنى دادىللىق بىلەن ئەمەلىيلەشتۈرۈپ، شەھىرىمىزدىكى تىبابەتچىلىك بۈگۈنىنى بارلىققا كەلتۈرۈشكە غەمخورلۇق قىلغان پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت رەھبەرلىكىگە چەكسىز مىننەتدارلىق بىلدۈرمەي تۇرالمايمىز. مۇشۇ جەھەتتە بىۋاستە كۈچ چىقىرىپ تەربىيلەنگەن كۆرسەتكەن مىللىي رەھبەرلەردىن ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ سابىق رەئىسى ئىسمايىل ئەمەت، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى تۆمۈر داۋامەت، ئۈرۈمچى شەھەرلىك پارتكومنىڭ سابىق شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ھامىدىن نىياز، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ سابىق مەسلەھەتچىسى مەرھۇم ئىمىنوپ ھامۇت، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ باش كاتىپى مۇھەممەت ئىسمايىل، ئاپتونوم رايونلۇق ھۆكۈمەت مەدەنىي ـ مائارىپ ـ سەھىيە

ئىشخانىسىنىڭ سابىق مۇدىرى ئەنۋەرخان بابا، ئاپتوم رايونلۇق سەھىيە نازارىتىنىڭ سابىق نازىرى ئىسھاقجان، شەھەرلىك پارتكومنىڭ سابىق مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتوم رايونلۇق سەھىيە نازارىتىنىڭ نازىرى رەقىپ ئابباس، ئاپتونوم رايونلۇق مىللىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ سابىق مۇدىرى ئابلايوپ، شەھەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ سابىق مۇئاۋىن شەھەر باشلىقى يۈنۈس ھېكىم قاتارلىق يولداشلارنى خەلقىمىز جۈملىدىن تىبابەت قوشۇنىدىكى يولداشلار ھەرگىز ئەستىن چىقارمايدۇ.

شىنجاڭ ئاۋئاتسىيە ئەترىتىدىكى ئۆگىنىش ۋە تۇرمۇش ھەققىدە ئەسلىمە

لى كۈي

قىزىل ئارمىيىنىڭ بىرتۇركۈم كادىرلىرىنى تاللاپ شىنجاڭ ئاۋئاتسىيە ئەترىتىگە ئۆگىنىشكە ئەۋەتىش ھەققىدىكى كېلىشىمنى جۇڭگو كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ۋەكىلى يولداش چېن يۈن شېڭ شىسەي بىلەن ئىمزالىغان. كېيىن يولداش دېڭ فا(جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ چېن يۈندىن كېيىنكى شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ۋەكىلى) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مەسلىھەتچىسى ۋەشېڭ شىسەي بىلەن سۆھبەتلىشىپ قىزىل ئارمىيىنىڭ بۇ بىر تۈركۈم كادىرلىرى مەدەنىيەت ئىمتىھانىغا قاتناشمايلا بىۋاستە ئاۋئاتسىيە ئەترىتىگە كىرىپ ئۆگىنىش ھەققىدە پۈتۈشكەن.

1938 - يىلنىڭ بېشىدا، ياپونىيە قارشى ھەربىي - مەمۇرىي داشۆدىن يەن جېنگاڭ، فاڭ خۇا، فاڭ خۇەي،... قوغداش بۆلۈمىدىن پېڭ دېڭرىن، شې چىگۇاڭ، موتسكىلىست مەكتىپىدىن شا بوشۇن، لى مىڭ، لىيۇزىلى، جاۋچۇن،

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

ۋۇخۇارۇ، يۇن فۇ، چىن يۇيفېڭ، لى كـۇي قاتارلىق نەپەر قىزىل ئارمىيە كادىرى تاللىنىپ ئاۋىئاتسىيە ئەترىتىگە ئۆگىنىشكە ئەۋەتىش قارارلاشتى.

بىز يەنىئەندىن يولغاچىقىش ۋاقتىدا كىيىملىرىمىز-نى ئالماشتۇرۇپ ئۇچىمىزغا ئۇزۇن چاپان، بېشىمىزغا ئىت تېرىسىدىن تىكىلگەن قۇلاقچا كىيىپ، شەرقىي شىمال-لىق سەرگەردان ئوقۇغۇچىلار سىياقىغا كىرىۋالدۇق. شۇنى-گە كىرىپ، لەنجۇدىن ئۆتكىچە يول بويىدا ژاندارمىلار-نىڭ قاتتىق تەكشۈرۈشىدىن ئۆتتۇق. لەنجۇدىن دېخۇا (ئۇزۇمچى)گە كەلگىچە كۆزىيەتكۈسىزقۇم دېگىزى بولۇپ ئاياغ ئىزىنى كۆرگىلى بولمايتتى. بىزدەك جەنۇبىي جۇڭ-گولۇقلارغا دەسلەپسىدە بۇ بىرىيگىلىق بولۇپ تۇيۇلدى، ئاستا - ئاستا قۇملۇقنىڭ دەردىنى يەتكىچە تارتتۇق. ئېلىۋالغان سۇنى ئىچىپ بولدۇق، قۇملۇقتىن سۇ تېپىلىـ-غاچقا ئۈسسۈزلۇق تازىمۇ قىينىدى، ھېلىمۇ ياخشى بىزقىش-لىق نەشپۈتتىن ئازراق ئېلىۋالغان ئىكەنمىز.

2 - ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا بىزئاخىرى دېخۇاغا يېتىپ كېلىپ «يېڭى ھەربىي گازارما» دىن ئاۋىئاتسىيە ئەتىرـ-تىگە ئۆگىنىشكە ئاجرىتىلغان 25 يولداش بىلەنجەم بولـ-دۇق. بىزجەمئىي 44 ئادەم ئىدۇق، بىز پارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇپ، يولداش لۇي لىپىڭ ياچېيكا شۇجىلىقىنى ئۈستـ-گە ئالدى. ئۇنىڭ قارمىقىدا ئۇچقۇچىلار سىنىپى ۋە مېخا-نىك سىنىپى بولۇپ ئىككى سىنىپقا ئايرىلدۇق. ئۇچقۇـ-

چىلارسىنىسىپى 25 ئادەمدىن تەركىپ تاپتى، يولداش لۇي لىپىڭ سىنىپ باشلىقى بولدى. مېخانىك سىنىپىدا 19 ئادەم بولۇپ، يولداش يەنجىنگاڭ سىنىپ باشلىقى بولدى.

1938 - يىل 2 - ئاينىڭ 28 - كۈنى رەسمىي دەرس باشلاندى. ئالدىنقى بىرنەچچە ئاي ئاۋىئاتسىيە ئاساسىي قائىدىلىرى، ماتور ئاساسىي قائىدىلىرى، ئايروپىلان قۇرۇلمىسى ئۆزئىچىگە ئالغان ئاۋىئاتسىيە نەزەرىيىسى دەرسلىكىنى ئۆگەنىدۇق. ئىنسىمدە قېلىشىچە بىزگە دەرس ئۆتكەن ئوقۇتقۇچىلار كوڭ شياڭفۇ شاۋشاۋ (少校)، ۋۇيۈكشىن جۇڭۋېي (中尉) يەنە جاڭ فاملىنىڭ بىرشاڭشاۋ (上校) (مۇئاۋىن ئەترەت باشلىقى ئىدى) قاتارلىق كىشىلەر بارئىدى. نەزەرىيەدەرسىسوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىزچىل داۋام قىلىپ كەلگەن 6 سائەتلىك ئۇقۇتۇش تۈزۈمى بويىچە ئۆتۈلدى. چۈشتىن بۇرۇن 6 سائەت دەرس بولۇپ 3 خىل يەن ئۆتۈلەتتى. چۈشتىن كېيىن ۋە كېچقۇرۇن تەكرار ۋە ئالدىن تەييارلىق قىلىش ۋاقتى ئىدى. ئاۋىئاتسىيە ئەترىتىدە ئايروپىلان ماتورى سىنىپى، بۇەبارىدىمان قىلىشنى مەشق قىلىش سىنىپى ۋە ئاۋىئاتسىيە قائىدىسى سىنىپىدىن ئىبارەت ئۈچلا سىنىپ بار بولۇپ، دەرس مانا مۇشۇ 3 سىنىپتا ئۆتۈلەتتى.

دەسلىپىدەشېڭ شىسەينىڭ ئادەملىرى بىزنى ئانچە كۆزىگە ئىلمىدى، بىر قېتىم ئاۋىئاتسىيە ئەترىتىنىڭ ۋاڭ فاملىنىڭ بىرئوتتۇرائەترەت باشلىقى ھەمىمىزنى يىغىۋېلىپ بىرنەچچىمىزدىن مەدەنىيەت سەۋىيىمىزنى سوراغاندىن

كېيىن مەنستىمگەن ھالدا: سىلەر مۇشۇنداق مەدەنىيەتسىزلىك
لەر بىلەن ئاۋارىتاسىيە تېخنىكىسىنى قانداق قىلىۋياخشى ئۆگىنە-
لەيسىلەر؟دېدى. لېكىن بىزنىڭ ئەمەلىي ھەرىكىتىمىز ئۇلار-
نىڭ كۆز قارىشىنى ئۆزگەرتتى. بىرمەزگىللىك قېتىرقىنىپ
ئۆگىنىش نەتىجىسىدە بىزنىڭ نەزەرىيە دەرسىدىكى ئىم-
تىھان نەتىجىمىز پۈتۈنلەي 4 تىن يۇقىرى بولدى، بۇنىڭ-
دىن مەسلىھەتچى، تەربىيىلىگۈچى ئوفىتسېرلەر رازى
بولۇپلا قالماستىن شېكىل شىپىنىڭ كۆرسەتكىنىمۇ بىزنى
ماختاشقا مەجبۇرىبولدى.

4 ـ ئاپپەلدىن باشلاپ، ئۇچقۇچىلار سىنىپىدىكىلەر
2 ـ Y تىپلىق مەشق ئاپپوپلانىدا ئۇچۇشقا باش-
لىدى (2 ـ Y تىپلىق ئاپپوپلان ـ سوۋېت ئىتتىپا-
قىدا ئىشلەنگەن قوش قاناتلىق مەشق ئايروپىلان بولۇپ،
ئادەتتە «قوش قانات» دەپ ئاتىلاتتى، ئۇ 120 ئات كۈ-
چىگە ئىگە، ئەڭ يۇقىرى تېزلىكى 180 كىلومېتر، ئادەتـ
تىكى ئۇچۇش تېزلىكى 120 كىلومېتر، يەرگە قونۇش ۋاقـ
تىدىكى تېزلىكى تەخمىنەن 90 كىلومېتر ئىدى). ئۇچقۇ-
چىلار سىنىپىدىكىلەر ئۇچ سىنىپقا بۆلۈنۈپ، ھەر بىرسىنىپـ
قا بىر تەربىيىلىگۈچى ئوفىتسېر ۋە بىردىن ئايروپىلان سەپـ
لەنىدى. 1 ـ سىنىپىتالۇي لىپسك، شابوشۇن، جاۋچۇن،
ۋاڭ دېشياڭ قاتارلىق 6 يولداش؛ 2 ـ سىنىپىتافاڭ زىيى،
فاڭ خۇەي، لى مىڭ، جاڭ يى، لىيۇچۈكخۇي، خۇزىكۇن قاتارلىق
10 يولداش؛ 3 ـ سىنىپىتا فاڭ خۇا،

يۇەن لىن، چىن شى، ئەن زىمىي، ياك يىدې، شې چىـ
گۇاك قاتارلىق يولداشلار بارئىدى. بىز 2 ـ Y تىپلىـق
ئايروپىلاندا 20،15 سائەتكىچە ئېلىپ مېڭىلىدۇق، ھاۋا
بوشلۇقىدا تېخنىكا دەرىسى ئۆتۈلدى. ھەر قېتىملىق ئۇـ
چۇش ـ چۇشۇشكە تەخمىنەن 7 مىنۇت كېتەتتى، ھاۋادىكى
ھەر قېتىملىق مەشغۇلاتىمىز تەخمىنەن 30 مىنۇت ئۆپچۆرـ
سىدە بولاتتى. 5 ـ ئاينىك ئوتتۇرىلىرىدا فاك خۇا، لۇي
لىپىك، فاك زىيى قاتارلىقلارنى يالغۇز ئۇچقۇزدى، كېيىن
مەندىن باشقا يولداشلارنىك ھەممىسىنىك يالغۇز ئۇچۇـ
شىغا رۇخسەت قىلدى. سوۋېت ئىتتىپاقىنىك مەسلىھەتچىسى
مېنى يالغۇز ئۇچسا بولىدۇ دەپ قارىغان بولسىمۇ، تەرىبـ
يىلمگۇچى ئوفىتسېر ربن جاۋشياك بۇنىڭغا قوشۇلمىغان.
ئۇنىك قارىشىچە مېنىك قونۇشۇم سىلىق ئەمەسكەن. چۈنـ
كى ئاغرىپ دوختۇرخانىدا يېتىپ قېلىشىم تېخنىكا
جەھەتتىن ئۇسۇشۇمگە تەسىر قىلغان. كېيىن سوۋېت ئىتتىـ
پاقىنىك مەسلىھەتچىسى شەخسەن ئۆزى مېنى ئېلىپ ئۇچـ
تى، ئاخىرىدا مېنىك يالغۇز ئۇچۇشۇمغا رۇخسەت قىلدى،
مەن ئىنتايىن خۇشال بولدۇم، يولداشلارمۇ مەن ئۇچۇن
خۇشال بولدى.

بىز3 ئايدىن كۆپرەك ۋاقىت ئۆگىنىش ئارقىلىق، ئۇچۇش،
كۆتۈرۈلۈش، قونۇش لىنىيىسىدە مەجبۇرىي قونۇش، يانغا
ئېغىش، تەكرار ئۇچۇش، ھاۋا بوشلۇقىدا ئايلىنىش، چۆـ
گىلەپ ئۇچۇش، مۇللاق ئىتىش، ئېز سۈرئەتتەكۆتۈرۈلۈش،

www.uyghurkitap.com

تەتۇر ئايلىنىش، شۇڭغۇش قاتارلىقلارنى ئۆگىنىۋالدۇر-
دىخۇادىن قۇتۇپى، دىخۇادىن ئەرداۋگۇ قاتارلىق جايلار-
غا ئۇچۇشنىڭ ئاۋىئاتسىيە قائىدىلىرىنى ۋە قارىسىغا ئۇ-
چۇشنى تاماملاپ 3 ئورۇنغا ئۇچالايدىغان، شامال ئۆلچەر-
گۈچۈۋە ھېسابلاش سىزغۇچىدىن پايدىلىنىپ ئۇچۇش سۈر-
ئىتى، شامالنىڭ يۆنىلىشى، شامالنىڭ سۈرئىتى، ئاۋىئات-
سىيە يۆنىلىشى، بومبارداىمان قىلىش نۇقتىسىنى تەۋغرا
ھېسابلاپ چىقالايدىغان، شۇنداقلا يەر يۈزىدىكى ئورۇن-
لىزنى كومپاس ئارقىلىق خاتاسىز ئۆلچەپ چىقالايدىغان
بولدۇق.

تەخمىنەن ۋ ـ ئاي مەزگىلى بولسا كېرەك، «دىيوپۇ»
ئايرودرومىدا بىزدىن سىناق ئالدى، تەربىيىچى ئوفىتسېر
ماڭا: «ھازىر چۈش ۋاقتى، شامال بار، سەن ئۇچقىن، مەن
كەينىڭدىكى ئورۇندا ئولتۇرۇپ سېنىڭ بىخەتەرلىكىڭگە
مەسئۇل بولاي، نەتىجە يەنىلا ماڭا مەنسۇپ» دېدى. مەن-
ھاجىتى يوق، سىزنىڭ ياخشى ئۆمىدىڭىزنى ھەرگىز ئېرە-
قويمايمەن، ياخشى نەتىجە يارىتىشقا تىرىشىمەن دەپ
جاۋاب بەردىم. ئۇ قوشۇلدى. نەتىجىدە 4 نومۇر (ئۇ
مەزگىلدە بەشلىك نومۇر ئۆلچىمى قوللىنىلاتتى) غا
ئېرىشتىم. بۇنىڭدىن ئۇ ئىنتايىن خۇشال بولدى، كۆپلە-
گەن يولداشلار 5 نومۇرغا ئېرىشتى. 10ـ ئايدا دەسلەپكى
باسقۇچتىكى مەشق ئايروپىلانىدا مەشق قىلىش ئاخىرلاشتى.
ئارقىدىنلا بىز ئوتتۇرا دەرىجىلىك مەشق ئايرو-

چىلانى بولغان « P — 5 » تىپلىق رازۋېتكا ئايروپىلانى (بۇ ئىككى كىشىلىك، 700 ئات كۈچىگە ئىگە ئايروپىلان بولۇپ، ئەڭ يۇقىرى تېزلىكى سائىتىگە 280 كىلومېتر ئۆپچۆرىسىدە، ئادەتتىكى سۈرئىتى سائىتىگە تەخمىنەن 200 كىلومېتر ئەتراپىدا، قونۇش ۋاقتىدىكى سۈرئىتى تەخمىنەن 110 كىلومېتر)دا مەشق قىلىشنى باشلىۋەتتۇق. يەنىلا ئۇچ سىنىپقا بۆلۈنۈپ ئالدى بىلەن « P—5» تىپلىق ئايروپىلانىنىڭ قائىدىلىرى، قۇرۇلمىسى ھەمدە ئۇچۇش تېخنىكىسىنى ئۆگەندۇق. «P — 5» تىپلىق ئايروپىلانغا سۇ ئارقىلىق سۈزۈتۇلىدىغان 12 سىلىندىرلىق ماتور ئورنىتىلغان بولۇپ، ئات كۈچى «P—2» تىپلىق ئايروپىلاندىن كۆپ يۇقىرى ئىدى. تەربىيىلىگۈچى ئۇفىتسېر بىزنى ئىلىپ 30 نەچچە قېتىم كۆتۈرۈلۈپ قونغاندىن كېيىن، ئارقا ـ ئارقىدىن يالغۇز ئۇچۇرغۇزدى. مەن يەنىلا ئەڭ كەينىدە ئىدىم. بىر كۈنى «دېيۇپۇ» ئايرودىمدا ئۇچۇش مەشقى ئىلىپ بېرىۋاتقاندا باش مەسلىھەتچى مېنى ئىلىپ ئىككى قېتىم ھاۋاغا كۆتۈرۈلۈپ قونغاندىن كېيىن، مېنى يالغۇز ئۇچۇشقا بۇيرۇدى، مەن ياماندىن ئەمەس ئۇچتۇم، شۇندىن ئېتىبارەن تەربىيىچى ئۇفىتسېرنىڭ ماڭا بولغان پوزىتسىيىسىمۇ ئۆزگەردى. جاپالىق مەشق قىلىش ئارقىلىق ھەممىمىز ھاۋا بوشلۇقىدا ئايلىنىش، بومبارداىمان قىلىش، بىر ـ بىرلەپ ۋە ئارقا ـ ئارقىدىن بومبا تاشلاش قاتارلىق پەنلەرنى تامامىلاپ، ئوبدان نەتىجىگە ئېرىشتۇق.

1940- يىلى يازدا، ئۆگىنىشىمىز قىينىچىلىقلار- دۇچ كەلدى، ئايروپىلانلىرىمىزنىڭ سانى ئاز، كونىراپ ئەبجىقى چىقىپ كەتكەن ئايروپىلانلار ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە شىنجاڭدا ئۇيغۇر، خۇيزۇ خەلقىنىڭ شېڭ شىسەينىڭ مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى قوراللىق قوزغىلاڭلىرى كۆپ قېتىم پارتلىدى. شېڭ شىسەي قەشقەر، خوتەندىكى «توپىلاڭ»نى باستۇرۇشنى باھانە قىلىپ يەنە بىر قانچە ئايروپىلانىنى يۆتكەپ كەتكەنلىكتىن بىز ئۇچۇشنى بىر نەچچە ئاي توختىتىشقا مەجبۇر بولدۇق. يولداشلار يولداش چېن تەنچيۇغا بۇمەسىلەھەتنى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىغا مەلۇم قىلىپ ھەل قىلىش ھەققىدە تەكلىپ بەردى. پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ جاۋاب تېلېگرامىسىدا: «خاتىرجەم ئۆگىنىڭلار، ئىنتىزامغا رەئايە قىلىڭلار» دېگەن يوليورۇق بېرىلدى. 1941 - يىلىغا كەلگەندىلا بىز ئۇچۇش دەرسىنى ئەسلىگە كەلتۈردۇق. كۆپلىگەن يولداشلار داۋاملىق «P-5» تىپلىق رازۋېتكا ئايروپىلانىدا ئۇچتى، لوي لىپىڭ، يۈەن لىن، چىن شى، شابۇشۇن، فاڭ خۇا، فاڭ خۇەي، ۋاڭ دېشياڭ قاتارلىق 10 يولداش «N-15» تىپلىق قوش قاناتلىق كۈرەشچى ئايروپىلان ۋە «N-16» تىپلىق تاق قاناتلىق كۈرەشچى ئايروپىلاندا ئۇچۇشقا تاللاندى.

بىزنىڭ تۇرمۇشىمىز جىددى ۋە جاپالىق ئىدى. ئۇچۇش بەلگىلەنگەن كۈنى سەھەر سائەت 3ئەتراپىدا

ئورنىمىزدىن تۇرۇپ سائەت 4 ئەتراپىدا نەنىمىنىڭ سىرتىدىكى ئاۋىئاتسىيە ئەترىتىنىڭ مەشق ئايرودرومىغا يېتىپ بېرىپ، ھاۋا ئوچۇق بولسا ئۇچۇشنى مەشق قىلاتتۇق، ئوچۇق بولمىسا دەرس ئۆتۈلەتتى.

ياتقىمىزمۇ ناھايىتى قىستاڭچىلىق ئىدى. 100 كۋادرات مېتر كېلىدىغان ئىچكىرى - تاشقىرى ياتاقنىڭ ئىچكىرىكى ئۆيىدە ئۇچقۇچىلار سىنىپىدىكىلەر، تاشقىرىقى ئۆيىدە مېخانىك سىنىپىدىكىلەر ياتاتتى. لېكىن بىز باشتىن - ئاخىر ئارمىيىمىزنىڭ ئېسىل ئەنئەنىسىنى ساقلاپ ياتقىمىزنى ئىنتايىن رەتلىك، پاكىز تۇتقاچقا شۇنىڭدەك ھەربىيچە قىيابېتىمىز، ئىنتىزامىمىزمۇ ياخشى بولغاچقا، شېڭ شىسەينىڭ ئادەملىرى كۆرسىمۇ ياخشىكەن دېيىشكە مەجبۇر بولاتتى.

تامىغىمىز دەسلەپىدە يامان ئەمەس ئىدى. ئۇ چاغدا ئايروپىلان خىزمەتچىلىرىنىڭ تامىقى يوق ئىدى تامىقىمىز كىچىك قازاننىڭ تامىقىدىن ناچارراق، ئوتتۇرا قازاننىڭ تامىقىدىن ياخشىراق ئىدى. 1940 - يىلى مال باھاسى ئۆرلەپ كەتتى، لېكىن بىزنىڭ تاماق پۇلىمىز ئۆسمىدى. بەزىدە قورسىقىمىز ئېچىپ كەتسە ئاشخانىغا يۈگۈرۈپ بېرىپ ئازراق بەسەينىڭ شىكزىسىنى توغراپ ئۇنىڭغا ئازراق جاكىيۇ قۇيۇپ ياكى تۇز چېچىپ ئاندىن قاچىلاردا ئېشىپ قالغان تاماق ياكى مومۇا بولسا تېپىپ چىلاپ ئوستىگە قاينىقىسۇ قۇيۇپ يېسەكمۇ

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

ناھايىتى تېتىپ كېتەتتى. شېكسپىنك ئادەملىرى ئوفىتسېرلەر ئاشخانىسىدا تاماقلىناتتى، تامىقى بىزنىكىدىن كۆپ ياخشى ئىدى. يولداش چېن تەنچيۇ تامىقىمىزنىڭ ئەھۋالىنى ئىنگلىزلەردىن كېيىن، ھەر ئايدا پارتىيە بەدىلىدىن 120 يۈەن ئاجرىتىپ تامىقىمىزغا قوشۇمچە قىلىشقا بەردى. پارتىيىمىز شۇنداق قىيىنچىلىقلارغا دۇچ كېلىۋاتقان شارائىتتىمۇ ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە بىزگە غەمخورلۇق قىلىشى كۆپچىلىكنىڭ ئۇچۇش تېخنىكىسىنى تېزرەك ئىگىلەش ئىشەنچىسىنى ئاشۇردى.

شىنجاڭنىڭ تۆت پەسلىدە ھاۋا كىلىماتىدىكى ئۆزگىرىشناھايىتى چوڭ، دائىم بوران چىقىپ تۇرىدۇ. ھەر قېتىم بوران چىققاندا قۇم، شېغىللارنى ئۇچۇرۇپ كېلەتتى. بىز دائىم ھاۋارايىدىن بىرىلگەن مەلۇماتقا ئاساسەن، كۆتۈلمىگەن ئەھۋاللارنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، ئايروپىلانلارنى قوزغالماس قىلىپ، ئايرودرومدىكى سەل چوڭراق تاشلارنى تېرىۋېتەتتۇق. قىشتا ئىنتايىن سوغۇق بولاتتى، تېمپېراتۇرا دائىم نۆلدىن تۆۋەن 30 گرادۇسقا چۈشۈپ كېتەتتى. بىز مەخسۇس ئۇچقۇچىلار ئۈچۈن تىكىلگەن خۇرۇم جۇۋا، خۇرۇم ئاياغ، خۇرۇم پەلەي ۋە قۇلاقچا كىيۋالساقمۇ دائىم بۇرۇنلىرىمىزنى ئۇششۇتۇۋالاتتۇق.

1941 - يىلى دەرسنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مەسلەھەتچىسى ئۆتتى، شېكسپىنىڭ ئادەملىرىمۇ بىز بىلەن بىرگە دەرس ئاڭلىدى. ئۇلار بىزنىڭ كەينىمىزدە ئولتۇ-

راتتی. مەسلىھەتچى ھەر كۈنى دەرس سۆزلەشتىن ئىلگىرى ئالدىنقى كۈنى ئۆتۈلگەن دەرستىن سوئال سورايتتى. شۇنىڭدىن ئادەملەرنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىسى بىزدىن يۇقىرى بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار كۆڭۈل قويۇپ ئۆگەنمىگەچكە مەسلىھەتچى سوراغان سوئاللارغا دائىم جاۋاب بېرەلمەيتتى. بەزىدە مەسلىھەتچى سوئال سورىغاندا ئۇلار ئورۇندۇقىمىزغا تېپىپ بىزدىن سورايتتى. بىزنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىمىز گەرچە تۆۋەنرەك بولسىمۇ لېكىن بىزدەرسنى زېھىن قويۇپ ئاڭلايتتۇق، دەرستىن چۈشكەندىن كېيىن خاتىرىمىزنى ئەستايىدىل رەتلەپ چىقاتتۇق، ئۆگىنىش تەسىراتىمىزنى ئالماشتۇرۇپ ئۆگەنگەنلىرىمىزنى قىلىپ باراتتۇق، شۇنداقلا ئايروپىلانىنى تەكشۈرۈش، رېمونت قىلىشقا پائال قاتناشقانلىقىمىز ئۈچۈن ئايروپىلان قۇرۇلمىسىنىمۇ پىشىق ئىگىلىۋالدۇق. شۇڭا مەسلىھەتچى سورىغان سوئاللارغا مۇتلەق كۆپچىلىكىمىز توغرا جاۋاب بېرەتتۇق، نەتىجىمىزمۇ ئۇلارنىڭكىدىن يۇقىرى ئىدى.

1938 - يىل ئېتىيازدىن 1942 - يىل يازغىچە بولغان 4 يىلدىن ئارتۇق ۋاقىت ئىچىدە، بىز ئۇچۇش قائىدىلىرى، ماتورنىڭ قائىدىلىرى، ئۇچۇش قۇرۇلمىسى، ئۇچۇش پرىنسىپلىرى، ئاۋىئاتسىيە قانۇنىيەتلىرى (ھاۋا قاتناش ئىلمى)، ئالاقىلىشىش، سۆرەتكە ئېلىش، ھاۋادىن ئوققا تۇتۇش قاتارلىقلارنى ئۆگەندۇق. ئۇچقۇچىلار سىنىپىمىزدىكى كۆپلىگەن يولداشلار «2— Y»، «5— P» بەلگە

گەلىك ئەككى خىل ئايروپىلاندا ئۇچۇشنى، لۇي لىپىك تارلىق 10 نەچچە يولداش «2— Y »، «5— P»، «15— N»، «16— N» بەلگىلىك تۆت خىل ئايروپىلاندا ئۇچۇشنى تاماملىدۇق. جەمئىي 700 سائەت ئۆچۈرىسىدە ئۇچۇش ئاساسىي جەھەتتىن بىخەتەر ئوتتى. ئورتاق نەتىجىمىز 4.5 بولۇپ، شېكىشىسىنىك ئادەملىرىنىڭكىدىن ئېشىپ كەتتى.

مېخانىك سىنىپىدىكى يولداشلار مۇجاپاغا - مۇشەققەتكە چىداپ ھەقىقىي ماھارەت ئۆگىنىدى. ئۇلارھەركۈنى سەھەر تۇرۇپ ئايروپىلانلارنى تەييارلايتتى. ئۇچۇش تاماملانغاندىن كېيىن داۋاملىق بوران چاپقۇنلارغا قارشى ئايروپىلانلارنى تەكشۈرۈش رېمونت قىلىشتەك مۇشەققەتلىك ئىشقا كىرىشىپ كېتەتتى، بەزىدە ئۇلارنىڭ مەشغۇلاتى يېرىم كېچىگىچە داۋاملىشاتتى. بولۇپمۇ قىش كۈنلىرى نۆلدىن تۆۋەن 30 نەچچەگرادۇس-لۇق زىمىستان سوغۇقتا ئايروپىلانلارنىڭ نورمال ئۇچۇشىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن قانچىلىك بەدەل تۆلەشكە توغرا كېلىدۇ-ھە!

يولداشلارنىڭ مۇنداق ياخشى نەتىجىگە ئېرىشەلىشى ئاساسلىقى پارتىيىنىڭ توغرا رەھبەرلىكىدىن بولدى. ئاۋۇناتسىيە ئەترىتىدىكى پارتىيە ياچېيكىسى ئۆزىنىڭ جەڭگىۋار قورغانلىق رولىنى جارى قىلدۇردى. 4 يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت جەريانىدا بىز تەشكىلىي تۈرمۇش يەنىنى ئوتكۈزۈشتە باشتىن - ئاخىر قەتئىي چىڭ تۇرۇپ كەلدۇق. ئايدا بىر قېتىم جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ شىنە

جاڭدا تۇرۇشلۇق ۋەكىللىرى ئورگىنى پاكى «يېڭى ھەربىي گازارما»غا پىيادە بېرىپ، ياچېيكا چوڭ يىغىنىغا قاتنىشاتتۇق. بۇ يەردە بىز دائىم پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ، سوۋېت - گېرمان ئۇرۇشى ۋە دۆلەت ئىچىدىكى يا پونغا قارشى ئۇرۇش ۋەزىيىتىنى ئىگىلەش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولاتتۇق، خىزمەت، ئۆگىنىشنى ياخشىلاش قاتارلىق مەسىلىلەرنى مۇھاكىمە قىلاتتۇق. پارتىيە گۇرۇپپىسى يىغىنىنى ھەپتىدە بىر قېتىم ئادەتتىيەكشەنبە كۈنلىرى (شېڭ شىسەينىڭ ئادەملىرى دەم ئېلىشقا كەتكەندە) ئاچاتتۇق. بەزىدە ئادەتتىكى كۈنلىرى ئېچىشقا توغرا كېلەتتى. بۇ يىغىنىنى جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشمىنىڭ نامىدا ئاچاتتۇق (بىز تەشكىلاتنىڭ يوليورۇقىغا ئاساسەن، ھەممىمىز ئاۋۇنا تىسىيە ئەترىتىدىكى جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشمىغا قاتنىشاتتۇق)، شۇڭا بۇ يىغىنىنى ئېچىش قانۇنلۇق ئىدى. گۇرۇپپا يىغىنىدا بىز دائىم ماركسىزم - لېنىنىزم، ماۋجۇشى ئەسەرلىرىنى ۋە بەزى مۇھىم ھۆججەتلەرنى ئۆگىنىپ پارتىيە ئىچىدىكى ئىنتىتىپاقلىق - ھەمكارلىقنى ياخشىلاش مەسىلىسىنى مۇھاكىمە قىلاتتۇق. ۋەزىيەتنى ئانالىز قىلىپ كېيىنكى باسقۇچتىكى خىزمەتلەرنىڭ مۇھىم نۇقتىسىنى بەلگىلەيتتۇق. بۇ خىل پائالىيەتلەر، بىزنى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى بىلەن يېقىن مۇناسىۋەتتە بولۇپ، تەشكىلىي كۆز قاراشنى كۈچەيتىش، سىياسىي سەۋىيەمىزنى ئۆستۈرۈش، ۋەزىيەت ۋە ئۆز ئۇسۇ-

تىمىزگە ئالغان ۋەزىپىلەرنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىش ئىم-
كانىيىتىگە ئىگە قىلاتتى.

بىز دەل تېخىمۇ زور نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرۈشكە تەييارلىنىۋاتقان مەزگىلدە ۋەزىيەت ياماناشتى. 1942 - يىل 17 - سېنتەبىر، شېك شىمىيدىن ئىبارەت بۇ ئەكسىل-ئىنقىلابىي ئىككى يۇزلىمچى ئاخىرى ئۆزىنىڭ نىقابىنى يىرتىپ تاشلاپ ئاۋىئاتسىيە ئەترىتىدىكى بارلىق كومۇ-نىستلارنى تۇرمىگە ئالدى. بىز تۇرمىدە ياتقان تۆت يىلغا يېقىنراق ۋاقىت ئىچىدە دۈشمەن بىلەن باتۇرلارچە ئېلىش-تۇق. تەشكىلىنىڭ كۆپ تەرەپلىمە مەركەت قىلىپ قۇتقۇ-زۇشى نەتىجىسىدە 1946 - يىل 7 - ئايدا تۇرمىدىن چې-قىپ ئىنقىلاپ بۆشۈكى يەنىگە قايتىپ كەتتۇق. ماۋ جۇشى، باش قوماندان جۇدې، لىيۇشاۋچى، جۇئېنلەي، رېن بېيشى قاتارلىق يولداشلار بىزنى قوبۇل قىلدى. كېيىن، بىز پارتىيە تاپشۇرغان ۋەزىپىنى زىممە-مىزگە ئېلىپ چاۋشيەنىي ئايلىنىپ كەلدۇق. شىمالىدىكى كونا ئاۋىئاتسىيە مەكتىپىگە بېرىپ جۇڭگو خەلق ھاۋا ئارمىيىسىنىڭ قۇرۇلۇشىغا قاتناشتۇق.

(ماقالىنىڭ ئاپتورى ھاۋا ئارمىيىسىدىن دەم ئې-لىشقا چىققان كادىر، ھاۋا ئارمىيىسى 3 - تەتقىقات ئور-نىنىڭ سابىق باشلىقى)

شىنجاڭ ئاۋئاتسىيسى ۋە ئۇرۇمچىدە قۇرۇلغان ئاۋئاتسىيە مەكتىپى

شېرىپ خوشتار

شىنجاڭ ئاۋئاتسىيە تارىخى تۇغرىسىدىكى خاتىرە-لەرگە قارىغاندا، 1920 - يىللارنىڭ ئالدى - كەينى شىن-جاڭغا ياڭ زىڭشىن ھۆكۈمرانلىق قىلىپ تۇرغان مەزگىلىدە، شىنجاڭ بىلەن ئىچكى ئۆلكىلەر ئوتتۇرىسىدا ھاۋا يولى ئېچىش توغرىسىدا تەكلىپ بېرىلگەن.دەل شۇ چاغدا گېر-مانىيە ھۆكۈمىتى مەشھۇر رونكى ئاۋئاتسىيە شىركىتىدىن ۋەكىل ئەۋەتىپ گومىنداڭ ھۆكۈمىتى(قاتناش مىنىستىرلىقى) بىلەن ياۋروپا - ئاسىيا ھاۋا يولىنى ئېچىش ھەققىدە سۆھ-بەتلەشكەن ۋە ياۋروپا - ئاسىيا ئاۋئاتسىيە شىركىتى قۇ-رۇش توغرىسىدا كېلىشىم ھاسىل قىلغان. كېلىشىمدە ھاۋا يولى نەنجىڭدىن باشلىنىپ شىنجاڭنىڭ قۇمۇل، ئۇرۇمچى، چۆچەك شەھەرلىرى ئارقىلىق سوۋېت ئىتتىپاقىدىن بېرلىنە-غا تۇتاشتۇرۇلىدىغان بولغان. 1920 - يىلىغا كەلگەندە يۇقىرىدىكى كېلىشىمگە ئاساسەن، قۇمۇل، ئۇرۇمچى، چۆ-چەكلەردە ئايرودروم ياسالغان.

ئۇ چاغدىكى ئۇرۇمچى ئايرودرومى (كونا ئايرودرو-
دەپ ئاتالغان هازىرقى بەخت يولىدىكى ئايرودروم) شەر-
قىي تاغ (دۆڭسەن) ئېتىكىدە ئىدى.

1931 يىلى 5 - ئايدا، جۇڭگو - گېرمانىيە ياۋروپا-
ئاسىيا شىركىتى رەسمىي قۇرۇلۇپ، ئۇرۇمچىدە ئۇنىڭ ئىش
باشقۇرۇش ئورنى (پونكىتى) تەسىس قىلىنغان. 1932 -
يىلى 11 - ئاينىڭ 14 - كۈنى، ئۇچقۇچى لیۇسى هەيدە-
گەن «ياۋروپا - ئاسىيا — 5» رونكى بەلگىلىك يولۇچى-
لار ئايروپىلانى سىناق تەرىقىسىدە ئۇچۇپ ئۇرۇمچى ئايرود-
رومىغا مۇۋەپپەقىيەتلىك قونغان. شۇ يىلى 12 - ئاينىڭ
15 - كۈنىدىن باشلاپ ياۋروپا - ئاسىيا ئاۋىئاتسىيە شىر-
كىتىنىڭ يولۇچىلار ئايروپىلانى ئۇرۇمچىگە رەسمىي قاتناش-
تىغان.

1931 - يىلى پارتىلىغان خوجانىياز هاجى باشچى-
لىقىدىكى قۇمۇل دېهقانلار قوزغىلىڭى شەرقىي شىنجاڭدىن
چاقماق تېزلىكىدە شىمالدا ئالتاي تاغلىرى، جەنۇبتا قا-
را قۇرۇم تاغلىرى - خوتەنگىچە كېڭىيىدۇ. ئىنقىلاب ئۇچ-
قۇنىدىن ئالاقىزادە بولغان جىن شۇرېن هۆكۈمىتى قۇمۇل
دېهقانلار قوزغىلىڭىنى باستۇرۇش ئۈچۈن، سوۋېت ئىتتىپا-
قىدىن بىر قانچە كۈرەشچى ئايروپىلان ۋە « P - 2 » بەل-
گىلىك مەشق ئايروپىلانىدىن 6نى، چارلىغۇچى ئايرو-
پىلاندىن ئۈچنى سېتىۋېلىپ ئۇرۇشقا قاتناشتۇرىدۇ. 1932-
يىلى جىن شۇرېن هەربىي تەييارلىقلارنى كېڭەيتىپ، ئۇ-

فىتسىرلەر مەكتىپى ۋە ئاۋىئاتسىيە مەكتىپى قۇرىدۇ، ئاۋىئاتسىيە مەكتىپىگە شەرقى شىمالىلىق لى شاۋتيەن مۇدىر بولىدۇ. 1 - قارارلىق كۆرستا ۋاڭ يىڭجى باشلىق 20 كىشى بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدە ئەخمەت (يۆخۇەنجاڭ) ئىسىملىك بىر ئۇيغۇر يىگىتىي بارئىدى. 1938 - يىلى 2 - ئايدا 2 - قارارلىق كۆرسى ئېچىلىدۇ. بۇنىڭدا ئۇيغۇر، قازاق، موڭغۇللاردىن بىر قانچىسى بارىدى، بۇلارنىڭ ئىچىدە گۇچۇڭلۇق ئابدۇراخمان، ئىسمائىل (ھازىر گۇچىڭ باج ئىدارىسىدا) لار ئۇچقۇچى بولىدۇ. قالغانلار رېئونتىچىك بولىدۇ، كېيىنكى يىللاردا قەشقەرلىق ئابدۇجېلىل كەنجى ۋە ئابدۇجاپپارلار خاتىرجۇ ئاۋىئاتسىيە مەكتىپىدە ئوقۇيدۇ، ئازادلىق ئۇرۇش مەزگىلىدە گومىنداڭ تەيۋەنىنى چېكىنىش بازىسى قىلغاندا، ئۇيغۇر ئۇچقۇچىلارنى ئالدى بىلەن تەيۋەنگە چېكىندۈرىدۇ.

1934 - يىلى 1 - ئاينىڭ 21 - كۈنى، ماجۇڭيىڭ 10 مىڭدىن ئارتۇق ئەسكەر بىلەن ئۇرۇمچىنى مۇھاسىرىگە ئالىدۇ. بۇ چاغدا سوۋېت ئىتتىپاقى ھەربىي قوشۇن، قىرغۇچى ۋە بومبارداتچى ئايروپىلان ئەۋەتىپ، ئۇرۇمچى سەنپەنكو ئەترايىنى بومبارداتمان قىلىپ ماجۇڭيىڭ قوشۇنىنى چېكىندۈرىدۇ. شۇ يىلى 2 - ئاينىڭ 9 - كۈنى، شېڭ شىسەي ياۋروپا - ئاسىيا ئاۋىئاتسىيە شىركىتىنىڭ ئۇرۇمچى بېكىتىنى پېچەتلەيدۇ.

1937 - يىلى جۇڭگو - سوۋېت ئوتتۇرىسىدا (ياپون

1939 - يىلى ئىلى ھەرەمباغدا ھاۋا ئارمىيە تەـ
لىم - تەربىيە ئەترىتى قۇرۇلغان. ئۇسكۇنىلىرى تولۇق
مەشق مەيدانى ياسالغان. بۇ ئەترەتتە ئۇچقۇچى، راز-
ۋېتچىك، رېمونتچىك قاتارلىق كەسپىي خادىملار تەربىيـ
لەنگەن.

ئاشۇ يىللاردا ئالتاي، چۆچەك، كۆكتوقاي، قارا
شەھەر، كورلا، ئاقسۇ، قەشقەر، يەكەن، چارقىلىق، چەرچەن،
خوتەن، لوپنۇرنىڭ تىكەنلىك دېگەن يېزىدە، كېيىن گۇـ
چۇڭ، شىخۇ قاتارلىق جايلاردا ئايرودروم ياسالغان. قۇـ
مۇلدا كىچىك تىپتىكى قىرغۇچى ئايروپىلانلارنى قۇراشتۇـ
رۇش ئۇرنى تەسىس قىلىنغان. كېيىن ئاۋئاتسىيە بازـ
سىنى تەسىس قىلىنغان.

ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە
جۇڭگو - سوۋېت ئايروپىلانلىرى بۇ لىنىيىدە ئۇزۇلمەي
قاتناپ تۇرغان. شۇ يىللاردا، سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئىشلەنـ
گەن «داگلاس E - 2» بەلگىلىك قوش ماتورلۇق يولۇـ
چىلار ئايروپىلانى جۇڭگو - سوۋېت ئاۋئاتسىيە شىركىتى
تەرىپىدىن ئىشلىتىلگەن، شۇنىدىن ئېتىبارەن (1939 -
يىلى) جۇڭگو - سوۋېت ئاۋئاتسىيە شىركىتى ئايروپىلانـ
لىرى قەرەللىك ئۇچۇشقا باشلىغان. بۇ چاغدا ئۇرۇمچى
ئايرودرومى قۇمۇل شەھىرىدىن سەككىز كىلومېتر يىراقـ
لىقتىكى شىنجاڭزىگە كۆچۈرۈلگەن. 1942 - يىلى، ئۇلۇغ
ئوكيان ئۇرۇشى پارتلاپ يۈزىنەن، بىرمىا ئوتتۇرىسىدىكى

جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش مەزگىلىدە) ئۆزا ئارا تاجاۋۇز قىلىشماسلىق شەرتنامىسى ئىمزالىنىدۇ ھەمدە سوۋېت ئىتتىپاقى جۇڭگوغا ئايروپىلان سېتىپ بېرىدۇ. بۇ ئايروپىلانلار، ياۋروپا - ئاسىيا شىركىتى ياسىغان ئايرودرومغا قونىدۇ.

1939 - يىل 8 - ئاينىڭ 24 - كۈنى، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى پاپون جاھانگىرلىكىگە قارشى ئىئانە توپلاپ ئالغان ئون دانە «شىنجاڭ» بەلگىلىك كۆرەشچى ئايروپىلان ئۇرۇمچىدىن ۋۇخەننىڭ مۇداپىئە قىلىش ئالدىنقى سېپىگە قاراپ ئۇچىدۇ. شۇ يىلى 12 - ئاينىڭ 5 - كۈنىدىن باشلاپ، جۇڭگو - سوۋېت ئاۋىئاتسىيەسىنىڭ ئايروپىلانى ئالمۇتا - ئۇرۇمچى - چۆچەك لىنىيەسىدە رەسمىي قاتناشقا باشلايدۇ. شۇ يىلى باش قوماندان جۇدې ئايروپىلان بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىدىن يەنئەنگە قايتىش سەپىرىدە ئۇرۇمچىنى بېسىپ ئۆتىدۇ.

1939 - يىللىرىدا ئۇرۇمچى ئايرودرومى ۋە باشقا جايلاردىكى ئايرودرومىلارغا «P - 5»، «E - 16»، «Y - 15» بەلگىلىك قوش قانات تىلىق ۋە «w - 16» بەلگىلىك تاق قاناتلىق قىرغۇچى ئايروپىلانلار قونغان. مۇكەممەل ياسالغان قۇمۇل ئايرودرومىدا قىرغۇچى ۋە بومبارديمانچى ئايروپىلاندىن 20 سى تۇرغان، شۇ چاغدا قۇمۇل - ئۇرۇمچى ئايرودرومىلىرىغا «B - C»، «B - D»، «B - T» بەلگىلىك بىرقانچە ئۇچىدىغان بومبارديمانچى ئايروپىلانلار قونغان.

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكتى www.uyghurkitap.com

هاۋا، قۇرۇقلۇق قاتنىشى ئۇزۇلىدۇ، بۇ چاغدا ئامېرىكا جۇڭگو بىلەن ئىتتىپاقداش ئارمىيە ئوتتۇرىسىدىكى هاۋا قاتنىشىنى يولغا قويۇش ئۈچۈن، جۇڭگو بىلەن كېڭىشىپ ئامېرىكا هاۋا ئارمىيىسىنىڭ چوڭ تېپىتىكى ئايروپىلانلىرى هىندىستان، پاكىستان ئارقىلىق قارا قۇرۇم تاغلىرىدىن ئۆتۈپ شىنجاڭغا كېلىدىغان هاۋا يولى ئاچماقچى بولىدۇ. بۇ چاغدا خوتەن گارنىزونى بىلەن بىرىكەن 43 - ئاتلىق پولك ئاشۇ جايلاردا ئايرودروم هازىرلىقىنى قىلىدۇ. كېيىن بۇ ئىش توختاپ قالىدۇ.

1944 - يىلى شېك شىسەي كېتىپ گومىنداڭ كەلگەندە، مەركىزىي هاۋا ئارمىيىسى قوماندانلىقى جۇجۈدۇ شىنجاڭغا كېلىپ شىنجاڭ ئاۋىئاتسىيىسىنى مەركىزىي هاۋا ئارمىيە 16 - باش پونكىت قىلىپ ئۆزگەرتىدۇ. بۇ چاغدا سوۋېت ئىتتىپاقى ئايروپىلان سېتىپ بېرىشنى توختاتقان بولۇپ، بار ئايروپىلانلار كونىراپ ئەبجىقى چىققان ئىدى. شۇڭا شىنجاڭ ئاۋىئاتسىيىسىنى پۈتتۈرگەنلەردىن كۆپلىرى ئىچكىرىگە قايتىپ كەتكەن.

1944 - يىلى 9 - ئايدا، ئوچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي پارتىلىغاندا گومىنداڭنىڭ ئىلى هەربىي دىكى هاۋا ئارمىيە بازىسى ۋە مەكتىپى ئوچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي كۇچىنى تەرىپىدىن ئىشغال قىلىنىدۇ. بۇ چاغدا بۇ ئايرودرومدا هەر خىل ئايروپىلانلاردىن 72 سى بولۇپ بۇلار ئوچ ۋىلايەت قوزغىلاڭچىلىرىنىڭ قولىغا چۈشىدۇ. ئوچ ۋىلايەت ئۆز

دائىرىسىدە ئۇچقۇچى، رېمونتچىك ۋە باشقا تېخنىك خادىملارنى تەربىيىلەشنى نىشان قىلىپ ئىشقا كىرىشكەن بولسىمۇ لېكىن ئېرت - شارائىت يار بەرمەيدۇ.

ئۆلكە ئازاد بولغاندىن كېيىن جۇڭگو كومپارتىيىسى تەربىيىلىگەن ئۇچقۇچىلار شىنجاڭ ئاسمىنىدا پەرۋاز قىلىدۇ. شۇندىن كېيىن ئۇرۇمچىدىكى ئايرودرومىلار زامانىۋى قىلىپ ياسالدى. ئازادلىقتىن كېيىن جۇڭگو كومپارتىيىسى پارتىيىسى رەھبەرلىكىدە تەربىيىلەنگەن ئۇچقۇچىلار ئىچىدە ئۇيغۇر ئۇچقۇچىمۇ تاھىرمۇ بارئىدى.

پايدىلانغان ماتېرىياللار

① «ئۇرۇمچىدە يۈز بەرگەن چوڭ ۋەقەلەر يىلنامىسى»

② «شىنجاڭنىڭ ئازادلىقتىن ئىلگىرىكى ئاۋىئاتسىيە تارىخى»

③ 3 - قارار ئۇچقۇچىلار مەكتىپى مېخانىزم ئوقۇغۇچىلىرىدىن ھاشىرخان ۋە پېشقەدەم ھەربىي مەمۇرىي ئەمەلدارلاردىن ئەھۋال ئىگىلەندى.

ئۇرۇمچى ئىنقىلابىي قۇربانلار خاتىرە مۇنارىنىڭ قۇرۇلۇش جەريانى

ياڭ تيەنيۈن

چىن تەنچيۇ، ماۋزېمىن، لىن جىلۇ، چيا ۋۈجىن، ۋۇما ۋلىن، ئەخمەتجان قاسىمى، ئابدۇكېرىم ئىسمايىلوپ، لىۋجۇ، دۇجۇڭيۈەن قاتارلىق قۇربانلار پۈتۈن مەملىكەت ۋە شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قەلبىدە ئۆچمەس نۇر چېچىپ، تىيانشان قارىغايلىرىدەك مەڭگۈ ياشايدۇ.

شۇڭا ئازادلىقتىن كېيىن، شەھرىمىزدىكى ھەر ساھە زاتلىرى ئۇلار ئۈچۈن خاتىرە قۇرۇلۇشى سېلىپ، ئۇلارنى ئاشكارا مەدھىيىلەشنى تەلەپ قىلدى. بولۇپمۇ شەھرىمىزنىڭ خەلق قۇرۇلتىيى، سىياسىي كېڭىشى يېڭىلىرىدا ۋەكىللەر ۋە ئەزالار بۇ ھەقتە كۆپلەپ تەكلىپ بەردى.

جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى شىنجاڭ ئۇلكىلىك كومىتېتى بىلەن ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن ئۇرۇمچىدە ئىنقىلابىي قۇربانلار خاتىرە مۇنارى قۇرۇشنى، قۇرۇلۇشقا ئۇرۇمچى شەھەرلىك پارتكوم بىلەن

ئۇرۇمچى شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى مەسئۇل بولۇشنى 1955 - يىلى 7 - ئايدا قارار قىلدى ھەم بۇنىڭ ئۈچۈن 42 مىڭ يۈەن ئاجرىتىپ بەردى.

شەھەرلىك پارتكوم ۋە شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى بۇ ئىشنى كونكرېت مۇزاكىرە قىلغاندىن كېيىن، قۇرۇلۇشقا كونكرېت مەسئۇل بولۇشنى شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىغا تاپشۇرۇپ، بۇنى چوقۇم سىياسىي ۋەزىپە قاتارىدا تۇتۇپ تاماملاشنى تەلەپ قىلدى.

شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى يولىورۇقنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، دەرھال ئۇنۇملۇك تەدبىر قوللىنىپ، بۇ شەرەپلىك ۋەزىپىنى ئاكتىپلىق ھەم ئەستايىدىللىق بىلەن ئۈستىگە ئالدى.

مۇھىم سىياسىي ئەھمىيەتكە ئىگە بۇ قۇرۇلۇش 1955 - يىلى 10 - ئاينىڭ 17 - كۈنى باشلىنىپ، 1956 - يىلى 3 - ئاينىڭ 20 - كۈنى تاماملاندى. تۆۋەندە ئىنقىلابىي قۇربانلار خاتىرە مۇنارىنىڭ ياسىلىش جەريانىنى قىسقىچە بايان قىلىپ ئۆتىمەكچىمەن.

1. ئورۇن تاللاش

بۇنداق مۇھىم قۇرۇلۇشنىڭ ئورنىنى تاللاشتا چوقۇم ئىھتىياتچانلىق بىلەن ئويلىشىشقا توغرا كېلەتتى. تاللانغان ئورۇننىڭ ھەم مەنزىرىسى گۈزەل بولۇشى، ھەم

ئامېننىڭ ئېھتىرام بىلدۇرۇشىگە، سىياسىي پائالىيەتنى قانات يايدۇرۇشنىڭ قولايلىق بولۇشى لازىم ئىدى.

شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى ۋەزىپىسىنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، خەلق ئىشلىرى نازارىتى، شەھەرلىك ج خ ئىدارىسى، شەھەرلىك سەھىيە ئىدارىسى، شەھەرلىك شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسى قاتارلىق مۇناسىۋەتلىك تارماقلارنىڭ مەسئۇللىرىنى تەشكىللەپ، بىر ھەپتە تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ يېيىلگەن (ھازىرقى يەنئەن مېھمانخانىسىنىڭ ئورنى)، غەربىي جىۋجاۋەن، شىمگو، باخۇلياك، ئۈچتاش (ھازىرقى ياشلار سۇ ئامبىرىنىڭ ئورنى)، غەربىي باغچا (ھازىرقى خەلق باغچىسى) قاتارلىق ئورۇنلارنى كۆزدىن كەچۈرۈپ، نەق مەيداندا مۇزاكىرە قىلىش، كۆپ قېتىم يىغىن ئېچىپ قايتا - قايتا مۇھاكىمە قىلىش ئارقىلىق بىر لايىھىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئۇنى شەھەرلىك پارتكوم، شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇزاكىرە قىلىپ، دەسلەپكى قەدەمدە بېكىتىشىگە يوللىدى، ئاندىن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىگە يوللاپ، رەسمىي تەستىقلاتقاندىن كېيىن غەربىي باغچىنىڭ جەنۇبىي بۇرجىكىگە قۇرۇش قارار قىلىندى. بۇ سەيلگاھ بولۇپلا قالماي يەنە مەشھۇر ئورۇن ئىدى.

2. پىلان لايىھىسى

قۇرۇلۇش ئورنى بېكىتىلگەندىن كېيىن، قۇرۇلۇش

ۆەزىپىسى شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىشلەپچىقىرىش - قۇ-رۇلۇش بىكىتۈەنى قۇرۇلۇش باشقارمىسىغا تاپشۇرۇلدى. مەزكۇر باشقارمىدىكى تېخنىك خادىملار تولىمۇ قىزغىن-لىق ۋە ئەستايىدىللىق بىلەن بۇ ئىشقا كىرىشىپ قىس-قىغىنە ۋاقىت ئىچىدىلا 18 تۇرلۇك لايىھىنى تۈزۈپ، ئىككى خىل مودېلنىمۇياساپ چىقتى. ھەر مەللەت، ھەرساھەۋەكىللىرى ۋە مۇتەخەسسىسلەر بىلەن كۆپ قېتىم ئەستايىدىل مۇزا-كىرىلەشكەندىن كېيىن، بىرلايىھىنى تاللاپ ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىگە يوللاپ، رەسمىي تەستىقلىغاندىن كېيىن ئىش باشلىدى.

3. ئىش باشلاش

قۇرۇلۇشنى ئۇستىگە ئالغان شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى قۇرۇلۇش باشقارمىسى بۇ ۋەزىپىنى سانائەت - قۇرۇلۇش شىسى 1 - قۇرۇلۇش تۈەنى 2 - ئىش رايونىغا تاپشۇردى. شۇنىڭ بىلەن 1955 - يىلى 17 - ئۆكتەبىردە قۇرۇلۇش باشلىنىپ، 1956 - يىلى 29 - مارتتا ئاساسىي جەھەتتىن تاماملاندى، قۇرۇلۇش قىش پەسلىدە ئېلىپ بېرىلغاچقا قىيىنچىلىق ھەققەتەنمۇ زور ئىدى. بىراق قۇرۇلۇش ئەترىتىدىكى بارلىق يولداشلار ئىنقىلابىي قۇربانلارغا بولغان چوڭقۇر مۇھەببىتى بىلەن 0 دىن تۆۋەن 30 - 40 گىرادۇسلۇق

سوغۇق كۈنلەردە ھاردىم - تالدىم دېمەي، بىردەك: «ئىسمى قىلابىي قۇربانلار پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ ئازادلىق ئىشلىرى ئۈچۈن ھاياتىنى تېقدىم قىلغان يەردە بىز ئۇلار ئۈچۈن خاتىرە مۇنارى سېلىشتا زېمىستان سوغۇقىتىن قورقساق بولامدۇ؟!» دەپ قارىغاچقا قۇرۇلۇش ۋەزىپىسىنى 4 ئايدىن ئارتۇقراق ۋاقىتتىلا سۈپىتىگە، ۋاقىتىغا كاپالەتلىك قىلغان ھالدا مۇددەتتىن بۇرۇن پۈتتۈردى. بۇ مۇنارنىڭ يەر يۈزىدە ئىگىلىگەن ھەجمى 484 كۇادرات مېتىر، ئېگىزلىكى 8 مېتر بولۇپ مۇنارنىڭ 4 تەرىپىگە خەنزۇ، ئۇيغۇر، قازاق، موڭغۇل يېزىقىدا خەتلەر ئويۇلغان، مۇنار پەلەمپەي شەكلىدە، تۆت ئەتراپىغا يەنە ئاق تاشتىن كۇل چەمبىرەك ئويۇلغان بولۇپ، بۇنىڭ بىلەن ئۇ، تېخىمۇ ھەيۋەتلىك كۆرۈنەتتى، شۇڭا بۇ قۇرۇلۇش ج ك پ ئىنجاك ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى، شەھەرلىك پارتكوم، شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ماختىشىغا ۋە تەقدىرلىشىگە مۇيەسسەر بولدى.

4. خاتىرە مۇنارىغا ئويۇلمىغان سۆز تاللاش

بۇ، ھەر مىللەت ئىنقىلابىي قۇربانلىرىنى خاتىرىلەش مۇنارى بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭغا ماۋجۇشىنىڭ «كۆممۇنىزم ــ تەڭداشسىزدۇر، ئۇچقۇندىن يانغىن چىقىدۇ»

ئىنقىلابىي قۇربانلار مەڭگۈ ھايات» دېگەن سۆزنى ئويۇش قارار قىلىندى. شىنجاڭ كۆپ مىللەت ئولتۇراقلاشقان رايون بولغانلىقى، مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇنى تېخى ئەمدىلا يۈرگۈزۈلۈۋاتقانلىقى، يەنە كېلىپ ئۇرۇمچى ئاپتونوم رايونىنىڭ مەركىزىي شەھرى بولغانلىقى ئۈچۈن بۇ خاتىرە مۇنارغا ھەر مىللەت يېزىقى يېزىلىشى ئىنتايىن زۆرۈر ئىدى. بۇ ھەقتە پىكىر ئالغاندا بىرى ئىككى خىل يېزىق ئىشلىتىش، يەنە بىرى 4 خىل يېزىق ئىشلىتىشتىن ئىبارەت ئىككى خىل لايىھە ئوتتۇرىغا قويۇلدى. ئاخىرى ئىككىنچى خىل لايىھىنى قوللىنىش بېكىتىلدى. ماۋجۇشىنىڭ پۈچۈركىسىغا تەقلىت قىلىش، باشقا 3 خىل يېزىقنى ئۆبدان يېزىش ئۈچۈن ھەر مىللەت ئارىسىدىكى مەشھۇر خەتتاتلار تەكلىپ قىلىندى. يېزىش، ئويۇش ۋاقتىدا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ باش كاتىپى تېخن جۇڭ قاتارلىقلار باشتىن-ئاخىر نەق مەيدانىنى كۆزدىن كەچۈرۈپ، پىشىتەكچىلىك قىلىپ تۇردى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۇ تۆت خىل يېزىقتىكى سۆزلەر، مۇنارنىڭ تۆت تەرىپىدە ئىنتايىن كۆركەم كۆرۈنۈپ خاتىرە مۇنارغا تېخىمۇ ھەيۋەتلىك تۈس قوشتى.

5. قۇرۇلۇشنىڭ پۈتۈش قىممىتى

يۇقىرىدىن ئەسلىدە بۇ قۇرۇلۇشنىڭ ھەر كۈادرات مېتىرنىڭ پۈتۈش قىممىتىنى 87 يۈەندىن ھېسابلاپ

جەمئىي 42 مىڭ يۈەن ئاجراتقاندى. بىراق، قۇرۇلۇر قىش پەسلىدە ئېلىپ بېرىلغاچقا ئەينى ۋاقىتتىكى شارائىتتا قۇرۇلۇشقا كېتىدىغان پۇلنى كۆپەيتىشكە تېۋىرا كېلەتتى. مۇزاكىرە قىلغاندىن كېيىن ئەھۋالنى ئەينەن مەلۇم قىلىپ، شەھەرلىك پارتكوم، شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتىگە پۇلنى تېلۇقلاپ بېرىش ھەققىدە دوكلات يوللىدى. ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇھاكىمە قىلىپ تەستىقلىتىشى بىلەن قۇرۇلۇش خىراجىتى 75 مىڭ يۈەنگە كۆپەيتىلدى. بۇنىڭ بىلەن ھەر كۈادرات مېتر نىسك پۈتۈش قىممىتى 150 يۈەندىن تۇغراكەلدى. قۇرۇلۇش قىلغۇچى ئورۇنلار ئۇنىڭ بىلەن ئىنچىكىلىك بىلەن ھېسابلاپ، قىش پەسلىدىكى قىيىنچىلىقلارنى ئاكتىپلىق بىلەن يېڭىپ، ئەلا سۈپەت، يۇقىرى سۈرئەت بىلەن بۇ سىياسىي ئەھمىيەتكە ئىگە ئۇلۇغۋار قۇرۇلۇشنى ۋاقتىدا تاماملىدى.

6. پۈتۈش مۇراسىمى ۋە ئاممىۋى چوڭ يىغىن

1956 - يىل 4 - ئاينىڭ 5 - كۈنى (قەۋزە سۈپۈرۈش بايرىمى)، ئاپتونوم رايون ۋە ئۈرۈمچى شەھىرلىكى ھەر مىللەت، ھەر ساھە زاتلىرىدىن بولۇپ 1700 دىن ئارتۇق كىشى خاتىرە مۇنارى ئالدىدىكى مەيدانغا قۇرۇلۇشنىڭ پۈتۈش مۇراسىمى ۋە ھەر مىللەت ئىنقىلابىي قۇربانلىرىغا تەزىيە بىلدۈرۈش ئاممىۋى يىغىنى ئۆتكۈز-

دى. يامغۇردىن كېيىنكى بۇ كۈنى ھاۋا تولىمۇ ئوچۇق، ـ ئەتىگەنلىك شەپەق نۇردا خاتىرە مۇنارقىزدللىققا چۆمـ گەنىدى. ئۇقتۇرۇشقا ئاساسەن، ھەر مىللەت ئىشچى، دېھقان، ئوقۇغۇچىلار، جۈملىدىن خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملىرىدىكى كومـ ماندىر ـ جەڭچىلەر، پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىدىكى كادىرلار، ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرى، ئىنقىلابىي مەجرۇھ ھەربىيلەر ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋاـ بئاتلىرى، ئىنقىلابىي ھەربىيلەرنىڭ ئائىلە تاۋابئاتـ لىرى گۈل چەمبىرەكلەرنىكۆتۈرۈشۈپ، تەرەپ ـ تەرەپتىن خەلق باغچىسىنىڭ جەنۇبىي دەرۋازىسى سىرتىدىكى «شىنـ جاڭ ھەر مىللەت ئىنقىلابىي قۇربانلار خاتىرە مۇنارى» ئالدىغا يىغىلدى.

جۈملىدىن كوممۇنىستىك پارتىيىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتىنىڭ 3 ـ شۇجىسى سەيپىدىن ئەزىزى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇـ ئاۋدن رەئىسى ئىسمىنوپ، شىنجاڭ ھەربىي رايون سىياـ سىي بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى ساۋدانوپ، ئۇرۇمچى شەھەرلىك پارتكومنىڭ 1 ـ شۇجىسى، شەھەر باشلىقـى رەن گىبىيەي، ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكىتـۈەنى كادىرلار بۆلۈمىنىڭ باشلىقى ياڭتەنگۇي، ئاپتونوم رايونلۇق باش ئىشچىلار ئۇيۇشـ مىسىنىڭ رەئىسى گاۋشۇشيەن، سىياسىي كېڭەش شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتىنىڭ رەئىسى مۇھەمـ

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

مەتجان، مۇئاۋىن رەئىسى مەخسۇم ۋە پارتىيە، ھۆكۈمەت تارماقلىرى، خەلق تەشكىلاتلىرىنىڭ مەسئۇللىرىمۇ مۇراسىمغا قاتناشتى.

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق باش كونسۇلخانىسىنىڭ مۇئاۋىن باش كونسۇلى ژوكوۋ شىنوخ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق سودا ئىشلىرى ۋاكالەتچىسى سوتسكوۋ قاتارلىقلارمۇ يىغىنغا قاتناشتى.

تەزىيە مۇراسىمىنى باشقۇرغۇچى سەيپىدىن ئەزىزى ۋە ئۇنىڭغا ھەمراھ بولغۇچى 14 ئادەم سەھنىدىن ئورۇن ئالغاندىن كېيىن، ھەربىي ئوركېستىر ھەيۋەتلىك «ئىنتېرناتسىئونال شېئىرى»نى ئورۇنلىدى، ھەممەيلەن سۈكۈتتە تۇرۇپ، ئىنقىلابىي قۇربانلارغا چوڭقۇر تەزىيە بىلدۈردى. بۇنىڭغا ئۇلاپلا سەيپىدىن ئەزىزى سۆز قىلىپ مۇنداق دېدى: جۇڭگو خەلقى شۇنداقلا شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۇرۇشتا قۇربان بولغان قەھرىمانلارنى ئۇنتالمايدۇ، مۇنەۋۋەر كومپارتىيە ئەزاسى چېن تەنچىيۇ، ماۋزېمىن، لىن جىلۇ، جياۋگوجېن، ۋەتەنپەرۋەر دېموكراتىك زات دوجۇگيۇەنلەر شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قەلبىدە مەڭگۈ ھايات، ھەر مىللەت خەلقى ئەخمەتجان قاسىمى، گېنېرال ئىسھاقبېك، دەلىلخان، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، لوجۇ قاتارلىق ۋاقىتسىز قۇربان بولغان قەھرىمانلارنى ئوخشاشلا مەڭگۈ ياد ئېتىدۇ. ئۇ يەنەمۇنـ

داق دېدى: پارتىيە بىزگە ئىنقىلاب ئىشلىرىغا يۈكسەك ئۈمىدۋارلىق روھى بىلەن مۇئامىلە قىلىشىمىز لازىم دەپ تەلىم بەردى، بىز ھەرگىزمۇ ئىنقىلاب يولىدا تارتقان چىقىملىرىمىزدىن ئۈمىدسىزلەنمەسلىكىمىز كېرەك، بۈگۈن بىز تولۇپ ـ تاشقان ھاياجان ئىچىدە قۇربان بولغان قەھرىمانلارنى ياد ئەتمەكتىمىز، بىز چوقۇم ئۇلارنىڭ ئارمانلىرىنى ئىشقا ئاشۇرۇپ، ئۇلۇغۋار كوممۇنىزم غايىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن باتۇرلارچە ئالغا باسايلى!

مۇراسىم تاماملانغاندىن كېيىن، پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە ۋە ھەر قايسى خەلق تەشكىلاتلىرىنىڭ مەسئۇللىرى شۇنداقلا سوۋېتلىك دوستلار لېۋداۋاندىكى، چېن تەنچيۇ، ماۋزېمىن، لىن جىلۇ قاتارلىق قۇربانلارنىڭ ئەسلى قەبرىسىگە بېرىپ قەبرە سۈپۈردى.

ھەيۋەتلىك ھەم كۆركەم شۇنداقلا چوڭقۇر تارىخىي ئەھمىيەتكە ئىگە بۇ خاتىرەمۇنارى ــ خەلق باغچىسىنىڭ جەنۇبىي بۇرجىكىدە 30 نەچچە باھارنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈپ، مىڭلىغان ـ مىليونلىغان ھەر مىللەت خەلقى ۋە ئىچكى ـ تاشقى مېھمانلارنىڭ ھۇرمىتىگە سازاۋەر بولدى. ئۇنىڭ ئەتراپىغا تىكىلگەن قارىغايلارمۇ كۆككە تاقىشاي دەپ قالدى، شەھەرلىك باغ ـ ئورمان ئىدارىسىدىكى يولداشلار بۇ گۈزەل خاتىرە مۇنارنى كۆڭۈل قويۇپ ئاسراقتا ۋە بېزەمەكتە. بۇ ھەيۋەتلىك خاتىرە مۇنارى ــ بىزنىڭ ئىلگىرىلەش يولىمىزدىكى مەڭگۈلۈك يول كۆرسەتكۈچ بولۇپ قالغۇسى.

ئۇرۇمچىنىڭ ئېلېكتر ۋە كىنو ئىشلىرى

شېرىپ خۇشتار

ئېلېكتر لامپىسى 1879 - يىلى ئامېرىكىنىڭ ئىناتا قىلىق كەشپىياتچىسى ئېدىسون تەرىپىدىن كەشپ قىلىندى. ئۇنىڭ ئېلېكتر لامپىسى شىنجاڭغا 1909 - يىلى كەلدى. ئۇنىڭدىن بۇرۇن شىنجاڭنىڭ ئايرىم جايلىرىدا 1836 - يىلى بېلگىيىنىڭ فىزىكا ئالىمى فىرودون ئىجاد قىلغان كىرسىن بىلەن يانىدىغان گازۋاي لامپا يېقىلاتتى. شۇ زامانلاردا دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرى جۈملىدىن شىنجاڭ ۋە ئۇرۇمچىدىمۇ گازۋاي لامپىسى يېقىش مودىلاشقان، ئۇنىڭ يورۇقى خېلى روشەن بولۇپ ئاددىي بىر گازۋاي لامپا ھازىرقى يۈز ياكى ئىككى يۈز ۋاتلىق ئېلېكتر لامپىسىنىڭ يورۇقىنى بېرەتتى.

بىراق 1909 - يىلى شىنجاڭدىكىسوۋېت (ئۇرۇمچىدە) ئەنگلىيە (قەشقەردە) كونسۇللىرى، جۈملىدىن شىنجاڭدىكى مىللىي بۇرژۇئا مۇسابايوپلار ئېلىپ كىرگەن (ئىلىغا زاۋۇت ئوچۇن) ئېدىسون لامپۇچكىسى ئوگىلنى لامپا (كۆمۈر لامپىسى) بولغانلىقى ئۈچۈن خىرە يا-

ناتتی. چۈنكى ئۇ، لامپىغا ژولفىراملىق سىمىرال ئورنىغا بامبۇك يا غىچىنى ھاۋاسىز بوشلۇقتا كۆيدۈرۈۋېلىنغان بامبۇك كۆمۈر تاياقچىسى ئىشلىتەتتى. ئۇنىڭ خىسرە يېنىشى دەل ئاشۇ سەۋەبتىن ئىدى. شۇڭا، گازۋاي لامپا ئۈرۈمچىدە 1937 - يىلغىچە ئۇستۇنلۇكتە تۇردى. جۇملىدىن شۇڭغىچە ئۈرۈمچى كوچىلىرىدا بىرەرمۇ ئېلېكتر سىمىتاناپ يوق ئىدى. پەقەت بەزى ئورۇنلاردىلا (ئون نەچچە جايدا) ئۆزگەرمەس توك ئىشلەپچىقىرىدىغان كىچىك تىپتىكى ئىستانسا بار ئىدى. بۇ ئىستانسىلاردىكى گېنېراتورلارنىڭ قۇۋۋىتى 20 — 4 كىلوۋات، توك بېسىمى 110 ۋولت بولۇپ، كۆپىنچىسى پار ماشىنىسى (سىرتتىن يانىدىغان دۇنگاتبل) بىلەن، بىر قىسمى سۇ كۈچى بىلەن ھەرىكەتلىنەتتى. توك تارقىتىشقا ترانسىپورماتور ئىشلەتمەيتتى. ئىسىچوتچىنىڭ (توك سائىتى) كەشپ قىلىنىغانلىقى ئۇچۇن توك سەرپىياتى، ئىشلىتىلگەن ۋاقتى، لامپىنىڭ قۇۋۋىتىگە قاراپ ھېسابلىناتتى. ۋېكلىيۇچاتبل فار - فۇردىن ياسالغان بولۇپ، «8» شەكىللىك ئىككى دانە مىس پىلاستىنكا ئۆز ئارا 90 گرادۇس بولۇك ھاسىل قىلغاندا، توك يولى ئۇزۇلەتتى. ئۆز ئارا بىر تۇز سىزىق ئۇستىگە كەلگەندە توك ئۇلىناتتى.

1917 - يىلى ئۈرۈمچى ھازىرقى دېھقانچىلىق نازارىتى ئورنىدا جۇڭگو - رۇس بانكىسى قۇرۇلدى. بۇ بانكا 4 كىلوۋاتلىق ئۆزگەرمەس توك ئىشلەپچىقىرىدىغان

گېنېراتورنى ئۆستەك سۇيى بىلەن ھەركەتلەندۈرۈپ، ئائىلىلەرنى توك بىلەن تەمىن ئېتەتتى. قىشتا سۇ تۇڭلىغاندا، ئۇلار «پاكارت» ماركىلىق كىچىك ماشىنىنىڭ ئارقا چاقىنى كۆتۈرۈپ قويۇپ، گېنېراتورنى ماشىنا چاقىغا تاسما بىلەن تۇتاشتۇرۇپ ماشىنىنى ئوت ئالدۇرۇش ئارقىلىق توك ھاسىل قىلاتتى.

مەرھۇم مەخسۇت تېيىپۇڭنىڭ ئەسلەپ بېرىشىچە، 1914 - يىللاردىلا ئۇرۇمچىدىكى چار روسىيە كونسۇلخانىسىدا ئەنە شۇنداق 4 كىلوۋاتلىق ئۆزگەرمەس توك ئىشلەپچىقىرىش دۇنياتېلىدىن بىرى بولغانىكەن.

1917 - يىللىرى ئۆلكىلىك يامۇلنىڭ ئىچىدە پار ماشىنىسى بىلەن ھەركەتلەندۈرۈلگەن ئۆزگەرمەس توك ئىشلەپچىقىرىدىغان 10 كىلوۋاتلىق كىچىك تېپتىكى ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭ توكى ئائىلىلەرنى يورۇتۇش ئۈچۈنلا ئىشلىتىلەتتى.

1917 - يىلى ئۇرۇمچى شەھرىنىڭ دۇكمېنىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى دادۇڭلياڭ ئېتراپىدا تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ پار ماشىنىسى بىلەن ھەركەتلەندۈرىدىغان ئۆزگەرمەس توك ئىشلەپچىقىرىدىغان 20 كىلوۋاتلىق ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭ توكى پەقەت خەۋەرلىشىش ئاپپاراتى ئۈچۈنلا ئىشلىتىلگەن.

1918 - يىلى ئۇرۇمچى شىمىگو قورال - ياراق زاۋۇتىدا 25 ئات كۈچىگە ئىگە پار ماشىنىسى، بۇنىڭغا

قوشۇمچە 20 كىلوۋاتلىق تۇربىنلىق سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى بولغان. پار ماشىنىسى بىلەن سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى ئوز ئارا ماسلىشىپ زاۋۇتتىكى ئىستانوكلارنى ھەرىكەتلەندۈرگەن.

1922 - يىلى ھازىرقى «شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسىنىڭ ئورنى چاتقالدىق بولۇپ بۇ يەردىن ئۆتكەن ئوستەڭگە سۇ كۈچى بىلەن ھەرىكەتلەندۈرۈلىدىغان كىچىك تېپتىكى تۇربىنلىق ئۇن زاۋۇتى قۇرۇلغانىدى. بۇ زاۋۇتنىڭ 8 كىلوۋاتلىق ئوزگەرمەس توك ئىشلەپچىقىرىدىغان تۇربىنلىق سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى بار بولۇپ، ئۇنىڭ توكى يورۇتۇش ئۈچۈنلا ئىشلىتىلەتتى.

1927 - يىلى ھازىرقى ئۇرۇمچى شىنخۇا 1 - باسما زاۋۇتىنىڭ ئورنىدا «فۇمىن» توقۇمىچىلىق فابرىكىسى قۇرۇلدى، فابرىكىنىڭ 50 ئات كۈچىگە ئېگە چاتما شەكىللىك، 25 ئات كۈچىگە ئېگە تىك شەكىللىك ئىككى پار ماشىنىسى بارئىدى. بىر پار ماشىنىسى توقۇش، ئېگرىش ئىستانوكلىرىنى ھەرىكەتلەندۈرەتتى. يەنە بىر پار ماشىنىسى ھەرىكەتلەندۈرگەن 10 ۋاتلىق ئوزگەرمەس توك گېنېراتورىنىڭ توكى يورۇتۇش ئۈچۈنلا ئىشلىتىلگەن.

1928 - يىلى، ئۇرۇمچى شەھەر ئاپتوموبىل ترانسپورت ئىدارىسى دۆڭبېن ئاپتوموبىل رېمونت زاۋۇتىغا شۆبىتە ساريىدە ئىشلەنگەن 15 كىلوۋاتلىق ئوزگەرمەس توك

گېنېراتورىدىن بىرنى ۋە بېنزىن بىلەن ھەرىكەتلىنىدىغان «بالىزىر» ماركىلىق ئىچىدىن يانىدىغان يۇقىرى بېسىملىق دۇنگاتېلدىن بىرنى ئېلىپ كېلىپ قۇراشتۇرغان. بۇ دۇنگاتېل زاۋۇتتىكى ئىستانوكلارنى ھەم گېنېراتورنى ھەرىكەتلەندۈرگەن. بۇ توك يورۇتۇشقا ھەم ئاپتوموبىل ئاككۇمۇلياتورلىرىنى زەرەتلەشكە ئىشلىتىلگەن.

1936 - يىلدىن باشلاپ، ئىلى، چۆچەك، ماناس، شىخۇلار دائىرىلىرى - ئارقىدىن ئۆزگىرىشچان توكلۇق ئېلېكتر ئىستانسىلىرى قۇرۇلدى. تىجارەتچىلەر بىرلىشىپ قۇرغان ئىلى ئېلېكتر ئىستانسىسى 1937 - يىلى ئىشقا كىرىشتى، بۇ ئىستانسىنىڭ قۇۋۋىتى 150 كىلوۋات ئىدى. كېيىن چۆچەكتىمۇ شۇ خىلدىكى 150 كىلوۋاتلىق ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلغان.

1936 - يىلدىن باشلاپ ھازىرقى ئۈرۈمچى نەنلياڭ دىكى توك ئېنېرگىيە قۇراشتۇرۇش شىركىتىنىڭ ئورنىدا «يېڭى نۇر» ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ قۇرۇلۇشى باشلاندى. بۇ ئۆزگىرىشچان توك ئىشلەيدىغان تۇنجى زامانىۋى ئىستانسا ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدە قۇرۇلدى، ھۆكۈمەت 40%، خۇسۇسىيلار 60% پاي قوشۇپ سوۋېت ئىتتىپاقىدىن پار قازان، ئىككى پار ماشىنىسى، 250 كىلوۋاتلىق توك گېنېراتورىدىن ئىككىنى سېتىۋالدى. بۇ ئىستانسىنىڭ قۇرۇلمىلىرى يېڭى بولۇپ، توك بېسىمى 220 ۋولت ۋە 380 ۋولت ئىدى. ئىستانسا -

1937 - يىلدىن باشلاپ توك بېرىشكە باشلىدى. ئىستانسا ئىشقا كىرىشكەندىن كېيىن كىچىك تېپتىكى ئىستانسىلار ئىشتىن توختاپ قالدى. 1939 - يىلى بۇ «يېڭى‌نۇر» ئىستانسىسىدا تۇنجى قېتىملىق ئىلھىكتر تېخنىكا كۇرسى ئېچىلدى. ئازادلىق ھارپىسىغا كەلگەندە بۇ ئىستانسا شەھەرنى تەمىنلەپ كېتەلمىگەچكە ئازادلىقتىن كېيىن ئۇرۇمچىدە ۋېيخۇلياك ئىلھىكتر ئىستانسىسى قۇرۇلدى. شۇنىڭ بىلەن «يېڭى نۇر» ئىلھىكتر ئىستانسىسىنىڭ بىر بۆلۈم ئۇسكۇنىلىرى قەشقەرگە يۆتكەپ كېتىلدى.

بۇ ماتېرىيال «يېڭى نۇر» ئىستانسىسىنىڭ پېشقەدەم ئىشچىسى خۇسەيىن ۋە باراتلاردىن ئىگىلەنگەن.

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى

ئۇرۇمچى شەھرىنىڭ تېلېفون ئىشلىرى ھەققىدە ئاڭلىغانلىرىم

شېرىپ خۇشتار

شىنجاڭدا ــ تېلېفون ئورنىتىش ئىشى، جىنشۇرېن دەۋرىدە يەنى 1930 ــ يىللارنىڭ ئالدى ــ كەينىدە قۇنجى بولۇپ ئۇرۇمچىدە ئېلىپ بېرىلغانىكەن.

ئاشۇ يىللاردا، ئۇرۇمچى شەھرىدىكى شىنجاڭ چېگرا مۇداپىئە دوبەن مەھكىمىسىنىڭ قورۇسىدىكى تېلېگرافى ئاپپاراتى ئۈچىنىڭ بىر بۇلۇڭىغا 20 توچكىلىق ماگنىتلىق تېلېفون باش ئاپپاراتى ئورنىتىلغانىكەن. ئەمەلىيەتتە بۇ يەردە 12لا تېلېفون بارئىكەن. ئۇنى شۇ چاغدا، «ئۇرۇمچى تېلېفون ئىدارىسى» دېگەن نام بىلەن ئاتاشقانىكەن. بۇ تېلېفون پەقەتلا ئۇرۇمچى شەھرىدىكى ھەر قايسى ئىدارە، جەمئىيەتلەر ئارا ئىشلىتىلگەن بولۇپ، ئۇ، جىنشۇرېننىڭ كونترولللۇقىدا ئىكەن. مانا بۇ، شىنجاڭ بويىچە ئۇرۇمچىدە ئەڭ بالدۇر قۇرۇلغان تېلېفون ۋە تېلېفون ئىدارىسى. شېڭشىسەي تەختكە چىققاندىن كېيىن، ئۆز ھۆكۈمرانلىقىنى مۇستەھكەملەشتە شەھەر تېلېفونىدىن

ئۇنۇملۇك پايدىلىنىش مەقسىتىدە كونترولللۇقنى تېخىمۇ كۈچەيتكەن. شېكىشىسەي فۇگۇەنچۇ (ئادىيوتانتلار باشقارمىسى)نىڭ باشلىقى جاۋچەنفېڭنىڭ ئېيتىشىچە: «تېلېفون فۇگۇەنچۇنىڭ ئىختىيارىدا ۋە نازارىتىدە بولسىمۇ لېكىن شېكىشىسەي تۇن كېچىلەردە ئۆزى چىقىپ تېلېفونخانىنى تەكشۈرۈپ كىملەرنىڭ تېلېفون سۆزلەشكەنلىكىنى ئىگىلەپ تۇرغان». ئەينى ۋاقىتتا، دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ قاتناش باشقارمىسى پۈتۈن شىنجاڭنىڭ پوچتا ـ تېلېگراف ئىشلىرىنى باشقۇرىدىكەن. بۇ باشقارما كېيىن تېلېگراف ئىدارىسى بىلەن تېلېفون ئىدارىسىنى بىرلەشتۈرۈپ باشقا ئورۇنغا كۆچۈپ چىققان، تېلېفون ئىدارىسى شۇنىڭدىن ئېتىبارەن شېكىشىسەينىڭ بىۋاسىتە كونترولللۇقىدىن قۇتۇلغان. خىزمەتچىلەر، پوچتا ـ تېلېگراف خىزمەتچىلىرى قاتارىدا ھەق ئالىدىغان بولغان.

1942 ـ يىلى 3 ـ ئايدا، ئۇرۇمچى شەھەرلىك تېلېفون ئىدارىسى شىنجاڭ بويىچە تۇنجى تېلېفون نومۇرى قوللانمىسىنى تۈزۈپ چىقىپ تارقاتقان. بۇنىڭدا 200لا تېلېفون نومۇرى بولغان.

1944 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ قاتناش مىنىستىرلىقى تېلېفون ئىدارىسىنى قاتناش مىنىستىرلىتىنىڭ «شىنجاڭ تېلېگراف ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئىدارىسى» دەپ ئاتاش، ئۇرۇمچى تېلېفون ئىدارىسىنى ئاشۇ ئىدارە قارمىقىدىكى تېلېفونخانا قىلىپ ئۆزگەرتىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش چىقارغان. شۇنىڭدىن كېيىن 1 ـ تۇركۈمدە 14 ياشتىن 19 ياشقىچە بولغان قىز-

لار تېلېفونىستانسىلىقىغا قوبۇل قىلىنغان.

ئۇرۇمچىدىن كېيىن غۇلجا شەھىرىگە تېلېفون ئورنىتىلغان. 1937 - يىلى تېلېفون ئىدارىسى قۇرۇلغانىدىن بۇيان 100 توچكىلىق ماگنىتلىق تېلېفون باش ئاپپاراتى ئورنىتىلىپ سودىگەرلەر ئارىسىدا ئابونتلار كۆپەيتىلگەن. چۆچەكتە 1940 - يىلى 22 توچكىلىق ئاپتوماتىك تېلېفون باش ئاپپاراتى ئورنىتىلغان. 1943 - يىلغىچە يەنە قەشقەردە 80 توچكىلىق، ئالتايدا 50 توچكىلىق ماگنىتلىق تېلېفون باش ئاپپاراتلىرى ئورنىتىلغان، 1948 - يىلى قۇمۇلدىمۇ 20 توچكىلىق ماگنىتلىق تېلېفون باش ئاپپاراتىدىن ئىككىسى ئورنىتىلىپ ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون ۋە شەھەر تېلېفونى ئۈچۈن ئىشلەتكەن. 1944 - يىلىدىن كېيىن، ئۇرۇمچى شەھىردە ئېلېكترلىك تېلېفون باش ئاپپاراتلىرىنىڭ ئومۇمىي توچكىسى 300 گە يەتكەن. لېكىن ئۇ چاغدا، ئۇسكۇنىلەر كونا، زاپاس زاپچاسلار يوق بولغاچقا، ئاپپارات ۋە سىم يوللىرىدا كۆرۈلگەن چاتاقلارنى ئۆز ئىشغىلى بولماي، كىرىم ئىنتايىن ئاز بولۇپ، ئۆز ئۆزىنى قامدىيالماي قالغان، ھەتتا كېيىنكى كۈنلەردە خىزمەتچىلەر ماڤاش ئالالماي ئۆزلىرىنىڭ ئائىلە سەرەمجان ۋە كىيىم - كېچەكلىرىنى سېتىپ كۈن ئۆتكۈزگەن ئەھۋاللارمۇ بولغان، بۇ خىل ئەھۋاللارغا ئازادلىقتىن كېيىنخانتىمە بېرىلدى.

جاۋۇخەنفىڭ، بەكرى، فۇگۈنلەرنىڭ ئاغزاكى بەرگەن ماتېرىيالىغا ئاساسەن رەتلەندى.

«شىنجاڭ گېزىتى»ئىدارىسى ئىشچىلىرىنىڭ 1946 - يىلدىكى ئىش تاشلىشىنىڭ ئەھمىيىتى خاتىرىسى

چىن فىڭشاۋ

1946 - يىل 9 - ئاينىڭ 17 - كۈنىدىن 19 - كۈنىگىچە «شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسىنىڭ ئىشچىلىرى 3 كۈن ئىش تاشلىدى، بۇ قېتىمقى ئىش تاشلاش «كۈرەش تەشكىلاتى» گېزىتخانا پاچېيكىسىنىڭ قوزغىشى ۋە رەھبەرلىكىدە ئېلىپ بېرىلدى. ئىش تاشلاش 17 - چىسلا ئەتىگەندە ئىشقاچۈشۈپ ئۈزۈن ئۆتمەيلا باشلانغان بولۇپ، گەرچە شۇ كۈندىكى گېزىتنىڭ بېتى تىزىپ بولۇنۇپ بېسىلىش ئالدىدا تۇرغان بولسىمۇ، لېكىن پۈتۈن زاۋۇت ئىش تاشلىغانلىقتىن قوغۇشۇن بەت بېسىش ماشىنىسى ئۈستىدىلا قالدى. 20 - چىسلا قايتا ئىشقا چۈشكەندىن كېيىنلا بۇ گېزىت ئاندىن بېسىپ تارقىتىلدى. 17 - چىسلادىكى «شىنجاڭ گېزىتى»نىڭ رەت نومۇرى 3448 ئىدى، 20 - چىسلانىڭ 3449. دېمەك 18، 19 - كۈنى ئىككى كۈن گېزىت چىقىرىلمىدى.

«شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسى ئىشچىلىرىنىڭ 3 كۈن ئىش تاشلىشى ــ شىنجاڭ سانائەت ئىشچىلىرىنىڭ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى خېلى زور كۆلەمدىكى كۆرەشىنىڭ باشلىنىشى ئىدى. گەرچە بۇ قېتىملىق ئىش تاشلاش ئىشچىلار ئۆزلىرىنىڭ ئىقتىسادىي مەنپەئىتىنى قوغداش يۈزىسىدىن كۆتۈرۈلگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ چوڭ قۇرۇلۇشلىق تەسىر پەيدا قىلدى. ئىش تاشلاشنىڭ تەرەققىي قىلىش جەريانىنى چۈشەندۈرۈشكە ئاسان بولۇش ئۈچۈن تۆۋەندىكى بىرقانچە نۇقتىغا بۆلۈپ بايان قىلماقچىمەن:

1. ئىش تاشلاشنىڭ سەۋەبى

«شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسى ئىشچىلىرىنىڭ ئىش تاشلىشىنى ئالدى بىلەن گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ كەڭ ئىشچىلارغا قاراتقان دەھشەتلىك ئېزىش ۋە ئېكسپىلاتاتسىيىسى كەلتۈرۈپ چىقاردى. 1946 ــ يىلى، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى پۈتۈن مەملىكەت مىقياسىدا خەلققە قارشى كەڭ كۆلەملىك ئىچكى ئۇرۇشنى قوزغىدى، ئىقتىساد كۈمران بولۇپ، پۇل پاخالاشتىپى، مال باھاسى ئۈچقاندەك ئۆرلەپ كەتتى. ئەينى يىللاردا ئۇيغۇرچىدە «كۆكتە ئايروپىلان گۈركىرسە، يەردە مال باھاسى ئۆسىدۇ» (چۈنكى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى شىنجاڭدا ئىشلەتكەن قەغەز پۇلنى ئايروپىلان بىلەن نەنجىڭدىن يۆتكەپ

لگه ئىدى) دېگەن خەلق قوشىقى تارقالغانىدى. ئىش
للار ئىمك كىرىشى ئەسلىدىلا ناھايىتى تۆۋەن ئىدى، ئۇ
مدە قېلىشىچە 1946 - يىلى 4 - ئايلاردا بىرشاگىرت ئىش
ـ ئىمك ئايلىق ئىش ھەققىنە ئاران 4 كىلو قوي گۆش
تىۋالغىلى بولاتتى، گېزىتخانىدىكى ئىشچىلار ئارىسىدا
ىدا ق بىر كۇبلىت قوشاق تارقالغان: يېگىنىمىز ئۇماچ،
يگىنىمىز ماتا، قۇرۇق قاقشال بولۇپ قالدۇق، ئاچلىقـ
ن ئۆلسەك ئىگە يوق.» بۇنىڭ ئەكسىچە «شىنجاڭ گېـ
ى» ئىدارىسىدىكى بيۇروكراتلار تۇرلۇك ھىيلە - نەيرەڭـ
رنى ئىشقاسىلىپ ئىشچىلارنىڭ قان - تەرىنى شۇمۇرەتـ
. 4 -، 5- ئايدىن باشلاپ، ھەرئايلىق ئىش ھەققىنى
نە چەچەكۇن كەينىگە سۈرۈپ تارقاتتى، بيۇروكراتلار ئىش
للار ئىمك ئىش ھەققىنى ئىشلىتىپ ھايانكەشلىك
سالىسىپ، ئۇنىڭدىن تاپقان پايدا
لەن ئۆز چۆنتىكىنى تولدۇرغاندىن كېيىن، ئاندىن
ىش ھەققىنى تارقاتتى، ئىش ھەققى
شچىلارنىڭ قولىغا تەككىچە مال باھاسى يەنە زور كۆلەمـ
ئۆرلەپ كېتەتتى، ھۆكۈمرانلار مۇنداق قىلغانىدى
لار ئىمك نىيىتى تېخىمۇ رەزىللەشتى، يۇرىكى قاپىتەك
غىناپ ۋاستىسى تېخىمۇ قەبىھلەشتى. 9 - ئاينىڭ ئوتـ
ۇر ىلىرىغا كەلگىچە 7 - 8 ئىككى ئايلىق ئىش ھەققىنى
ۇ قاتمىدى. ئىشچىلار بۇنىڭدىن ئىنتايىن نارازى بو
د خا تىرجەمسىزلەندى. ئەكسىيەتچىلەر كىشىلەرنىڭ كۆڭـ
ۈپ

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

لىنى تىنچىتىش ئۈچۈن، قولچوماقلىرىنى ئىشقا سېلىپ قانداقتۇر: «ھېچقىسى يوق، نانىنى يېمىسەك سېۋەتتە تۇرۇۋېرىدۇ! ۋاقتى كەلگەندە سېۋەتلەپ بېرەقلا ئالىمىز» دەپ كەندەك كەپلەرنى تارقىتىشتى. لېكىن مال باھاسىنىڭ ئۇچقانىدەك ئۆرلەۋاتقانلىقىدەك ئېچىنىشلىق ھەقىقەتنى ھەممە ئادەم بىلەتتى. بېيۇروكراتلارنىڭ ئىشچىلارغا تەھدىت سېلىپ ئىقتىسادىي جەھەتتىن قاقتى ـ سوقتى قىلىشى «شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسىدىكى ئىشچىلارنىڭ ئىش تاشلىشى ئۈچۈن قەرەللىك بومبا بولۇپ قالغانىدى، ۋاقتى كەلگەندە ئۇ پارتلايتتى، مانا بۈگۈن تاشلاشنى كەلتۈرۈپ چىقارغۇچى ئاساسىي ئامىل.

ئۇندىن قالسا، ئىشچىلارنىڭ سىياسىي جەھەتتە ئېزىلىشكە ئۇچرىشى، ئۇلارنىڭ ئېكسپېرتچىلەرگە بولغان ئارازلىقىنى قوزغىدى، بۇمۇ ئىش تاشلاشنى ۋۇجۇدقا چىقارغان سەۋەبلەرنىڭ بىرى. ئەينى ۋاقىتتا «شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسىدىكى ئىشچىلارنىڭ ھېچقانداق سىياسىي ئورنى ۋە ھوقۇقى يوق ئىدى، ھۆكۈمرانلار ئىشچىلارنى خالىغانچە ئىشتىن بوشىتىۋېتەلەيتتى. ئادەتتىكى بىر بۆلۈمچە باشلىقىمۇ ئىشچىلارنى خالىغانچە تىللاپ ـ ئۇرالايتتى. زاۋۇتنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئۈسكۈنىلىرى كونىراپ كەتكەن، ئەمگەك ئۇھا پىزىتسىيە شارائىتى ئىنتايىن ناچار بولۇپ، ھۆكۈمرانلار پەقەت گېزىت چىقىرىشنىلا بىلىپ، ئىشچىلارنىڭ بىخەتەرلىكى بىلەن ئەسلا كارى يوق

ئىدى. 1946 - يىلى 1 - مايدا، ئىشچىلار زاۋۇت تەرەپتىن بىرىكۈن دەم ئىلىنىش بېرىشنى تەلەپ قىلىشتى، بىيۇروكراتلار بۇنى كۆيىلىدى. چىن فىگناۋ، خې جېڭيۈەن قاتارلىق ئوچ ئىشى ئۆزلۈكىدىن ئىشقا چۈشىدى، شۇ كۈنى ئىشچى چىن رۇيشىنى بۆلۈمچە باشلىقى بىر لامپۇچكىنى ئالماشتۇرۇۋاتقاندا ئۇنى توك سوقۇۋېتىپ هايات-تىدىن ئايرىلدى؛ ئۇ ئۆلگەندىن كېيىن پۈتۈن ئىشچىلار ئىنانە توپلاپ ئۇنىڭ ئۆلۈمىنى ئۇزاتتى، زاۋۇت تەرەپ-نىڭ بۇ ئىشقا قىلچە پىسەنت قىلمىغانلىقى ئىشچىلارنىڭ ئىنتايىن ئەرىپىنى قوزغىدى.

يۇقىرىقىلاردىن باشقا، كومپارتىيە ئەزالىرى ۋە «كۆرەش تەشكىلاتى» نىڭ ئىشچىلار ئارىسىدا تەربىيىۋى پائالىيەتلىرىنى ئېلىپ بېرىشى بىلەن ئىشچىلارنىڭ ئېڭى ئۆزلۈكسىز ئۆسۈپ، ئەكسىيەتچىللەرنىڭ تەۋرەكەتلىرىگە قارشى كۈرىشى ئۆزلۈكسىز قانات يايدۇرۇلۇۋاتاتتى. مانا شۇنداق بىر قاتار پائالىيەتلەر داۋامىدا بەلگىلىك ئاڭ سەۋىيىگە ۋە مەلۇم كۆرەش تەجرىبىسىگە ئىگە بىر تۈركۈم ئىلغارلار يېتىشىپ چىقتى، كېيىن بۇلار ئىش تاشلاش داۋامىدىكى تايانچىلاردىن بولۇپ قالدى.

1937 - يىلى 11 - ئايدىن باشلاپلا بىر تۈركۈم كومپارتىيە ئەزالىرى گېزىتخانا باشلىقى، مۇئاۋىن باشلىقى،

باش مۇھەررىر، مۇھەررىر، بۆلۈم باشلىقى قاتارلىق زىپىلەرنى ئۆتىگەن. ئۇلار گېزىتنى ئوبدان چىقىرىش يولىدا بىر ۋاقىتتا، ئېدىيىدە ئىلغار بىر تۈركۈم مۇخبىر، تەھرىرلەر ۋە ياش ئىشچىلارنى جان كۆيدۈرۈپ يېتىشتۈرۈپ چىققانىدى. گەرچە ئۇلار ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ گېزىتخانىدىن ئايرىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئىشچىلار ئۇلارنى چوڭقۇرھېسسىياتى بىلەن ئەسلەيتتى. 1945 - يىلى 11 - ئايدا، «كۆرەش تەشكىلاتى» نىڭ ئەزاسى ۋاڭخۇەيپىڭ (يۇۋۇلى) ئىشچىلار ئارىسىدا يەرئاستى ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى تەشكىللىدى. يۇنىڭغا چىن فېكىتاۋ، ماجۇكسەي، ۋەي لىگېيەن، جاڭ شىڭلەي، ۋېي جېڭپىڭ، چېن شۇجى قاتارلىقلار قاتناشتى. ئۇ، بۇ كىشىلەرنى ئىنقىلابىي نەزەرىيىلەرنى ئۆگىنىشكە، ئىلغار كىتاب، گېزىت - ژورناللارنى ئوقۇشقا تەشكىللىدى. مەنىدە چوڭقۇرراق تەسىرقالدۇرغىنى «ئاممىۋى پەلسەپە»، «ئىجتىمائىي پەندىن ئاساس دەرسلىك»، «ياشىن گۈلدىيە»ۋە چوڭچىكدا نەشرقىلىنغان «شىنخۇا گېزىتى» قاتارلىقلارئىدى. ئۆگىنىش ئارقىلىق بىز، كونا ھۆكۈمران سىنىپنى ئاغدۇرۇپ تاشلىماي تۇرۇپ ئىشچىلار مەڭگۈ سىياسىي ئورۇنغا ئىگە بولالمايدىغانلىقىمىزنى چۈشىنىپ يەتتۇق. 1946 - يىلىنىڭ بېشىدا، گېزىتخانا دائىرىلىرى ئىشچىلارنىڭ قەرز پۇلىنى مادديي نەرسىلەر ئارقىلىق تۆلەتمەكچى بولغانىدى، ۋاڭخۇەيپىڭ بىزگە رەھبەرلىك قىلىپ ئىشچىلار ئارىسىدا

ئالاقه باغلاپ ئىش تاشلاشقا تەييارلىق قىلىدى. گىزىتە-خانا بيۇروكراتلىرى بۇنىڭ شەپئىسىز ئاڭلاپ قېلىپ ئىشچىلارنىڭ ئىسيان كۆتۈرۈشىدىن قورقۇپ، ئىشچىلارغا قەرز پۇل تارقىتىپ بەردى. 4 ـ ئايدا، گىزىتخانىمىزدىكى ھۆكۈمرانلار 30 دىن ئارتۇق شاگىرت ئىشچىنىڭ قەرز پۇلىنى ئاشكارا تۆتۈپ قالدى. بۇ ۋاقىتتا، ۋاڭ خۇەيپىڭ ئازاد رايونىغا كېتىپ، يەر ئاستى ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ پائالىيىتى توختاپ قالغانىدى، لېكىن بىز ئىنقىلابىي ئىدىيىگە ئىگە بولغانلىقىمىز ئۈچۈن، ئۇنتۇرىغا كۆكرەك كېرىپ چىقىپ، بارلىق شاگىرت ئىشچىلار بىلەن تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئالاقە باغلاپ، گىزىتخانىمىغا ئېتىراز نامە يازدۇق. كۆپچىلىك مەن بىلەن چىن رۇيشىڭنى گىزىتخانىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى جاڭ جىنفېڭ، باش دىرىكتور تېيەن شىڭجۈ بىلەن تەنپەن ئۆتكۈزۈشكە ۋەكىللىككە كۆرسەتتى. 2 سائەتتىن ئارتۇقراق مۇنازىرلىشىپ، ئاخىرى ئۇلار داۋالىدا تەڭ كېلەلمەي زۇۋانى توتۇلغان ئەھۋالدا ھەر بىر شاگىرت ئىشچىغا ئوچ ئولۇشتىن قەرز پۇل بېرىشكە ماقۇل بولدى (رەسمىي ئىشچىنىڭ ھەر بىرىگە بەش ئۇلۇش قەرز پۇل بېرىلدى)؛ بۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا شاگىرتلىق ۋاقتى ئالالمىغاچان توشقان 20 نەچچە شاگىرت ئىشچى رەسمىي ئىشچىلىققا ئۆستۈرۈلدى.

6 ـ ئاي مەزگىلىدە، مەن گىزىتخانا دائىرىلىرىنىڭ ئىشچىلارنى ئەزگەن، ئېكسپلاتاتسىيە قىلغان جىنە-

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

ئايى قىلمىشلىرىنى پاش قىلىپ بىر پارچە ماقالە يېزىپ چىقتىم، ئۇنى لى‌ۋېيشىن تۈزىتىپ ھەمدە چوڭ خەتلىك گېزىت قىلىپ كۆچۈرۈپ چىققاندىن كېيىن، كېچىدە ئاشۇ خانىنىڭ تېمىغا چاپلاپ قويدۇق، ئەتىسى ئەتىگەندە ئىشچىلار تۈپ-توپ بولۇپ ئورۇۋېلىپ ئۇنى كۆرۈشتى، كۆپلىگەن ئادەم مۇلاھىزە قىلىپ «ياخشى يېزىلىپتۇ، كۆكلىمىزدىكى گەپلەرنى قىپتۇ» دېيىشتى، مەن يەنە چوڭ خەتلىك گېزىتنىڭ بىر ئىتنىڭ سۈرىتىنى سىزىپ: «كىم يىرتىۋەتسە شۇ غالچا!» دېگەن خەتنى ئېسىپ قويدۇم. باسما زاۋۇتىنىڭ مۇدىرى تۇڭ جياگەن ئالدىغا ئۆتۈپ: «غالچا بولسام مەن بولاي» دېدى - دە، چوڭ خەتلىك گېزىتنى يىرتىۋېلىپ خوجايىنىغا ئۆز تۆھپىسىنى دوكلات قىلغىلى ماڭدى. 7 - ئايغا كەلگەندە، ئىش ھەقىنى كەينىگە سۈرۈۋەرگەنلىكىگە قارىماي ئىشچىلار نارازى بولسىمۇ لېكىن چوڭ كۆلەمدە ئىش تاشلاشنى يەنىلا قوزغىغىلى بولمىدى، مەن يۇي جياگجۇ بىلەن مەسلىھەتلىشىپ «كىچىك ئىش تاشلايلى!»، «بىز 4 - بەتنى تىزىدىغان 3 ئادەم ھەممىز ئىشنى تاشلاپ قويۇشقا رازى» دېدىم. «كىچىك ئىش تاشلىغاندىمۇ بىر ئاز داغدۇغا پەيدا قىلغىلى بولىدۇ، سىلەر ئىشنى باشلاۋېرىڭلار» دەپ جاۋاب بەردى يۇي جياگجۇ. شۇنىڭ بىلەن بىز بىر كۈن ئىشقا چىقمىدۇق، زاۋۇت تەرەپ باشقا ئىشچىلارغا تەسىرى بولۇشتىن ئەنسىرەپ بىسىم ئىشلىتىش ئۇسۇلىنى قوللاندى،

هەر بىردەملىك بىر ئايلىق ئىش ھەققىنى تۇتۇۋالىدۇ-غانلىقى ھەققىدە ئېلان چاپلىدى ھەمدە ئالدىراپ - تېپ-نەپ بىر ماشىنا تاۋۇز ئەكىلىپ ئىشچىلارنىڭ تاۋۇز چاغىنى ئۆتكۈزۈشى ئۈچۈن سېتىپ بېرىپ، ئۆزلىرىنىڭ «مۇكاپاتلاش، جازالاشتا ھەققانى» ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەپ-مەكچى بولدى.

2. ئىش تاشلاشنىڭ جەريانى

بۇ قېتىمقى ئىش تاشلاش يۈز بېرىشتىن ئىلگىرى بۇرۇنلا «كۆرەش تەشكىلاتى»نىڭ ئەزالىرى خىزمەت تەقسىم قىلىۋېلىپ، ئىشچىلار ئارىسىدا تەشۋىقات ئېلىپ بېرىپ، ئۇلارنى خىزمەتكە، گېزىتخانا كاتتىباشلىرىنىڭ جەنايى قىلمىشلىرىنى پاش قىلىشقا رىغبەتلەندۈرۈپ، ئىشچىلارنىڭ ئېڭىنى ئۆيغاتقانىدى. كونكرېت مۇنداق ئۇرۇنلاشتۇرغانىدى: ماجۇكسەي بىلەن دەي لېگىيەن ماشىنا ئۈيىسىگە؛ لىيۇ يۈيرۇي بىلەن چىن فېڭتاۋ ھەرپ تىزىش ئۆيىسىگە؛ دەي لېگىيەن قوشۇمچە ئۇيغۇرچە، قازاقچە، موڭغۇلچە، رۇسچە ھەرپ تىزىش ئۈيىسىگە (چۈنكى ئۇ رۇسچە، ئۇيغۇرچە تېل بىلەتتى)؛ يۈي جىيانجۈ تۈپلەش ئۈيىسىدە ئىشلەيدىغان سىگلىسى ئارقىلىق تۈپلەش ئۈيى بىلەن ئالاقە باغلاشقا مەسئۇل بولغانىدى. گولۇفاك، ھەرپ قۇيۇش ئۆيىي، قەغەز ئاۋۇتى، توكچىلار ئۈيىسىگە گەرچە مەخسۇس

ئۇيغۇر كتاب نەشرياتى www.uyghurkitap.com

ئادەم مەسئۇل بولمىغان بولسىمۇ، يەنىلا مۇناسىۋىتى ياخشىراق ئىشچىلار ئىمارەتلىك ئۇلار بىلەن ئالاقە باغلىغان ئىدى.

9 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ئىشقا چۈشۈپ ئانچە ۋاقىت ئۆتمەيلا ئۇيغۇر، قازاق، موڭغۇل، رۇسچە ھەرپ تىزىش ئۆيىدىكى بارلىق ئىشچىلار گىزىتخانا دائىرىلىرىنىڭ نەچچە ئايلىق ئىش ھەققىنى كەينىگە سۈرەپ بەرمىگەنلىك جىنايىتىگە ئىنتايىن غەزەپلەنگەن ھالدا ئالدى بىلەن ئىشنى توختاتقانلىقىنى ئېلان قىلدى؛ ئاندىن ئۇلار ھەرقايسى ستېخلارغا يۈگۈرۈپ بېرىپ غەزەپ بىلەن: «ئىشلىمەيمىز! ئىشلىمەيمىز! پۈل بەرمىسە ئىشلىمەيمىز!» دەپ توۋلاشتى. ھەرقايسى تارماقلاردىكى ئىشچىلار بۇنىڭغا دەرھال ئاۋاز قوشتى، كۆپچىلىك ئىشنى تاشلاپ زاۋۇت دەرۋازىسىدىن چىقىپ قورۇغا توپلىشىپ، گىزىتخانا ئەمەلدارلىرى بولغان گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنى قاتتىق تىللاپ ئاچچىقىنى چىقاردى. بىر ئۇيغۇر ئىشچى قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ باش بارمىقىنى كۆرسىتىپ: «كومپارتىيە مۇنداق. سۇۋېت ئىتتىپاقى مۇنداق!» ئاندىن سىمچىلاق بارمىقىنى كۆرسىتىپ: «گومىنداڭ مانا مۇنداق!» دەپ قاتتىق توۋلىدى. بىردىنلا ئىش تاشلىغۇچىلارنىڭ غەزەپ دولقۇنى پۈتۈن گىزىتخانىنى قاپلىدى. ئىشچىلارنىڭ ھەممىسى ئىش تاشلىغانلىقتىن، باشقا تارماقلارمۇ ئىشنى توختىتىشقا مەجبۇر بولدى. غەزەپ - نەپرەت

ۆه شىكايەت پوتۇن بۇلۇك - پۇشقاقلارنى قاپلىدى. ئۇ كۆنى گېزىتخانا باشلىقى خۇاك جېنىشا نەنسەنگە ئويۇنغىلى چىقىپ كەتكەچكە، ئىشچىلار گېزىتخانىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى جاك زىگېنىڭ تۇرار جايىغا قىسىلىشىپ كىرىپ «ئىشچىلارنىڭ ئىش ھەققىنى نېمىشقا بەرمەي كەينىگە سۈرەيسىلە؟» دەپ سوراق قىلدى. ئۇ ھودۇقۇپ نېمە قىلىشىنى بىلمەي جاۋاب بېرىشتىن باش تارتىپ «گېزىتخانا باشلىقى خۇاك قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ھەل قىلىمىز» دېدى. ئاتلىق 5 - ئارمىيە سىياسىي خىزمەت باشقارمىسىنىڭ باشلىقى قوشۇمچە «چىڭىك» (ئاتلىق چەۋەندازلار) گېزىتىنىڭ باش مۇھەررىرى ماسبوئېشچىلارنىڭ ئارىسىدا تەپ تارتىماستىن: «سىلەر ئىش تاشلىساڭلار بىز گېزىتنى چىقىرىشنى توختىتىمىز، سىلەر مەڭگۈ ئىشسىز قالىسىلەر.....» دەپ جاراسالدى. شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن ئازساندىكى پىشقەدەم ئىشچىلار گېزىتنى چىقىرىشنى راستىنلا توختاتسا ئۆزلىرىنىڭ ئىشسىز قېلىپ، تۇرمۇشتا چىقىش يولى قالماسلىقتىن ئەنسىرەپ ئىددىيىدە تەۋرىنىپ، ئىشقا چۈشۈش ئويىغا كەلدى.

«كۆرەش تەشكىلاتى» نىڭ گېزىتخانا ياچېيكىسى دەرھال يىغىن ئېچىپ، بۇنىڭغا قارشى تەدبىرلەرنى مۇھاكىمە قىلدى. يىغىنغا يۇي جىياڭجۇ، لى ۋېيشىن، چىن فېڭتاۋ، ماجۇڭسەي قاتارلىقلار قاتناشتى. كۆپچىلىك ئىش تاشلاشتا كۆرۈلگەن يېڭى ئەھۋاللارنى ئانالىز قىلىپ،

www.uyghurkitap.com

ئىش تاشلاشقا بولغان رەھبەرلىكىنى قانداق قىلىپ كۆچەيتىش مەسىلىسىنى مۇھاكىمە قىلدى. ئاخىرىدا، ئىشچىلار-نىڭ ئىش تاشلاش قارىغىلىقىغا داۋاملىق ئىلھام بېرىپ، قىسمەن ئىشچىلارنى ئىسكەنىيۇي يۇكتىن خالىس قىلىش، شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقىتتا، ئىشچىلارنىڭ ئىش تاشلاش كومىتېتى قۇرۇشىغا يارەملىشىش ھەمدە ئىش تاشلاش كومىتېتىنىڭ نامىدا ئىشچىلارنىڭ ئىش تاشلاش داۋامىدا رىئايە قىلىدىغان تۈزۈملەرنى تۈزۈپ چىقىشنى قارار قىل-دى. يىغىن يەنە چىن فېكتاۋ، لىيۇيۈيرۇينىڭ ئىش تاشلاش-قا ئاشكارا رەھبەرلىك قىلىشىنى، باشقا ئەزالارنىڭ ۋاقىتىنچە يوشۇرۇن ھالەتتە تۇرۇشىنى قارار قىلدى. خىزمەت-لەرنى قانات يايدۇرۇشقا قولايلىق بولۇشى ئۈچۈن، لى ۋېيشەنىڭ ياتقىنى ئالاقە پونكىتى قىلىپ، ئى ۋېيشىن بىلەن يۈي جياگجۇ نۆۋەت بىلەن شۇ جايدا بو-لۇشى، بىرەر ئەھۋال كۆرۈلسە ماجۇكسەي ئىككىسىنى ئۇدۇل لۇق بېرىپ دوكلات قىلىش ۋە بىر تەرەپ قىلىش ئۇسۇ-لىنى مۇھاكىمە قىلىش قارار قىلىندى. شۇ كۈنى ئاخشى-مى ھەر قايسى سېختىكى ئىشچىلار ئىش تاشلاش كومىتې-تىغا ھەيئەت كۆرسەتتى، ئىسمىدە قېلىشىچە جاك دېيۈي، گاۋ-پېيجۈي، لىيۇيۈيرۇي، چىن فېكتاۋلار ھەيئەتلىككە كۆرسىتىلدى. مەن ئىش تاشلاش كومىتېتىنىڭ تەشۋىقات خىزمىتىگە مەسئۇل بولدۇم. لىيۇ يۈيرۇي ئىنتىزامغا مەسئۇل بولدى، باشقا ھەيئەتلەر گىمۇ خىزمەت تەقسىم قىلىنىدى. ئىش

تاشلاش كومىتېتى تۆۋەندىكىدەك ئىنتىزام تۈزلىرىنى بەلگىلىدى: ئىش تاشلاش مەزگىلىدە ھەر قانداق كىشى نىڭ ئىشقا چۈشۈشىگە رۇخسەت قىلىنمايدۇ؛ ھەر قانداق كىشىنىڭ زاۋۇتنىڭ ھەر قانداق ئۇسكۇنىسىگە بۇزغۇنچىلىق قىلىشقا يول قويۇلمايدۇ (ئەكسىيەتچىلەرنىڭ ئىش تاشلاشنى باستۇرۇشنىڭ باھانە ـ سەۋەب تېپىپ بەرمەسلىك ئۈچۈن)؛ ئىش تاشلاشتىكى مەقسەت ئىشچىلارنىڭ كەينىگە سۆرەپ تارقاتمىغان بارلىق ئىش ھەققىنى تارقىتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلىش، مەقسەتكە يەتمىگىچە ئىشقا چۈشۈشنى قەتئىي ئەسلىگە كەلتۈرمەسلىك.

2 ـ كۈنى (9 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى)، خۇاڭ جېنشا نەسىھەتىدىن قايتىپ كەلدى. ئۇنىڭ پوزىتسىيىسى ئىنتايىن قەتئىي ئىدى. ئىشچىلارنىڭ دەرھال ئىشقا چۈشۈشىگە بۇيرۇق قىلىپ، ئۇنداق بولمايدىكەن زاۋۇتنى تاقايدىغانلىقىنى ئېيتتى، ئىش ھەققىنى تولۇقلاپ بېرىش مەسىلىسىنى ئېغىزغا ئېلىپمۇ قويمىدى. ئۇنىڭ بىلەن ئىشچىلارنىڭ كۆرەش قىزغىنلىقى تېخىمۇ يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلۈپ، شۇ كۈنلا خېلى زور ئىشتىن بىر قانچىسى يۈز بەردى:

زاۋۇت باشلىقى لى خەنجى ئەسلىدە گومىنداڭنىڭ ئوفىتسېرى ئىدى، ئۇ ئۇچىسىغا سېرىق سۆكنىدىن بىر قۇر ھەربىي فورما كىيگەن ھالدا تەكەببۇرلۇق بىلەن ئىشچىلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ يۇقىرى ئاۋازدا: «سىلەر ئىش تاش-

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

لىغاندەكىن كوچىغا چىقىپ ناماينىش قىلىپ، ياشسۇن ئىمـ
چىلار دېگەنگە ئوخشاش شۇئارلارنى توۋلىماسلىقىرى دېدى.
ئەسلىدە بۇ ئۇلارنىڭ ئالدىنئالا مەسلىھەتلىشىۋالغان
ھىلە ـ مىكرىسى بولۇپ، ئىشچىلارنى كوچىغا چىقىپ نامـ
ايىش قىلىشقا كۈشكۈرتۈپ قورالىق ئىشپىيونلار ئارقىلىق
باستۇرماقچى ئىدى. مەن دەرھال ئۇنىڭ سۆيىقەستىنى ئېـ
چىپ تاشلاپ: «بىزنىڭ ئىش تاشلىشىمىز نامايىش قـ
لىش ئۇچۇن ئەمەس، بەلكى كەيىنىگە سۆرەۋاتقان
ئىش ھەققىمىزنى تولۇقلاپ بېرىشنى تەلەپ قىلىش ئۇچۇن،
سىلەر بىزنىڭ پۇلىمىزنى نەگە ئاپاردىڭلار؟» دېدىم.
بۇ ۋاقىتتا ئىشچىلار بىردىنلا غەزەپ ـ نەپرەتكە تولۇپ،
ئۇنى ئۇياقتىن ـ بۇياققا ئىتتىرىپ جاۋاب بېرىشكە قىستـ
دى. ئۇنىڭ نەچچە مىنۇت ئىلگىرىكى تەكەببۇرلىقىدىن
قىلچە ئەسەر قالمىدى، غال ـ غال تىترەپ، تەلەتىدە قان
دەدارى قالماي، رەسۋا بولۇپ زۇۋانى توتۇلۇپ قالدى.
بۇ چاغدا قولىدا ئىچىگە توپا قاچىلانغان بىر تۇرۇبىنى
كۆتۈرگەن بىر ياش ئىشچى ئېتىلىپ كېلىپ، «ئات!» دەپ
توۋلىغان پېتى تۇرۇبىنىڭ ئىچىگە قاچىلانغان توپا ـ چاڭـ
نى لى خەنيىنىڭ يۈز ـ كۆزىگە پۈركىۋىدى. ئادەتتە ئۆز
بەشىچىلىق قىلىپ كۆرەڭلەپ يۈرگەن بۇ بيۇروكراتنىڭ
بىزدەمنىڭ ئىچىدە رەسۋاسى چىقتى.

ماشىنا ئۆيى بىسىش بۆلۈمچىسىنىڭ باشلىقى چىڭ
فا زاۋۇتقا ئۇغرىلىقچە كىرىپ ماشىنىنى ھەرىكەتلەندۈرۈپ

ئىشلەۋاتقانلىقىنى تەرتىپ ساقلاش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان ئىشچىلار بايقاپ قالمىتۇ، كۆپچىلىك زاۋۇتقا بەك سېپ كىرىپ ئۇنى سۆرەپ چىقىپ ھۆ ... ئىشچىلارنىڭ خائىنى دەپ تازا ئەدەپلىدى. ئۇ قورقۇنچىدىن ئاماقۇل بولۇپ گۇناھىنى تىلىدى.

ئىش تاشلاش داۋام قىلىپ 2 ـ كۈنى كەچتە، گومىنداڭ قىسىم ئەۋەتىپ زاۋۇت رايونىنى قوراشۇغا ئالدى. ئۆگزىلەرگە پىلىموتلارنى ئورنىتىپ ئالاجىرلاشتى. مۇشۇنداق ئەھۋالغا دۇچ كەلگەندىمۇ كۆپلىگەن ئىشچىلار ئۆزىنى ناھايىتى تەمكىن ئۇتۇپ قىلچە تەۋرەنمىدى. ئىش تاشلاشنىڭ 3 ـ كۈنى، گېزىتخانا باشلىقى بىزگە گومىنداڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ باش كاتىپى ليۇ مىڭچۇنىنىڭ ئۇقتۇرۇزى كېلىپ بۇ مەسىلىنى ھەل قىلىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرۇپ، بىزنىڭ سۆھبەت ۋەكىلى كۆرسىتىپ بېرىشىمىزنى ئېيتتى. كۆپچىلىك بىر ئېغىزدىن مېنى سۆھبەت ۋەكىللىكىگە سايلىدى، بۇ چاغدا «كۆرەش تەشكىلاتى» يېشىكىمىز يوقلىقتىن ئېچىپ، سۆھبەت جەريانىدا يۈز بېرىش ئېھتىمالىنى بولغان مەسىلەرنى مۇھاكىمە قىلدۇق. مەدەنىيەت كىلەر-ماڭا يازدەملىشىپ ئەھۋاللارنى تەھلىل قىلىپ، دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك مەسىلەرنى كۆرسىتىشتى. ئېھسانىدە قىلىشىچە، ئاساسىي مەزمۇن مۇنداق ئىدى: ليۇ مىڭچۇن بىزگە چوڭ قالپاقلارنى كىيگۈزۈپ بېسىم ئىشلىتىپ، بۇ سىستېما كومۇنىستلارنىڭ بۇزغۇن-

چىلىقى دېيىشى مۇمكىن، شۇڭا سۆھبەت
ئۆتكۈزگەندە ئىش تاشلاش ئىش ھەققىنى تۆتۈۋېلىپ بەر-
مىگەنلىكى سەۋەبىدىن كېلىپ چىققانلىقى، مەسئۇلىيەت-
تىكى ئۇلاردا ئىكەنلىكىنى تەكىتلەش؛ كەينىگە سۆرەپ
بەرمىگەن بارلىق ئىش ھەققىنى تارقىتىپ بەرمىگىچە قەت-
ئىي ئىشقا چۈشمەسلىك. شۇڭا سۆھبەتتىن ئىلگىرى مەندە
خىلى تولۇق ئىدىيىۋى تەييارلىق بولدى. كۈن ئولتۇراي
دېگەندە لىۋىمگچۈن پىكاپقا ئولتۇرۇپ كېلىپ، پۈتۈن ئىش-
چىلارنىڭ زالغا يىغىلىشىنى ئىبىتتى. زالغا كىرىپ كېتىۋاتـ-
قىنىمدا پىشقەدەم باسما ئىشچىسى لىۋىنخۇانى ئۇچراتىپ قالـ-
دىم. ئۇ قولىغا بىر تۆمۈر كالتەكنى ئېلىۋالغانىدى،
ئۇ بىلىكسىنى چىڭ سىققان ھالدا: «ئۇكام، قورقمىغىن،
ئۇلار سېنىڭ بىر تال مويىڭغا تېگىشكە جۈرئەت قىلمىدى-
غان بولسا، ئاكاڭنىڭ ئۇلار بىلەن ئېلىشقىنىنى ئېلىشقان!»
دېدى. مەن بۇ گەپنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، قۇدرەتلىك بىر
كۈچنىڭ ماڭا ئىلھام بېرىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلغان ھالـ-
دا مەردانىلەرچە زالغا كىرىپ كەتتىم. ئىشچىلارنىڭ ھەم-
مىسى ئولتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، لىۋىمگچۈن بىر قانـچە
ئەگەشكۈچىلىرىنى باشلاپ مۇنبەرگە چىقىپ ئۇيـاقـتىن-
بۇياققا ئىككى قېتىم مېڭىۋەتكەندىن كېيىن مۇنداق دې-
دى: «مەن موسكۇاغا، لېنىنگرادقا بارغان، كومـمۇنىزمنى
تەتقىق قىلغانمەن، ئىشچىلار ئىش تاشلىسا بـولىدۇ. لې-
كىن كاپىتالىستلارنىڭ زاۋۇتىدا، كاپىتالىستلارغـا قـارىتا

شۇنداق قىلىشقا بولىدۇ، سىلەر دۆلەتنىڭ زاۋۇتىدا ئىشلەۋاتىسىلەر، قېنى سىلەرنىڭ ۋەكىللىكلار ئېيتىپ باقسۇن، سىلەر نېمە ئۈچۈن ئىش تاشلايسىلەر!»

مەن دەرھال ئورنىمدىن دەس تۇرۇپ: «بىز ئىشچىلار سېنىڭ ئۇ سەپسەتىلىرىڭنى چۈشەنمەيمىز، بىز پەقەت ئىشلەش، پۇل تېپىش، تاماق يېيىش؛ تاماق يېيىش، ئىشلەش، پۇل تېپىشنىلا بىلىمىز. سىلەر نېمە ئۈچۈن بىزنىڭ قىلغان ئىشىمىزغا ھەق بەرمەيسىلەر؟ پۇل بەرمىسەڭلار، يەيدىغانغا تاماق بولمىسا بىز ئەلۋەتتە ئىشلىمەيمىز-دە» دېدىم. لىيۇمىڭچۈن يەنە: «يەنە قايسى ئىشچىنىڭ پىكرى بار؟» دەپ سورىدى. بۇ چاغدا ياش ئىشچى ۋاڭ ئېنتاۋ ئۆزلۈكىدىن ئورنىدىن دەس تۇرۇپ: «پۇل بەرمەسەڭلار ئىشقا چۈشمەيمىز!» دەپ توۋلىدى.

شۇنىڭ بىلەن لىيۇمىڭچۈن ئۆزىنىڭ داۋلىنىزلىقىنى بىلدىپ، تەلەپپۇزىنى ئۆزگەرتىپ سەل مۇلايىم قىياپەتتە: «مەن ھازىرلا بوغالتىرنى زاۋۇت ئىشىكى ئالدىغا ئۇستىلىنى قويۇپ سىلەرگە قەرز بولۇپ قالغان بارلىق ئىش ھەققىنى تارقىتىپ بېرىشكە بۇيرۇيمەن، پۇلنى ئېلىپ ئىشقا چۈشۈسىلەر، بولامدۇ ـ بولمامدۇ؟» دەپ سورىدى.

كۆپچىلىك بىردەك: «بولىدۇ ـ!» دەپ جاۋاب بەردۇق.

ئەمەلىيەتتە ـ كۇنى ئەتىگەندە بېرىلمىگەن ئىش ھەققىنى تولۇق تارقىتىپ بەردى. ئىشچىلار تەلتۆكۈس غەلىبە قىلدى. ئىش تاشلاشمۇ شۇنىڭ بىلەن ئاياغلاشتى.

3. كۆرەش داۋاملاشماقتا

بۇ قېتىمقى ئىش تاشلاشنىڭ غەلىبىسى دۇشمەننىڭ گېزىتخانىسىدىكى ئىنقىلابىي كۆچلەرگە بولغان دىققىتىنى قوزغىمايمۇ قالمىدى. ئەينى ۋاقىتتىكى «شىنجاڭ گېزىتى»، گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى ئاساسلىق جامائەت پىكىرى قورالى ئىدى. شۇڭا ئۇلار ئىنقىلابىي كۆچلەرگە زىيانكەشلىك قىلىش ۋە ئۇلارنى باستۇرۇشنىڭ بىر يۇرۇش پىلانىنى كۆكتۇل قويۇپ تۇزۇپ چىقتى. 10 - ئاينىڭ بەشىدا، خۇاڭ جېنشا گېزىتخانىسىدىن يۆتكەپ كېتىلىپ ئۇنىڭ ئورنىغا شىنجاڭ گارنىزون قوماندانلىق شتابى ئالاھىدە خىزمەت (ئىشپىيونلۇق) باشقارمىسىنىڭ باشقارما باشلىقى گۇشېڭجېن گېزىتخانىنىڭ باشلىقلىقىغا تەيىنلەندى. جۇنتۇڭ ھەربىيەت گۇرۇپپىسىنىڭ گۇرۇپپا باشلىقى لىيۇجۇ گېزىتخانا باسما زاۋۇتىنىڭ زاۋۇت باشلىقلىقىغا تەيىنلەندى، جۇنتۇڭ ئىشپىيونى لىشكېخۇا باسما زاۋۇتىنىڭ زاپخوزلۇقىغا تەيىنلەندى، ئايال ئىشپىيون چىنلىننى ماتېرىيال ئىشخانىسىغا «ماتېرىيال خادىمى» قىلىپ ئورۇنلاشتۇردى. زاۋۇتنىڭ قائىدە - تۈزۈملىرىنى قايتىدىن ئېنىقلاپ قىلىپ، زاۋۇت دەرۋازىسىغا قورالىق پوست قويدى.

ئىش تاشلاشتىن كېيىن بىر ئاي ئۆتمەستىنلا، تەخمىنەن 10 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئەكسىيەتچىلەر «شتاتنى قىسقارتىش» باھانىسى بىلەن، ئالدى بىلەن ئىشچىلار ئا-

رسمدا تازىلاش ئېلىپ بېرىپ، 1 - تۈركۈمده 11 ئادەمنى، 2 - تۈركۈمده 20 ئادەمنى «قىسقارتىپ»، قىسقارتىلغانلار- نىڭ 3 كۈن ئىچىده گېزىتخانىدىن ئايرىلىشى هەققىده بۇيرۇق چۈشۈردى. «كۈرەش تەشكىلاتى» گېزىتخانا ياچې- كىسىنىڭ ئەزالىرىدىن ليۇبىشىن، ماجۇڭسەي، چىن فېڭ- تاۋمۇ گېزىتخانىدىن «قىسقارتىلدى». ئەكسىيەتچىلەر يۇ- قىرى ماڭاش بېرىپ لەنجۇدىن بىر تۈركۈم تېخنىك ئىش- چىلارنى ئېلىپ كېلىپ «قىسقارتىلغان»لارنىڭ ئورنىنى تولدۇردى. شۇنداق بولغان تەقدىردىمۇ گېزىتخانىدا ئىنق- لابىي كۈچلەر يەنىلا زور رول ئوينىدى. 1947 - يىلىنىڭ باشىدا، كۈرەش تەشكىلاتىنىڭ ئەزاسى يولداش جاڭجۈڭ- جۇ گېزىتخانىغا كېلىپ، يۇيجېنۇۇ، يۇيبىڭنەن، جۇچې قاتارلىق يەنە بىر تۈركۈم يېڭى ئەزالارنى تەرەققىي قىل- دۇردى. 1947 - يىلى كۈزده، مەن يەنە ئىككى قېتىم گې- زىتخانىغا كېلىپ، ئىشچىيون ۋە ساقچىلارنىڭ كۆزى ئاس- تىدا زور تۈركۈمدىكى قوغۇشۇن هەرپنى ئوغرىلاپ چىقىپ ئۈزۈلدۈرمەي غۇلجىغا يۆتكەپ، 3 ۋىلايەتنىڭ «دېموكرا- تىيە گېزىتى»گە ياردەم قىلدۇق. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاق- قىتتا كۈرەش تەشكىلاتىنى قايتىدىن تەشكىللەپ، گېزىت- خانىنى دەريانىڭ غەربىي تەرىپىدىكى بازا قىلغان هالدا دۇشمەنگە قارشى كۈرەشنى پائال قانات يايدۇردۇق.

ئۇيغۇر كتاب نەشرياتى www.uyghurkitap.com

هەر قايسى مىللەتنىڭ ئۇرۇمچىدىكى مەدەنىي ئاقارتىش باش ئۇيۇشمىلىرى

شېرىپ خوشتار

30 - يىللاردا پۈتۈن شىنجاڭدا هەرقايسى مىللەتنىڭ «مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى» قۇرۇلدى. پۈتۈن شىنجاڭدا جەمئىي 292 ئۇيۇشما بولۇپ، بۇلار مەركىزىي ئۇيۇشما، ۋىلايەتلىك ئۇيۇشما، ناھىيىلىك ئۇيۇشما، يېزىلىق ئۇيۇشمىلاردىن ئىبارەت ئىدى. شۇ يىللاردا ئۇرۇمچىدە ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، خەنزۇ، خوىزۇ، موڭغۇل، ئۆزبېك، تاتار، رۇس، شىبە، سولۇن، مانجۇ (بۇ ئۇچ مىللەت بىر ئۇيۇشما قۇرغان)دىن ئىبارەت 12 مىللەتنىڭ ۋە مەركىزىي ئۇيۇشمىسى قۇرۇلغان (تاجىكلار يەر شارائىتى، ئىقتىسادىي ئەھۋالى ۋە باشقا سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئۇيۇشما قۇرمىغان). ئۇلارنىڭ مەدەنىي، مائارىپ، ئەدەبىيات - سەنئەت ئىشلىرىغا يەرلىك ھۆكۈمەت ۋە قەشقەر ۋىلايەتلىك ئۇيۇشما رەھبەرلىك قىلغان. كېيىنرەك ئۇلارمۇ، ئۆشرە - زاكات يىغىتىپ مەدەنىيەتنى ئىتلىگىرى سۈرۈش تەشكىلاتى تەسىس قىلغان بولسىمۇ، تېرەققىيات باشقا مىللەتلەردەك تېز بولمىغان). بۇ ۋە مەركىزىي ئۇيۇشما جايلاردىكى شۆبە ئۇيۇشمىلارنىڭ خىزمىتىگە رەھبەرلىك قىلغان.

مەزكۇر ئۇيۇشمىلار ئۆز ئىقتىسادى، ئۆز ئىقتىدا-
رىغا تايىنىپ ئىگىلىك باشقۇرۇش بىلەن مەنىۋى ھايات
ۋە ئىجتىمائىي ئەخلاققا ۋارىسلىق قىلغان ۋە ئۇنى گۈل-
لەندۈرگەن. شۇنىڭ بىلەن بىرگە مەدەنىي، مائارىپ، ئەدە-
بىيات - سەنئەت ۋە باشقا سىياسىي، ئىجتىمائىي پائا-
لىيەتلەردە كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرگەن.

«تۈلكىنىڭ تۈكى قىزارسا، ئۇۋچىنىڭ كۆزى چۈشۈپ-
تۇ» دېگەندەك، بۇ ئۇيۇشمىلار ئۆز مىللىي مەدەنىيىتى —
مائارىپى، ئىجتىمائىي ئەخلاقىنى راسا راۋاجلاندۇرۇ-
ۋاتقان چاغدا، شېك شىسەينىڭ دىققىتىگە «سازاۋەر»
بولدى.

ئۇيۇشمىلار شېك شىسەينىڭ چاڭگىلىغا ئۆتكەندىن
كېيىن، ئۇ، شېك شىسەينىڭ «ئالتە بۇيرۇق» سىياسىتىنى
ئىجرا قىلىدىغان سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي تەشكىلاتقا،
شۇنىڭ بىلەن بىرگە شىنجاڭنىڭ مەدەنىيەت - سەنئەت
ئىشلىرىنى نازارەت قىلىدىغان ئاخبارات ئورنىغا ئايلان-
دى. گومىنداڭ دەۋرىگە كەلگەندە، گېزەندىلەر ئۇۋىسىغا
يەنى چوماقچىلار - ئىشپىيونلارنىڭ ئاشكارا ھەربىكەت
ئىلىپ بارىدىغان شتابى بولۇپ قالدى. گۇللەپ - ياشنا-
ۋاتقان مەدەنىيەت - سەنئەت، مائارىپ ئىشلىرى دەپ-
سەندە قىلىنىپ، ئىقتىسادى تالان - تاراج قىلىنىپ ۋەيـ-
ران بولدى. لېكىن مەيلى قانداق بولمىسۇن، ئۇ نۇر-
غۇن جاپالىق دەۋرنى باشتىن كەچۈرۈپ ئاخىرقى ھېسابتا

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

ئازادلىقتىن كېيىن ئىنتىساقا قوشۇلۇش بىلەن 1954 - يىلى ئۆزىنىڭ ئاخىرقى ۋەزىپىسىنى ئادا قىلدى.

بۇ ماقالىمىزدا، پەقەتلا ئۇرۇمچىدىكى 9 مەركىزىي ئۇيۇشمىنىڭ قۇرۇلۇشى، ئىقتىسادى، مەدەنىي پائالىيىتى ۋە باشقىلار ئۈستىدە قىسقىچە توختىلىپ ئۆتىمىز.

1. ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى

«ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى» 1934 - يىلى 7 - ئايدا ئۇنجى بولۇپ ئۇرۇمچىدە قۇرۇلدى، ئۇرنى نەنىن سىرتىدا (ئەسلىدىكى مەدەنىيەت كىنو-خانىسى ھازىرقى مەدەنىي يادنكارلىقلار ماگىزىنى ئۇرنىدا) ئىدى. بۇ جايىنىڭ ئۇرنى مۇساپىۋلارنىڭ بولۇپ، دەسلەپ ئىشخانىسىنى، كېيىن (36 - يىلى) باغ ۋە كۆلۈپ ئۇرنىنى ھەدىيە قىلغان.

ئۇرۇمچىدىكى ئۇيغۇر ئۇيۇشما، مەركىزىي ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى بولۇپ، شىنجاڭدىكى 292 ئۇيۇشمىغا رەھبەرلىك قىلاتتى (بۇنىڭ ئىچىدىكى 216 سى ئۇيغۇرلار ئۇيۇشمىسى، قالغان 76 سى ئۇيغۇردىن باشقا مىللەتلەرنىڭ ئىدى).

بۇ ئۇيۇشمىنىڭ ئۇمۇمى ئىقتىسادى شىنجاڭدىكى ھەرقايسى شۆبە ئۇيۇشمىلارنىڭ ئۇشرە - زاكات، ۋەخپىي

يەر، ۋەخپىي دۇكان، باغ، تۇگمەن، سۇ (كارىز)، ھېيت قۇربانلىقنىڭ تېرە ـ ئۇچەيلىرى ۋە ئىگىسىز مۇلۇكلەرگە بولغان ئىگىدارچىلىقتىن كەلگەن كىرىم ئىدى (جايلار ئۆزلىرىدىكى ئەنە شۇنداق كىرىملەرنىسى خىراجەت قىلاتتى ۋە بىر قىسىم كىرىمنى يۇقىرىغا تاپشۇراتتى). ئۇرۇمچىدە بولسا، مەسچىت، مەدرىس ئاز بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭ ۋەخپىي كىرىمى ئاز ئىدى. ئۇلار ئۇشرە، زاكات، قۇربانلىق تېرە ـ ئۇچەيلىرىنى ئۆزلىرى يىغىپ كىرىم قىلاتتى.

بۇ كىرىمنى ئۇرۇمچىدە سېلىنغان ئۇيغۇر مەكتەپى دارىلئاجىزىن، دارىلئېتام ۋە كاپالەتكە مۇھتاج ئائىلىلەرگە، ئەدەبىيات ـ سەنئەت، مەدەنىيەت ئىشلىرى خىراجىتى، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر، ئۇقۇتقۇچىلار مائاشى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ كوللېكتىپ كىيىمى، ئوقۇش قورالىرى، ئائىلىسىدە قىيىنچىلىقى بار ئوقۇغۇچىلارغا قىلىدىغان يارەمگىچە ئىشلەتتى (ۋىلايەتتىن يېزىلىق ئۇيۇشمىغىچە كىرىم چىقىم شۇنداق ئىدى).

ئۇيغۇر مەركىزىي ئۇيۇشما قۇرۇلۇش بىلەن ئۇرۇمچىدە بىر قانچە ئون مىللىي مەكتەپ سالدى، سەنئەت ئۆمىكى قۇرۇپ كۆپلىگەن ئەدەبىيات ـ سەنئەت نەمۇرلىرىنى ئويناندى. شۇڭا شىنجاڭنىڭ ئالتە بۆيۈك سىياسەتىنى ئىجرا قىلىشىدا ئاساسلىق سىياسىي ئىجتىمائى ۋە مەدە-

نمي تەشكىلات بولۇپ، بەلگىلىك رول ئويناپدى. كۆپ ئىشلاردا ھەر قايسى شۆبە ئۇيۇشمىلارغا رەھبەرلىك قىلدى ۋە ئۇلگە بولدى.

2. قازاق - قىرغىز ئۇيۇشمىسى

«قازاق - قىرغىز ئۇيۇشمىسى» 1934 - يىلى 9 - ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئاساسىي كىرىمى، ئالتاي، چۆچەك، ئىلى، باركۆل قاتارلىق چارۋا رايونلىرىدىكى چارۋىچىلارنىڭ زاكات كىرىمىنى ۋە قەشقەر، يېكىسار، ئاقچى، قىزىلبوي قاتارلىق جايلاردىكى قىرغىز چارۋىچىلارنىڭ زاكاتلىرىنى ئاساس قىلغان، ئورنى يەنە ئەن كوچىسى دوقمۇشىدىكى شىنخۇا كىتابخانىسىنىڭ ئۇدۇلىدا بولۇپ، ئۇلار ئۇرۇمچىدە بىرقانچە قازاق باشلانغۇچ مەكتەپ سانايى نەپىسە قۇرغان. قازاق خەلقىنىڭ كۆپلىگەن ئەنئەنىۋى تىياتىر - مۇزىكىلىرىنى ئويناغان.

3. خۇيزۇ ئۇيۇشمىسى

«خۇيزۇ ئۇيۇشمىسى» 1934 - يىلىنىڭ ئاخىرلىرى قۇرۇلغان بولۇپ، ھازىرقى سەنشىلۇكزا ئىككىنچى ئاشخانا ئورنىدا ئىدى. ئۇلارنىڭ كىرىمى خېلى كۆپ ئىدى. ئۇرۇمچىدە كۆپلىگەن خۇيزۇ مەسچىتلىرى بولۇپ ئۇلار،

هەر قايسى مەسچىتنىڭ جامائەت فوندى (هەر خىل خەير-ساھاۋەتتىن كەلگەن)نى ئۆزىگە كىرىم مەنبەئىسى قىلغان. ئۇلار خۇيزۇ مىللىي ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت - ماتارىپىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا كۆپ رول ئويناغان. كىنوخانا قاتارلىقلارنى بەرپا قىلىپ خۇيزۇ مىللىتىنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىگە ۋارىسلىق قىلغان.

4. خەنزۇ ئۇيغۇشمىسى

«خەنزۇ ئۇيغۇشمىسى» 1937 - يىلى 3 - ئايدا قۇرۇلدى. مەزكۇر ئۇيغۇشما ئۇرۇمچىدىكى خۇنەن، خۇبەي، گەنسۇ، سىچۇەن، يۈننەن - گۇيجۇ، جياڭسۇ - جېجياڭ، سەنشى، شەنشى قاتارلىق بىر قانچە سارای (خۇيگۇەن)، ۋاڭيىمياۋ، چىڭخۇاڭمياۋ قاتارلىق 20 نەچچە بۇتخانىلارنىڭ يەر - زېمىن، ئۆي ۋە باشقا مۇلۇكلىرى، سودا دۇكانلىرى قاتارلىقلارنىڭ ئىقتىسادلىرىنى ئۆزىگە قارات-قان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىقتىسادى خېلى كۆپ ئىدى. ئۇلار مەزكۇر ئىقتىساد بىلەن، ئۇرۇمچى شەھىرىدە بىر قانچە باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپ ئاچتى. تىياتىرخانا، كىنوخانىلار تەسىس قىلىپ مەدەنىيەت تارقاتتى، بولۇپمۇ جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ ئەزالىرى شىنجاڭغا كەلگەندىن كېيىن، ئۇلار مەدەنىيەت پائالىيەتلىرىنى خەنزۇ ئۇيغۇشمىسى مەركەز قىلغان هالدا ئېلىپ

باردی. بەلکی ئۇيۇشمىسىنىڭ رەھبەرلىك يادرو كۈچى جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنىڭ قولىدا بولدى.

يېڭى زامان تىياتىرچىلىقىمۇ جۇڭگو كوممۇنىستلار پارتىيىسىنىڭ ئەزالىرىنىڭ ئىشتىراكى بىلەن خەنزۇئۇيۇشـ مىسىدىن باشلاندى.

خەنزۇ ئۇيۇشمىسىنىڭ پائالىيىتى كۇندىن ـ كۇنگە راۋاجلىنىۋاتقان چاغدا، تۇيۇقسىز، ئاتالمىش «چوڭ سۇيـ قەستلىك توپىلاڭ ئەنزىسى» ئويدۇرۇپ چىقىلىپ، پۈتۈن شىنجاڭدا نۇرغۇنلىغان كىشىلەر ناھەق قولغا ئېلىندى. بۇ چاغدا، دۇجۇڭيۈەن، جاۋدەن قاتارلىقلار ۋە چىن تـەنچيۇ، ماۋزېمىن، لىن جىلۇ قاتارلىق پېشقەدەم كوممۇـ نىستلار قولغا ئېلىندى.

شۇندىن كېيىن خەنزۇ ئۇيۇشمىسىنىڭ پائالىيەتلىرى سۇسلاشتى ياكى ئىلغار پائالىيەتلەر پېچەتلەندى. كېيىنـ كى يىللاردا، گومىنداڭ دەۋرىدە بۇ ئۇيۇشمىسىنىڭ پائالـ يەتلىرىدىن سۆز ئاچقىلى بولمايدىغان بولۇپلا قالماي ئىنقىلابنىمۇ خانىۋەيران بولدى. شۇنداق قىلىپ قۇرۇق جازا بىلەن ئازادلىقتىن كېيىن ئىنتىپاقتا قوشۇلۇپ كەتتى.

5. موڭغۇل ئۇيۇشمىسى

«موڭغۇل ئۇيۇشمىسى» 1937 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇلغان بولۇپ، ئىقتىسادىي ئەھۋالى خېلى ياخشى

ئىدى. بۇ ئۇيۇشما جايلاردىكى موڭغۇل بۇتخانىلارنىڭ ئىقتىسادىنى ئۆزىگە قاراتقاندىن سىرت، يەنە مال چارۋىسى بولۇپ، مال چارۋىلىرى يىلدىن - يىلغا كۆپىيىپ چىقىمىنىڭ ئورنىنى باساتتى. بۇنۇيۇشما بىرقانچە باشلانغۇچ مەكتەپ سالغاندىن باشقا، موڭغۇل خەلقىدىكى ئەۋھامى خۇراپاتلىققا قارشى نۇرغۇن خىزمەتلەر ئىشلىدى، يېڭىلىق تارقاتتى.

6. ئۆزبېك ئۇيۇشمىسى

«ئۆزبېك ئۇيۇشمىسى» 1938 - يىلى ئۇرۇمچىدە قۇرۇلدى. ئۇرنى غالىبىيەت يولى مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ ئۇدۇلىدا - مەنسۇرجان بايىنىڭ ئىككى ئېغىزلىق ئۆيى ئىدى. كېيىن بۇ ئۇيۇشما غالىبىيەت يولى گولۇ زاۋۇتىنىڭ ئورنىدا بىر قىسىم يەرنى سېتىۋېلىپ ئۇيۇشما ئىشخانىلىرىنى كېڭەيتكەن.

مەزكۇر ئۇيۇشمىنىڭ ئىقتىسادى ئۆزبېك بايلىرىنىڭ ياردىمى ۋە خەلق ئىئانىسى بىلەن تەمىن ئېتىلگەن. ئۇيۇشما مائارىپ، مەدەنىيەت، سىياسىي تەشۋىقات، سەنئەت ئىشلىرىدا كۆپ نەتىجىلەر يارىتقان، ئۇلارنىڭ سەنئەت ئۆمىكىدە، ئۆزبېك، ئۇيغۇر، ئۇغۇل - قىزلىرى بار ئىدى. ئۇلار كۆپلىگەن ئۆزبېك ۋە ئۇيغۇر دراما ئىلىرىنى ئورۇنلىغان، كۇتۇپخانا قۇرغان.

7. تاتار مەركىزىي ئۇيۇشمىسى

«تاتار مەركىزىي ئۇيۇشمىسى» 1938 - يىلى 9 - 10 - ئايلاردا تاتارزىيالىيلىرى ۋە بايلىرىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن قۇرۇلغان بولۇپ، ئورنى ياكخاكدا (غالىبىيەت يولىدا) ئىدى. بۇ ئۇيۇشما قۇرۇلۇش بىلەن تاتار مەدەنىي ماتارىپى ناھايىتى زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشتى. ئۇلار ئۇرۇمچىدىكى تاتار باشلانغۇچ مەكتەپلىرىنىڭ سان - سۈپىتىنى ياخشىلاش بىلەن ئەدەبىيات - سەنئەت كۇرژىكى تەسىس قىلىپ، تاتار خەلقىنىڭ ئەنئەنىۋى دراما، ناخشا - ئۇسسۇل، مىللىي ئۇرپ - ئادەتلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى. بىر مەزگىل تاتار دراما، ناخشا - ئۇسسۇل، جېرلىرى، مۇزىكىلىرى پۈتۈن شىنجاڭ، جۈملىدىن ئۇرۇمچى دائىر سىدە كەڭ تەسىر پەيدا قىلغانىدى.

8. شىبە، مانجۇ، سۇلۇن مەركىزىي ئۇيۇشمىسى

«شىبە، مانجۇ، سۇلۇن مەدەنىي تاقارتىش ئۇيۇشمىسى» 1937 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ئورنى دېموكراتىيە يولىدا ئىدى. بۇ ئۇيۇشما قۇرۇلۇش بىلەن شىبە، مانجۇ، سۇلۇندىن ئىبارەت ئۇچ مىللەت ئۆزلىرىنىڭ مىللىي مەدەنىيىتى، ماتارىپى، ئەنئەنىۋى سەنئەت، ناخشا -

مۇزىكا جەھەتتە ئۆز ئىلارا ئىۆگىنىپ، بىرلىككە كەلگەن مىللىي مائارىپ، مەدەنىيەت بەرپا قىلدى. بۇ، ئۇرۇمچى جۇملىدىن پۈتۈن شىنجاڭدا تارقىلىپ ئولتۇراقلاشقان، ئۇچ مىللەتنى ئۇيۇشتۇرۇپ ئۇلارنىڭ مىللىي مەدەنىيىتى، مىللىي مائارىپىغا زور يارەم بەردى. شىبەلەر ئولتۇراقلاشقان جايلاردا شىبە خەلق مەكتەپلىرى ــ كەچ كۇرسلار ئاچتى. سەنئەت گۇرۇپپىلىرى قۇردى.

9. رۇس مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى

«رۇس مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى» ئۇرۇمچى يا‌ڭخا‌ڭدا 1939 ــ يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ مىللىي مەدەنىيەت، ئەدەبىيات ــ سەنئەت، تۇرمۇش ئەنئەنىۋى ئۇسۇللىرىنى تەرەققىي ئەتكۈزدى. كىنوخانا (رۇس كۇلۇبى)، تانسىخانا، كۇتۇپخانا قاتارلىقلارنى تەسىس قىلىپ رۇس مىللىي مەدەنىيىتىنى تەشۋىق قىلدى. ئۇزاق ئۆتمەي بۇئۇيۇشما «سوۋېت پۇقرالار ئۇيۇشمىسى» قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. ئەمەلىيەتتە يەنىلا ئۇيۇشما ۋاقتىدىكى پائالىيەت بىلەن شۇغۇللاندى. 1947 ــ يىلدىن كېيىن، بۇ ئۇيۇشما: «جۇڭگو ــ سوۋېت دوستلۇق جەمئىيىتىگە» قوشۇۋېتىلدى.

يۇقىرىدا بايان قىلغان 9 ئۇيۇشما «ئۆلكىلىك

ئۇيغۇر كتاب نەشرياتى www.uyghurkitap.com

مەركىزىي ئۇيۇشما» بولۇپ، بۇلارنىڭ جاي - جايلار شۆبىسى بار ئىدى. بۇلار بىر تەرەپتىن يەرلىك خىزمەت ئىشلىسە، يەنە بىر تەرەپتىن جايلارنىڭ خىزمىتىگە رەھبەرلىك قىلاتتى. مەزكۇر ئۇيۇشمىلار قۇرۇلغاندىن ئۆلكە ئازاد بولغىچە ئۆز ۋەزىپىلىرىنى تولۇق ئادا قىلىپ،ھەر قايسىسى ئۆزلىرىنىڭ مىللىي مائارىپ، مىللىي مەدەنىيەت، ئەدەبىيات - سەنئەت ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇشتا تۆھپە ياراتتى، ئۇلار پەقەتلا ئۆز ئۆزىنى قامداش يولى بىلەن تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، ھۆكۈمەتتىن بىر سېنىت پۇل ئالمىدى،بەلكى 1950 - يىلى ئۇيۇشمىلار ئىتتىپاقىغا قوشۇۋېتىلگەندە كۆپلىگەن ئىقتىسادىنى ئىتتىپاقىغا تەقدىم قىلدى.

ئۇيغۇر شامچىلىقى ۋە ئۇنىڭ ئۇرۇمچى تەۋەسىدىكى تەرەققىياتى

شېرىپ خۇشتار

ھۇنەر كەسپىگە باي ئۇيغۇر خەلقىدىكى ئەنئەنە-ۋى شامچىلىقنىڭ قاچان پەيدا بولغانلىقى ۋە قاچاندىن باشلاپ ئۇيغۇرلاردا كەسىپكە ئايلانغانلىقى توغرىسىدا ئېنىق يازما ماتېرىيال يوق. لېكىن ئۇيغۇرلاردا تارىختىن بۇيان ساقلىنىپ، ئەۋلادتىن - ئەۋلادقا شامچىلىق كەسىپ-دە دەستۇر قىلىنىپ كېلىۋاتقان شامچىلىق رىسالىسىدىكى رىۋايەتلەردە ① «ئەبيۇپ پەيغەمبەر قاراڭغۇ غاردا ئىبا-دەت قىلغاندا، يورۇقلۇققا تەشنا بولۇپ خۇدادىن يورۇق-لۇق تىلىگەن، ئۇنىڭ دۇئايى ئىجابەتتىدىن ئاللا بىر كىچىك ئەۋەتكەن، پەيغەمبەر كىيىكنى ئۆلتۈرۈپ گۆشىنى كاۋاپ قىلغاندا، ئەرمەن ياغىچىدىن قىلىنغان زىخ، گۆشنىڭ مېيى بىلەن يېنىپ يورۇقلۇق ھاسىل قىلغان، بۇنى كۆرگەن پەيغەمبەر، زىخنى نوكچا قىلىپ ياققان. بىراق

① رىسالىدە ئۇچ رىۋايەت كۆرسەتكەن. بىز مۇۋاپىقراق بولغان بىرنى تاللىدۇق.

نوكچىدىكى ماي تۇگىگەندە نوكچا ئۆچكەن، ئۇ چاغدا، پەيغەمبەر نوكچىنى مايغا مىلاپ، ماي توڭلىغاندا ياققاندا ئۇزاق يورۇقلۇق بەرگەن، شۇندىن باشلاپ شام پەيدا بولۇپ، كەسىپكە ئايلانغان، بۇ كەسىپتە دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا ئون پىرى كامىل (ئۇستا كاسىپ) بارلىققا كەلگەن. ئۇنىڭ ۋ ـ سى شەمشىدىن قەشقىرىدۇر. كېيىنكى ۋاقىتتا جايلاردا، ئۇستازلارنىڭ تەلىمى ۋە رىسالىسىنىڭ بايانىغا ئەمەل قىلىپ شامچىلىق كەسپىنى ئەۋلادتىن ـ ئەۋلادقا پاك، ساپ دىل، راستچىللىق بىلەن تەرەققىي ئەتكۈزگەن مەرىپەتچى بەش كاسىپنىڭ بەشىنچىسى شەيخى ھەسەن قەشقىرى ئىدى...» دېيىلگەن.

رىۋايەتتىكى بايانلار مەيلى قانداقلارچە ئىزاھلانسۇن بىز بۇ رىۋايەتتىن شامچىلىقنىڭ پەيدا بولۇشى، تەرەققىياتى جەريانىنى كۆرۈۋالالايمىز، بەلكى رىۋايەتتىكى قىسمەن رېئال سۈرەتلەشتىن ئۇيغۇر ئەجدادلىرىنىڭ ھەر قايسى دەۋرلەردە بۇ كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىپ شامچىلىقتىن ئىبارەت بۇ يورۇقلۇق مۇئەككىلىنى ئەۋلادتىن ـ ئەۋلادقا قالدۇرۇپ زامانىمىزغا ئېلىپ كەلگەنلىكىنى چۈشىنىۋالالايمىز.

شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا شامچىلىق كەسپى ۋە بازىرى بولمىغان شەھەر ـ يېزا يوق، ھەممىلا يەردە بۇ كەسىپ داۋاملىشىپ كەلگەن.

شىنجاڭنىڭ يېقىنقى بىر ـ ئىككى يۈز يىللىق ئۆ-

سۇسىيلار ئىگىلىكىدىكى ئىچكى ۋە تاشقى سودا تەرەققىيات ئەھۋالىدىن قارىغاندا، شامچىلىق شىنجاڭنىڭ سىرتقا ئېكسپورت قىلىدىغان تاۋارلارنىڭ بىر تۈرى بولغان. جايلاردىكى ئاتاغلىق ئاتچى (كارۋان) ۋە پىشقەدەم سودا ئەربابلىرىدىن ئىگىلىشىمىزچە، ئالدىنقى ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدىن مۇشۇ ئەسىرنىڭ 20 -يىللىرىغىچە، يەكەن، قاغىلىق ۋە خوتەنلىك ھەر قايسى ناھىيىلىرى كۆپ خىللىق ئېكسپورت تاۋارلىرىدىن باشقا، ئافغانىستان، پاكىستان، ھىندىستان ۋە مەشھۇر سودا مەركىزى شەھەر كاراچىغا، يىلىغا ئوچ - تۆت مىڭ ئات - قېتىم شام چىقىرىدىكەن، ئېيتىشلارغا قارىغاندا بىر ئاتقا ئالتە پۇت (بىر پۇت 16.38 كىلوگرام) شام ئارتىلىدىكەن.

قەشقەرلىق مەشھۇر ئاتچى ئابدۇقادىر ھاجى، مەھەممەتخان تاۋاقلارنىڭ مەلۇماتىغا قارىغاندا: «شىنجاڭ بىلەن ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ سودا تارىخى ئۇزۇن بولۇپ، سودا كارۋانلىرى ئۇزۇلمەي قاتناپ تۇرغان. يۇنىڭدىن 70-80 يىللار ئىلگىرى 1000دىن تۆۋەن ئاتلىق كارۋانلار (ئاتچىلار) نى ھېسابقا ئالمىغاندا، يولۋاسخان، باۋۇدۇن قارى، ياقۇپ داۋىخانلارنىڭ ئات ۋە تۆگىلىرى (ھەر بىرىنىڭ) 3000دىن ئاشىدىكەن، ئۇلار كېرا بىلەن سودىنى بىرگە ئېلىپ بارغان. ئاشۇ يىللاردا، قەشقەردە ھەر قايسى ناھىيىلەرنىڭ ۋە قەشقەر شامچى كوچىسىدىكى پۇتۇن كاسىپلار، بولۇپمۇ ئاتاغلىق شامچى سەلەي ھاجىم (ئۇ كار-

خانىچى بولۇپ شام ۋە سوپۇنچىلىق كارخانىسىدا 30-
كىشى ئىشلىگەنىكەن) نىك ئىشلەپچىقارغان شاملىرى ئوت-
تۇرا ئاسىيانىڭ پەرغانە ۋادىسىدىكى ھەر قايسى چوڭ -
كىچىك شەھەرلەرگە ئېلىپ بېرىپ سېتىلغانىكەن.» ئۇ-
لارنىڭ تەخمىن قىلىشىچە يىلىغا 50-60 مىڭ پۇت شام
(ئەسلىدە شام دانىلاپ سېتىلىدۇ، بىز تۆگىچى بولغانلى-
قىمىز ئۈچۈن كىرا ئېغىرلىقىنى بىلمىز دەيدۇ) چىقىرى-
لىدىكەن.

35-36 - يىللىرى شېكىشىسەي بىلەن سوۋېت ئىت-
تىپاقى ئوتتۇرىسىدا يېڭى سودا كېلىشىمى ئىمزالان-
غان. بۇ چاغداقەشقەردىلا خۇسۇسىيلار ئىگىلىكىدە 13شىر-
كەت بولۇپ، بۇلار جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ھەر خىل
يەرلىك مالالىرىنى سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئېلىپ چىقىپ
ساتقان. بۇنىڭ بەدىلىگە سوۋېت ئىتتىپاقى بەر-
گەن تاۋارلار قەشقەرگە كەلتۈرۈلگەن. ئۇلار
ئىلگىرى قەشقەردىن ئېلىپ چىقىقان شاملار
كېلىن ئېكسپورت ھېسابىدا قەشقەرگە ئەۋەتىلگەنلىكىنى
بىز - ئىككى قېتىم چېلىشتۇرغان.

يەنە، ئەينى يىللاردا شىنجاڭنىڭ ئوتتۇرا مەر-
كىزىي سودا شەھىرى بولغان كۇچا، ئۆزۈمنىڭ كۆچلۈك
تايانچىسى باي، شىنخا، شايار، ئاقسۇلارغا تايىنىپ
ئىچكىرى ئۆلكىلەرگە، بولۇپمۇ لەنجۇ، تيەنجىنگە
ھەر يىلى 40، 50 مىڭ يەششىك شام چىقارغان. بۇ مالالار

قۇمۇلغىچە بىر - ئىككى ۋە تۆت ئاتلىق گۇدۇك ھارۋا بىلەن توشۇلۇپ، تېنەجىنگە ماگىدىغىنى كوكخوت، سۇيۇقۇن بىلەن تۆگە كارۋىنىدا، لەنجۇنىڭ ئات ۋە ئېشەك كارۋىنىدا ئەۋەتىلگەن، ئاشۇ يىللاردا كۆچادا مەھەممەت شام، ئابدۇللا جىگىچىك دېگەن ئاتاغلىق شام سودىگەرلىرى بولۇپ ئۇلارنىڭ ھەر قايسى ناھىيە بىلەردە مەخسۇس ۋاكالىتەن شام سېتىۋالىدىغان يالاڭما خادىملىرى بولغانىكەن.

ئۇ دەۋرلەردە شام تۇرلىرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، رەڭ جەھەتتە قىزىل ۋە تەبىئىي ئاق بولسىمۇ، ئۆلچەم جەھەتتە بىر قانچە تۈرگە ئايرىلىدىكەن. مەسىلەن: چېركاۋ شامى 40 سانتىمېتر ئۇزۇن ۋە كەتمەن سېپىدەك توم بولىدىكەن. بۇتخانا شامى 25 - 30 سانتىمېتر بولۇپ ئىنچىكە بولىدىكەن، پانۇس شامى ئىنچىكە ئۇزۇنلۇقى 12 سانتىمېتردىن 30 سانتىمېترغىچە بولىدىكەن، پوچتا (پوۋىسكا) شامى ۋە دەرۋازا ئالدىدىكى ئەينەك جاھازا شامى قىسقا توم بولىدىكەن.

دېمەك ئۇيغۇر خەلقى ئەينى ۋاقىتتا ئېھتىياجلار قالدۇرۇپ كەتكەن شامچىلىق كەسپىنى كۆڭۈل قويۇپ تەلەپكە لايىق ئىشلەپ، ئۇنىڭ بىلەن ياۋروپا، ئاسىيا، ھىندىستان، پاكىستان، ئافغانىستانلار ھەم ئىچكى ئۆلكىلەرنىمۇ شام بىلەن قىسمەن تەمىن ئەتكەن.

مۇشۇ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئۇرۇمچىدە شامچىلىق

راسا تەرەققىي قىلغان بولۇپ، ئۇرۇمچى ئاھالىسىنىڭ 90% ى شام ياقمايدىكەن، ناھايىتى ئاز بىر قىسمى كىر-سىن لامپا ياقمايدىكەن.

ئۇ يىللاردا، خەنزۇلار كونا ئۆرپ ـ ئادەت بويىچە لۇخۇك مياۋزا، قىزىل تاغدا، يېڭى يىل، چاغان ۋە پا-نۇس بايرامليرىدا پۇتۇن ئائىلە پانۇس ياقمايدىغان قائىدە بولۇپ، مۇشۇنداق خاتىرە كۈنلەردىلا نەچچە ھەسسەپ شام يېقىلمايدىكەن، ئادەتتىمۇ سەللا ھالىسىق كىشىلەر ئىشىك ئالدى، ھويلا ئارامليرىغا پانۇس ياقمى-غان، پانۇس كۆتۈرۈپ ماڭمايدىغان قائىدىلىرى باركەن. شۇڭا ئۇرۇمچىنىڭ شامغا بولغان ئېھتىياجى ناھايىتى زور بولۇپ، بۇ يىللاردا ئۇرۇمچىدە توختىماي قاراقول، ئاق-سۇ قۇۋۇان، سۇ قۇۋۇقتا ئولتۇرىدىغان تاش ھاجىم، بەختى شام، سەلەي ئاخۇن، ئېدرىس پالۋان قاتارلىق 70، 80 شامچىلار بولۇپ ئۇلار ئۇرۇمچىنى تەمىنلەشتىن تاشقىرى، چىتەي، مانا-س، قۇتۇپى قاتارلىق جايلارغىمۇ شام ئېلىپ بېرىپ ساتقانىكەن.

پېشقەدەم زىيالىي مەرھۇم باقى ئاخۇن ئاكا (بۇ كىشى 81 ـ يىلى 83 يېشىدا ۋاپات بولدى) نىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە: «ياڭزىكشىن، جىنشۇرىن دەۋرلىرىدە ئۇرۇمچى سودىگەرلىرى يىلىغا بىر قانچە قېتىم شام ئالۇنىغا ئۇچرايدىكەن. ياڭ ـ جىنلار ھەر قايسى بايرام، خاتىرە كۈنلىرىدە ئوردا ئىچى ـ تېشى ۋە ئاساسىي كوچىلارنى

پانۇس بىلەن بېزەشتىن تاشقىرى خەلقنىمۇ پانۇس ئېسىش قا زورلايدىكەن، ئوردا ۋە كوچىلارغا لازىم قىلىنىدىغان شاملارنى سودىگەر لەردىن ھەقسىز ئالىدىكەن، بۇ خىل ئالۋاڭ 1755 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى چىيەنلۇڭ 20 - يىلى) چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئەسكەر چىقىرىپ جۇڭغارلارنى تىنچىتىپ ئۇرۇمچىگە كېلىپ قەدىمىي ئۇيغۇر باي — ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ ئالدىنقى قاراۋۇلخانىسى بولغان غەربىي جۇجياۋەن (شاپتۇللۇق) دىكى قەدىمىي قەلئەگە چۈشۈپ ھاكىمىيەت باشقۇرغاندىن باشلاپ داۋام قىلغان بولۇپ، شېڭشىسەي دەۋرىدە يېڭىلىنىپ تەرەپدار-لىرىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن ئەمەلدىن قالغانىكەن.

ئۇرۇمچىنىڭ كېيىنكى يېقىلغۇ ئەھۋالىدا، شېڭ شىسەي بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى ئوتتۇرىسىدا سودا مۇ-ناسىۋەت ئورناتقاندىن كېيىن، سوۋېتتىن كېرىسىن، شام، سەرەڭگىلەرمۇ ئىمپورت قىلىنغان ئىكەن.

ئازادلىققىچە ۋە ئازادلىقتىن كېيىنكى كوپىراتسىيە-لەشتۇرۇش ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىلغىچە ئۇرۇمچىدە ئالما ئاخۇن، ئىمىن باغ، قادىر قارى قاتارلىق 20 نەچچە شامچىلار مۇشۇ كەسىپ بىلەن شۇغۇللانغان، كېيىن بۇ كەسىپمۇ كوپىراتسىيەلەشتۇرۇلۇپ باشقا كەسىپلەرگە قوشۇلۇپ كەتكەن، شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇرۇمچى خەلقىنىڭ شامغا بولغان ئېھتىياجىنى يېڭى زامان شامچىلىقى ئېگىلىدى.

رۇس مىللىتى ۋە ئۇنىڭ «روژدېستۋو» بايرىمى

شېرىپ خۇشتار

رۇس خەلقى پراۋسلاۋىيە دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. پراۋسلاۋىيە دىنىي، پروتستانت دىنى، كاتولىك دىنىي قوشۇلۇپ خرىستىئان دىنىي دېيىلىدۇ. بۇلار ئۇنىڭ ئۇچ چوڭ مەزھىپى. خرىستىئان دىنىي پەيدا بولۇپ ئۇزۇن ئۆتمەي، تەدرىجىي پارچىلىنىپ، گرېك تىلى رايونىنى مەركەز قىلغان شەرق مەزھىپىگە، لاتىن تىلى رايونىنى مەركەز قىلغان غەرب مەزھىپىگە ئايرىلغان. مىلادى 1054 - يىلىغا كەلگەندە شەرق ۋە غەرب مەزھەپلىرى رەسمىي بۆلۈنۈپ، كونىستانتىناپولنى مەركەز قىلغان شەرقىي قىسمىدىكى دىنىي تەشكىلات پراۋسلاۋىيە جاۋخوي دەپ ئاتالغان. بۇ، ھەقىقىي ۋارىسكار دىنىي تەشكىلات دېگەن مەنىدە بولۇپ، ھۆشۇ تەشكىلاتنىڭ كېيىنكى تەرەققىياتى دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا 15 تىن ئاشىدۇ. ئەقىدىكارلارنىڭ ئۆزلىرى قۇرۇۋالغان بۇ پراۋسلاۋىيە تەشكىلاتلىرى ھېلىمۇ ئۆزىنى ئۆزى باشقۇرىدۇ. روسىيىدە ھازىرغىچە رۇس دىنىي ئەقىدىكارلىرىنىڭ ھەقىقى دىنىي تەشكىلاتى، گرو-

زىمىنىڭ ھەقىقىي دىنىنى تەشكىلاتى دەپ دىنىي تەشكىلاتلىرى بار.

پراۋىسلاۋىيە دىنىنىڭ جەمئىي 12 دىنىي بايرىمى بار. ئۇنىڭ ئىچىدە ئەڭ ئاساسلىقى «روژدېستۋو» بايرىمى بىلەن «پاسخا» بايرىمى. بۇ ئىككى بايرام ئەسلىدە دىنىي بايرام بولسىمۇ، ئۇزۇن تارىخىي جەريانىنىڭ ئۆتۈشى بىلەن تەدرىجىي ھالدا رۇس مىللىتىنىڭ ئىنەنئۇي بايرىمىغا ئايلىنىپ قالغان.

«روژدېستۋو» بايرىمى ئەيسا پەيغەمبەرنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى خاتىرىلەش ئۈچۈن ئۆتكۈزۈلىدۇ. شۇڭا ئۇ «پەيغەمبەر تۇغۇلغان بايرام كۈنى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. «پاسخا» بايرىمى ئەيسا پەيغەمبەر كىرىس جازىسىغا مىخلاپ ئۆلتۈرۈلگەندىن كېيىن ئۈچىنچى كۈنى تىرىلگەنلىكىنى خاتىرىلەش بايرىمىدۇر. بۇ بايراملارنى خرىستىئان دىنىي، كاتولىك دىنىي، پراۋىسلاۋىيە دىنىي ئېتىقادكارلىرىنىڭ ھەممىسى ئۆتكۈزىدۇ.

خرىستىئان دىنىي، كاتولىك دىنىدە ھەر يىلى 12 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ئەيسا پەيغەمبەرنىڭ تۇغۇلغان كۈنى قىلىپ بەلگىلەنگەن. پراۋىسلاۋىيە دىنىي يۇلىيان كالېندارى بويىچە ھېسابلايدىغان بولغانلىقىدىن، ئادەتتە باشقا دىنلارغا قارىغاندا 10 كۈن كېچىكتۈرۈپ 7 - يانۋاردا ئۆتكۈزىلىدۇ.

رۇس خەلقىنىڭ نىسبەتەن بۇ بايرام بەكمۇ تەنتە-

ئۇيغۇر كتاب نەشرياتى www.uyghurkitap.com

ئىلىنك ھېسابلىنىدۇ. بايرام مەزگىلىدە رۇس خەلقى بايرا-
راملىق كىيىملىرىنى كىيىپ ھەر خىل ئەنئەنىۋى تاماشا-
لار ھازىرلايدۇ. تاماشا بازارلا كىشىلەر ئۆيلىرىنى «نوروز
تارچىسى» بىلەن زىننەتلەيدۇ. بەزلىرى ھەر خىل رەخت
ۋە غەيرىي نەرسىلەر بىلەن نوروز بوۋاي بولۇپ ياسىنىدۇ.
مەسىلەن: تاماما ئەن ماركان يالكى يىپقا تىزىلغان يىڭنە،
ھەر خىل رەڭدىكى قەغەزدىن ياسالغان گۈلنەر بىلەن
زىننەتلەنگەن كىيىملەرنى كىيىشىدۇ. پەتىلىشى تولاراق
كەچنى تاماشا قىلىدۇ، زىياپەت بېرىلىدۇ. كەلگەن
مېھمانلارغا سۇغا تەقدىم قىلىنىدۇ.

بۇ خىل بايرام يالغۇزلا ئائىلىدە ئۆتكۈزۈلۈپ قالما-
ستىن، تاماشىۋى سورۇنلارمۇ ئۆتكۈزۈلىدۇ. بايرام سور-
ۇنلىرى يېشىل تارچا بىلەن بېزىلىدۇ، رەڭلىك چىراغ
پانۇسلار ئېسىلىدۇ.

ھەر خىل ياسىنىشىپ كەلگەن قىز-يىگىتلەر
تانسا ئويناش، ناخشا ئېيتىش قاتارلىق كۆڭۈل ئېچىش
پائالىيەتلىرىنى ئېلىپ بارغانلىقتىن باشقا «نوروز بوۋاي
كىيىملىرى» نى كىيىپ كەلگەنلەرنى تونۇش ئويۇنى ئويناشى-
دۇ، ئۆزىنى تونۇتمىغان كىشىلەر مۇكاپاتقا ئېرىشىدۇ.

بايرام مەزگىلىدە، مەيلى ئائىلىدە بولسۇن، تاما-
شىۋى يىغىلىش سورۇنلىرى يالكى چېركاۋلاردا بولسۇن
كۆپچىلىك ئەيسا پەيغەمبەرنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى تەب-
رىكلەپ «تىنجىل» سۆزلىرىنى خور قىلىپ ئوقۇشىدۇ.

مەدەنىيەت ئىنقىلابىيدىكى سولچىللىق ھۆكۈمرانلىق قىلغان بالايىئاپەت يىللىرىدا قېرىنداش رۇس مىللىتى ئۆزلىرىنىڭ بۇ ئەنئەنىۋى بايراملىرىنى خاتىرجەم ئۆتكۈزەلمەيدىغان بولۇپ قالغانىدى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىنكى يېڭى سىياسەتلەرنىڭ تۇغرا ئىجرا قىلىنىشى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ 1983 - يىلى 4 - ئايدىكى تەستىقى بىلەن ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەر قايسى سەپلىرىدىكى خىزمەت قىلىۋاتقان قېرىنداش رۇس مىللىتىنىڭ بۇ بايرامنى خۇشال - خۇرام ئۆتكۈزۈشى ئۈچۈن بىركۈن دەم ئېلىش بېرىش، ئالاقىدار ئورۇنلار بۇ ئىشقا قولايلىق يارىتىپ بېرىش، شۇنداقلا بايرامنىڭ يېمەك - ئىچمەك ۋە لازىمەتلەرنى تەمىنلەشتە مۇۋاپىق ئىشبار بېرىش، ئۇلارنىڭ ئۆرپ - ئادەتلىرىگە ھۆرمەت قىلىش بەلگىلەندى. ھازىر جايلاردىكى رۇس مىللىتى بۇ بايراملىرىنى خۇشال - خۇرام ئۆتكۈزمەكتە، قېرىنداش مىللەتلەر ئۆز ئارا پەتلەپ مىللەتلەرنىڭ بۇيۇك ئىشتىپاقىنى، مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ - ئادەتلىرىگە ھۆرمەت قىلىش پەزىلىتىنى ئامايەن قىلماقتا.

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكتى

ماۋزېمىن شىنجاڭدا

شىمى مېيى

1938 - يىلى 2 - ئايدا، ماۋزېمىن داۋالىنىش ئۇچۇن سوۋېت ئىتتىپاقىغا مېڭىش سەپىرىدە دىخۇا (ئۇ-رۇمچى)دىن ئۆتكەندە پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن شىنجاڭدا خىزمەت ئىشلەشكە قېيقالغان، مەخپىي ئىسمى جۇلىن، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ مۇۋەققەت مالىيە نازىرى، مۇۋەققەت خەلق ئىشلىرى نازىرى بولغان. ئۇ شىنجاڭدا مارکسىزم - لېنىنىزمنى تارقىتىپ، پارتىيەمىزنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرى-غا قارشى تۇرۇپ ۋەتەنىنى مۇنقەرزلىكتىن قۇتۇلدۇرۇش تەشەببۇسىنى تەشۋىق قىلىپ، پارتىيەمىز ئوتتۇرىغا قويغان ياپونغا قارشى مىللىي بىرلىكىپ تۇزۇش سىياسىتىنى يولغا قويغان. جۇڭخۇا مىللەتلىرىنى ھالاكەتخەۋپىدىن قۇتۇلدۇرۇش، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئازادلىق ئىشلىرى ئۈچۈن، نۇرغۇنلىغان ئۇنۇملۇك ۋە نەتىجىلىك خىزمەتلەرنى ئىشلىگەن. گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ۋە فېئودال مىلىتارىست شېڭ شىسەي بىلەن

قەيسەرلىك بىلەن كۆرەش قىلىپ، ئۆزىنىڭ پۈتۈن زېھنىي كۈچى ۋە قىممەتلىك ھاياتىنى كوممۇنىزم ئىشلىرىغا ۋە شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تەقدىرىگە قىلغان. ئىنقىلابىي قۇربان ماۋزېمىن تۇغۇلغانلىقىنىڭ 90 يىللىقىنى خاتىرىلەۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە ئۇنىڭ شىنجاڭدا كۆرسەتكەن ئۇلۇغ تۆھپىلىرى ۋە ئالىيجانابلىقى ھەممىنى ئەسلەتتى. شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى شىنجاڭنى ئېچىش، شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈش، سوتسىيالىستىك زامانىنى ئاشۇرۇش ۋە كوممۇنىزم غايىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن تىرىشىپ كۆرەش قىلىشقا تېخىمۇ ئىلھام بېغىشلىغۇسى.

1933 - يىلى شېڭ شىسەي تەختكە چىقىشىنىڭ ئالدى - كەينىدە، ھەر يىلى ئۇرۇش قالايمىقانچىلىقى بولۇۋاتقىچە، سىياسىي جەھەتتە چىرىكلەشكەن، پۈلى تۈزۈمى قالايمىقانلاشقان، مال باھاسى ئۆرلەپ، خەلق ئىغىر ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغانىدى. شېڭ شىسەيمۇ مالىيەنى تەرتىپكە سېلىش، كىرىمنى ئاشۇرۇش، شىنجاڭنىڭ ۋەزىيىتىنى ساقلاشنىڭ مۇھىملىقىنى ھېس قىلىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن مېخىرىمان، گانچېلىمۇ ئىككىسىنى شىنجاڭغا كېلىپ مالىيە مەسلىھەتچىلىكىنى ئۆتەشكە تەكلىپ قىلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، سوۋېت ئىتتىپاقى كومپارتىيىسىنىڭ ياردىمى ئاستىدا ا - ئۇچ يىللىق قۇرۇلۇش پىلانىنى تۈزۈپ چىقىپ يولغا قويغانلىقتىن مالىيە ھۆا-

لندا بەزى ئۆزگىرىش بولدى، لېكىن كونا ئىدالەتلەرنىڭ ئېغىر لىقىدىن شىنجاڭنىڭ خىراجىتى يەنىلا ئۆلكە پۇلىنى تارقىتىشقا تايىنىپ ئېلىپ بېرىلدى. مالىيە نازارىتى-نىڭ پۇل ئىدارىسى نەچچە يۈز ئادەمنى ئىشقا سېلىپ 30 نەچچە تاش باسما ستانوكندا كېچە - كۈندۈزلەپ بەش قوشۇپ ئىشلەپ ئۆلكە پۇلى بېسىپ چىقارغان بولسىمۇ، يەنىلا ئىشلىتىشكە يەتمىگەنلىكتىن پۇلنىڭ قىممىتى تۆ-ۋەنلەپ، مال باھاسى كۈنسايىن ئۆرلەپ كەتتى. دەسلەپ-پىدە 50 سەر ئۆلكە پۇلى بىر كۈمۈش تەڭگىگە توغرا كەلسە، 1936 - يىلىغا كەلگەندە تۆت مىڭ سەرى بىر كۈ-مۈش تەڭگىگە توغرا كېلىدىغان بولۇپ قالدى. 1933 - يىلىدىن 1937 - يىلىغا قەدەر قالايمىقان تارقىتىلغان ئۆلكە پۇلى 30 مىليارد سەرگە، تاشقى قەرز فاسىغا① سۇندۇرغاندا 20 مىليون يۇەنگىدىن كۆپرەككە يەتتى. ماۋزې-مىن مالىيە نازارىتىنىڭ مۇۋەققەت نازىرلىقىغا تەيىنلە-گەندە مانا مۇشۇنداق قاتمۇقات قىيىنچىلىق ۋە يې-غىشتۇرۇۋېلىش تەس بولغان قالايمىقان تەنزىگە دۇچ كەل-دى. بۇ ئېغىر ئەھمىيەت ئالدىدا ماۋزېمىن يا پونغا قار-شى ئۇرۇشنىڭ مۇستەھكەم ئارقا سېپىنى قۇرۇش، شىنجاڭ-دىكى ھەر مىللەت خەلقىنى بەختىيار تاتا قىلىش ئىرادىسى ۋە سوۋېت رايونىدا مالىيەنى تەرتىپكە سالغاندىكى مول

① فاسى: 1935 - يىلىدىن كېيىن گومىنداڭ ھۆكۈمە-تى تەرىپىدىن تارقىتىلغان قەغەز پۇل.

تەجرىبىسىگە ئاساسەن، شىنجاڭنىڭ مالىيە، پۇل مۇئامىلە خىزمىتىنى ئومۇميۈزلۈك تەرتىپكە سېلىشقا كىرىشىپ كەتتى.

ماۋ زېمىن ئىشىنى ئالدى بىلەن شىنجاڭ ئۇلكىلىك بانكىنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەشتىن باشلىنىدى. ئۇ شىنجاڭ ئۇلكىلىك 3 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ قارار لايىھىسىگە ئاساسەن، بانكىنى ھۆكۈمەت بىلەن سودىگەرلەر بىرلىشىپ باشقۇرىدىغان سودا بانكىسىغا ئۆزگەرتىپ، سودا پىيىز ۋەخەلقنىڭ تارقاق مەبلەغىنى كۆپ مىقداردا قوبۇل قىلىپ، 2 مىليون يۈەندىن كۆپرەك مەبلەغنى، 4 مىليون يۈەندىن كۆپرەككە يەتكۈزدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، كەسىپ دائىرىسىنى ئۆزلۇكسىز كېڭەيتتى، پۈتۈك بىلەن بانكا دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، سانائەت، سودا ئىشلىرىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا يار - يۆلەكتە بولۇش، پۇل مۇئامىلىسىنى تەڭشەش، مال باھاسىنى مۇقىملاشتۇرۇش، جازا نىخورلۇق قىلىپ ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىشقا قارشى تۇرۇش، خەلقنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاش جەھەتلەردە ئۆز رولىنى ئوبدان جارى قىلدۇردى.

شۇنىڭغا ئۇلاپلا ماۋزېمىن پۇل ئىسلاھاتى ئىلىپ باردى. سەرنى بىرلىك قىلغان كونا كومۇش پۇلنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، يۈەننى بىرلىك قىلغان يېڭى پۇلنى ئىشلىتىشنى يولغا قويدى. 1939 - يىل 2 - ئاينىڭ 1 - كۈنى، ماۋزېمىننىڭ تامغىسى بېسىلغان يېڭى پۇل رەسمىي تارقىتىلدى. يېڭى پۇلنىڭ تېگىشىش نىسبىتى مۇ

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى

ۋاپىق، ئىشلىتىشكە قولايلىق بولغانلىقتىن، قىسقا ۋاقىت ئىچىدىلا ئەسلىدىكى خىلمۇ - خىل ئۆلكە پۇلى، قەشقەر پۇلى، مىس پۇل ۋە كۈمۈش تەڭگىنىڭ ئورنىغا دەسسىدى. پۇتۇن شىنجاڭنىڭ پۇل تۈزۈمى بىر لىككە كەلتۈرۈلدى. ماۋزېمىن يېڭى پۇلنىڭ تارقىتىلىش مىقدارىنى قاتتىق كونترول قىلىپ، يېڭى پۇل قىممىتىنىڭ مۇقىملىقى ۋە ئىناۋىتىگە كاپالەتلىك قىلدى.

ماۋزېمىن پۇل ئىسلاھاتى جەريانىدا گومىنداڭ جياڭجېيشى بىلەن بولغان كۆرەشنى چوڭقۇرلىق بىلەن قانات يايدۇردى. ئەينى ۋاقىتتا بىر تۈركۈم گومىنداڭ يېڭى ئاقسۆڭەكلىرىنىڭ پەرزەنتلىرى ئىسمى ئاۋىئاتسىيە مەكتىپىدە ئوقۇيتتى، ئۇلار ئىچكىرىدىن كۆپ مىقداردا فابى ئىلىپ كېلىپ شىنجاڭدا كۆز بويىپ ماددىي ئەشيا سېتىۋېلىپ، مال باھاسىدا داۋالغۇش پەيدا قىلىپ، بازارنى جىددىيلەشتۈرۈۋەتكەچكە يېڭى پۇلنىڭ ئوبوروتىغا تەسىر يەتكۈزگىلى ئەندى. ماۋزېمىن بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، شىنجاڭ چىگرىسى ئىچىدە فابى ئىشلىتىشكە بولمايدۇ دەپ قەتئىي قارار چىقاردى. بۇنىڭدىن غەزەپلەنگەن جياڭ جېيشى شىنجاڭ داائىرىلىرىگە تېلېگرامما ئەۋەتىپ، فابى يەنىلا دۆلەت پۇلى، شىنجاڭ جۇڭگولۇقنىڭ شىنجاڭنى تۈرسا نېمە ئۈچۈن شىنجاڭدا فابىنى ئىشلىتىشكە بولمايدىكەن؟ دەپ سوراق قىلىدى ھەمدە تېلېگراممىغا ئارقىلىق فابىنىڭ شىنجاڭدا ئوبوروت قىلىنىشىنى

نی ئەسلىگە كەلتۈرۈش ھەققىدە بۇيرۇق بەردى. ماۋزې-
مىنجياڭجيېشىغا: بىرىنچىدىن، شىنجاڭ ئاز سانلىق مىل-
لەتلەر رايونى، ئۇيغۇرلار خەنزۇچە خەتنى ئوقۇيالمايدۇ.
فابىنىڭ تۈرى كۆپ، پۈتۈن يۇزىدىكى سانىمۇ ئىوخشاش-
مايدۇ، شۇنداقلا ئۇيغۇرچە يېزىق يوق بولغانلىقتىن ئاز
سانلىق مىللەتلەر ئىشلىتىشتە قىينىلىۋاتىدۇ؛ ئىككىنچى-
دىن، ياپون جاھانگىرلىكى چىقارغان ساختا فابى شىن-
جاڭغا يۆتكەپ كېلىنمەكتە، ئەگەر فابى ئىشلىتىلسە ئاز
سانلىق مىللەتلەر راست - ساختا پۇلنى پەرق ئېتەلمەي-
دۇ، بۇ ئېغىر ئاقىۋەتنى ئېلىپ كېلىدۇ؛ ئۈچىنچىدىن،
ئەگەر فابى ئوبوروت پۇلى قىلىپ ئۆزگەرتىلمىدىغان بولـ-
سا فابىغا ئۇيغۇرچە يېزىقنىڭ يېزىلىسا قانداق؟ تۆتىنچى-
دىن، ئىشلىتىلىۋاتقان شىنجاڭ پۇلى سودا - سېتىقتا قىيـ-
چە تەسىر كۆرسەتمەيدۇ، ئىچكىرىدىن ئېلىپ كەلگەن فا-
بىنى ئۆز سانى بويىچە شىنجاڭ چېگرىسى ئىچىدە تېگىشىپ
ئىشلىتىشكە بولىدۇ، دۆلەت پۇلى يەنىلا دۆلەت پۇلى،
شىنجاڭ پۇلى يەنىلا شىنجاڭ پۇلى بولۇۋېرىدۇ، ئىككىسى
قىلچە زىددىيەت ئەمەس دەپ جاۋاب قايتۇرىدۇ.

جياڭجيېشى بۇ جاۋابنى تېلېگراممىنى كۆرگەندىن
كېيىن ئامالسىز فابىنى شىنجاڭ پۇلىغا تېگىشىپ ئىشلـ-
تىشكە قوشۇلۇشقا مەجبۇر بولىدۇ. خەلق ئامىسى بۇنى
چاۋاك چېلىپ ئالقىشلاپ: «فابى ئاقماي قالدى. يەنىلا
جۇنازىرنىڭ ئامالى بارئىكەن» دېيىشىدۇ. بۇ كۆرەشنىڭ

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

غەلىبىسى خەلق ئاممىسى ئىچىدە ماۋزېمىنىڭ يۈكسەك ئىززەت-ئابرويىنى تىكلەپ، پۈل ئىسلاھاتىنىڭ ئوڭۇشلۇق قانات يېيىشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ.

ماۋزېمىن باشتىن-ئاخىر «مالنىيە كىرىمىدە خەلقىتىن ئېلىپ، خەلققە ئىشلىتىش، قۇرۇلۇشنى كېڭەيتىپ خەلقنىڭ تۇرمۇشىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش»نى تەشەببۇس قىلدى. قۇرۇلۇش مەبلىغى جۇغلاش ئۇچۇن، ماۋزېمىن قۇرۇلۇش زاپىسى تارقىتىشنى تەشەببۇس قىلدى ھەمدە ئۇنىڭغا يېتەكچىلىك قىلدى. شەخسەن ئۆزى «مىنگونىڭ 30-يىلى شىنجاڭ ئۆلكىلىك قۇرۇلۇش زاپىسى»نى تۈزۈپ چىقىپ، دىخۇا شەھرى خەلقنىڭ چوڭ يىغىنى، سودا-سانائەتچىلەر ساھەسىنىڭ ئاممىۋى چوڭ يىغىنى، «جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشما» چاقىرغان ھەرقايسى رايونلۇق شۆبە ئۇيۇشما كادىرلىرىنىڭ يىغىنلىرىغا قاتناشتى ۋە نۇتۇق سۆزلەپ، قۇرۇلۇش زاپىسى تارقىتىشنىڭ ئەھمىيىتى ۋە خەلقنىڭ زاپىسىغا سېتىۋېلىش مەجبۇرىيىتىنى تەشۋىق قىلدى. ئۇ يەنە «شىنجاڭ گېزىتى»نىڭ قۇرۇلۇش زاپىسى تارقىتىش يۇزىسىدىن چىقارغان مەخسۇس سانىغا «بىغەملىما» يېزىپ بەردى. تەشۋىقاتنىڭ داغدۇغىلىق ئېلىپ بېرىلىشىغا ئەگىشىپ، ھەر مىللەت خەلقنىڭ زاپىسىغا سېتىۋېلىش دولقۇنى تىيانشاننىڭ جەنۇب، شىمالىدا تېز ئەۋج ئالدى. تېزلا ۋاقىت ئىچىدە 6 مىليون 680 مىڭ يۈەن قۇرۇلۇش زاپىسى تار-

قىتىلىپ ئەسلىدىكى پىلاندىكىدىن 34% ئېشىپ كەتتى.
ماۋزېمىن ئۆزىنىڭ مالىيىنى تەرتىپكە سېلىش
جەھەتتىكى كارامەت قابىلىيىتىنى ئىشقا سېلىپ، شىنجاڭ
مالىيىسىنى ئومۇمىيۈزلۈك تۈزەشتە بىر قاتار تەدبىرلەرنى
قوللاندى. جايلاردىكى مالىيە، باج ئاپپاراتلىرىنى تەر-
تىپكە سالدى. ۋە مۇكەممەللەشتۈردى. باج مەنبەلىرىنى
كەڭ ئېچىپ، باج ئېلىش نىزامىنامىسىنى بېكىتتى؛ مەخ-
سۇس مالىيىدىن بېلىم ئاشۇرۇش مەكتىپىنى ئېچىپ، ما-
لىيە ـ ئىقتىساد كەسپىي خادىملىرىنى يېتىشتۈردى. مالى-
يە ئىشىدا خام چوت، نەقچوت تۈزۈمىنى ئومۇمىيلەشتۈ-
رۈش ھۆكۈمەت خىزمەتچىلىرىنىڭ مۇكاپاتلاش ـ جازالاش ئا-
زامىنى تۈزۈپ چىقىپ، خىيانەتچىلىك، ئىسراپخورلۇقنى
قەتئىي مەنئىي قىلدى. ئۇ، سانائەت، دېھقانچىلىق،
چارۋىچىلىق ئىشلىرى قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىش، تاشقى
سودىنى قانات يايدۇرۇپ، مالىيىنى تولۇقلاپ، ھۆكۈمەت
كىرىمىنى ئاشۇرۇپ مالىيىدىكى قىزىل رەقەمنى تۈگە-
تىشنى تەشەببۇس قىلىپ، پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەر مىل-
لەت خەلقىنىڭ تۇرمۇشىنى تەدرىجىي ياخشىلىدى.
يۇقىرىقى تۇرلۇك تەدبىرلەرنىڭ تۈزۈپ چىقى-
لىشى ۋە يولغا قويۇلۇشىنى ماۋزېمىنىڭ قان تەرى ۋە
ئۇنىڭ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنە بولغان چوڭ
قۇر مۇھەببىتىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ. ئۇ ئىنى-
غىر ئاشقازان كېسىلىگە گىرىپتار بولغانلىقى ئۈچۈن دا-

ئىم دېگۈدەك تاماق يېيەلمەيتتى، لېكىن يەنىلا كېچىنى كۈندۈزگە ئۇلاپ ئون نەچچە سائەتلەپ خىزمەت قىلاتتى. ئۇ خىزمەتچى خادىملار بىلەن بىرگە خام چوت پىلانىنى تۈزۈپ بەزىدە يېرىم كېچە سائەت بىر، ئىككىلەر بولغاندا ئاندىن ئارام ئالاتتى. خىزمەت ھەددىدىن زىيادە ئالدىراش بولغانلىقتىن تېخنى ئاجىزلىشىپ بەرداشلىق بېرەلمەي قالغانلىقتىن كۆپچىلىك ئۇنىڭ دەم ئېلىشقا دەۋەت قىلسا، ئۇ «مەن شىنجاڭغا كۆپرەك خىزمەت ئىشلەش ئۈچۈن كەلگەن» دەيدۇ. ئۇنىڭ بۇ خىل ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا خىزمەت قىلىش روھى ئەتراپىدىكىلەرنى چوڭقۇر تەسىرلەندۈرىدۇ.

ماۋزېمىن ئامما بىلەن قويۇق ئالاقە قىلاتتى. باشقىلار بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ بىرگە خىزمەت ئىشلەشكە ماھىر ئىدى. ئۇ مالىيە نازارىتىگە كەلگەندە ئىنتايىن يامان ئادەتلەرگە يولۇقتى، بەزى خىزمەتچىلەرنىڭ ئىپادىسى ناھايىتى قەبىھ ئىدى. ماۋزېمىن كومپارتىيە ئەزاسىنىڭ نەمۇنىلىك ئىش ھەرىكىتى بىلەن ئۆزىنىڭ سۆزى ۋە ئەمەلىيەتتىدە ئۇلگە كۆرسىتىپ، جاپالىمۇشەققەتكە چىداپ ئىنچىكىلىك بىلەن تەلىم - تەربىيە خىزمىتىنى ئىشلەپ، ئورگانىنىڭ خىزمەت ئىستىلىنى ئۆزگەرتتى. ئۇ قول ئاستىدىكىلەرگە غەمخورلۇق قىلاتتى ۋە كۆيۈنەتتى، ئۇلارغا ماھىرلىق بىلەن تەربىيە بېرەتتى. يولداشلارغا باھارەك ئىللىق، ئىنتايىن

سەمىي مۇئامىلە قىلاتتى. مەلۇم بىر كۈنى، پىيى فا-
مىلىك بىر بۆلۈم باشلىقى خىزمەت بىلەن كاماندىروپ-
كىنغا چىققاندا بىرخىتكە قارشى ماشىنا ئۆرۈلۈپ كېتىدۇ،
ماۋزېمىن يېرىم كېچىدە تېلېفوندا بۇ ئىشتىن خەۋەر تې-
پىپ دەرھال نەق مەيدانغا يېتىپ بارىدۇ، بۇ چاغدا
بۆلۈم باشلىقى پېينىك تېخى تىنىقى ئۇزۇلمىگەنىدى،
ئۇ ماۋزېمىنىڭ قولىنى چىڭ سىقىپ بىر نەچچە ئېغىز
سۆز قىلا- قىلمايلا كۆزىگە ياش ئالغان هالدا جان ئۈ-
زىدۇ. ئىككىنچى كۈنى، ماۋزېمىن پۈتۈن نازارەت خىز-
مەتچىلىرىنى يىغىپ ئۇنىڭغا ماتەم مۇراسىمى ئۆتكۈزى-
دۇ. بۇ ئىش خىزمەتچىلەر ئارىسىدا ئىنتايىن كۈچلۈك
ئەكس سادا پەيدا قىلىدۇ. ئۇلار، قول ئاستىدىكى بىر
بۆلۈم باشلىقىنىڭ هادىسىگە ئۇچرىغانلىق ئىشى ئۈچۈن
نازىر جانابلىرىنىڭ يېرىم كېچىلىكىگە قارىماي هەر-
كەتكە كەلگەنلىكىنى ئەزەلدىن كۆرۈپ باقمىغانلىقىدۇق
دەپىنىشىدۇ. بىر قېتىم شېكىشىسەي مالىيە نازارىتىنىڭ نەچ-
چە خىزمەتچىسىنى تۈتۈپ كېتىدۇ، ماۋزېمىن: «ئىككى
يىلدىن بۇيان ئۇلار خىزمەتنى ناھايىتى ياخشى ئىشلەپ
كەلگەن، ئاساسسىز تۈتۈپ كېتىلدى» دەپ شېكىشىسەي بى-
لەن سۆھبەتلىشىدۇ. خىزمەتچىلەر: «جۇ نازىر بىلەن
بىرگە ئىشلەش ئەڭ كاپالەتلىك» دەپ قارىغاچقا ماۋزې-
مىنىڭ خىزمىتىنى پائال قوللايدۇ، ئورگانمۇ يېڭى بىر
تۈسكە كىرىدۇ.

ماۋزېمىن رەھبەرلىك قىلغان مالىيە ـ ئىقتىساد ئىسلاھاتىنىڭ مۇۋەپپەقىيىتى، شىنجاڭدا ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان پۇل پاخالچىلىشىش، مال باھاسى ئۇچقاندەك ئۆرلەپ كېتىشنى توسۇپ، مالىيە، پۇل مۇئامىلىسىنى بىرلىككە كەلتۈردى، ئىشلەپچىقىرىشنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، ئىقتىسادنى گۈللەندۈرۈش، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاش، يىپون باستۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشقا ياردەم بېرىشتە زور رول ئويناندى. بۇ ماۋزېمىننىڭ شىنجاڭدىكى زور تارىخىي تۆھپىسى. ماۋزېمىننىڭ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قەلبىدىكى ئىناۋىتى بارغانچە يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. ئەكسىنچە شېڭ شىسەي ھۆكۈمەت پۇلىنى خالىغانچە ئېلىپ ئۆز ھەمياننى تولدۇرالمايدىغان، سانسى كىشىنى چۆچۈتىدىغان ئىشسىپىيونلىرىنى باقمىدىغان زور خىراجەتنى ئۆز مەيلىچە ئىشلىتەلمەيدىغان بولۇپ قالغانلىقتىن قاتتىق غەزەپكە كەلدى، ماۋزېمىننىڭ سالاھىتىلىكىگە ئېتىبار بېرىشنى باھانە قىلىپ، 1941 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى ماۋزېمىننى مالىيە نازارىتىدىن خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ مۇۋەققەت نازىرلىقىغا يۆتكىدى.

ماۋزېمىن خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرلىقىنى ئۆتىگەن مەزگىل، شىنجاڭنىڭ سىياسىي ۋەزىيىتى كۈندىن ـ كۈنگە يامانلىشىۋاتقان، شېڭشىسەي كۆھ-

پارتىيە ئەزالىرىنى چەتكە قېقىشقا، ئۇلارغا زەربە بېرىشكە، زىيانكەشلىك قىلىشقا باشلىغان، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇپ، كومپارتىيە بىلەن ئىتتىپاقلىشىشتىن تەدرىجىي ھالدا سوۋېت ئىتتىپاقى، كومپارتىيىگە قارشى تۇرۇشتەك جىنايى يولغا قاراپ ماڭغان مەزگىل ئىدى. مانا مۇشۇنداق خەتەرلىك مۇھىتتىمۇ ماۋزېمىن يەنىلا ئۆزىنىڭ بىخەتەرلىكى بىلەن كارى بولماي بىر كومپارتىيە ئەزاسىغا مۇناسىپ ئەك زور تىرىشچانلىقنى كۆرسەتتى، پايدىلىنىشقا بولىدىغانلىكى بارلىق شارائىتتىن پايدىلىنىپ، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن شىنجاڭدىكى ھەرمىللەت خەلقى ئۈچۈن خىزمەت قىلدى.

شىنجاڭ چېگرىغا جايلاشقان، ئۇنىڭ ئۈستىگە كۆپ مىللەت ئولتۇراقلاشقان رايون بولغاچقا ئۇزۇندىن بۇيان، بۇ جاي قاراڭغۇ زۇلمەتلىك فېئودالىق ھۆكۈمرانلىقىنىڭ ئاستىدا بولۇپ كەلگەن. ياڭزىكشىن، جىن شۇرېن ھۆكۈمرانلىقى مەزگىلىدە يېزىلاردا «يېزا شاڭيۇلۇق تۈزۈمى» ① يولغا قويۇلغان بولۇپ، ئۇ ئەكسىيەتچى ھاكىمىيەتنىڭ خەلقە ھۆكۈمرانلىق قىلىشىنى ھىمايە قىلىدىغان ئاساس ئىدى. يېزىلاردىكى شاڭيۇلار پۈتۈن ئىچكىسىپىلا تاتسىيە قىلىنىپ قىلىمغان ئەسكىلىكلىرى قالمىغاندى، خەلق ئاممىسى ئۇلاردىن ئىنتايىن قاتتىق

① شاڭيۇ: ئەينى ۋاقىتتا يېزىلاردىكى مەنسەپ نامى بولۇپ، رايون باشلىقى، يېزا باشلىقىغا توغرا كېلەتتى.

يـسرگـنه‌تتى. ماۋزېمـن خه‌لقنىڭ ئازاب ـ ئـوقۇبـتتىنى يه‌ڭگـللىتىش ئۈچۈن، شانگيۇلۇق تۈزۈمىنى چوقۇم ئه‌مه‌لـدىن قالدۇرۇپ، دېموكراتىك سايلامنى يـولغا قـويۇشنى هېس قىلدى. ئۇ، پارتىيەمىزنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى دېموكـراتىك بـازىـلاردا يـولـغـا قويغان دېموكراتىك سايلام چـارىسىدىن پـايدىلىنىپ «شىنجاڭ ئۆلكىسى رايـونى، كـه‌نت تـۈزۈمى ته‌شكىلىي نىزامنامىسى»نى يېزىپ چـىقتـى، ئـۆلكىلـىك هۆكۈمه‌تنىڭ ته‌ستىقلىشى بىله‌ن، 1941 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن ئېتىبارەن بۇنى يولـغا قويۇش ئېلان قىلىندى.

«نىزامنامه» ئېلان قىلىنغانىدىن كېيىن، «شىنجاڭ گېزىتى» مـاۋزېمىنىڭ تـه‌لىپىگه ئـاساسه‌ن، «رايـون، كـه‌نت بـاشلىقلىرىنى ئۆزگه‌رتىپ سـايلاش تـوغرىسىدا» سه‌رله‌ۋھىلىك باش ماقاله ئېلان قىلىپ، «نىزامنامه»نىڭ مۇھىملىقى ۋه ئه‌ھمىيىتىنى يـه‌نمۇ ئىلگىرىلىگه‌ن ھالدا بايان قىلدى. بـاش ماقالىدا مۇنداق دەپ كۆرسىتىلدى: «رايون، كه‌نت ته‌شكىلىي تۈزۈمىنىڭ يولغا قويۇلۇشى ـــ يېڭى هۆكۈمه‌ت دېموكراتىيه دائىرىسىنى كېڭەيتكه‌نلىكىنىڭ كونكرېت ئىپادىسى»، «هـۆكۈمه‌ت دېموكراتىك سـىياسىنى يـولغا قـويدى، بۇ، يـاپونغا قـارشى ئۇرۇش، شىنجاڭنى قۇرۇش خىزمىتىنى ئىلگىرى سۈرۈش پـه‌يتى». باش ماقالىدا پۈتۈن شىنجاڭ خه‌لقىنى دېموكراتىك سايـلامغا قـاتنىشىپ كـه‌ڭ ئـىشه‌نچلىك كىشىله‌رنى سـايلاپ

چىقىشقا چاقىرغان ھەمدە رايون، كەنت باشلىقلىرى نامزاتلىرىغا: بىز سايلىماقچى بولغان رايون، كەنت باشلىقلىرى چوقۇم ئەڭ مۇنەۋۋەر ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرى بولۇشى، چوقۇم 14 مىللەتتىن تەركىب تاپقان 4 مىليون قېرىنداشنى ھۆكۈمەتنىڭ ئەترايىغا زىچ ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ، «ئالتە بۇيۇك سىياسەت»نىڭ ئىستىقبالى، غەلىبىسى ئۈچۈن قەتئىي كۈرەش قىلىدىغان مىللىي كادىرلاردىن بولۇشى؛ شۇنداقلا يەنە چوقۇم يۇقىرى خىزمەت ئىقتىدارى ۋە خىزمەت قىزغىنلىقىغا ئىگە بولۇشى؛ چوقۇم ھەممە قايىل بولغان، ئىشنى ئادىل بېجىرىدىغان، ئاممىنىڭ مەنپەئىتىگە سادىق، ھەقىقىي تۇردە ئاممىغا باشلامچىلىق قىلالايدىغان، باشتىن-ئاخىر ئاممىنىڭ مەنپەئىتى مەيدانىدا چىڭ تۇرۇپ، ھۆكۈمەتنىڭ سىياسىتىنى ئىجرا قىلىدىغان مىللىي كادىرلاردىن بولۇشى لازىم، دېگەن ناھايىتى يۇقىرى تەلەپ قويۇلغان.

«نىزامنامە»نى ھەقىقىي ئىزچىللاشتۇرۇش ئۈچۈن، ماۋزېمىن پائال كۇچ تەشكىللەپ، رايون، كەنت باشلىقلىرى كۇرسى ئاچتى، شەخسەن ئۆزى «رايون، كەنت باشلىقلىرى ئۈچۈن زۆرۇر لېكسىيە» تۈزۈپ چىقىپ جايلارغا ئۈگىنىش ۋە لېكسىيە سۆزلەش ئۈچۈن تارقىتىپ بەردى.

بىز مەزكۇر تەشكىلىي تەييارلىق ۋە تەشۋىق، تەلىم-تەربىيە خىزمىتى ئېلىپ بارغاندىن كېيىن، را-

يەن، كەنت باشلىقلىرىنى دېموكراتىك ئۇسۇلدا سايلاش خىزمىتى پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە ئومۇميۈزلۈك قانات يايدى. شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى دېموكراتىك ھوقۇقتىن تۇنجى قېتىم بەھرىمەن بولۇپ، ئۆز لىرى ئىشەنگەن كىشىلەرنى رايون، كەنت باشلىقلىقىغا سايلاپ چىقتى. يېڭىدىن سايلاپ چىقىلغان رايون، كەنت باشلىقلىرىغا خەلق ئىشلىرى نازارىتى رايون، كەنت باشلىقى گۇۋاھنامىسى تارقىتىپ بەردى. «رايون، كەنت تۈزۈمى» نىڭ يولغا قويۇلۇشى شىنجاڭنى قۇرۇش، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاشتا ئۆزىنىڭ مۇھىم رولىنى جارى قىلدۇرۇپ، ھەر مىللەت خەلق ئاممىسىنىڭ قارشى ئېلىشىغا ئېرىشتى.

ماۋزېمىن خەلقىنىڭ دەردىگەدەرمان بولاتتى. 1941-يىل 8 - ئاينىڭ 12 - كۈنى، ئۇ، دىخۇا ئىنجىماڭدىكى قۇتقۇزۇش ئورنى قاتارلىق جايلارنى كۆزدىن كەچۈرۈپ، نامراتلار، ئىگە - چاقسىز قېرىلار، ئەمما، گاس - گاچا، مەجرۇھلار بىلەن ئاردىلىشىپ ۋە سۆھبەتلىشىپ ئۇلارنىڭ پىكىرلىرىنى ئاڭلاپ، ئۇلارنى شارائىت يار بەرگەنلىكى ئەھۋال ئاستىدا ئىشلەپچىقىرىشنى ئېمكان قەدەر كېڭەيتىپ، كىرىمنى ئاشۇرۇپ، تۇرمۇشنى ياخشىلاشقا ئىلھاملاندۇردى.

كۆزدىن كەچۈرۈش ۋە كەڭ دائىرىدە ئەھۋال ئىگىلەش ئارقىلىق ماۋزېمىن ئىنجىماڭدىكى قۇتقۇزۇش ئورنىنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى ۋە ساقلانغان مەسىلىلەرنى

ئىگىلەپ، ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش ئورنىنى تەرتىپكە سېلىش پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويدى، «ھەر قايسى رايون، ناھىيىلىك ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش ئورۇنلىرىنى تەرتىپكە سېلىش پروگراممىسى»نى تۈزۈپ چىقىپ، پۈتۈن ئۆلكە بويىچە 17 ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش ئورنىنى تەرتىپكە سالدى ۋە يېڭىدىن قۇرۇپ چىقتى. ئىگە - چاقسىز قېرى-لار، نامراتلار ۋە مەجرۇھلاردىن 3 - 4 مىڭنى قوبۇل قىلىپ، ئۇلارنى كۆچا ئايلىنىپ تىلەمچىلىك قىلىش ئازا-بىدىن قۇتۇلدۇرۇپ، خاتىرجەم تۇرمۇشقا ئىگە قىلىدۇ.

1941 - يىل 9 - ئاينىڭ 10 - كۈنى، ماۋزېدۇڭ قەھەتچىلىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ئاشلىق جۇغلاش كومىتېتىنىڭ ۋېيېۋەنجاڭلىقىغا سايلاندى. ئاشلىق جۇغ-لاپ قەھەتچىلىكتىن ئۆتۈۋېلىش ۋە يايپونغا قارشى ئىنقى-لابنى سەپكە يارەم بېرىش ئۈچۈن، ماۋزېدۇڭ كۆچ ئۇيۇشتۇرۇپ كەڭ كۆلەمدە تەشۋىقات ئېلىپ باردى، تەلىم - تەربىيە ئارقىلىق كەڭ دېھقانلارغا: «يايپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى كۇرەشنىڭ غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن، ھەر بىر قېرىنداشنىڭ مىللەت ئۈچۈن ئۆز كۈچىنى تەقدىم قىلىش بۇرچى بارلىقى، ..... دېھ-قان قېرىنداشلار چوقۇم ئۆزلىرىنىڭ ئارتۇق ئاشلىقىنى قەھەتچىلىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ئاشلىق جۇغلاش كومىتېتىغا ئىئانە قىلىشى لازىم» لىقىدىن ئىبارەت داۋلىنى تونۇتتى. بۇنىڭ بىلەن دېھقانلارنىڭ ئاشلىق

تاپشۇرۇش ئاكتىپچانلىقىغا ئىلھام بەردى. ماۋزېمىن يەنە، «كوممۇنا ئاشلىقىنى قەرزگە بېرىش چارىسى»، «قەرزنى يىغىۋېلىش ھالقىسىمان مەسئۇلىيىەت تۇزۇمى»، «شىنجاڭ ئۆلكىلىك قەھەتچىلىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۇچۇن ئاشلىق جۇغلاش كوممۇناسىنىڭ ئاشلىق ئامبىرىنى باشقۇرۇش قائىدىسى» قاتارلىق بىر قاتار باشقۇرۇش تۇزۇمىنى تۇزۇپ چىقىشقا رىياسەتچىلىك قىلىپ، ئاشلىق جۇغلاش خىزمىتىنىڭ تەرەققىياتىنى زور كۈچ بىلەن ئىلگىرى سۇردى. 1942 - يىلى 3 - ئايغا قەدەر پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەر قايسى ناھىيىلىك ئاشلىق جۇغلاش شۆبە كوممۇنالىرى جۇغلىغان ئاشلىق 93 مىڭ 500 داندىن ئاشتى. ئەتىيازلىق تېرىلغۇ پەسلىدە ئاشلىق جۇغلاپ قەھەتچىلىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش شۆبە كوممۇنالىرى بۇ ئاشلىقنىڭ بىر قىسمىنى يەنە نامرات دېھقانلارنىڭ ئۇرۇقلۇقى ئۇچۇن قەرز بېرىپ، ئەتىيازلىق تېرىلغۇ ئىشلەپچىقىرىشنىڭ نورمال ئېلىپ بېرىلىشىغا كاپالەتلىك قىلدى. ماۋزېمىن ئاپەتكە ئۇچرىغان رايونلاردىكى خەلقنىڭ ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلەتتى، نەدە كېسەل تارالسۇن ياكى سۇ ئاپىتى يۈز بەرمىسۇن ئۇنىڭ ئىچى تىتىلداپ تۇرۇپ مۇشتاق خاتىرجەم بولالمايتتى. ئالدىنى ئېلىش تەدبىرلىرىنى پائال قوللىناتتى.

ئاشلىق جۇغلاپ قەھەتچىلىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش خىزمىتى، يېزا ئىقتىسادىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، شە-

هەر - يېزا ئاشلىقىنى تەكشەش، بالايى - ئاپەتنىڭ ئالدىنى ئېلىش، هەر مىللەت خەلقىنىڭ تۇرمۇشىنىڭ خاتىرجەملىكىگە كاپالەتلىك قىلىش، ياپونغا قارشى ئۇرۇش ۋە شىنجاڭنى قوغداش كۈچىنى تولۇقلاش، ياپونغا قارشى ئۇرۇشنىڭ ئالدىنقى سەپىگە يارەدەم بېرىش قاتارلىق جەھەتلەرنىڭ هەممىسىدە بەلگىلىك رولىنى جارى قىلدۇردى.

ماۋزېمىن تىببىي داۋالاش، سەھىيە ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا ئىنتايىن كۆكۈل بۆلدى. ئۇ، ئۆلكىلىك دوختۇرخانا، ئۆلكىلىك دورىخانىنى كۆپ قېتىم كۆزدىن كەچۈرۈپ، تىببىي داۋالاش، سەھىيە تەۋزۇمىنى ئىسلاھ قىلىش ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈش، دوختۇرخانا ۋە ئامبۇلاتورىيەلەرنى كېڭەيتىپ قۇرۇش ۋە يېڭىدىن قۇرۇش. بالىنتسلارنىڭ ئاراتېتىنى ياخشىلاش، كەسپىي ئىختىساس ئىگىلىرىنى يېتىشتۈرۈش، مەمۇرىي باشقۇرۇش ۋە يۇقۇمۇلۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش خىزمەتلەرنى كۈچەيتىش جەھەتلەردە نۇرغۇن خىزمەتلەرنى ئىشلەپ، پۈتۈن ئۆلكىنىڭ تىببىي داۋالاش، سەھىيە ئىشلىرىنى زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى. 1942 - يىلى پۈتۈن ئۆلكە بويىچە 13 دوختۇرخانا، 4 دورىخانا، 16 ئامبۇلاتورىيە، ئۆلكىلىك تىببىي دورىگەرلىك تېزۋېتۇرۇش مەكتىپىدىن بىرى بار ئىدى. بۇنىڭ ئىچىدە يەكەن، قاراشەھەر ئىككى جايدىكى دوختۇرخانا، گۇچۇڭ، پىچان، كۇچا، ئارشاڭ4ناھىيىدىكى ئامبۇلاتورىيە، قەشقەر، ئالتاي2ناھىيىدىكى دورىخانىنىڭ هەممىسى

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

ماۋزېمىنىڭ رەھبەرلىكى، غەمخورلۇقى ئاستىدا قۇرۇلغان.

تىببىي داۋالاش شارائىتىنىڭ ياخشىلاش ئۈچۈن ماۋزېمىن كۆپ كۈچ چىقاردى، ئۆلكىلىك دوختۇرخانىغا سوۋېت ئىتتىپاقىدىن بىر رېنتگېن ئاپپاراتى سېتىۋېلىپ، رېنتگېنغا ئېلىش ئۆيى قۇرۇپ داۋالاش سەۋىيىسىنى يۇقىرى كۆتۈردى.

ماۋزېمىن ۋەتىنىمىزنىڭ غەربىي چېگرىسىدا پۈتۈن ئىخلاسى بىلەن تۆت يېرىم يىل جان كۆيدۈرۈپ ئىشلىدى. ئۇ ۋەتەن، ھەر مىللەت خەلقى ئۈچۈن، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشنىڭ غەلبىسى ئۈچۈن جاپا-مۇشەققەتكە چىداپ كۆرەش قىلىپ يۈرەك قېنىنىي سەرپ قىلدى، بىراق بەختكە قارشى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ۋە مىلىتارىست شېڭ شىسەي تەرىپىدىن پوشۇرۇن قەتلى قىلىندى. ئۇنىڭ بىزدىن ئايرىلغىنىغا گەرچە 40 نەچچە يىل بولغان بولسىمۇ لېكىن ئۇ يارقان ئۇلۇغ تۆھپىلەر تارىخ سەھىپىسىدىن مەڭگۈ ئورۇن ئالىدۇ، ئۇنىڭ پارلاق ئوبرازى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قەلبىدە مەڭگۈ ھايات، ئۇنىڭ كومۇنىزم ئىشلىرى ئۈچۈن ھارماي - تالمای كۆرەش قىلىش روھى بىزگە قالدۇرۇلغان قىممەتلىك بايلىق، بۇ ۋەتىنىمىزنىڭ تىنچ، ئىتتىپاق بولغان، گۈللەنگەن قۇدرەتلىك چېگرارايونىنى قۇرۇش ئۈچۈن تىرىشچانلىق ئەنئەنىسىگە مەڭگۈ ئىلھام بولغۇسى.

(«شىنجاڭ ئىنقىلابىي قۇربانلار تەرجىمھالى خەۋىرى» دىن 1986 - يىل 2 - سانىدىن ئېلىندى).

قازاق خەلقىنىڭ ئىنقىلابىي پەرزەنتى قاسىم ئەپەندى

شېرىپ خوشتار

قازاق خەلقىنىڭ كۆرەشچان پەرزەنتى قاشىر باي تىلەۋ بەردى ئوغلى قاسىم ئەپەندى، 1899 - (؟) يىلى باركۆلدە ① يوقسۇل قازاق ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن.

① 1899 - يىلى تۇغۇلغان؟ 1940 - يىلى ئۆرۈمچىدە، قاسىم ئەپەندى، گېنېرال ئىسھاقبېك، نەق قارى ھاجىم، ھەمدۇللا دوتەي قاتارلىقلار نەزەربەنت قىلىنغان. ئۇ يەردە بولغان سوۋېتتە قاسىم ئەپەندىنىڭ يېشى چوڭراق دېيىلگەن. يۇرتى بەزى گېزىت - ژۇرناللاردا باركۆللۇك دېيىلسە، بەزىدە ئالتايلىق دېيىلگەن. 1919 - يىلى لېنىن تەشكىل قىلغان 3 - ئىنتېرناتسىئونالدىن كېيىن تاشقى موڭغۇلىيە، قۇبدا، ئالتايدا تۇرغان 1928 - يىلى ياڭ زىڭشىڭ ئۆلۈپ جىڭ شۇرېن تەختكە چىققاندىن كېيىن، قۇمۇلداسىياسىي ئۆزگىرىش يۈز بېرىدۇ، نەزەر ۋاڭ ئۆرۈمچىگە چاقىرتىلىپ، ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزاسى قىلىپ تەيىنلىنىدۇ. ۋاڭلىق تۇزۇم بىكار قىلىنىدۇ. بۇ چاغدا، نەزەر ۋاڭنىڭ ئوغلى بېشىر ئاتىسىنىڭ ئورنىغا ئۆزبېنى ۋاڭ قىلىپ بەلگىلەيدۇ. قۇمۇلنىڭ سىياسىي، ھەربىي ھوقۇقى ئوردا مۇشەۋۋەزى يولۋاسقا قالىدۇ. شۇ پەيتتە قاسىم ئەپەندى، قۇمۇلدا تۇنجى قېتىم خىزمەت ئىشلەيدۇ. مۇشۇ ئاساسلارغا بىنائەن بەزىلەر ئالتايلىق دېسە، بەزىلەر باركۆللۇك دېسە كېرەك (ئا)

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

قاشىر باي تىلەۋ بەردى ۋاپات بولغاندا، قاسىم ئەپەندى ئەندىلا مەكتەپ يېشىغا يەتكەن بولۇپ، ئۇ، ئاتىسىدىن ئايرىلىپ ئانىسىنىڭ تەربىيىسىدە قالىدۇ. ئۇنى ئانىسى دەسلەپ دىنىي مەكتەپكە بېرىدۇ. بىر مەھەل دىنىي مەكتەپتە ئوقۇغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ دىنىي بىلىمى ۋە خەت ساۋاتى چىقىدۇ. كېيىن ئالتايدا ئېچىلغان بىر ئاۋۇللۇق مەكتەپتە ئوقۇغانلىقى، ئۇنىڭ نەتىجىسىنىڭ يۇقىرى بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن، سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئېچىلغان ئالىي مەكتەپلەردە ① ئوقۇپ سوتسىيالىستىك نەزەرىيە ۋە ماركسىزىم بىلىم ئالغانلىقى توغرىسىدا كۆپلىگەن ئاغزاكى ماتېرىيال بار. قاسىم ئەپەندىنىڭ ئەمەلىي بىلىمىمۇ دەل شۇلارنى ئىسپاتلايدۇ.

قاسىم ئەپەندى، قۇمۇل دېھقانلار ئىنقىلابىي پارتىيلاش ئالدىدا روسىيەدىكى ئوقۇشىنى تاماملاپ، تاشقى موڭغۇلىيەدە خىزمەت قىلىۋاتقانىدى. 1932 - يىلىنىڭ باشلىرىدا، ئۇ ئاۋۇت ئاكا (هازىر هايات) بىلەن شىنجاڭ-

① ئۆكتەبر ئىنقىلابىدىن كېيىن، سوۋېت ھۆكۈمىتى زور كۈچ سەرپ قىلىپ، ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنى تەربىيىلەشكە ئەھمىيەت بەرگەن. شۇ يىللاردا، قاسىم ئەپەندى روسىيىگە ئۆتۈپ، يۇقىرى دەرىجىلىك ئالاھىدە ماركسىتىك مەكتەپلەردە ئوقۇغان. شۇڭا ئۇ، شىنجاڭغا ماركسىزىم تارقاتقۇچىلار قاتارىدىن ئورۇن ئالىدۇ (بۇ ھەقتە ئايرىم توختىلىمىز)

غا كېلىدۇ ۋە قەينەر دېگەن ئىسىم بىلەن، خەلق ئىچىدە تەشۋىقاتچىلىق خىزمىتى ئېلىپ بېرىپ، خەلق ئاممىسىنى زۇلۇمغا قارشى كۆرەشكە ئۈندەيدۇ.

1932 - يىلى جەن شۈرېن ھاكىمىيەت بېشىدا تۇرۇۋاتقان مەزگىل بولۇپ، شىنجاڭنىڭ سىياسىي، ئىجتىمائىي ۋە ئىقتىسادىي ۋەزىيىتىدە، ياڭ زىڭشىن دەۋرىدىكە نىسبەتەن قىسمەن ئۆزگىرىش بولغانىدى.

جىڭ شۈرېن ھاكىمىيەت بېشىغا چىقىش بىلەن، ۋاڭ، گۇئىلۇق تۈزۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ ھاكىملىق تۈزۈمىنى ئورناتتى، ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن ئىقتىسادىي كېلىشىم ھاسىل قىلىپ، سودا - مال ئالماشتۇرۇش، ئاپتوموبىل سېتىۋېلىش، ئۇقۇغۇچى چىقىرىش قاتارلىق ھەرىكەتلەر ۋە گېرمانىيە قاتارلىق دۆلەتلەرگە ئۇقۇغۇچى چىقىرىش قاتارلىقلارنىمۇ ئېلىپ باردى. ئۇ يىللاردا، شىنجاڭدا تۇرۇبولغان جاھانگىر دۆلەت كونسۇلخانىلىرىنىڭ ئىشچىيونلۇق ئورگانلىرى (ئەنگلىيە، شۋېتسىيە، گېرمانىيە، ياپونىيە قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ) ھەرىكەتكە كېلىپ جاسۇسلۇق، ئاخبارات چىقىلىق ئېلىپ باردى. مۇشۇ ھالقىلىق پەيتتە، قاسىم ئەپەندى، جاھانگىر دۆلەت جاسۇسلىرىنىڭ خەلقنى قايمۇقتۇرۇش سۇيىقەستىگە قارشى دادىل كۆرەش قىلىدۇ ۋە سوتسىيالىزم يولىنى تەشۋىق قىلىدۇ. كېيىن ئۇ، قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭىغا قاتنىشىپ قوزغىلاڭچى دېھقانلار ئاممىسىنى توغرا ئىنقىلاب يولىغا

باشلاشتا تەشۋىقاتچىلىق رولىنى ئويناپدۇ. ئىپتىتشىلارغا قارىغاندا، بىر مەزگىل غوجا نىياز ھاجىمنىڭ يېنىدا مەسلىھەتچى بولغان. بۇ يىللاردا، غوجا نىياز ھاجى 7 قۇدۇقتىكى جەڭدە شېڭ شىسەي قىسىمدىن (ماۋجۇڭىنىڭ تۈيۈقسىز ئۇرۇش مەيدانىنى ئاق قالدۇرۇپ قۇمۇلغا چېكىنىپ، قۇمۇلنى بۇلاپ ئوت قويۇپ ئىچكىرىگە كىتىپ قالىدۇ)نى كۈتىدۇ. دە، تاشقى موڭغۇلىيە چېگرىسىدىكى ھىنگان تېغىغا چېكىنىدۇ ۋە بۇ يەردە 6 ئاي تۇرۇپ دەم ئالىدۇ، قىسىملارنى رەتلەيدۇ. شۇ مەزگىلدە سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئوقۇغۇچى چىقىرىدۇ ھەم ئۇلاردىن قېتىلىق كېيىم - كېچەك، قورال - ياراق قاتارلىقلار سېتىۋالىدۇ. مۇشۇ پەيتتە قاسىم ئەپەندى غوجا نىياز ھاجىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى ۋە تاشقى موڭغۇلىيە بىلەن بولغان كېلىشىملىرىگە مەسلىھەتچى بولىدۇ.

1932 - يىلى كەچ كۈزدە، قاسىم ئەپەندى، جەنۇبىي شىنجاڭغا يۈرۈش قىلغان قۇمۇل ۋە تۇرپان قىسىملىرى بىلەن بىللە كېتىۋېتىپ ئۇششاقتالغا كەلگەندە، ماجۇڭ يېڭ قىسىملىرىدىن بولغان ماشىمىڭ ئەسكەرلىرىنىڭ تۇيۇقسىز ھۇجۇمىغا ئۇچراپ ئەسىرگە چۈشىدۇ. ماشىمىڭ قىسىملىرى 20 نەپەر قوزغىلاڭچى ئاممىنى ئېتىپ تاشلايدۇ. قاسىم ئەپەندى، ئۆپكىسىگە تەككەن ئوق بىلەن ئۆلۈك بولۇپ يېتىۋالىدۇ، دۇشمەن كېتىپ قالغاندىن كېيىن، 2 - كۈنى يەنە شۇنداق چالا ئۆلۈك بولغان بىر

ئۇيغۇر يىگىتى بىلەن دېھقانلارنىڭ قۇتقۇزۇشىغا ئېرىشىپ داۋالىنىپ هايات قالىدۇ.

1934 - يىلى 8 - ئايدا، غوجا نىياز هاجىم سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ياراشتۇرۇشى ۋە كېپىللىكى بىلەن شېڭ شىسەي بىلەن ئىتتىپاق تۈزىدۇ. شېڭ شىسەي غوجا نىياز هاجىمغا مۇئاۋىن رەئىسلىك ئورۇن ۋە گېنېرال ماۋۇرلۇق هەربىي ئۇنۋانى بېرىدۇ. هاجىم ئۇرۇمچىگە كېلىپ خىزمەت ئىشلىگەندە قاسىم ئەپەندى غوجا نىياز هاجىمنىڭ يېنىدا مەسلىھەتچى بولىدۇ، كېيىن، ماجۇڭيىڭ قىسمدىن ماخۇسەن خوتەنىنى ئىشغال قىلىپ تۇرغان مەزگىلىدە، قاسىم ئەپەندى، ئۆلكىنىڭ (شېڭشىسەيىنىڭ) ئالاهىدە ۋەكىلى بولۇپ خوتەنىدە تۇرىدۇ.

شېڭشىسەي، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئالاهىدە هەربىي ياردىمى ئارقىسىدا، ماخۇسەن قىسىملىرىنى تارمار قىلغاندىن كېيىن، قاسىم ئەپەندى قەشقەرگە قايتىپ كېلىدۇ.

قاسىم ئەپەندى قەشقەردە بولغان مەزگىلىدە، قەشقەر شەهىرىدە قۇرۇلغان مىللالى ئەممەر (قىزىل يېڭى ئاي) دوختۇرخانىسىغا مۇدىر بولۇپ بۇ ۋەزىپىنى 3 يىل ئۆتەيدۇ. ئۇ، مۇشۇ جەريانىدا قەشقەر رايونىدىكى يېڭىلىق تەرەپدارلىرىنى ئەتراپىغا يىغىپ، ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ سىياسىي، ئىجتىمائىي نەزەريىسى ۋە ماركسىتىك پەلسە-

پىدىن دەرس ئوقتىدۇ. يەنى ماركسىزمنىڭ ئىلغار تەشۋىقاتچىلىرىدىن بولىدۇ.

ئۇ، 1936 - يىلى قەشقەردە تۇنجى قۇرۇلغان سىنىف مەكتىپىدىكى ئىلغار مۇئەللىملەر ۋە ھەربىي، ساقچى ۋە باشقا ئىلغارلاردىن بىرگۇرۇپپا تەشكىل قىلىپ «پەلسەپە ئوقۇتۇش گۇرۇپپىسى» (ماركسىزمنى تەشۋىق قىلىش گۇرۇپپىسى) قۇرىدۇ. ئۇ گۇرۇپپىدا بەي ۋىنيۇ (خۇيزۇ)، ساۋۇت ئەپەندى، ئابدۇقادىر سىدىقى، كېيىنرەك تەكلىپ قىلغان ئابدۇرىشىت ئىوسۇفى، ھەربىيلەردىن ئەمەت تۇەنجاڭ، زامىر (تاجىك) تۇەنجاڭ، جاڭ يۇفىڭ (خەنزۇ) سىلىڭ قاتارلىق خېلى كۆپ كىشىلەر بولغان. قاسىم ئەپەندى ئەنە شۇ ماركىستىك پەلسەپە ئوقۇتۇش گۇرۇپپىسىنىڭ رەھبىرى ئىدى.

1939 - يىلى شېڭشىسەي قاسىم ئەپەندىنى ئۇرۇمچىگە چاقىرىپ نەزەربەنت قىلىپ قويىدۇ، ئۇ، مۇشۇ نەزەربەنت ۋاقتىدا، گېنېرال لېپتىنانت ئىسھاق بەگ، نەق قاری ھاجىم، ھەمدۇللا دوتەي قاتارلىق شۇ دەۋرنىڭ ئىلغارلىرى بىلەن بىللە بولىدۇ.

1942 - يىلى شېڭشىسەي قاسىم ئەپەندىنى نەزەربەنتتىن بوشىتىپ مەركىزىي قازاق - قىرغىز ئۇيۇشمىسىنىڭ تەشكىلات بۆلۈمىگە مەسئۇل قىلىپ بەلگىلەيدۇ.

قاسىم ئەپەندى، قازاق - قىرغىز ئۇيۇشما تەشكىلات بۆلۈم باشلىقى بولغان مەزگىلدە، ئۇ تەشكىللەش

ئىقتىدارىنى ئىشقا سېلىپ قازاق - قىرغىز خەلقىنىڭ مىللىي مەدەنىيىتى، مىللىي مائارىپ، ئەدەبىيات - سەنئىتى ۋە سىياسىي ھاياتىدا زور يېڭىلىقلارنى يارىتىدۇ، ئۇنىڭ خەلق ئىچىدىكى ئابرويى ئىنتايىن يۇقىرى كۆتۈرۈلىدۇ. بىراق 1943 - يىلى ئەتىيازدا، شېكىشسەي (بۇ چاغدا، ئىنجانىدا ئالمىقاچان گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىق قىلاتتى) قاسىم ئەپەندىنى قولغا ئالىدۇ. ئۇ تۈرمىگە ئېلىنغاندىن كېيىن، ھەر خىل ئېغىر شارائىت ۋە قىيىنقىستاقلار داۋامىدا، ئۇنىڭ ئىلگىرىكى ئوق تەككەن ئۆپكە كېسىلى قايتا قوزغىلىپ ئېغىرلىشىدۇ. ئۇ، بىر يىلغا يەتمىگەن تۈرمە ئازابىدىن كېيىن تۈرمىدىن بوشىتىلىدۇ. بۇ چاغدا، قازاق - قىرغىز ئىلغارلىرى قاسىم ئەپەندىنىڭ يەنىلا خىزمەت ئىشلىشىنى تەكلىپ قىلىدۇ. نەتىجىدە، ئۇ، كېسىلىنىڭ ئېغىرلىقىغا قارىماي ئەسلىدىكى خىزمىتىنى داۋاملاشتۇرىدۇ، خىزمەت جانلىنىدۇ. ئەكسىيەتچىلەر بىلەن ئىلغار كۈچلەر ئوتتۇرىسىدا كۈرەش باشلىنىدۇ.

ئۇ يىللاردا، قازاق - قىرغىز ئۇيۇشما رەئىسى سالىس ئىدى. «سالىس، ئەكسىيەتچى كۈچلەر ۋەكىلى بولۇپ، گومىنداڭنىڭ ئىشەنچلىك قول چوماقلىرىدىن ئىدى. جۈملىدىن ئۇ، ئۇيۇشما دائىرىسىدە ئۆسۈپ يېتىلىۋاتقان ئىلغار كۈچلەرنى تاپانچىسىز قالدۇرۇش مەقسىتىدە قاسىم ئەپەندىنى خىزمەتتىن بوشىتىۋېتىدۇ. ئۇ-

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

ئىگىدىن كېيىن، ئۇ، ئۆيىدە سىل كېسىلىگە تەرەققىي قىلىۋاتقان ئۆپكە جاراھىتىنى داۋالاپ دەم ئالىدۇ.

1946 - يىلى ئوچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى بىلەن گومىنداڭ ئوتتۇرىسىدا تۈزۈلگەن «11 ماددىلىق تىنچلىق بېتىم» شەرتلىرىگە ئاساسەن خەلقىمىز خەلقچىللىق سايلام ھوقۇقىغا ئېرىشىدۇ. 1946 - يىلى 8 - ۋە 9 - ئايلاردا ئىلىنىڭ بىرىنلىغان خەلقچىل سايلامدا، قاسىم ئەپەندى، خەلق تەرىپىدىن مەركىزىي قازاق - قىرغىز مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىغا رەئىس بولۇپ سايلىنىدۇ. ئۇ، سايلامدىن كېيىن، خەلقچىللىق، بىرلىك، ئىتتىپاقلىق سىياسىتىنى يۈرگۈزۈش يولىدا پىدا كارلىق بىلەن خىزمەت ئىشلەپ ئەكسىيەتچىلەرگە قارشى كۈرەشنىڭ ئالدىنقى سەپىدە تۇرىدۇ.

ئۇ يېتىلارداۋ شىنجاڭ ۋەزىيىتى بولۇپمۇ ئۇيغۇرچى ۋەزىيىتى ناھايىتى مۇرەككەپ بولۇپ ئەكسىيەتچى كۈچلەر بىلەن ئىلغار كۈچلەر ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش كەسكىن ۋە جىددى ئىدى. ئوچۇقراق قىلىپ ئېيتقاندا، قازاق خەلقى بىر تەرەپتىن ئوسمان، قالىبېك، ئىسرازقان قاتارلىق قوزغىلىق باشلىتىلارنىڭ بۇلاڭ - تالاج ۋە ئۆزىگە مەجبۇرىي رام قىلىش (بويسۇندۇرۇش، ئىگەشتۇرۇش) قاتارلىق نەيرەڭلىرىنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئوچرىسا، يەنە بىر تەرەپتىن گومىنداڭ كۈماشتىلىرى بولغان سالىس، زاكىچىن، جانىمقان قاتارلىقلارنىڭ بەسىمىغا ئوچرايتتى،

ئۇ يىللاردا قاسىم ئەپەندىنىڭ ئىلغار كۆچلەرنىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە مەيدانغا چىقىپ قازاق خەلقىنىڭ ھەقىقىي ئەركىنلىك، ئازادلىق يولىنى روشەن كۆرسىتىپ، ئەكسىيە تچى كۈچلەرگە قارشى كۈرەشكە يېتەكچىلىك قىلغان ۋە ئۆزىنىڭ ھەقىقىي سوتسىيالىستىك ئاڭغا ئىگە ۋەتەنپەرۋەر خەلق پەرزەنتىنى ئىكەنلىكىنى نامايەن قىلدى.

1947 - يىلى 7 - ئايىنىڭ 21 - كۈنى، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى 11 ماددىلىق تىنچلىق بېتىمىنى يىرتىپ تاشلاپ پۈتۈن شىنجاڭدىكى ئىلغار كۈچلەرگە بولۇپمۇ ئۆز كونترولىلۇقىدىكى 7 ۋىلايەت ئىلغارلىرىغا ئۇشتۇمتوت زەربە بەردى ۋە ئۇلار ئۇستىدىن تېررورلۇق ئېلىپ باردى، ئۆلتۈردى، قامىدى. مىكىلىغان كىشى خانۇۋەيران بولدى. ئورۇمچىنىڭ ۋەزىيىتىنى ئۇنىڭدىنمۇ يامان بولۇپ، گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى مەسئۇل ساھىبنى ئۆلكە رەئىسلىكىگە تەيىنلەشتەكتۇاستىلەر ئارقىلىق ئىنقىلابىي كۈچلەرنىڭ پائالىيىتىگە توسقۇنلۇق قىلدى. نەتىجىدە، ئۆلكىلىك كېڭەش يىغىنى ئېچىلىشتىن توختىدى، جۈملىدىن 7 ۋىلايەتتىكى ئىلغار كۈچلەر ۋەكىللىرى ئىلغا كەتتى. بۇ چاغدا، قاسىم ئەپەندىمۇ ئورۇمچىدە تۇرۇپ، ئىمكانىيەتى بولمىغانلىقتىن ئۇچۇن ئۆز سەپداشلىرى بىلەن 1947 - يىلى 7 - ئايىنىڭ 25 - كۈنى ئىلغا كەتتى. ئۇ، ئىلغا بارغاندىن كېيىن، ئۇچ ۋىلايەت رەھبەرلىرىنىڭ ھەممىسى قولدىشى سۈپىتىدە ھۆكۈمەت خىزمىتىگە يارەمدە بولدى.

1948 - يىلى ئىلىدا «ئىتتىپاق» تەشكىل قىلىنغاندىن كېيىن. قاسىم ئەپەندى ئىتتىپاقنىڭ ھەيئەت ئەزاسى بولۇپ سايلاندى ۋە بۇ ساھەدە كۆرۈنەرلىك تۆھپىلەر ياراتتى. لېكىن ئۇنىڭ يېشىنىڭ چوڭىيىشى، كېسەللىك يامان تەرەپكە تەرەققىي قىلىشى قۇتقۇزۇپ بولمايدىغان ھالەتكە يېتتى. نەتىجىدە، داۋالاش ئۇنۇم بەرمەي 1948 - يىلى 9 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ئېغىر كېسەلدە ۋاپات بولدى.

قاسىم ئەپەندىنىڭ ۋاپاتى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇچ ۋىلايەت خەلقى ۋە ھۆكۈمىتى پۈتۈن «ئىتتىپاق» ئىجرائىيە كومىتېتى داغدۇغىلىق ماتەم مۇراسىمى ئۆتكۈزدى. مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن، ئەخمەتجان قاسىمى، گېنېرال ئىسھاقبەگ، ئابدۇكېرىم ئابباسوۋ. دەلىلقان سوگۇربايوف قاتارلىق ئۇچ ۋىلايەت رەھبەرلىرى «ئىتتىپاق» ئىجرائىيە كومىتېتى ۋە ئىتتىپاق ئىجرائىيە كومىتېت ھەيئەت ئەزالىرى قاتارلىق كۆپلىگەن ئورۇن ۋە شەخسلەر تەزىيە ماقالىسى يازدى.

قاسىم ئەپەندىنىڭ تەزىيە مۇراسىمىغا ئەخمەتجان قاسىمى ئۆزى رىياسەتچىلىك قىلدى.

ئەخمەتجان قاسىمى ئۇنىڭ ماتەم مۇراسىمىدا سۆزلىگەن تەزىيە سۆزىدە: «قاسىم ئەپەندى پۈتۈن ئۆمرىنى خەلقىنىڭ ئازادلىقى، ئەركىنلىكى ئۈچۈن بېغىشلىدى. ئۇ، ئۆمۈر بويى ئادالەت، ۋەتەنپەرۋەرلىك يولىدا باتۇر

رانه كۆرەش قىلدى. ئۇ، ھەرقاچان «بىز دۇشمەننى چو-
قۇم يېگىمىز دېسەك ئىتتىپاقلىشايلى، ئىتتىپاق ــ كۈچ دې-
مەكتۇر» دەيتتى ۋە خەلقىمىزنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇش ئۈچۈن
كۆرەش قىلدى. قاسىم ئەپەندى ئۆز ھاياتىنى شۇنداقلا
كى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ بىر ــ بىرىگە بولغان مۇھەب-
بەتىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇشقا، بىر ــ بىرىگە بولغان ئىشەنچە-
سىنى كۈچەيتىشكە ھەمدە بىر ــ بىرىگە بولغان تارىخ-
ىي قېرىنداشلىق ۋە دوستلۇق مۇناسىۋىتىنى تېخىمۇ مۇس-
تەھكەملەشكە سەرپ قىلدى. شۇنداقلا ئۇ، ئۆز مىللىتىنىڭ
ۋە باشقا مىللەتلەرنىڭ ئەركىنلىك ۋە ئامانلىقىنى قولغا
كەلتۈرۈش سېپىدىكى يۈرەكلىك ۋە غەيرەتلىك كۈرەشچى
ئىدى. ئۇ خەلقىمىزنىڭ ئۆز كۈچىگە ئىشىنىشىنى دائىم
تەشۋىق قىلاتتى، ئۇنىڭ ئۈزۈنغا سوزۇلغان كېسىلى ۋە
ئەكسىيەتچى كۈچلەرنىڭ بېسىمى ئۇنىڭ جەڭگىۋار رو-
ھىغا زادىلا تەسىر يەتكۈزەلمىگەن ئىدى. قاسىم ئەپەندى
كۆزىنى يۇمغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ ۋەتەن، مىللەت ئازادلى-
قى يولىدىكى يۈرىكى ھەر بىر ۋەتەنپەرۋەرلەرنىڭ يۈرە-
كىي بىلەن مەڭگۈ بىرگە سوقىدۇ...» دېگەن ئىدى.

قاسىم ئەپەندىنىڭ جەسىتى غۇلجىدىكى ئىنقىلابىي
قۇربانلار قەبرىستانلىقىغا دەپنە قىلىنغان. كېيىن ئىتتى-
پاق ئىجرائىيە كومىتېتىنىڭ قارارىغا ئاساسەن ئىلى كۆ-
تۈپخانىسىغا «قاسىم ئەپەندى كۈتۈپخانىسى» دەپ نام
بەرگەن.

قاسم ئەپەندىنىڭ ۋاپاتى ئەينى ۋاقىتتا ئۇچ ۋە-
لايەتتىكى كىشىلەرنى ئىغىر قايغۇغا سالغان، «شىنجاڭدا
تىنچلىق ۋە دېموكراتىيىنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى»
يەنى «ئىتتىپاق ئىجرائىيە كومىتېتى» تەزىيە مۇراسىمى
ئاچقان. ئۇچ ۋىلايەت تەۋەسىدىكى ناھىيىلەر، ئامما
تەشكىلاتلار، «ئىتتىپاق» نىڭ جايلاردىكى شۆبىلىرى تە-
زىيە بىلدۈرگەن. 1948 - يىلى قاسم ئەپەندى ۋاپات-
دىن كېيىن ئىلى گېزىتى مەخسۇس تەزىيە ماقالە ئېلان
قىلىپ، قاسم ئەپەندىنىڭ ئىنقىلابىي پائالىيىتىنى مۇ-
ئەييەنلەشتۈرگەن. ئازادلىقتىن كېيىن، جۇڭگو كوممۇ-
نىستىك پارتىيىسى ۋە ماۋجۇشى قاسم ئەپەندىنىڭ شىنـ
جاڭدا ئېلىپ بارغان ئىلغار پائالىيەتلىرىنى مۇئەييەنـ
لەشتۈرۈپ ئۇنىڭ خىزمەت پائالىيىتى ۋە نامىنى ئەنگە
ئېلىپ كۆۋاھنامە بەرگەن. ئۇنىڭ نامى ھازىرمۇ سىياسىي
مەسلىھەت كېڭىشى خاتىرىسىدە، ئۇنىڭ ئائىلىسى پارتىيە،
ھۆكۈمەتنىڭ غەمخور لۇقمانى. 1985 - يىلى ئۇنىڭ ئىلمدە-
كى جەسىتى، پارتىيە، ھۆكۈمەت تەشتىقى بىلەن ئۇرۇمـ
چى ئۇلانبايدىكى ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقىغا
يۆتكەلدى.

خەمىت ھەكىمى توغرىسىدا

شېرىپ خۇشتار

ئۇلۇغ ئۆكتەبر ئىنقىلابى ۋە لېنىن تەشكىل قىلغان «كوممۇنىستىك ئىنتېرناتسىئونال» دىن كېيىن شەرق خەلقلىرى يېڭى دۇنيا قاراش ۋە ئىدىئوى سىستېما — ماركسىزم - لېنىنىزم بىلەن ئونۇشۇشقا باشلىدى. بۇ تارىخىي ئىھتىم، ئۇلۇغ ئۆكيان، ھىندى ئوكيان ساھەلىرىدە — قەدىمكى مەدەنىيەت ياراتقان خەلقلەرنى ئويغاتقانىدەك تارىم ۋادىسىدىكى — ئۇيغۇر خەلقىنىمۇ ئويغاتقان ئىدى... (1917 - يىلى ئۆكتەبر ئىنقىلابىنىڭ غەلىبىسىنى تەبرىكلەپ، ئىلى، چۆچەكتە ئېلىپ بېرىلغان نامايىش، قەشقەردە ئېلىپ بېرىلغان تەبرىكلەش يىغىنلىرى ① سىنتەبىرلىك ئەمەس ئىدى.

شىنجاڭدا ياشىغان ئاساسىي مىللەت — ئۇيغۇر

① قەشقەردىكى فېئودال كۆچلەرنىڭ توسالغۇسى بىلەن زىكشىنىڭ بېسىمى ئاستىدا قەشقەردە 1913 - يىلدىن باشلاپ ئىلغار ھەرىكەت ۋە پەن - مائارىپ ئىشلىرى چەكلەنگەن. قەشقەر پىداگوگىكا ئىنستىتوتى ئېلمىي ژۇرنىلى 1986- يىل 1 - سانىغا قارالسۇن.

خەلقىنىڭ بىر قىسىم ئىلغار كىشىلەر مۇشۇتارىخىي ئىقىم ئىلھامىدا ئويغانغان ۋە كونا مۇدھىش دۇنيانى پاچاقلاپ تاشلاش ئۈچۈن ئۇلۇغۋار ئىنقىلاب يولىغا ئاتىلانغانىدى. ئۇلار دەسلەپتە ئەينى يىللاردىكى خەلقنىڭ كۆمۈنىزم ھەرىكىتىنىڭ بۇلىقى بولغان 3 - ئىنتېرناتسىئونالدىن، كېيىنچە جۇڭگو كۆمۈنىستىك پارتىيىسىدىن ئۈزۈق ئالغان. مەرھۇم خەمىت ھەكىمى ئەنە شۇلار قاتارىدا كۆزگە كۆرۈنگەن ئىلغار ۋە جۇڭگو كۆمۈنىستىك پارتىيىسىنىڭ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت ئىلغارلىرى بىلەن مۇناسىۋەت باغلىشىدا كۆۋرۈكلۈك رولىنى ئويناپغان ئاتاقلىق تەرجىمان. بىراق ئۇنىڭ ئۆمرى ناھايىتى قىسقا بولدى. ئادەمخور جاللات شېڭشىسەي بىر مەھەل ئۇنىڭدىن ئىجابىي پايدىلانغان بولسىمۇ ئاخىرى شىنجاڭدىكى كۆمپارتىيە ئەزالىرى بىلەن بىرگە قولغا ئېلىپ ئۈرمىدە ۋەھشىلەرچە ئۆلتۈرۈلدى، ئۇ، قازا قىلغانىدا، 32 ياش ئىدى.

خەمىت ھەكىمى (خەنزۇچە ئىسمى خامىدا) لۇكچۇنلۇك بولۇپ، موزدۇز ھېكىم ئاخۇنىنىڭ ئائىلىسىدە، 1906 - يىلى دۇنياغا كەلگەن. ئۇ، زۇلمەتلىك كونا دۇنيانىڭ ئاشۇ يىللىرىدا، 10 نەچچە ياشقىچە ئائىلە تەربىيىسىدە بولىدۇ. كېيىن ئۇرۇمچىدە خەنزۇمەكتەپ (شۇتاڭ) دائۇقۇۋاتقان ئاكىسى ئابدۇلئەزىز ھەكىمى ئۇنى خەنزۇچە ئوقۇشقا ئېلىپ كېلىدۇ. نەتىجىدە ئۇ، 22 - يىللىرى خەنزۇ مەكـ

تىپىگە كىرىپ، ياڭزىكشىن ئۆلىتۇرۇلۇپ، جىنشۇرىن هاكىمىيەت بېشىغا چىققاندا مەكتەپ پۈتتۈرىدۇ. ئۇ چاغدا ئاكىسى ئابدۇلئەزىزھەكىمىچۆچەكتە مۇھىتوۋلارنىڭ تەرجىمانى ۋە خىزمەتچىسى ئىدى. ئۇ، خەمىت ھەكىمنى چۆچەكىكە چاقىرتىپ چۆچەك «توران» مەكتىپىگە ئوقۇشقا بېرىدۇ، زېرەك ۋە تىرىشچان خەمىت مەكتەپنى ئەلا نەتىجە بىلەن پۈتتۈرىدۇ.

ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن چۆچەكتىكى «بىزنىڭ تاۋۇش» گېزىتى ۋە چۆچەك هاكىمى مەنسۇرغا تەرجىمان بولۇپ ئىشلەيدۇ. 34 - يىلى ئۇ، تاتار قىزى پەرىدە ئەلىيۇا بىلەن تۇرمۇش قۇرىدۇ.

1936 - يىلى، شېڭشىسەي نامىدىن يېزىلغان بۇيرۇق بىلەن ئائىلىسى بىلەن ئۇرۇمچىگە يۆتكىلىپ كېلىندۇ ده «شىنجاڭ گېزىتى» ده تەرجىمان، «جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشما»نىڭ نەشىر ئەفكارى «جاھانگىرلىككە قارشى سەپ» نىڭ تەرجىمانى ۋە تەھرىرى، شېڭ شىسەينىڭ پەلسەپە تەرجىمانى، ① سىياسىي كۇرسى تەرجىمان بولۇم باشلىقى ۋە دەرس تەرجىمانى، كېيىن چىن تەنچيۇ، ماۋزېمىن ۋە لىن جىلۇلارنىڭ تەرجىمانى، قوشۇمچە مەركىزىي ئۇيغۇر ئۇيۇشما ھەيئەت ئەزاسى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتەش بىلەن مەدەنىي ماارىپ، ئەدەبىيات-سەنئەت ئىشلىرىغا مەسئۇل بولغان.

① شېڭشىسەي ئالمىمەكتەپلەرگەپەلسەپەدەرسى بېرەتتى.

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكتى

كېيىن ئۇ، شېك شىسەي يازغان، «ھۆكۈمەت ئالدىدىكى مۇھىم ۋەزىپىلەر» دېگەن كىتابنى تەرجىمە قىلدى.

3

30 - يىللارشىنجاڭ تارىخىدا ئاجايىپ زور ۋەقەلەر يۈزبەرگەن يىللار ئىدى. يەنى ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ تەسىرى ئاستىدا ئۇيغانغان شىنجاڭدىكى ھەرمىللەت خەلقى جۇملىدىن زۇلۇم ۋە ئىستىبداتلىق دەستىدىن جېنىدىن جاق تويۇپ ئەركىنلىك يولى ئىزدەپ ئورنىدىن دەس تۇرغان ئۇيغۇر خەلقى لېنىن - ستالىن باشچىلىقىدىكى سوۋېت بولېشۋىكلار پارتىيەسىنىڭ، ئاخىرقى ھېسابتا جۇڭگو كومۇنىستلار پارتىيەسىنىڭ تەربىيەسىگە ئېرىشكەن يىللار ئىدى.

شىنجاڭدا يۈز بەرگەن زور تەۋرىنىش ۋە ئىجتىمائىي ئۆزگىرىش يەنى زۇلۇمغا، ئىستىبداتلىققا، قوللۇقا قارشى كۆتۈرۈلگەن خوجانىيازھاجى باشچىلىقىدىكى «قۇرۇل دېھقانلار ئىنقىلابىي» خەلقنىڭ كومۇنىزم ھەرىكىتى ۋە كومۇنىستلار پارتىيەسىنىڭ كومۇنىستىك غايىسىدىن مۇستەسنا ئەمەس ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۇ ئىنقىلاب چاقماق تېزلىكىدە قوزغۇلدىن تارتىپ خوتەنگىچە، پامىر تاغلىرىدىن ئالتاي تاغلىرىغىچە بولغان كەڭ زېمىندا خۇددى پايانسىز ئورمانغا تۇتاشقان ئوتتەك مىسلىسىز

يا القۇنجاپ، جمن شۇرىسن ۋەكىللىرىكىدىنكى مۇستەبىت قا-
راماكسىيەتكە كۇچلۈك زەربە بەردى ھەم 1933 - يىلى 4-
ئاينىڭ 12 - كۈنى ئۇرۇمچىدە يۇز بەرگەن سىياسىي ئۆز-
گىرىش، ئاتالمىش 12 - ئاپرىل ئىنقىلابىنىڭ كېلىپ
چىقىشىغا مۇئەييەن تۈرتكىلىك رول ئويناندى. شۇنىڭ
بىلەن شىنجاڭدا بىر قەدەر ئىلغارراق بولغان بىرلەشمە
ھۆكۈمەت ① قۇرۇپ چەمئىيەت تەرەققىياتىنى ئىلگىرى
سۈرۈشكە يول ئېچىلدى. خەلىمىز ھەكىمى ئاشۇ مۇرەككەپ
يىللاردا ئۇقۇپ يېتىلگەن، كومپارتىيە ھەرىكىتىگە رىشتە
باغلاپ خەلقنى زۇلۇم زالالەتتىن قۇتۇلدۇرۇشقا بەل باغ-
لىغان ئىدى.

ئۇ، چۆچەك «بىزنىڭ تاۋۇش» گېزىتىدە ئىشلىگەن-
دىن باشلاپ، گېزىت مۇھەررىرى، نەشرىيات (ئۇيغۇر) بىلەن تونۇشىدۇ ۋە ئۇنىڭدىن ئىلغار ئىدىيىۋى
سىستېما ماركسىزىم - لېنىنىزىم تەرىبىيىسىنى
ئالىدۇ. ئۇنىڭدىن سوۋېت ئىتتىپاقىدا نەشر قىلىنىغان
ھەرخىل سىياسىي كىتابلارنى ئېلىپ ئوقۇيدۇ. مەرىپەت

① قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭى زەربىسىدە جىن شۇرىن
قىسىملىرى توزغاقتەك توزىدى، پۈرسەتتىن پايدىلانغان بىر
بۆلۈم كىشىلەر ئاپرىل ئۆزگىرىشىنى قوزغىدى. كۇچلۈك قىسىم
بىلەن سىرتتا قالغان شېك شىسەي بىرلەشمە ھۆكۈمەت ھەربىي
ئەمەلدارى بولدى. كېيىن ئۇ، سىياسىي ئۆزگىرىش قىلغۇچى-
لاردىن ھوقۇق تارتىۋېلىپ ئۇلارغا سۈيىقەست قىلدى.

يۇنۇر كتاب نۇر بېكتى

پەرۋەرمەخسۇت مۇھتى بىلەن ئۇچرىشىپ (چۆچەكتە) ئۇ-
نىڭدىن سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ئۆزگىرىشلەرنى سوراپ
بىلىدۇ. نەتىجىدە ئۇنىڭدا مىللەتنى ئويغىتىش ئارزۇسى
باراقلىقا كېلىدۇ.

1935 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقى شېك شىسەينىڭ
تەكلىپىگە ئاساسەن ۋاڭ شۇچىڭ (يۇي شۇسۇڭ)، ۋەن-
شەنتىڭ (جاڭ يىفەن)، ۋاڭ باۋجيەن (جاۋشى)، جىڭ يە-
جۇن (رەن بويى)، لىيۇشەنچىڭ، لۇەن باۋتىڭ (جىجۆ)،
ۋۇدېمىڭ (جياڭ جىمىڭ)، يۇي چىڭفا، مەنسۇر (مەشۇر)،
ياسىن، قادىرھاجى، جاۋ يۈنرۇڭ، لىيۇشۇەڭ، گاۋشۇيىڭ،
ۋاڭيى، دىڭ يۆگۇي، جاۋگوگاڭ، جاۋگويۇەن، لى باۋخۇا،
ئەبەي، سەيىتھاجى، ھاشىم ھاجى، تۇڭ باۋ قاتارلىق
سوۋېت ئىتتىپاقىدا تۇرۇشلۇق 25 نەپەر كومۇنىستنى
شىنجاڭغا (ئۇرۇمچىگە) كېلىپ خىزمەت ئىشلەشكە ئەۋەتى-
دۇ. بۇلار شېك شىسەينىڭ خىزمەت تەقسىماتى بويىچە
جاي - جايلاردا خىزمەت قىلىدۇ. بۇلاردىن 3 كومۇنىست
(ئىسمى ئىنىق ئەمەس) چۆچەكتە خىزمەت
قىلىدۇ، بۇ چاغدا خەمىت ھەكىمى بۇلار بىلەن
خىزمەت ئۇستىدە تونۇشىدۇ. بۇ ئۇچ خەنزۇ كومۇنىستنىڭ
خىزمىتى خەمىت ھەكىمى بىلەن بىرگە بولىدۇ. بۇلار سو-
ۋېت بولشېۋىكلار پارتىيىسى ۋە جۇڭگو كومۇنىستلار
پارتىيىسى نىزامنامىسى قاتارلىقلاردىن بىلىم ئالىدۇ .....

1935 - يىلى ئايدا، مۇھەممەت ئىبراھىم ئىسمە-

لىك بىر كىشىچ چۆەك ۋىلايەتلىك مالىيە ئىدارىسى ۋە-
ئۇيغۇر ئۇيۇشمىغا مەسئۇل بولۇپ چۆچەككە بارىدۇ. بۇ
كىشى ھېلىقى ئۇچ نەپەر كومموئنست بىلەن مۇناسىۋەتتە
بولىدۇ. خەمىت ھەكىمى بۇ چاغدا بۇلار بىلەن ئىچقويۇن-
تاشقويۇن بولۇپ ئىشلەيدۇ.

1936 - يىلى، خەمىت ھەكىمى مەزكۇر كوممۇنىست-
لارنىڭ تەكلىپى بىلەن شېڭشىسەينىڭ مەخسۇس بۇيرۇقى
بويىچە ئۇرۇمچىگە كېلىدۇ. ئۇ ئۇرۇمچىگە كەلگەندە، كوم-
مۇنىست مەنسۇر ئەپەندى باشلىق بىر قانچىلىغان خەنـ-
زۇ كوممۇنىستلار قارشى ئالىدۇ. ئۇ، ئۇرۇمچىگە كېلىش بىلەن
شىنجاڭ گېزىتخانىسىغا تەقسىم قىلىنىدۇ. ئۇ چاغدا گېزىتخانا
باشلىقى كوممۇنىست ۋاڭ باۋچيەن ئىدى. ھەر قايسى يەتتە رەنىڭ
مەسئۇل تەھرىرلىرى كوممۇنىستلار ئىدى. ئۇلاردىن باشقا
خەمىت ئىشلىگەن «جاھانگىرلىككە قارشى سەپ» ژۇرنىلى
(خەمىت مەزكۇر ژۇرنالنىڭ تەرجىمان ۋە تەھرىرى) نىڭ
مەسئۇللىرى كوممۇنىستلار ئىدى. كېيىنكى ۋاقىتتا يەنـ-
ئەن كوممۇنىستلىرى چىن تەنچيۇ، ماۋزېمىنلار كەلگەنـ-
دە شۇلار بىلەن بىللە ئىشلەيدۇ.

1938 - يىلى، شېڭشىسەي ئىنقىلابتىن يۈز ئۆرىگەنـ-
دە، خەمىت ھەكىمۇ جۇڭگو كوممۇنىستلىرى بىلەن بىر-
گە قولغا ئېلىنىدۇ.

خەمىت ھەكىمى چۆچەكتە بولغان مەزگىللەردىن باشـ-
لاپ ئىسلام - مەدەنىيەت ۋە مەئىرىپەتكە بېرىلدى، بۇ يولدا

كۆرۈنەرلىك نەتىجە يارىتتى. ئۇ «چۆچەك گېزىتى» ئىدارە سىنىڭ باشلىقى نىياز ئىسھاقى ۋە داۋۇت ھاجى، ئەھمەتجان سەيپوللىن (تاتار) قاتارلىق ئىلغارلارنىڭ سەئىت كۆرۈكى ئۇيۇشتۇرۇشىغا ئارتىس ۋە سازەندە بۇرادىرى ئابدۇكېرىم رازىيوۋ بىلەن ئالاھىدە ھەمكارلاشتى، سەئىت تەشكىلىگە قاتناشتى. ئابدۇللا باستى (ھازىر ئالمۇتىدا) يازغان «پازىخور شائىر» دراممىسىنى سەھنىلەشتۈرگەندە ئۆزى يېڭىت رولىنى، رەپىقىسى پەرىدە ئىلىيەۋا قىز رولىنى ئويناپ تۇنجى دراممىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئورۇندىدى. مۇھەممەت ئىبراھىم ئۇيۇشما خىزمىتىگە مەسئۇل بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ باشلامچىلىقىدا رول ئىلىشتىن باشقا رېژىسسورلۇق قىلىدىغان بولدى. ئۇرۇمچىگە كەلگەندىن كېيىن، ئۇيغۇر ئۇيۇشما ھەيئىتى يولۇش بىلەن سەئىتەكە يېتەكچىلىك قىلدى. ئابدۇراخمان مۇھتەۋە، قادىر ھەسەنوۋ، ئابلىمىت مەخسۇتوۋ، قاسىم پەرسايىۋ ۋە ئابدۇگۇل قاتارلىقلارنى سەپەرۋەر قىلىپ ئايالارنى سەھنىگە ئىلىپ چىقىشقا ھەرىكەتلەندۇردى (ئىلگىرى ئەرلەر ئايالچە ياسىنىپ رول ئالاتتى).

1936 - يىلدىن 1938 - يىلغىچە ئۇرۇمچى سەھنىسىدە ئوينالغان 15 كە يېقىن دراممىنىڭ رېژىسسورلۇق ۋە بەزى مۇھىم روللارنى ئىلىش ۋەزىپىسىنى ۋە كىنو قويۇلغاندا زېرىكمەي كىنولارنى ئاممىغا چۈشەندۈرۈپ بېرىشنى داۋاملاشتۇردى ۋە ئاتاغلىق كىنوئارتىسى جاۋدەن قاتارلىق

لاردىن سەھنەسۇپىتلەشتۇرۇشنى ئۆگىنىپ سۇپىتچىلىك قىلدى.

1937 - يىلى «ئانارگۈل» ناملىق دراما يېزىپ سەھنىلەشتۈردى. 1938 - يىلى «نەغمىسى قۇربانى» ناملىق دراما يېزىپ ئويىنىلىش ئالدىدا قولغا ئېلىنىدى.

خاتىمە:

خەمىت ھەكىمى ئۇيغۇر خەلقى ئىچىدىن چىققان تالانتلىق تەرجىمان بولۇپلا قالماستىن، بەلكى شىنجاڭ خەلقىنىڭ، جۈملىدىن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ جاھالەتكە قارشى ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرىدىكى باشلامچىلارنىڭ بىرى، شۇنداقلا 30 - يىللاردا ماركسىزم - لېنىنىزمدىن ئۇزۇق،جۇڭگو كوممۇنىستلار پارتىيىسىدىن تەربىيە ئالغان ئىلغار، ئۇ، مەيلى چۆچەكتە مەيلى ئۇرۇمچىدە بولسۇن كوممۇنىستلار بىلەن بىللە بولدى، بىللە قولغا ئېلىندى، بىللە ئۆلتۈرۈلدى.

- ئۇ ئانارىمزدىن غايىپ بولغىنىغا يېرىم ئەسىردىن ئاشقان بولسىمۇ، يېرىم ئەسىردىن بۇيان ئۇنىڭ نامى خەلقىمىز قەلبىدە ساقلانماقتا. خەلقىمىز ئۇنى مەڭگۈ ياد ئەتكۈسى.

مەن خەمىت ھەكىمى توغرىسىدا بىر پارچە خاتىرە ماقالە يېزىشقا خېلى بۇرۇنلا كىرىشكەن ئىدىم. جۈملىدىن مەرھۇم قادىر ھەسەنوۋ، پېشقەدەم ئۇستاز ئەيسا نىياز، قاسىم پەرسايوۋ، پېشقەدەم سەنئەتكار ئابدۇگۈل ۋە مەرھۇم ھاياتۋاقتىدىكىرەپىقىسى فەرىدە ئېلىيېۋالاردىن كېرەك ماتېرىيالارنى ئالدىم. بۇ پېشقەدەملەرگە كۆپ رەھمەت.

ئۇرۇمچى تەۋەسىدىكى بۇتخانا، خۇيگۇەن، ستاتگلار ۋە ئۇنىڭ سەيلە كۇنلىرى

شېرنىپ خۇشتار

خەنزۇ خەلقىدە كەنت پولسلا بۇتخانا (ئىبادەتخانا) بولىدۇ، كەنت بولمىسىمۇ بۇت (بۇتخانا) بولىدۇ دەپدىغان بىر قەدىمكى خەلق ماقالىسى بار. بۇ ماقالە جۇڭگودا 2000 يىلدىن كۆپرەك ھۆكۈم سۈرگەن فېئودالليق تۈزۈم، دىنىي خۇراپاتلىقنىڭ، ئۇستقۇرۇلمىنىڭ ھەر قايسى ساھەسىگە چوڭقۇر سىڭگەنلىكى يەدىلىگە كەلگەن. جۈملىدىن خەلقنىڭ ئۆرپ ـ ئادەت، ھېيت ـ بايرام، تۇي ـ تۆكۈن، ئۆلۈم ـ يېتىم، نەزىر ـ چىراغلىرىغىچە چوڭقۇر سىڭگەن بۇ خۇراپاتلىق ئىدىيە، ئىدېئولوگىيە ساھەسىدىمۇ ئادەت كۈچىگە ئايلانغان. شۇڭا خەنزۇ خەلقى قەيەرگە بارمىسۇن ئالدى بىلەن بۇتخانا سالغان. ئۇرۇمچىدىمۇ شۇنداق بولغان. بولۇپمۇ 18 ـ ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن مۇشۇ ئەسىرنىڭ باشلىرىغىچە بولغان يۈز نەچچە يىللىق جەريانىدا ئۇرۇمچى تەۋەسىدە كۆپلىگەن بۇتخانا ـ ئىبادەتخانىلار ياسالغان.

بىز تارىخ تەتقىقاتى ئۇچۇن خېلىى بۇرۇنلا توپلىغان بۇماتېرىياللىرىنى ھەر قايسى بۇتخانا، ئىبادەتخانا، مەرھۇملار سارايلىرىنىڭ ئەينى ئاتالمىسى بويىچە ماقالە سۈپىتىدە بايان قىلىمىز.

1. ئىبادەتخانا، بۇتخانىلار

(1) دافۇسى بۇتخانىسى، دېزاگۇاڭ ئىبادەتخانىسى، ببيدۇگۇڭ سارىيى. بۇلار قىزىل تاغ باغرىدا بولۇپ، ھەر يىلى 4 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ۋە 5 - ئاينىڭ 5 - كۈنىدىكى (دېھقانلار كالېندارى بويىچە) زۇڭزى چاغلىرىدا بۇتقا ئاتاپ 3 كۈن ئويۇن قويۇلاتتى. بۇ كۈنلەردە بۇددا مۇخلىسلىرى خىلمۇ خىل كىيىنىپ سەيلە قىلىشىدۇ، سەيلە قىزىيدۇ. بۇ ئۇچ بۇتخانىنىڭ ئەتراپىدا نەچچە ئونلىغان ئاشخانا، يۇزلىگەن ھەر خىل يېمەك - ئىچمەك دۇكانلىرى ۋە باشقا لاۋازىمەتلەر سېتىلىدۇ. بۇ سەيلە ئورنىنى ئاز سانلىق خەنزۇ ئوقەتچىلەردىن باشقا ئاساسەن ئۇيغۇر ئوقەتچىلەر ئىگىلەيدۇ.

بۇ يەرگە ئادەملەر كۆپ توپلاشقان بولۇپ، ئەپيۇنكەشلەر، قىمارۋازلار، نەشكەش، پاھىشە ئايالىار ۋە ھەر مىللەت زىناخورلىرىمۇ يىغىلغان بولۇپ، بۇ يەردىن ھەممە پەسكەش ئادەتلەرمۇ تېپىلىدۇ.

ھەر يىلى 4 - ئاينىڭ 8 - كۈنى (سېرىق قار ياغقان كۈنى) بۇ يەردىكى چاۋجىدۇ ئىبادەتخانىسىدىمۇ سەيلە قىلىنىدۇ. لېكىن سوغۇق چۈشكەن ۋاق بولغانلىقى ئۈچۈن سەيلە ئانچە قىزمايدۇ.

(2) سەنچىلىگۈك: (ئادەتتە سەنگۈەنمىياۋ دەپ ئاتىلىدۇ) ئىبادەتخانىسى. بۇ ئىبادەتخانا چوڭ كۆۋرۈكنىڭ شەرقىي تەرىپىدىكى كىچىك تاغ قاپتىلىدا بولۇپ، بۇ يەردە، تىيەنگۈەن، دىنگۈەن، رىنگۈەن دەپ ئاتىلىدىغان ئۈچ بۇت بارئىدى. شۇڭا، بۇنۇ بۇتخانىسى سەنگۈەنمىياۋ ئىبادەتخانىسى دەپ ئاتاشقان. بۇ بۇتخانىدا پەرىشتە، ئەۋلىيا - ئەنبىيا، مازايى - ماشەيىقلارنىڭ بۇتى بولغاچقا ئۇنى تاۋاپ قىلغۇچىلار سەنچىلگۈك دەپمۇ ئاتاشقان. بۇ بۇتخانا، بۇددا تەرىقەتچىلىرى ئۈچۈن ياسالغان بولۇپ، بۇ يەردە تاۋاپ قىلىنىدىغان سەبىلە بولمايتتى، ئىبەتىشلارغا قارىغاندا ئۇنى زوزۇكتاك ياساتقان ئىكەن. بۇ بۇتنىڭ قەشقەر يېكىشەھەردە، ئاسمان، يەر، ئادەم پادىشاھلىقى ــ «سەنخۇاڭمىياۋ» دېگەن بىر قىسمى بار ئىمىش.

(3) يۈيخۇاڭ راۋىقى. بۇ راۋاق قىزىل تاغدىكى خىش مۇنارىنىڭ شەرق تەرىپىدە بولۇپ، قۇرۇلۇشى تولىمۇ ھەيۋەتلىك، ئۇنىڭ ئىچىدە بارلىق ئىلاھلارنىڭ ئالدى دەپ ئاتالغان يۈيخۇاڭ دادى ئەۋلىياسى بار، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ تاغ ئۈستىگە ياسالغان. ھەر يىلى زۇكزى چاغىندا بۇ يەر يېقىلغان شىياڭىنىڭ ئىسمى بىلەن تولۇپ كېتىدۇ. بۇ يەردىكى ئىبادەت شياڭ كۆيدۇرۇش، ئىسرىق سېلىش بىلەن ئاخىرلىشىدۇ.

(4) لۇگۇاڭمىياۋ ئىبادەتخانىسى: بۇ ئىبادەتخانا

ئىككى يەردە بولۇپ، بىرى، جيەنخۇنىڭ شەرق تەرىپىدە، يەنە بىرى داشمەندا (هازىرقى جۇڭسەن سودا بىناسىنىڭ ئورنىدا). ھەر يىلى 6 ـ ئايىنىڭ 6 ـ كۈنىدىن (قەمەرىيە) باشلاپ بۇ يەردە ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا لۇگۇاڭ مياۋغا ئاتاپ كۈندىن 5 كۈنگىچە ئويۇن قويۇلاتتى، بۇنىڭ ئىچىدە جيەنخۇدىكى لۇگۇاڭ ئىبادەتخانىسىغا ئويۇن كۆرگىلى كەلگەنلەر ناھايىتى جىق بولۇپ بۇ يەردىكى سەيلە قىزىل تاغ دافۇسى ئىبادەتخانىسىدا بولىدىغان سەيلىدىنمۇ قىزىپ كېتىدىكەن. بۇ بۇت باشقا بۇتلارنىڭ ئەڭ ئالدىدا تۇرىدىكەن، ئۇندىن باشقا بۇ يەردە يەنە ئىككى لۇگۇاڭمياۋ ئىبادەتخانىسى بولۇپ، ئۇنىڭ بىرىنى كۆكتات تېرىيدىغان خەنزۇ دېھقانلار پۇل يىغىپ سالغان، يەنە بىرىنى دەريا بويىدىكى قەغەزچى ۋە ئازغىنە تۇڭمەنچى خەنزۇلار پۇل يىغىش قىلىپ سالغان ئىكەن. ئۇ يەرلەر ئاۋادلىق ھارپىسىغىچە كەڭ ئوچۇقچىلىق، بىر تەرىپى سايى بولغان، بۇ يەردىكى سەيلىدە ھاراق، چوشقا، ئېشەك قاتارلىق ھايۋان گۆشلىرى، مەخسۇس خەنزۇ يېمەكلىكلىرى ساتىدىغان ئاشخانا، قاسساپلار دىن باشقا يەنە ئۇيغۇر تىجارەتچىلىرى بولۇپ، قىمار ۋازلارنىڭ شىشخالنىسى ئاچقاندا تۇۋلايدىغان ئاۋازى، خەنزۇ سازەندىلەرنىڭ غىجەكلىرىنىڭ ئاۋازى، ھاراقكەشلەرنىڭ گاۋشېك ئويىنىغاندا توۋلىغان ئاۋازلىرىدىن باشقا ئوقەتچىلەرنىڭ ئۆز مېلىنى ماختاپ توۋلىغان (خېرىدار

چاقىرغان) ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇرىدىكەن.

(5) شەنگۈمياۋ (پەرىزات ئىبادەتخانىسى). بۇ بۇتخانا، لومەنچىڭنىڭ غەربىدىكى تاغدا بولۇپ، بۇ يەردە، چوڭ، ئوتتۇرانچى، كىچىك پەرىزاتلارنىڭ ئەرۋاھ تاختىسى بار ئىكەن، يەنە بىر پەرىزات غارىمۇ (شەنگۇ) بار بولۇپ، 7-ئايىنىڭ 7 - كۈنى پەرىزات ئىبادەتخانىسىدا شياڭ كۆيدۈرۈلىدىكەن، بۇ يەرگە ناھايىتى كۆپ ئادەم كېلىدىكەن، 3 كۈن ئويۇن قويۇلىدىكەن. بۇ يەرگىمۇ ئاشپۇزۇللار، يايمىچىلار ۋە باشقا ئوقەتچىلەر كۆپ بىغلىنىدىغان بولۇپ، داللىدىكى بۇتخانىلار ئىچىدە بۇ ئەڭ قىزىق سەيلە بولىدىغان جاي ئىكەن.

(6) گۈەندىمياۋ ئىبادەتخانىسى. بۇ ئىبادەتخانىنى تىدو (ۋالى) پىڭ رۇي لومەنچىڭدا تۇرغان چاغدا ياساتقان ئىكەن. ئۇنىڭ ئورنى ئېگىز، تاملىرى گىل (قىزىل رەڭلىك تاش) بىلەن بويالغان. گىل بويىاق بىراقتىن كۆرۈنۈپ تۇرغاچقا، دېخۇا قىزىل بۇت دەپمۇ ئاتالغانىكەن. كېيىنكى ۋاقىتتا بۇ بۇتخانا خۇيزۇمۇسۇلمان پادىشاھ تۇمىڭنىڭ قولىدا ۋەيران بولغانىكەن. شېڭ شىمەي ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەن مەزگىلدە شەھەر ئىچىدىكى گۈەندىمياۋ، خۇڭمياۋزى ئىبادەتخانىلىرىنى بىرلەشتۈرۈپ بىر ئىبادەتخانا قىلىۋەتكەن ئىكەن. يەنى چىڭخۇاڭمياۋ، نياڭ - نياڭمياۋ، شاپائەتچى مەھبۇت راۋىقى خۇڭ

مياۋزىغا مەركەزلەشتۈرۈلۈپ ھەر يىلى قەمەرىيە 7 - ئاي-
نىڭ 15 - كۈنى سەيلە ئۆتكۈزۈشتىن تاشقىرى ئەرۋاھ
ياكى ئۆلگەنلەر روھىغا ئاتاپ بۇ يەردە نەزىر - چىراغ
ئۆتكۈزۈلىدىكەن، بۇ كۈنى بۇ يەر بارلىق بۇددا راھىب-
لىرى ۋە خۇراپات كىشىلەر بىلەن تولىدىكەن.

(7) ئۈنمياۋ، ۋۇمياۋ، شاۋ ساۋمياۋ بۇتخانىسى
(ئىبادەتخانىسى). ئۈنمياۋ ئىبادەتخانىسىدا كۆكزى بە-
لەن مىكزى ۋە 72 ئەۋلىيا قاتارلىقلارغا تاۋاپ قىلىنى-
دىكەن. بۇ بۇتخانىدا، ھەر يىلى قەمەرىيە 2 - ئاي ۋە
8 - ئايلاردا نەزىر - چىراغ قىلىنىدىكەن. بۇ يەردىكى
نەزىر - چىراغنى مۇلكىي ئەمەلدار (شۆتەي يەنىماۋارىپ
نازارەتچىسى نازىرى) باشقۇرىدىكەن، بۇنىڭغا ئوقۇغۇچە-
لار، مۇلكىي ئەمەلدارلار قاتنىشىدىكەن، ئوقۇتقۇچى
(ئەپەندىلەر) جاكاچى بولىدىكەن. ئوتتۇرا ۋە سىنىپەن
مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئىش بېجىرىدىكەن. بۇ يەردە،
كالا، قوي، چوشقا قاتارلىق 3 خىل مال سويىدىكەن،
سويۇلغان مالالار نەزىر - چىراق ئۈچۈن سەدىقە قىلىدىغان
مالالار ئىكەن. ئۈندىن باشقا مېۋە - چېۋە، باشقا يېمەك-
لىكلەرمۇ قويۇلىدىكەن، ئۇ خىلى داغدۇغىلىق ئۆتكۈ-
زۈلىدىكەن، نەزىر - چىراغ ئۆتكۈزگەندە ئۇچ قېتىم
باش ئۇرۇلىدىكەن. بۇ باش ئۇرۇش ئۇچ قېتىمغا بۆلۈنۈپ
ئېلىپ بېرىلىدىكەن. بىرىنچى قېتىمدا، بىرىنچى باشلىق
شياڭ يېقىپ، ئايەت ئوقۇپ قىرائەت قىلىدىكەن ۋە تەز-

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى

لىنىپ ئولتۇرۇپ ئۇچ قېتىم باش ئۇرىدىكەن؛ 2 ـ قېتىم
دا، ئوتتۇرانچى باشلىنىق شياك يېقىپ، ئايەت ئوقۇپ،
قىرائەت قىلىپ، ئۇچ قېتىم باش ئۇرىدىكەن؛ 3 ـ قېتىم
دا، كەنجى باشلىق شياك يېقىپ، ئايەت ئوقۇپ، قىرا-
ئەت قىلىپ، تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ ئۇچ قېتىم باش ئۇرى-
دىكەن. نەزىر توگىگەندە قاتناشقۇچىلار دورا ـ دەرمان
بىلەن پىشۇرۇلغان گۆشكە ئىگە بولىدىكەن، بۇنى خاسىيە-
تلىك بىلىپ، بالا ـ قازادىن قوتۇلۇپ بەختكە ئېرىشىش دەپ
بىلىدىكەن. ۋىنمياۋ ئىبادەتخانىسى ئەسلىدە شىداجى
(غەربىي چوڭ كوچا) دا بولۇپ، ئورنى ناھايىتى چوڭ ئىكەن.
جىن شۇرىن ھاكىمىيىتى يۇرگۈزگەن كۈنلەردە كۈگزى قاتارلىقلارنىڭ تەزىيە تاختىسى
پىيلياگدىكى ۋىنچاڭ ساريىغا يۆتكىۋېتىلگەن ئىكەن.
ۋىنمياۋ ئىبادەتخانىسىنىڭ كونا ئورنى ۋىنمياۋ كوچىسى
قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن، شېڭ شىسەي دەۋرىدە كۈگزىغا
ئاتاپ نەزىر ـ چىراغ قىلىش ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.
شۇنداقتىن كېيىن يۇقىرىقىدەك مۇراسىملار ئۆتكۈزۈلمىدى.

ۋۇمياۋ ئىبادەتخانىسى. ئەسلىدە بۇ يەردە گۈەنگۈنى تاۋاپ قىلاتتى، مىنگونىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا
يۆفېيتى تاۋاپ قىلىش قوشۇلۇپ، گۈەن ـ يۆ ئىبادەتخانىسى قىلىپ ئۆزگەرتىلىدۇ. ھەر يىلى قەمەرىيە
5 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى بارلىق ئوفىتسېر، چەكچىلەر

بۇ يەرگە كېلىپ شياك كۆيدۈرۈپ، نەزىر - چىراغ ئوتكۈزىدىكەن، بۇ يەردە ئوچ كۈنگىچە ئويۇن قويۇلىدىكەن. مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن كاتتا زىيافەت ئوتكۈزۈپ تەبرىكلەشلەر بولىدىكەن. دەل شۇ چاغدا تاسادىپىي سىم - سىم يامغۇر يېغىپ قالسا، گۈەنگۈك يېنىغا قىلىچ ئېسىپ زىيافەتكە قاتناشقان چاغدىكى قىلىچ بىلەش يامغۇرى دەپ قارىشىدىكەن. قاتتىق يامغۇر ياغسا ئەلەم ئەۋلىيالىرىنىڭ دېھقانچىلىقتىن مول ھوسۇل ئېلىشىنى ۋە تىنچ - ئامانلىقنى قوغدىغانلىقى دەپ قارايدىكەن. گۈەن - يۆمياۋ ئىبادەتخانىسى ئەسلىدە مەنچىڭ كوچىسىدا (يەنى ھازىرقى دۆلەت قۇرۇش كوچىسى) ۋە مەنچىڭ كوچىسىنىڭ شىمالىي دەرۋازىسىدا ئىدى. گۈەنگۈك مۇشۇ يەردە تۇرۇپ ئىش باشقۇرغانلىقتىن بۇرۇن شىمالىيدەرۋازا ئېچىلمايتتى.

شاۋ - ساۋ مياۋ بۇتخانىسى. بۇ جۇجۇسەن تېغىدا يەنە ھازىرقى تراكتور زاۋۇتىنىڭ قورۇسىدا بولۇپ، شاۋ خې، شاۋ سەنلەر تاۋاپ قىلىناتتى. ھەر يىلى قەمەرىيە 3 - ئاينىڭ بەشىدىكى 1 - ھەپتە بۇ يەرگە جەم بولۇش ۋاقتى بولۇپ، شۇ كۈنى بۇ يەرگە سەھەنە ياسىلىپ ئويۇن قويۇلاتتى. بۇنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت كاتىبات ئىشخانىسى تەييارلايتتى. بۇمۇ، شېك شېسەي تەختكە چىققاندىن كېيىن توختاپ قالغان.

(8) ۋېنچاڭ گۈك سارىيى: تۇمىڭ ئۇرۇمچىنگە

كەلگەندە ئىتتىپاق كوچىسىنىڭ ئورنىدا ــ خۇاڭچىڭ (پادىشاھ شەھىرى) ياساتقۇزۇپ ئۆزىنىڭ مۇسۇلمانلار پادىشاھى دەپ ئاتىغان، ھەمدە بىلياڭنىڭ غەربىي شىمالىي تەرىپىدىكى دۆڭگە زور مەسچىت سالدۇرغان. زوزۇڭتاڭ يا قۇيمەگىنى يېڭىپ، چار-روسىيىنىڭ تاجاۋۇزىنى مەغلۇپ قىلغاندىن كېيىن بۇرۇنقى لومەنچىڭدىن ۋاز كېچىپ، ئۇرۇمچى ناھىيەشەھىرى بىلەن لومەنچىڭنى قايتىدىن ياساتقان. لومەنچىڭ ئەھ-رىنىڭ شەرقىي جەنۇبى بۇرجىكى بىلەن يېڭىشەھەر تۇتىشىدىغان بولغان. شۇڭا ئۇرۇمچى شەھىرىدە 2 دۇڭمىن (چوڭ ۋە كىچىك دۇڭمىن)، 2 نەپىر مىن، بىر مەنچىڭ شىمىن (غەربىي دەرۋازا)، يېڭىشەھەرنىڭ 2 شىمىن، بىرلا بېيمىن (شىمالىي دەرۋازا) بار. خۇيزۇ، ئۇيغۇر ئاھالىلىرى نەنگۇەن، شىگۇەندە ئولتۇراقلاشقاچقا ئەھەر ئىچىدىكى مەسچىتنىڭ ۋېنچاڭگۇڭغا ئۆزگەرتىپ نەنمىن سىرتىدا قايتىدىن چوڭ مەسچىت سالغانىكەن.

(9) سەيشىنمياۋ بۇتخانىسى: بۇنىڭ يەنە بىر ئىسمى سەيشىنلۇزى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. سەيشىنمياۋ بۇتخانىسى نەنمىن سىرتىدىكى بىر گۈزەرنىڭ مەركىزىگە (ئورنى مۇزىكا زاۋۇتى بىلەن مۇسۇلمانلار 2 ــ ئاشخانىسى ئوتتۇرىسىدىكى چوڭ يول ئۈستىدە) سېلىنغان بولۇپ، شەھەر دەرۋازىسىغا ئوخشايدۇ. ھارۋا، ئات ۋە ئۇلاغ،

ئادەملەرنىڭ ھەممىسى بۇنىڭ ئاستىدىن ئۆتەتتى. دەرۋازىنىڭ ئۈستىگە بۇتخانا ــ بالىخانا سېلىنغان بولۇپ، بۇ يەردە بايلىق ئىلاھى جاۋگۇكىنىڭ تاۋاپ قىلىناتتى. ئۇ يەردە ئۇنىڭ بۇتى، ئېكىسى تەرەپتە دۇمباق بالىخانىسى، قوڭغۇراق بالىخانىسى بار. بۇتخانا سەيلىسى بولغاندا چوڭ كوچىغىلا سەھنە ياساپ ئۈچ كۈندىن بەش كۈنگىچە ئويۇن قويۇلاتتى. بۇنىڭ تەسىرىدىن پول تۆسىلىپ، ھارۋىلار ئۆتەلمەي باشقا يول بىلەن مېڭىشقا مەجبۇر بولاتتى. سەيشەنبياۋ بۇتخانىسىنىڭ مال ــ مۇلكى كۆپ ئىدى. شېكىشىسەي تەختكە چىققاندىن كېيىن يول كېڭەيتىلگەندە، بۇ بۇتخانا بۇزۇپ تاشلانغان. بۇنىڭدىن باشقا، يەنە نەنلياڭدا كۈيشىڭلۇ ياسالغان بولۇپ، ئورنى ھازىرقى شىنجاڭ داشۇنىڭ غەربىدىكى چوڭ يولنىڭ مەركىزىگە توغرا كېلىدۇ. ئۇنىڭ شەكلى سەيشەنبياۋ بۇتخانىسىغا ئوخشاپ كېتىدۇ، بۇمۇ قاتناشقا توسالغۇ بولغانلىقتىن بۇزۇپ تاشلانغان.

(10) دېڭشياڭ ۋاڭمياۋ بۇتخانىسى. بۇ، ۋاڭيىمياۋ بۇتخانىسى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئېيتىشلارغا قارىغاندا خۇنەندىكى جېڭفومياۋ بۇتخانىسىدىكى چوڭ راھىب بۇ يەرگە زوزۇڭتاڭ تەرىپىدىن تەكلىپ قىلىنىپ ئېلىپ كېلىنگەن ئىكەن. بۇنىڭدىكى بۇتلار ياغاچتىن ياسالغان بولۇپ خۇنەندىن ئېلىپ كېلىنگەنگەن، ئېيتىشلارغا قارىغان-

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

بۇ، زوزۇكتاكنىڭ ئارمىيە كۆكلىنى خاتىرجەم قىلىشتىكى بىر يۇرۇش تەدبىرى بولۇپ، شىنجاڭدىكى ئۇرۇشتا ئۆلگەن خۇنەنلىك ئەسكەرلەرنىڭ روھىنى دىكشىياكۇاڭ ئۆز يۇرتىغا يولغا سالىدۇ دېگەن سۆزلەر بىلەن ئەسكەرلەرنىڭ كۆكلىنى خاتىرجەم قىلغان. بۇ يەردە، ھەر يىلى قەمەرىيە 5 - ئاينىڭ 18 - كۈنى، دىكشىياكۇاڭنىڭ تۇغۇلغان كۈنى خاتىرلەنگەن. نەزىر-چىراغ قىلىپ مال سويۇلغان. 4 - 5 كۈن ئويۇن قويۇلغان، خۇنەن ۋە خۇبېيلىق ھەربىي مەمۇرىي ئەمەلدارلار، سودىگەرلەر بۇ پەرگە كېلىپ، سەدىقە قىلغان ۋە باش ئۇرغان. ئاندىن ئويۇن كۆرگەن. بۇ يەردە ئادەتتىكى كۈنلەردىمۇ بەس - بەس بىلەن شىياڭ كۆيدۈرۈپ تۇرىدىكەن. چۈنكى، بۇ بۇتخانىدا ئادەتتىكى كۈنلەردىمۇ ئېيىغا 20 كۈنلەپ تىياتىر قويۇلۇپ تۇرىدىكەن، شۇڭا بۇ بۇتخانا باشقا بۇتخانىلاردىن پەرقلەنگەن ئىكەن.

بۇ بۇتخانىنىڭ شىمالى ۋە جەنۇبىي شىنجاڭدا بۆلەكلىرى (شۆبىسى) بولغانىكەن.

(11) باشقىمىياۋ بۇتخانىسى (8 ئەۋلىيا ئىبادەتخانىسى). بۇ ئىبادەتخانىنىڭ ئورنى شىمگونىڭ غەربىدىكى تاغ قاپتىلىدا بولۇپ، ئۇ، ھازىرقى يېمەكلىكلەر دۇكىنىنىڭ ئوردىدا ئىكەن، بۇ بۇتخانا كەڭرى بولۇپ، ئالدى - كەينىدە سارايى، ئۆيى، ئىبادەت - تۇنەك ئۆيلىرى بولغان. 8 ئەۋلىيا لوي دۇكىنىڭ، خەن شياڭزى،

تې گۆەيلى، لەن سەيخې، ساۋگوجيۇ، جاڭگولاۋ، خىشەنگۇ، خەن جۇڭلىنىڭ بۇتى بولۇپ ئۇنىڭغا تاۋاپ قىلىنغان. بۇ يەردەھەريىلى 6 - ئايدائويۇن قويۇلۇپ، سەيلە ئۆتكۈزۈلگەن، بۇ يەرنىڭ سەيلىسى خېلى قىزىيدىكەن. ئۇنىڭ ئۇستىگە شىمگو مەنزىرىلىك جاي بولغانلىقى ئۈچۈن تاماشچىلار ناھايىتى كۆپ كېلىدىكەن. شىمگو ئېغىزىدىكى بۇلاق بېشىدا بىر راۋاق بولۇپ، ئۇنى ئاۋ-ساۋ راۋىقى دەپ ئاتاشقانىكەن، ئۆستەڭنىڭ ئۆڭۈشىدە بىيدۇ راۋىقى دېگەن راۋاق بار ئىكەن، بۇنى دەيلەن ياساتقان ئىكەن. دەيلەن بىلەن دەيگو (گۇاڭشۇي) ئىنى - ئاغىنە بولۇپ، 8 دۆلەت ئارمىيىسى بېيجىڭغا تاجاۋۇز قىلىپ چىڭ خاندانلىقى بىلەن سۇلھى تۈزگەندىن كېيىن دەيلەن ئەسكەر بولۇپ شىنجاڭغا كېلىپ (يېڭى) شەھەرنىڭ شەرقىي دەرۋازىسى (دۇڭمىن) سىفەن مەكتىپىنىڭ يېنىدىكى قورۇدا تۇرغان، كىشىلەر بۇ قورۇنى (غوجام مەھكىمىسى) دەپ ئاتاشقان. ئۇ، پادىشاھنىڭ تۇغقىنى بولغاچقا، گۇناھكار بولسىمۇ، يەرلىك، ھەربىي مەمۇرلار ئۇنى ئىنسىل مېھمان سۈپىتىدە كۈتۈۋالغان. ئۇنىڭ تەشەببۇسى بىلەن پىڭرۇينى خاتىرىلەش ئۈچۈن لومەنچىڭدا پىڭگۈك بۇتخانىسى سېلىنغان، بۇتخانىدىكى نەزىمگە: «جاھانى تۈزەش ئۈچۈن ئىنسانلار خۇدانى ياد ئېتىش كېرەك. جاھان بۇزۇلغاندا خۇدا ئىنسانلارنى

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى

يـاد ئـېـتـسـدۇ» دېگەن سـۆزلەر يـېزىلغان، بـۇ سـۆزنى ئىلى گېنېرالى (جاڭجۇن) يېزىپ بەرگەن ئىكەن.

1935 - يىلى بـۇ بـۇتخانا ئۈق - دورا ئـىسكىلا- تېنىك پارتلىشى بىلەن ۋەيران بولغان.

(12) نـياڭ - نياڭ مـياۋ بۇتخانىسى. بۇ بۇتخانا جيەنگولۇ (دۆلەت قۇرۇش يولى) بىكىتۈەن سانائەت - قاتـ ناش بۆلۈمىنىڭ كونا ئورنىدا بولۇپ، شاپائەتچى مەبۇت راۋىقى بىلەن تۇتاش ئىدى.

بۇ بۇتخانىدا 3 قىز تاۋاپ قىلىناتتى. رىۋايەتلەر- گە قارىغاندا بۇ ئۇچ قىز، ئەۋلىيالىققا يەتكەن يۈەن شياۋ، بېي شاۋ، چۈن شاۋلار بولۇپ بايلىق ئىلاھى جـاۋگۇڭمـڭ- نىڭ سىڭىللىرى ئىكەن. بۇنىڭدىن باشقا يەنە سۇڭزى نياڭ - نياڭ، بەنگۇاڭ بۇتساتۇالارنىڭ ھەيكىلى بولغان. بۇ يەردە ھەر يىلى قەمەريە 3 - ئـايىنىڭ 18 - كـۈنى بۇتخانا سـەيلىسى بـولىدۇ. ئـەرۋاھلارغا ئـاتاپ 3 كۈن ئويۇن قويۇلىدۇ. تۇغمايىن ئـاياللار بـۇتقا باش ئـۇرۇپ پەرزەنت تىلەيدۇ. بەس - بەس بىلەن شياڭ كۆيدۈرىدۇ. بۇ شەھەر ئىچىدىكى بۇتخانىلار ئىچىدە بۇتخانا سەيلىسى ئەڭ قىزىيدىغان جاي بولغان.

(13) شاپائەتچى مەھبۇد راۋىقى ۋە لىمىن گۈڭسۇ. شاپائـەتچى مـەھـبـۇد راۋىقـىدا بـۇتساتـۇانـىڭ بـۇتـى بـار، بـۇتساتۇانىڭ تـۇغـۇلـغـان كـۈنـى، ھېيت - بايراملاردا ئەرۋاھقا ئاتاپ 3 كۈن ئويۇن قويۇ-

لىدۇ. بۇنىڭ تەنتەنىلىك ئەھۋالى نىياڭ - نياڭ مياۋ بۇتخانىسىغا ئوخشاپ كېتىدۇ. لىمىن گۈڭۈ ئۆزلىرىنىڭ مۇرىتلىرىغا تەرىقەتتىن ۋەز ئېيتىدۇ ۋە ئۇلارنى باش ئۇرغۇزىدۇ، ئاخىرىدا زىيادەت بېرىدۇ.

(14) لاۋجۇنمياۋ بۇتخانىسى. ھازىرقى خۇڭچۇنيۈەن مېھمانخانىسىنىڭ ئارقىسىدا بولۇپ، پادىشاھ خاقان، لۇبەن، ئاۋسىفۇلارنى تاۋاپ قىلىدىكەن. بۇ يەردە ھەر يىلىدىكى سەيلە ئايرىم بولۇپ، كۆمۈرچى، تاشچىلار پادىشاھ خاقان شەرىپىگە سەيلە ئۆتكۈزسە، ياغاچچىلار ئۆزلىرىنىڭ پىرى - لۇبەن شەرىپىگە سەيلە قىلىدىكەن. زەرگەر، مىسكەرلەر ئاۋسىفۇ شەرىپىگە سەيلە قىلىدىكەن، ھەرقايىسىسى ئۆز ئالدىغا ئېتىقاد قىلىدىكەن. بۇلارنىڭ بۇتلىرى بار بولۇپ، بۇتخانا ھەيۋەتلىك ئىكەن. لاۋجۇنـ مياۋ بۇتخانىسىنىڭ ئاستىدا كۆمۈركان بار ئىدى. ياڭ زىڭشىن ئەھۋال تۈگۈلۈشىدىن ئىبھتىيات قىلىپ، كان ئېچىشقا رۇخسەت قىلمىغانىكەن.

بۇ ئىبادەتخانىدا (بۇتخانىدا) سەيلە بولغاندا شەھەر ئامبىلى تىنچلىق ساقلاش، ھاراق ئىچىپ چاتاق چىقارماسلىق ئۈچۈن ئىلان چىقىرىدىكەن.

(15) يىاۋڭاك مياۋ بۇتخانىسى. بۇ بۇتخانا ياۋ جىگگەيدىكى تاغ قاپتىلىدا ئىدى. ئۇنىڭدا، سۇڭ مياۋنى تاۋاپ قىلاتتى. بۇ يەردە ئۇنىڭ بۇتى بار ئىدى. سۇڭـ مياۋ تاڭ سۇلالىسىدا ئۆتكەن ئادەم بولۇپ «چەنجىنشىڭ

ۆه چەنجنىيىفاك» (دورا قامۇسلىرى) دېگەن ئەسەرلەرنى يازغان. جۇڭيي ئىلمىي جەھەتتە زور تۆھپە قوشقان. شۇڭا كىشىلەر ئۇنى «دورا پادىشاھى» دەپ ئاتىغان. ھەر يىلى ئەتىيازدا «دورا پادىشاھى» نىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى خاتىرىلەش ئۈچۈن تىببىي دورا ساھەسىدىكىلەر ئەرۋاھقا ئاتاپ ئويۇن قويىاتتى، ئادەتتىكى پۇقرالار شياك كۆيدۈرەتتى. ئالدىنقى ئەسىرنىڭ ئاخىرى (زوزۇڭ-تاڭدىن كېيىن) ئۇرۇمچىدە جۇڭيى دورىخانىلار خىلى تەرەققىي قىلغان. نىڭدېتاك، رېشىڭتاك، يۈەنتەيتاك، شىڭلىجۇن، تىيەنتەيتاك، جېشىڭشى، لوڭجۇنتاك قاتارلىق جۇڭيى دورىخانىلاردا كېسەل كۆرۈلەتتى.

(16) لوزۇ مىياۋ بۇتخانىسى. بۇ بۇتخانا ھازىرقى شاۋدۇڭلىياڭدىكى 4 ـ مەكتەپنىڭ ئورنىدا بولۇپ، ئانچە چوڭ ئەمەس ئىدى. بۇ يەردە لوزۇ تاۋاپ قىلىناتتى، لوزۇ ساتراچلارنىڭ پىرى بولغاچقا بۇ يەردە ساتراچلار تاۋاپ قىلاتتى. بۇ يەردە ھەر يىلى 6 ـ ئايدا، بۇت سەيلىسى بولۇپ 3 كۈن ئويۇن قويۇلاتتى. بۇ كۈنلەر ئادەتتىكىدەك ئۆتەتتى.

(17) خۇشىڭمياۋ بۇتخانىسى. بۇ بۇتخانا ھازىرقى خەلقتىياتىرخانىسىنىڭ ئارقىسىغا توغرا كېلىدۇ. بۇنىڭدا لوشۇەن تاۋاپ قىلىناتتى. بۇ قۇيمىچى ۋەكۆمۇرچىلەرنىڭ تاۋاپ قىلىش ئورنى ئىدى. بۇ يەردىمۇ ھەر يىلى يازدا ئەرۋاھقا ئاتاپ 3 كۈن ئويۇن قويۇلاتتى، شېڭشىسەي

دەۋردە بۇ بۇتخانا ئايالارنىڭ يېڭىلىقلىقا كۆچۈش ماشىنا چىلىق كارخانىسى بولۇپ قۇرۇلدى. كېيىن بۇ كارخانا شىمگوغا كۆچۈرۈلۈپ بۇتخانا بۇزۇپ تاشلاندى.

(18) ماۋاگمىياۋ بۇتخانىسى. بۇنىڭدا يىگىشاۋ تاۋاپ قىلىناتتى. بۇ بۇتخانا نەنگۇەن، نەنساۋمىن ئىچىدىكى «چۇەنجىنگۇەن» نىڭ غەربىدىكى يول ئاغزىدا ئىدى. بۇ بۇتخانىدا، ئاتچى، ئېشەكچى، تۆگىچىلەر، دەگجا ۋە بىدىكلەر، دېھقانلار تاۋاپ قىلاتتى. بۇ يەردە ھۇ ھەر يىلى ئەرۋاھقا ئاتاپ 3 كۈن ئويۇن قويۇلاتتى.

(19) چۇەنجىنگۇەن ئىبادەتخانىسى. بۇ ماۋاگمىياۋ بۇتخانىسىنىڭ شەرقىدىكى دۇگساۋمىن سېپىلىگە يانداش بولۇپ، زوچۇشاڭ پىر تاۋاپ قىلىناتتى. بۇ تەرىقەتچىلەرنىڭ ئىبادەتخانىسى ئىكەن. بۇنى باشقۇرغۇچى تېيداۋ دەپ ئاتىلىپ ئالتە خىل ھۈنەر، چامباشچىلىق، دوختۇرلۇقتا ئۇستا كىشى ئىكەن. ئادەتتە ئۇ رەمبالىق قىلاتتى. بۇ يەردە ئويۇن قويۇلمىغان، سەيلە بولمىغان.

(20) چىگخۇاگمياۋ بۇتخانىسى. بۇ بۇتخانادا شىمىن ئىچىدە يەنى ھازىرقى شىنجۇڭ تېياتىرخانىسىنىڭ ئورنىدا ئىدى. بۇ يەردە ئۆلكە، ۋىلايەت (مەھكىمە) ناھىيىسىدىن ئىبارەت 3 دەرىجىگە بۆلۈنۈپ ئىبادەت قىلىناتتى. تاشقى قورۇنىڭ شەرقىي - غەربىنىڭ 2 تەرىپى

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى

ده 10 ئېغىز ئەزرائىل ئوردىسى بار ئىكەن، ئاستىنقى 18 قەۋەت دوزاقتا گۇناھكارلارنىڭ قىلمىچ ئاستىدا تۇرغانلىقى قاتارلىق بۇتلار - ھەيكەللەر بار ئىكەن.

بۇ يەردە ئادەمتىنكى چاغلاردا ئەرۋاھلارغا ئاتاپ نەزىر - چىراغ قىلىنمىدىكەن، ھەۋەسكارلار ئويۇنمۇ قويمىدىكەن، ھەر يىلى 7 - ئاينىڭ 15 - كۈنى باش ۋالى شەھەرنى چارلاپ بولغاندىن كېيىن، سارايدا ئىككى كۈن قونۇپ 17 - كۈنى كېتەر ئىكەن. باشقا ناھىيىلەرنىڭ ئەمەلدارلىرىمۇ شۇنداق قىلمىدىكەن. ئۇلار قايتىقاندا سودىگەرلەر (دۇكاندارلار) شياڭ كۆيدۈرۈپ ئۇلارغا باش ئۇرۇپ قارشى ئالمىدىكەن، بەزى كۈنلىرى ئالۋاستى قوغلىمدۇق دەپ، قەغەزدىن كالا بېشى، ئاتنىڭ يۈزى قاتارلىق رەڭگا رەڭ نەرسىلەر ياسايدىكەن، چىڭخۇاڭمياۋ بۇتخانىسىدا نۇرغۇن گۈەنسەيلەر بولۇپ، بۇلار ھەر قايسى ئىبادەتخانىلارنىڭ ساخاۋەتچىلىرى پۇل يىغىش قىلىپ ياساتقانىكەن، بۇلارنى يېتىم - يېسىرلەر ئۆلگەندە لازىم قىلمىدىكەن.

(21) تىيەنجۇتاڭ (كاتولىك)، قۇيىمكتاڭ، جىمدۇ جاۋتاڭ (خرىستىئان) چېركاۋى، بۇ چېركاۋنىڭ پوپلىرى جاھانگىر دۆلەتلەردىن دىن تارقىتىش نامى بىلەن دۆلىتىمىزگە ئەۋەتكەن كىشىلەر بولۇپ، چېركاۋلار جۇڭگو خەلقىنى بىخەتەرلاشتۇرۇپ، ئاخبارات توپلاش پائالىيىتى ئېلىپ بارمىغان تايانچ باز بولۇپ

قالغان، كاتولىك چېركاۋى شاۋنەنمىن سىرتىدا بولۇپ، نۇرغۇن يەر سېتىۋالغان. بۇ يەرلەرنى مۇرىتلىرىنىڭ تېرىپ بېرىشىگە ھاۋالە قىلغان، خرىستىئان چېركاۋى مىڭدىلۇدا، فۇيىڭتاڭ مەدەنىيەت كوچىسىدا ئىدى. ئۇلار ھەر ھەپتىدە، مۇرىتلىرىنى يىغىپ دۇئا ـ تەگبىر قىلىدۇ، دىنىي ئەقىدىنى سۆزلەيدۇ، مۇرىت قوبۇل قىلىدۇ. بۇرۇن بۇ پۈپلار شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرى ھەتتا تاغلىق رايون، يېزا ـ كەنتلەرگىچە بېرىپ ئاخبارات توپلىغان. شېڭشىسەي دەۋرىگە كەلگەندە ئۇلارنىڭ بۇ خىل ھەرىكىتى چەكلەنگەن ۋە چەت ئەل پوپلىرىنى چېگرىدىن قوغلاپ چىقارغان، چېركاۋ مۇساپىرە قىلىنغان. شېڭشىسەي شاۋنەنمىندىكى كاتولىك چېركاۋىنى مەھەللىلەرگە مەخپىي سوراقخانىسى قىلىپ قىيىنچىلىق ئۈرنىغا ئايلاندۇرغان.

2. «خۇيگۇەن»① سارايلار

زوزۇكتاڭ ياقۇپبەگنى مەغلۇپ قىلىپ شىنجاڭدا ئۆلكە تەسىس قىلغاندىن كېيىن، تاكى يېڭزىڭشىن دەۋرىگىچە ئىچكى ئۆلكىلەردىن شىنجاڭغا چىققان خەنزۇلار ئۆز يۇرتىنى ئىلىساس قىلغان ھالدا «خۇيگۇن» سارايلارنى قۇردى. بۇ خىل سارايلارشىنخەي ئىنقىلابىدا باش كۆتۈرۈپ «بايلارنى قىرىپ نامراتلارنى قۇتقۇزۇش، خىيانەتچى ئەمەلدارلار ۋە پاراخورلارنى يوقىتىش»

خۇيگۇەن (会馆) : يۇرتداشلار (كەسىپداشلار) ئۇيۇشمىسىنىڭ سارىيى.

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

دېگەن بايراقنى كۆتۈرگەن گېلاۋخۇيچىلارنىڭ شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى تارماقلىرىنىڭ ئۆز ئارا باش قوشۇپ تىل بىرىكتۈرىدىغان، پائالىيەت ئېلىپ بارىدىغان سورۇنغا ئايلاندى. كېيىن ياڭزىڭشىن بۇلارنىڭ ھەرىكىتىنى چەكلىدى. گېلاۋخۇي ۋەقەسى تىنچىتىلىپ، ئاق ئورۇسلارنىڭ شىنجاڭدىن چىقىپ كېتىش مەسىلىسى ھەل بولغاندىن كېيىن سارايلارنىڭ پائالىيىتى ئەسلىگە كەلدى.

بۇ سارايلار ھەر قايسى ئۆلكىلەرنى ئاساس قىلغان بولۇپ، تېگى - تەكتىدىن ئېيتقاندا يۇرتداشلار جەمئىيىتى ئىدى. ئۇلارنىڭ ئۆز ئالدىغا ئىقتىسادىي، باشقۇرغۇچى، ياتاق، تاماقخانىسى بار ئىدى. خۇيگۇەن (سارای) ئەزالىرى قايسى ئۆلكە ياكى شىنجاڭنىڭ قايسى جايىدىن كەلگەن بولسىۇن شۇ سارايغا چۈشەتتى. سارای ئۇلارنىڭ ياتاق، تاماق ۋە ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش قاتارلىق ئىشلىرىنى بېجىرىپ بېرىشنى ئۇستىگە ئالاتتى. بۇلار جەم بولغان بەلگىلىك كۈندە شىياڭ كۆيدۇرۇپ، دۇرۇت ئوقۇپ بۇتقا تاۋاب قىلىپ ئاماناتلىق تىلىشەتتى. دېمەك بۇ سارايلار دىنىي پائالىيەتلەرنىمۇ بىرگە ئېلىپ باراتتى. بىز تۆۋەندە بۇ سارايلارنىڭ قىسقىچە ئەھۋالىنى تونۇشتۇرۇپ ئۆتىمىز:

(1) خۇنەن، خۇبىيلىقلار سارىيى. بۇ سارايىنى زو-
زۇكتاك« ۋاك يىمىياۋ» ئىبادەتخانىسىنى ياساش ۋاقتىدا
سالدۇرغان (خۇنەن، خۇبىيلىقلار ياسىغان). بۇ سارايىنىڭ
ئەسلى ئورنى خېخۇاجې كوچىسىدا (ھازىرقى تىيانشان
مېھمانخانىسىنىڭ ئۇدۇلىغا توغراكېلىدۇ) بولۇپ، يۇي
ۋاڭنى تاۋاپ قىلاتتى. زوزۇكتاك قىسمىدىكىلەرخۇنەن،
خۇبىيلىقلاردىن تەركىپ تاپقان بولۇپ، بۇلارشىنجاڭغا
كەلگەندىن كېيىن، بىر قىسىم قېرى، ئاجىز، ئاقساق -
چولاق ئەسكەرلەر ئۆز يۇرتلىرىغا قايتۇرۇلغانىدىن سىرت،
كۆپ قىسمى شىنجاڭدا ماكانلاشقان، شۇڭا سارايلار يۇرت
سېغىنغاندا باردىغان سورۇنغا ئايلانغان، بولۇپمۇ ھەر
يىلى يازدا يۇي ۋاڭنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى (قەمەرىيە 6 -
ئاينىڭ6 - كۈنى) خاتىرىلەيدىغان چاغدا خۇنەن، خۇبىيە-
لىقلار بۇيەرگە جەم بولۇپ زىياپەت ئۆتكۈزەتتى، ئەرۋاھقا
ئاتاپ 3 كۈن ئويۇن قويۇلاتتى، خۇنەن، خۇبىيلىقلارسارىيى
بىلەن ۋاك يىمىياۋئىبادەتخانىسىنىڭ نۇرغۇن ئۆيىيەرزىمە-
لىرى بولۇپ، يىلدا نۇرغۇن ئىجارەھەققى يىغىۋالاتتى. بۇنىڭ
بىرقىسمىنى قۇتقۇزۇش، ئۆلۈم - يېتىم خىراجەتلىرى ئۈ-
چۈن ئىشلىتەتتى، مەسىلەن: خۇنەن، خۇبىيلىقلار زوگۇكسى
بۇتخانىسىدا پەرزەنتلەر مەكتىپى ئاچقان، شېك شىسەي
زوگۇكسىنى تۇرمەقىلغاندا بۇمەكتەپ تاقالغان.

(2) جەنشەن سارىيى (سەنشى، شەنشىلىقلارسارى-
يى). بۇ سارايىنى سەنشى، شەنشىلىقلار ياسىغان، ئەسلى

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

ئورنى داشمەننىڭ سىرتىدىكى گۈەندىمياۋ ئىبادەتخانىسى ئىچىدە ئىدى. 1917 - يىلى سەنشى، شەنشى گۇرۇھىدىكى لەربۆلۈنگەندىن كېيىن، شەنشى گۇرۇھىدىكىلەر بۆلۈنۈپ چىقىپ شەنشى سارىيىنى ياسىغان، ئەسلىدىكى جەنشەن سارىيىنىڭ نامى سەنشى سارىيىغا ئۆزگەرتىلگەن.

(3) سەنشى سارىيى (ئەسلىدىكى جەنشەن سارىيى). بۇجايدا سەنشىلىقلار ياسىغان «ئەلەم ئىلاھى» گۈەن فېي تاۋاپ قىلىناتتى. ھەرىيلى قەمەرىيە 5 - ئاينىڭ 13 - كۈنى سەنشىلىقلار بۇيەرگە يىغىلىپ ئەرۋاھقا ئاتاپ 3 كۈن ئويۇن قويۇلاتتى. بۇ سارايىنىڭ ئەتراپى كۆكتاتلىق بولۇپ ئۇنىڭ كۆپ قىسمى سارايىنىڭ ئىلكىدە ئىدى. سارايىنىڭ ئىگەللىۋالغان يەرگۆلىمىچوڭ، بۇتلىرى ھەيۋەتلىك، ئەتراپى جىمجىت ئىدى. سەنشى سارىيىنىڭ چىتەي قاتارلىق بىر قانچە جايدا شۆبىسى بارئىدى. مەيلى قەيەردىكى سەنشى سارىيىنىڭ بولمىسۇن مەدەنىي كۆگۈل ئېچىش پائالىيىتى ھەممىدىن ئۇستۇن تۇراتتى. باھاربايرىمىدا ياغاچ ئايغىتا مېڭىش، دۇمباق چېلىش قاتارلىق ئويۇنلارنى قويىاتتى. قەمەرىيە 1-ئاينىڭ 8 - كۈنىدىن باشلاپ ئىدارە، جەمئىيەتتىكىلەر، سودىگەرلەرۋە باشقاكەسىپتىكىلەر 18 كۈن ھېيتلىشاتتى.

(4) شەنشى سارىيى. ئورنى ھازىرقى جۇڭسەن يولى مۇسۇلمانلار 1 - ئاشخانىسىنىڭ يېنىغا توغراكېلىدۇ. بۇ يەردە ئۇنۋاڭ، ۋۇۋاڭ، جۇگۇڭدەنلەرنىڭ بۇتى تاۋاپ قى-

(6) سىچۇەن، يۈننەن، گۇيجۇلىقلار ساربيى. ئەسلى ئورنى ھازىرقى دېموكراتىيە يولى ماگىزىنىنىڭ ئورنىغا توغرا كېلىدۇ. بۇساراي شەھەرنىڭ مەركىزىگە ئورۇنلاشقان بولۇپ، جاھازلىرى تولۇق، سەھنىسى، ھۈجرا، زال ۋە مۇنبەرلىرى بار. كۆركەم سارايى ئىدى، بۇ جاي شېڭشىسەيدەۋرىدە خەنزۇ مەدەنىيى ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى قىلىندى. ئۇچاغداقورۇغا كىنوخانا، تىياتىرخانا ياسىغان، كېيىن ماۋدۇننىڭ تەكلىپىگە ئاساسەن جاۋدەن، جۇجىنەن، ۋاڭ ۋېيىي، شۇي داۋ، پېي لەنۋېي، يۈي سۇڭ قاتارلىقلارشىنجاڭغا كېلىپ تىياتىر پائالىيىتىنى ئېلىپ بارغان كۇنلەردە بۇجاي تىياتىرمەركىزى بولغان. 1940 - يىلى جاۋدەن باش رول ئالغان «كۆرەش» دېگەن سەھنە ئەسىرى مۇشۇيەردە ئويناپ لغان.

(7) جۇڭجۇ ساربيى (خېنەن ساربيى). بۇ سارايىنى خېنەنلىكلەر ياسىغان بولۇپ يۆفېيگە تاۋاپ قىلىنىتتى. ئورنى ھازىرقى خەلق مەيدانىنىڭغەربىي تەرىپىگە توغرا كېلىدۇ. بۇيەر تارراق بولسىمۇ پىلانلىق ياسالغان، كىنو قويىدىغان ئورۇن بارئىدى. كېيىن بۇ يەردە سوۋېت ئىتتىپاقىدىن قايتىپ كەلگەنسەنئەتسىنىپىنىڭ ئارتىسلىرىدىن مېڭ يۈيشەن، شەن يۈيلەن، شۇي سەيفېڭ، چىن باۋچىڭ، بەي يەنفۇ قاتارلىقلار ئويۇن قويغان. كېيىن كىنو قويۇۋاتقاندائوت كەتكەن، شۇڭا بۇيەرنى كىشىلەرئوت كەتكەن كۇلۇپ دەپ ئاتايتتى.

(8) جياڭسۇ، جەجياڭلىقلار سارىيى. ئورنى مەدىكى شاۋدۇڭمىننىڭ ئىچىدە بولۇپ، بۇ يەردە يۇيۇ ۋاڭ گوجەنگە چوقۇناتتى. ھەر يىلى ھېيت - بايرامدا نەزىر-چىراغ قىلاتتى. ئويۇن قويمايتتى، سەيلە ئۆتكۈزمەيتتى، جەجياڭلىقلار ئاز بولغانلىقتىن شۇنداق قىلاتتى.

(9) مەرھۇملار سارىيى. جايلاردىكى سارايلارنىڭ كۆپىنچىسىدە مەرھۇملار بارئىدى. مەرھۇملارنىڭ قەبرە گۇمبىسىگە مەخسۇس ئادەم قارايتتى. بۇ خىزمەتلەرنىڭ خراجىتىنى سارايلار بېرەتتى. ئۇرۇمچىدە خۇنەنلىك مەرھۇملار سارىيى؛ خۇبېيلىق مەرھۇملار سارىيى؛ چې فېڭجۇ باشلىق شەرقىلىق مەرھۇملار سارىيى؛ گەنسۇلۇق مەرھۇملار سارىيى قاتارلىقلار بارئىدى. چې فېڭجۇ باشلىق شەرقىلىق مەرھۇملار سارىيى مانجۇرىيە، فېڭتېيەن، خېيلۇڭجياڭ، جىلىن، سەندۇڭ، خىسەن قاتارلىق ئۆلكىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. بۇ جايلار مىيىتنى ۋاقىتلىق ساقلاپ ياكى كۆمۈپ ساقلاپ، كېيىن يۇرتىغا ئېلىپ كېتىشكە تەييارلىق قىلاتتى.

خۇنەن، خۇبېيلىق مەرھۇملار سارىيى ھازىرقى خەلق كىنوخانىسى ۋە بىڭتۇەن سىلىڭبۇسى ئەتراپىدا ئىدى. كېيىن قەبرىلەر جەنجۇەنزىگۇغا يۆتكەلدى. بۇلاردىن باشقا خۇنەنلىك ھەربىيلەر سارايلىرى بولۇپ ئۇ ئىتتىپاق بولىدا (خاڭچىڭدا) ئىدى. كېيىن يۆتكەلگەن. گەنسۇلۇق مەرھۇملار سارىيى دۇڭمىن سىرتىدا بولۇپ قەۋرە

لەر جەنجۇەنزىنگۇغا يۆتكەلگەن. سارايلارنىڭ ھەممىسىنىڭ قورۇ - جاي، ئىبادەتخانا، تۇنۇگىكانىلىرىغا بارئىدى: بۇ يەردە دېسەك ۋاقىت بۇت ساتۇاغا چوقۇناتتى. يۆتكەش ئالدىدىكى مەسىلىلارنى تاۋاپ قىلاتتى. ھەر يىلى چوكان تال (4 - ئاينىڭ 4 - كۈنى) ۋە 7 - ئاينىڭ 15 - كۈنى داۋجياۋ مۇخلىسلىرى تەكلىپ قىلىنىپ قىرائەت قىلىناتتى.

يۇقىرىقى چوڭراق سارايلاردىن باشقا يەنە ئىككى كىچىك سارايمۇ بولغان. ئۇنىڭ بىرى جۆلى ① سارىيى، بۇنى خېبېيلىقلار سالغان بولۇپ جۆلى جامائەت ئىشلىرى ئورنى دەپمۇ ئاتىلاتتى. يەنە بىرى، شەرقىي جۆلى، فېڭتيەن② باغچىسى (خەلق ئىچىدە شەرقىي جۆلى، فېڭتيەن سارىيى دەپمۇ ئاتىلاتتى).

3. ستاگلار ③

1. زوگۇگىسى. ئورنى سەنجاۋدىدا (ھازىرقى خەلق مەيدانىنىڭ شەرقىي تەرىپىگە توغرا كېلىدىغان ئۇچ بۇر-

① جۆلى: ئەينى ۋاقىتتىكى ئۆلكە نامى ھازىرقى خېبېي ئۆلكىسى.

② فېڭتيەن: ئۆلكىنىڭ نامى.

③ ستاگ (祠堂): ئىبادەتخانا (باتۇرئىلارخاللىق تۇزۇمدە ئۇرۇقداشلارنىڭ ئۆز ئاتا - بوۋىلىرى ئەرۋاھىغا ئاتاپ سالغان ئىبادەتخانىسى.

جەك جاي). بۇ زوزۇكتاكغا تاتاپ سېلىنغان ئىبادەتخانا بولۇپ، ئىگىلىگەن كۆلىمى خېلى كەڭ، چوڭ - كىچىك ساراي ئۆيلىرى، تۇنەكخانا، ئويۇن قويىدىغان سەھنىسى بارئىدى. بۇ يەردە زوزۇكتاكنىڭ سۇرىتى تاۋاپ قىلىناتتى.

2. لىيۇگۇكسى. ئورنى بېيلياكدىكى سابىق سىياسي - قانۇن شۆبىسىنىڭ ئوك تەرىپىدە يەنى ھازىرقى 1 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئورنى بولۇپ، قۇرۇلۇشلىرى زوگۇكسىنىڭكىگە ئوخشايتتى. بۇ جايدا لىيۇ جىنتاكنىڭ سۇرىتى تاۋاپ قىلىناتتى.

3. جوڭ گۇكسى (سادا قەتچىلەر ئىبادەتخانىسى). ئورنى دۇكسىندا بولۇپ، زوزۇكتاك شىنجاكغا قوشۇن باشلاپ كەلگەندە ئۆلگەنلەرنىڭ ئىسمى يېزىلغان تاختا تاۋاپ قىلىناتتى.

بۇ ئۈچ ستاكنى چىڭ خانلىقى، زوزۇكتاك ۋە لىيۇجىنتاك ئۇرۇشتا ئۆلگەنلەرنى خاتىرىلەش ئۈچۈن پۈتۈلگەن ياساتقان. يېڭى زېكشىن دەۋرىگە كەلگەندە جۇكىيى شياكدىمياۋغا ئۆزگەرتىلىپ قايتا رېمونت قىلىندى. يېڭىدىن ھاكىم بولغانلار شاكدىمياۋغا بېرىپ شياك كۆيدۈرۈپ باش ئۇرۇاتتى، قەسەم بېرىپ ۋەزىپە تاپشۇرۇۋالاتتى.

4. تاۋگۇكسى. بۇ شىنجاكنىڭ ھەربىي مەمۇرىي ۋالىسى بولغان تاۋ مۇجۇنىڭ ستاتىگى بولۇپ، ئورنى مەدەنىيەت كوچىسىدا ئىدى. بۇ ئىبادەتنىكىدەكلا ئىدى.

بۇ ماتېرىيال بۇددا دىنىي جەمئىيىتىدىن ئىگىلەنگەن.

«خەلقچىل ياشلار تەشكىلاتى تەييارلىق ھەيئىتى» تەرىپىدىن 1949 - يىلى 29 - دېكابىر كۈنى گەچ سائەت 6 دە قازاق - قىرغىز كۈلۈبىدا ئېچىلغان ئەزالارنىڭ بىرلەشمە زور يىغىنىدا

مەسئۇل كاتىپ يۈسۈپ مۆمىننىڭ بەرگەن دوكلاتى

تەھرىردىن: ئازادلىقتىن ئىلگىرى گومىندالڭ ئەكسىيەتچىلىرى شىنجاڭدا پۈتۈن مەملىكەتتىكىگە ئوخشاش ھەر مىللەت خەلقى ئۈستىدە دەھشەتلىك ئېزىش، ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش سىياسىتىنى يۈرگۈزۈپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قاتتىق غەزىپى ۋە قارشىلىقىنى قوزغىغانلىقتىن، خەلق بىر تۈركۈم ئۇقۇمۇشلۇق زىيالىي ياشلارنىڭ يېتەكچىلىكىدە تەشكىلاتلارغا ئۇيۇشۇپ جاھانگىرلىككە ۋە گومىندالڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى ئىلغار ھەرىكەتلەرنى قانات يايدۇرغان ۋە شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇشىنى ئىشقا ئاشۇرۇشتا بەلگىلىك رولىلارنى ئويناغان ئىدى. تۆۋەندە شۇ تەشكىلاتلاردىن بىرسى بولغان

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

«خەلقچىل ياشلار تەشكىلاتى» نىڭ 1949 - يىلى 7 - ئاينىڭ 29 - كۈنى ئېچىلغان ئومۇمىي ئەزالار يىغىنىدا بېرىلگەن خىزمەت دوكلاتىنى تارىخىي خاتىرىلەر سۆپىتىدە كىتابخانىلارغا تەقدىم قىلىمىز.

ھۆرمەتلىك رەھبەرلىرىمىز، ھۆرمەتلىك سەپداشلار ۋە ھۆرمەتلىك ئەزا يولداشلار:

دوكلات بېرىشتىن بۇرۇن بىر - ئىككى ئېغىز سۆز قىلىشقا رۇخسەت قىلىشىڭىزلارنى سورايمەن.

يولداشلار! ئېزىلگەن خەلقىمىزنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن بولغان كۈرەشكە بىزلەرنى ئىلھاملاندۇرغۇچى، ۋاستە، بىۋاستە رەھبەرلىكتە بولۇپ، يۇلىيورۇق كۆرسىتىپ يارەمدە بولغان ئىلھامچىلىرىمىزغا تەشكىلات ۋە بارلىق ئەزا يولداشلار نامىدىن تۆگىمەس مىننەتدارلىقىمنى بىلدۈرىمەن.

ھەر بىر كۈرەشچان يولداشلارنى، فاشىست گومىنداڭ رېئاكسىيونلىرىنىڭ تېررورلۇق سىياسىتىدىن مەڭگۈ قۇتۇلۇپ، خاتىرجەملىكتە ئۆزئارا كۆرۈشۈپ ئەركىن سۆزلىشىپ ئولتۇرۇش پۇرسىتىگە ئىگە بولغان ئازادلىق كۈنلىرىمىزنىڭ شانلىق غەلىبىلىرى بىلەن تەبرىكلەيمەن ۋە بۈگۈنكى ئازادلىق كۈنلەرگە ئېرىشىش جەريانىدا خەلقىمىزنىڭ ھەممە دۈشمەنلىرى بىلەن كەسكىن كۈرەش ئىچىدە تۇرلۇك توسالغۇلاردا ئېگىلمەي، ھەرقانداق قىيىنچىلىق، ئېغىرچىلىقلارغا چىداشلىق بېرىپ، چېكىنمەي

كۆرەش قىلغان ئەزا يولداشلارغا تەشكىلات نامىدىن چەكسىز تەشەككۈر لىرىمنى يوللايمەن.

خەلقچىل ياشلار تەشكىلاتىنىڭ تەبىيارلىق كۆرۈش كومىتېتى تەرىپىدىن تەشكىلات خىزمىتى ئۈستىدە بايانات بېرىش پېقىرغا تاپشۇرۇلغانىدى. لېكىن ھەربىر لىرىگە بېرىلمىدىغان، بۇ بايانات تولۇق بىر بايانات بولالمايدۇ. چۈنكى خەلقچىل ياشلار تەشكىلاتى، خەلقچىللار ئىتتىپاقى ۋە خەلقچىل ئىنقىلابىي ياشلار نىڭ ئازادلىق تەشكىلاتى قاتارلىق تەشكىلاتلار نىڭ بىرلەشمىسىدىن قۇرۇلغان بىر سىياسىي تەشكىلاتتۇر. بۇ تەشكىلاتلارنىڭ ئۆز ئالدىغا قويۇلغان مەقسىتى، نىشانى، كۆرەش ھەرىكەتلىرى بىر - بىرىسىدىن يىراقلىشىپ كېتەلمەيدۇ. پەقەت ۋەزىيەتنىڭ كەسكىنلىكىدىن بىرلىك ئۈچۈن ئايرىلىپ ئىشلەپ كەلگەن. شۇڭا ئايرىم - ئايرىم بايانات بېرىش ئورنىغا ئومۇملاشقان ھالدا بايانات بېرىدىغانلىقىم ئۈچۈن تولۇق بولماسلىقى مۇمكىن، كۆپچىلىكىنىڭ بۇ توغرىدا ئەپۇ قىلىشىنى سورايمەن.

تەشكىلىنىشتىكى سەۋەبلەر

1. ھەممىمىزگە ئوچۇق مەلۇم، ئۆلكىمىزدە بولغان 1942 - يىلىدىكى چوڭ سىياسىي ئۆزگىرىشتىن كېيىن، يەنى ئالتە بۈيۈك سىياسەت ئورنىغا، ئامېرىكا، ئەنگلىيە

جاھانگىرلىرىنىڭ مالىيە بولغان رېئاكسىئون گومە
نىڭ فاشىستلاشقان سىياسىتى ئالماشقاندىن كېيىن، ھەر
مىللەت،ھەر كەسىپتىكى قەرىنداشلىرىمىزنىڭ خۇسۇسەن ئالـ
غا باسار ئىلغار زىيالىي ياشلىرىمىزنىڭ گومىنداڭ ئە
رورلۇق ھاكىمىيىتىگە قارشى ئىنقىلابىي ئازادلىق ھېسسـ
ياتى پەيدا بولدى، چۈنكى ھەر مىللەت زىيالىي ياشلـ
رىنىڭ ماركسىزم ـ لېنىنىزم نەزەرىيىسى بىلەن قورالـلانـ
غان مۇستەھكەم ئىرادە، توغرا كۆزقارىشى، چىرىكلەشكەن
گومىنداڭنىڭ رەتتىن چىققان ئەكسىل ھەرىكەت نەزەرىـ
يىسىگە ھېچبىر ئورۇن بەرمەسلىكى چوقۇم ئىدى. گومىنـ
داڭ رېئاكسىئون ھاكىمىيىتى ھەر ۋاقىت، ھەر زامان چە
رىكلىكىنى، زەئىپلىكىنى ھەقىقەت ئالدىدا يوشۇرۇپ كېـ
تەلمىدى. ئالغا باسار زىيالىلىرىمىز بۇ خىل چىرىك سىـ
ياسەتتىن قۇتۇلۇپ، ئۆلكىمىزدە خەلقچىللىق تۈزۈم ئورـ
نىتىشنىڭ لازىملىقىنى ۋە بۇنى پەقەت ئىنقىلابىي يول
بىلەنلا ئەمەلگە ئاشۇرۇش مۇمكىن ئىكەنلىكىنى چۈشەنـ
دى. ئىنقىلابىي ھەرىكەتنىڭ دەسلەپكى تەييارلىقىنى قە
لىپ، ھەر مىللەت زىيالىي ياشلىرىنى بىرلەشتۇرۇش ـ ئۇ
يۇشتۇرۇش ئىشى قىزغىن ھەرىكەتلەر بىلەن باشلاندى.

2. گومىنداڭ رېئاكسىئونلىرى ئۆلكىمىزدە ئاز سانـ
لىق مىللەتلەرگە قارىتا مىللىي كەمسىتىش، ئېزىش سىياـ
ستىنى قوللىنىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقىنى بۇزۇپ، ئۆزئارا
مىللىي زىتلىق پەيدا قىلدى. مىللەتلەر ئارىسىدىكى

دوستانه‌مېهربانلىققا يول قويمىدى. خەلقىمىزنى ئەسىرلەپ مەدەنىي ماتارىيەتتىن تامامەن مەھرۇم قالدۇرۇپ نادانلىق ۋە جاھالەتكە بەنت قىلىپ ئىدارە قىلىشقا ئۇرۇندى.

ئىقتىسادىي بايلىقلار بۇلىنىپ - تالىنىپ خەلق ئىگىلىكى خانىۋەيران قىلىندى. مىللىي ئۆرپ - ئادەتلەر ئايىاق ئاستى قىلىنىپ، زۇلۇم، ئادالەتسىزلىكلەر بەلەن قوللۇق ئاسارىتى ئەۋج ئالدى. زۇلۇم دەردىنگە چىداپ تۇرالمىغان خەلق تاقەتسىزلىك بىلەن ئازادلىق ئىنقىلابىنى كۈتتى ۋە ئىنقىلابىي ھەرىكەتلەرنى ئىزدەشكە كىرىشتى.

3. سىياسەتتە مەھكۇملۇق، ئىقتىسادتا ۋەيرانچىلىق، مەدەنىي - ماتارىيەتتا قالاقلىق ۋە جاھالەتكە چۈشۈپ قالغان ھەر مىللەت خەلقلىرىمىزنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن، قوللۇق سىياسىتىگە قارشى خەلقچىللىق ئاساسىدا قوزغالغان بۇيۇك تارىخىي ئىھمىيەتكە ئىگە بولغان ئىلى ئىنقىلابى پارتلاپ چىقتى. بۇ ئىنقىلابىي ھەرىكەت، تېز ۋاقىت ئىچىدە ئىلى، ئالتاي، تارباغاتاي ۋىلايەتلىرىدە غەلبىە قىلىپ، بۇيۇك ئۇتۇقلار بىلەن ئالغا بېسىپ دەرمانسىزلانغان مىليون يۇرەكلەرگە قۇۋۋەت ئاتا قىلىپ، ئۇمىدسىزلەنگەن كۆكۈللەرگە ئازادلىقنىڭ پارلاق نۇرىنى چاچتى، قوللۇق سىياسىتىنىڭ نەغمە - ناۋالىرىدا ئۇخ-

ئۇيغۇر كتاب نەشرياتى www.uyghurkitap.com

لاپ ياتقان مەستانىلارنى سەگەكلەشتۇردى، ئۇيغانغانلار ئىنقىلاب ئۇچۇنھەركەتلىنىشكە، بىرلىشىشكە، ئۇيۇشۇشقا ئۇرۇندى. پارلاق ئىستىقبالغا بۇيۇك ئۇمىدىنى باغلىغانلار تەشۋىق، تەرغىپ ئىشلىرى بىلەن خەلق ئاممىسىنى ئازادلىق ئىنقىلابىي سەپىگە ئۇيۇشۇشقا ئۇنددى.

4. جۇكگو كومپارتىيەسىنىڭ پارتىيەسىنىڭ رەھبەرلىكى ئاستىدا، گومىنداڭ فاشىستلىرىغا قارشى يۇرگۈزۈپ كەلگەن بۇيۇك ئازادلىق ئىنقىلابىي ئۇرۇشى خەلقىمىزگە ئۇزاقتىن ئويغىنىش سىگنالىنى بېرىپ تۇردى.

دېمەك، يۇقىرىقى تۆت تۈرلۈك سەۋەب بىلەن خەلقچىللىق ئۇچۇن، فاشىست گومىنداڭ رېژىمىغا ۋە خەلقىمىزنىڭ ھەممە دۈشمەنلىرىگە قارشى ئۇيۇشتۇق، تەشكىللەندۇق. شۇنىڭ بىلەن مەزكۇر تەشكىلاتلارنى مەيدانغا چىقىرىشقا مۇۋەپپەق بولالىدۇق.

تەشكىلاتىمىزنىڭ خىزمەت باسقۇچلىرى

بىرىنچى باسقۇچ

1. 44 - يىلدىن 46 - يىلغا قەدەر بولغان ئارىلىق. بۇ ئارىلىق گومىنداڭ كاللا كېسەرلىرىدىن بولغان

زالىم ۋۇجۇدىنىڭ ئۆلكىسىزده ھۆكۈمرانلىق قىلىپ تۇرغان ۋاقتى بولۇش بىلەن بىرگە، ئامېرىكا، ئەنگلىيە جاھانگىرلىرىنىڭ ئۆلكىسىزده ئۆز تەسىر دائىرىسىنى كېڭەيتىشكە ئۇرۇنۇپ تۇرغان ۋاقىتلىرىدۇر.

2. 44 - يىلى 12 - نۇيابىردىكى شەرەپلىك ئىلى ئىنقىلابىي فاشىست گومىنداڭ ئۇستىدىن غەلىبە قازىنىپ ۋىلايەت ئازاد قىلىنغان ۋاقىتتۇر.

بۇ باسقۇچتىكى خىزمەت نەتىجىلىرىمىز:

1. تەكشۈرۈش. 2. تەشۋىق قىلىش. 3. تەشكىللەش.

1. تەكشۈرۈش جەھەتتە: خەلقىمىزنىڭ بارلىق دۈشمەن ۋە دوستلىرىنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاشنى نىشان قىلدۇق. مەسىلەن:

1) گومىنداڭ ئەكسىل ھەربىكەتچىلىرىنىڭ بۇزغۇنچىلىق ھەربىكەتلىرى ۋە خەلقىمىزگە قارشى مەخپىي توزاق، پىلانلىرى تەكشۈرۈلدى.

2) ئەنگلىيە، ئامېرىكا جاھانگىرلىرىنىڭ ئىش ھەربىكەتلىرى ۋە ئۇلارغا سېتىلغان جاسۇسلار تەكشۈرۈلدى.

3) شەرەپلىك ئىلى ئىنقىلابىغا قارشىلىق قىلغان يەرلىك مۇتەئەسسىپلەر تەكشۈرۈلدى.

4) خەلق ئۇستىدە ھۆكۈم سۈرۈۋاتقان ئېغىرچىلىق

لار، زۇلۇم ئوقۇبەتلەر ۋە بۇلارغا ۋاستىلىك قىلغۇچىلار
ئىنقىلابچىلار ئىزچىل تەكشۈرۈلدى.

5) تەكشۈرۈش ئىشىنى مۇكەممەل ئىپلىپ بېرىش ئۈچۈن، يالغۇز ئۇرۇمچى شەھىرى بىلەنلا چەكلىنىپ قالماي ئىمكان قەدەر ئىتراپ ۋىلايەت، ناھىيىلەرگىچە تەكشۈرۈش ئىشى يۈرگۈزۈلدى.

2 تەشۋىق ئىشلىرىمىز جەھەتتە: تەكشۈرۈپ ئېنىقلانغان ئەھۋاللار ئەزالار ئارقىلىق، پاكىت سۆزلەپ خەلقە ئۇقتۇرۇپ تۇرۇلدى (ئېغىز ئارقىلىق). مەسىلەن:

1) گومىنداڭ ئەكسىل ھەرىكەتچىلىرىنىڭ چىرىك نەزەرىيە، تېررورلۇق سىياسىتى ۋە بارلىق بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرىنى خەلقىمىزگە ئۇچۇق چۈشەندۈرۈپ، خەلقنىڭ ئۇلارغا (گومىنداڭ رېئاكسىئونلىرىغا) قارشى نەپرىتى قوزغىتىلدى.

2) يەتتە ۋىلايەت خەلقنىڭ ھالال مېھنەت بىلەن تاپقان ئەمگەك مېۋىسى فاشىست گومىنداڭ كاللا كېسەرلىرىنى بېقىشقا كېتىپ، خەلق ئۆز بايلىقىغا ئۆزى ئىگە بولالمايدىغان ـ يالىڭاچ، ئەڭ يىرگىنىچلىك ئېغىر كۈن كۆچۈرۈۋاتقانلىقىنى خەلقە ئۇقتۇرۇپ، ئىنقىلابىي سەپكە ئۇيۇشتۇرۇش توغرىسىدا تەرغىبات ئېلىپ بېرىلدى.

3) ئەنگلىيە، ئامېرىكا جاھانگىرلىرىنىڭ ئۆلكىمىزنى ئۆز تەسىر دائىرىسىگە كىرگۈزۈۋېلىش ئۈچۈن ھەرىكەتلىنىۋاتقانلىقىغا، بارلىق ئىش ـ ھەرىكەتلىرىگە قار-

شی ئاغزاکی تەشۋىق قىلىندى ۋە ئۇلار بىلەن خەلقنى يىراقلاشتۇرۇش تاكتىكىلىرى قوللىنىلدى.

4) بۇيۇك ئىلى ئىنقىلابىنىڭ ئۇتۇق غەلىبىلىرىنى ھەردائىم خەلقىمىزگە ئۇقتۇرۇپ، ئىنقىلابىي سەپكە ئۇيۇشۇش ۋە بۇ ئىنقىلابنى (ئىلى ئىنقىلابىي) قەتئىي ھىمايە قىلىش ۋە كېڭەيتىشنىڭ لازىملىقىنى چۈشەندۈرۈدۇق. ئازاد 3 ۋىلايەت، زۇلۇم ئاستىدا ياتقان يەتتە ۋىلايەتكە قارىتىپ مەخپىي ھالدا ئەۋەتكەن تۇرلۇك تەشۋىق ۋەرەقىلەر، كىتاب - ژۇرناللار، گېزىتلەرنى ئەزالىرىمىزنىڭ ۋاستىلىقى بىلەن كەڭ تۇردە خەلق ئاممىسىغا تارقاتتۇق. ھەتتا چەت ۋىلايەت، ناھىيىلەرگىمۇ ئەۋەتىلدى ھەم شۇئاساستا تەشۋىق ئىشلىرى يۈرگۈزۈلدى.

5) تەشۋىق ئىشلىرىمىزنى كېڭەيتىش ئۈچۈن، ئىمكان قەدەر قەغەز ئارقىلىق، بولمىغاندا ئەزالار ۋاسىتىسى بىلەن خەۋەر تەرىقىسىدە ئېغىزچە تەشۋىق قىلدۇق. بۇ خىل ئۇسۇلنىمۇ چەت جايلارغىچە ئىلىپ باردۇق.

3. تەشكىلىي ئىشلىرىمىز جەھەتتە: 1944 - يىلى ئاغماي خەلقچىلىق مەيدانىدا تۇرغان تۇغرا ئىدىيىلىك ھەر مىللەت خەلقلىرى بولۇپمۇ ئىلغار زىيالىيلارنى تەكشۈرۈپ تالاپ، پىكىر بىرلىكى ھا-

سىل قىلىپ تارقاق ھالدا ئىش ئېلىپ بارىدۇق.
بىر قەدەم ئالغا چامداپ، 1945 - يىلى 1 - سېنتەبىر كۈنى ئىككى گۇرۇپپىدىن ئىبارەت تەشكىلاتىمىزنىڭ باش ئورگىنىنى قۇرۇۋالدۇق.

ئىككىنچى باسقۇچ

1946 - يىلدىن 1947 - يىل ئىچىدىكى ئارىلىق.

بۇ ۋاقىت شەرەپلىك ئىلى ئىنقلابىي نەتىجىسىدە مەيدانغا كەلگەن 11 مادداىلىق تىنچلىق ئېتىمگە توغرا كېلىدۇ ۋە ئۇلكىمىزدە مىللەتچىلەر، پان تۈركىست، سېتىلمىلار پەيدا بولغان ۋاقىتتۇر؛

بۇ ۋاقىتتىكى خىزمەتلىرىمىز: 1 - تەكشۈرۈش، 2 - تەشۋىق، 3 - تەشكىللەشتىن ئىبارەت بولدى.

1. تەكشۈرۈش ئىشلىرىمىز جەھەتتە: 11 مادداىلىق تىنچلىق ئېتىمىنى ئىجرا قىلىش ۋە ئۇنىڭغا قارشى ھەرىكەت قىلغۇچىلار، پان تۈركىست، سېتىلمىلار ۋەگومىنداڭ ئەكسىل ھەرىكەتچىلىرىنى تەكشۈرۈشتىن ئىبارەت بولدى.

مەسىلەن: 1) گومىنداڭ ئەكسىل ھەرىكەتچىلىرىنىڭ بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرى ۋە 11 مادداىلىق ئېتىمىنى بۇزۇش سۈيقەستلىرى تەكشۈرۈلدى.

2) پانتۈركىست تارمىللەتچىلەرنىڭ ئىش ھەرىكەتلىرى ۋە ئۇلارغا ئەگەشكۈچىلەر تەكشۈرۈلدى.

3) ئەنگلىيە، ئامېرىكا جاھانگىرلىرىنىڭ ئىش ھەرىكەتلىرى بىلەن ئۇلارنىڭ جاسۇسلىرى تەكشۈرۈلدى.

4) ئومۇمەن خەلقىمىزنىڭ ھەممە دۈشمەنلىرى، ئۇلارنىڭ ئىش ھەرىكەتلىرى تەكشۈرۈلدى. بۇ تەكشۈرۈش ئىشى يالغۇز ئۇرۇمچى بىلەنلا چەكلىنىپ قالماي ۋىلايەت، ناھىيىلەرگە قەدەر كۆچىمىزنىڭ يېتىشىچە ئېلىپبېرىلدى.

2. تەشۋىق ئىشلىرىمىز جەھەتتە: خەلقچىللىق سىياسىتىنى تۇرمۇشقا ئاشۇرۇش، 11 مادداىلىق بېتىمنى ئەملگە ئاشۇرۇش، ئەكسىل ھەرىكەتچىلەر، پانتۇركىستلارغا قارشى تۇرۇش، ئۇلارنىڭ سىرلىرىنى پاش قىلىش، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەشكىلىنىڭ ئۆزگىرىشى يەنى مەسئۇلىيەتنىڭ رەئىس بولۇشىغا قارشى تۇرۇش قاتارلىق تەشۋىق ۋەزىپىلەرنى تارقاتتۇق.

3. تەشكىلىي ئىشلىرىمىز جەھەتتە: بىرىنچى باسقۇچتا تەكشۈرۈپ ئېنىقلانغان ئىلغار زىيالىي ئەمگەكچىلەرنى ئۆز تەرىپىمىزگە تارتىپلىدۇق. خەلق ناماينىشى ۋە تىلەكلىرىگە رەھبەرلىك ۋە يوليورۇقتا بولدۇق.

مەسىلەن: 1) 1947 - يىلى 5 - ئاينىڭ 9 - كۈنى، تەنلىياگدا بىر شۆبە كومىتېت تەشكىل قىلدۇق.

2) 1947 - يىلى ... ئاينىڭ ... كۈنى غەربىي ئۆستەڭدە بىر شۆبە كومىتېت تەشكىل قىلدۇق.

3) 21 - فېۋرال خەلق ناماينىشىغا رەھبەرلىك قىلىندى ۋە بېتىمنى ئىجرا قىلىش، بېتىمدە بەلگىلەن-

گەندىن ئارتۇق ئەسكەرنىڭ شىنجاڭدا تۇرماسلىقى ئۈچۈن تىلەكلەر قويۇلدى.

4) بۇزۇق ئۇنسۇرلەرگە ھەقىقەتنى چۈشەندۈرۈش. ياكى قورقىتىش ئۈسۇلى بىلەن بۇزۇق ھەرىكەتلەردىن چەكلىدۇق.

5) تۇرپان، پىچان، تۇخسۇندا قوزغالغان خەلق قوزغىلىڭىغا مەنىۋى يارەمدە بولدۇق.

6) مەدەنىيەت كۇلۇبى ۋە باشقا ئورۇنلاردا مەسئۇلىيەتنىڭ رەئىس، ئەيسابەگنىڭ باش كاتىپ بولۇشىغا قارشى خەلق يىغىنلىرى ئاچتۇق (تەشكىلاتىمىز ئۆزىنىڭ خىزمەت نەمۇنىسى ئۈچۈن بىر نۆۋەت مۇكاپات ئالدى).

ئۈچىنچى باسقۇچ

1947 - يىلى 9 - ئايدىن 1949 - يىلى 26 - فېۋرالغىچە بولغان ئارىلىق. بۇ باسقۇچ 3 ۋىلايەتتىن كەلگەن خەلق ۋەكىللىرى ھەم خەلقپەرۋەر زىيالىي ياشلىرىمىزنىڭ غۇلجىغا كېتىپ، ئۇرۇمچىدە (يەتتە ۋىلايەتتە) گومىنداڭ ۋە گومىنداڭچىلار، جاھانگىر قۇيرۇقى پانتۇركىستلار ھۆكۈمرانلىق قىلغان ۋاقىتقا توغرا كېلىدۇ. بۇ گومىنداڭ كاللا كېسەرلىرىدىن سۇڭشىلەنىڭ تېرورلۇق سىياسىتى ئەڭ ئەۋج ئالغان ۋاقتى بولۇپ، خەلقچىل ياشلارنى تازىلاشقا كىرىشكەن مەزگىل ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن

بۇ مەزگىل بىزگە ناھايىتى خەۋپلىك بولۇپ، يۇقىرىقى ئىككى باسقۇچتىن نەچچە ھەسسە ئېغىر ۋەخەتەرلىك ئىدى. بۇ چاغدا ياشلار ئىككى سەپكە ئايرىلدى.

1. ئەكسىلھەرىكەتچىلەر، پانتۇركىستەرەپدارلىرى.

2. خەلقچىللىق تەرەپدارلىرى. بىز، بۇ ۋاقىت ئىچىدە كىمنىڭقانداق ئىكەنلىكىنى ياخشى بىلىۋالالىدۇق.

بۇ باسقۇچتىكى خىزمەت نەتىجىلىرىمىز:

1. تەكشۈرۈش ئىشلىرى جەھەتتە:

بارلىق كۆچمەنزىنى سەپەرۋەرلىككە كەلتۈرۈپ، فاشىست گومىنداڭنىڭ ھەرىكەتلىرىنى ۋە پانتۇركىست، سېتىلمىلارنىڭ ئىش ھەرىكەتلىرىنى تەكشۈرۈش بىلەن ئامېرىكا، ئەنگلىيە جاھانگىرلىرىنىڭ ھەرىكەتلىرىگە پەۋقۇلئاددە دىققەت قىلىنىدى.

مەسىلەن: 1) گومىنداڭچىلارنىڭ، ئەكسىل ھەرىكەتچىلەر ۋە پانتۇركىستلارنىڭ كۈندىلىك ئىش ھەرىكەتلىرى ۋە ئۇلارغا سېتىلغان ئىشپىيونلارنىڭ ھەرىكەتلىرى ئايرىم - ئايرىم تەكشۈرۈپ تۇرۇلدى.

2) ئەنگلىيە، ئامېرىكا جاھانگىرلىرىنىڭ كۈندىلىك ھەرىكەتلىرى، تەشكىل قىلغان ئاگېنتلىق تۇرۇنلىرى ۋە ئۇلارنىڭ جاسۇسلىرى تەكشۈرۈلدى.

3) مىللىي ساتقۇنلارنىڭ خەلقىقە قارىتا تۇتقان پوزىتسىيىلىرى تەكشۈرۈلدى.

4) ھەر بىر ئىدارىنىڭ ئىچكى ئەھۋاللىرى تەكشۈرۈلدى.

يۇنۇس كتاب نۇر بېكتى www.uyghurkitap.com

5) ئومۇمىي خەلق دۈشمەنلىرى بولغان جاسۇسلار-نىڭ تىزىمىنى ئالدۇق. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، خەلقچىل مەيداندىكى زىيالىيلارنى تەكشۈرۈپ ئۇلارنىڭمۇ تىزىمىنى ئالدۇق.

2. تەشۋىق ئىشلىرىمىز جەھەتتە:

بۇ ۋاقىتدا مىللەتچىلەرنىڭ ھەربىي كۈچى جىددىيلەشكەنلىكتىن ئەگەر ئاۋۋال مىللەتچىلەرگە قارشى خەلقنىڭ غەزەپ ۋە نەپرىتىنى قوزغاشقا كىرىشتۇق. بۇنىڭ ئۈچۈن كەڭ تۈردە تەشۋىق يۈرگۈزدۇق، مىللەتچىلەرنىڭ ئىچكى سىرلىرىنى خەلق ئاممىسىغا پاش قىلىپ، ئۇلاردىن خەلقىمىزنى بىراقلاشتۇرغاندىن كېيىن، ئىككىنچى قەدەمدە گومىنداڭ ئەكسىل ھەربىكەتچىلىرىگە قارشى تەشۋىق قىلدۇق ۋە گومىنداڭنىڭ پۈتۈن ئىچكى سىرلىرىنى، ۋەھشىي پىلانلىرىنى ئوچۇق - ئاشكارا كۆرسىتىپ، خەلقنىڭ گومىنداڭغا قارشى غەزىپىنى قوزغىدۇق ۋە گومىنداڭنىڭ ئەنگلىيە، ئامېرىكا جاھانگىرلىرىنىڭ مالىيى ئىكەنلىكىنى بىلدۈردۇق. بۇ تەشۋىقاتلارنىڭ نەتىجىسىدە خەلقىمىز گومىنداڭ ۋە ئۇلارنىڭ ياللاقچىلىرىدىن چېگرا ئايرىدى. ئاندىن كېيىن ئوچىنچى قەدەمدە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ۋە خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ غەلىبىلىرىنى خەلقە تونۇشتۇرۇدۇق، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنى ھمايە قىلىش ۋە ئۇلارغا ياردەم بېرىش توغرۇلۇق كۆچلۈك تەشۋىقات يۈرگۈز-

دۇق (تەشۋىقات قەغەز ئارقىلىق ۋە ئېغىز ئارقىلىق يۈرگۈزۈلدى).

ئومۇمەن تەشكىلاتىمىز قۇرۇلغاندىن باشلاپ 1949-يىلى 11 - ئايغىچە چىقارغان تەشۋىق ۋەرەقىلىرىمىزدىن قولىمىزدا ساقلىنىپ قالغانلىرىنى تۆۋەندىكىچە كۆرسىتىمىز.

مەزمۇنى	سانى	چىقىرىلغان ۋاقتى
1. خەلقە مۇراجىئەت	300	47 - يىل 6 - سېنتەبىر
2. پانتۇركىست مەسئۇدىنىڭ مۇستەبتىلىكى	250	47 - يىل 15 - سېنتەبىر
3. باندىت ئوسمانىنىڭ ئالتايدىن قېچىپ چىقىشى	200	47 - يىل 23 - ئۆكتەبىر
4. تۈرپان ئىنقىلابى	200	47 - يىل 28 - ئۆكتەبىر
5. قالىبىكنىڭ ساۋەندىن قېچىپ چىقىشى	200	47 - يىل 20 - دېكابىر
6. (غۇلجىدىن كەلگەن تۆت تۈرلۈك كىتابچە)	500	47 - يىل 25 دېكابىر
7. گومىنداڭچىلار ھەققىدە	400	48 - يىل 2 - ئىيۇن
8. غۇلجىدىن كەلگەن 3 كىتاب ۋەگېزىت	1000	48 - يىل 7 - سېنتەبىر
9. غۇلجىدىن كەلگەن كىتاب - ژۇرناللار	100	48 - يىل 18 - دېكابىر

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكتى

10. غۇلجا گەزىت ـ ژۇرنىلى	120	49 ـ يىل 10 ـ يانۋار
11. خەلقەمۇراجىئەت	100	49 ـ يىل 1 ـ ماي
12. مىللەتچىلەركىم، نەگە قاچىدۇ؟	305	49 ـ يىل 14 ـ ماي
13. ئەرك گەزىتىگە جاۋاب	305	49 ـ يىل 18 ـ ماي
14. گومىنداڭ ئەكسىلھەـ رىكەتچىلىرىنىڭ چىرىك سىياسىتى	200	49 ـ يىل 20 ـ ماي
15. خەلقەمۇراجىئەت	250	49 ـ يىل 3 ـ ئىيۇن
16. مىللەتچىلەر نېمە ئۈشۈندى	200	49 ـ يىل 4 ـ ئىيۇن
17. قازاقچە مۇراجىئەت	100	49 ـ يىل 4 ـ ئىيۇن
18. مۇراجىئەت (ئۇيغۇرچە)	200	49 ـ يىل 1 ـ ئىيۇن
19. «كۆرەشكە ئاتلان» ژۇرنىلىنىڭ 1 ـ سانى	110	49 ـ يىل 27 ـ ئاۋغۇست
20. «تاڭ نۇرى» گەزىتىنىڭ 1 ـ سانى	100	49 ـ يىل 19 ـ سېنتەبر
21. تەتۇر تەشۋىقاتلارغا ئالدانمايلى!	200	49 ـ يىل 19 ـ سېنتەبر
22. تەتۇر تەشۋىقاتلارغا ئالدانمايلى! (قازاقچە)	100	49 ـ يىل 19 ـ سېنتەبر
23. «كۆرەشكە ئاتلان» ژۇرنىلىنىڭ 2 ـ سانى	110	49 ـ يىل 27 ـ سېنتەبر

24. قازاق خه لقىغه مۇراجىئەت	300
25. كۇرەش ژۇرنسلى جەمئىي 3 سان	360
26 .ئىچكى يىڭى خەۋەر 1 – سان كىتابچە	100
27. ئاۋانگارت 1 – سان كىتابچە	70
28. سۆيۈملۈكھەرمىلە لەت زىيالىي ياشلىرىغا	110
29. تەڭلىك ۋە تەڭسىزلىك	210
30. سۆيۈملۈك قېرىندا شلار	200
31.سۆيۈملۈكھەرمىللەت قېرىنداشلارغا (تەرجىمە)	200
32. سۆيۈملۈك قورالى لىق يولداشلارئۈيغۇ نايلى بۇياخشى پۇرسەت	170
33. سۆيۈملۈك ھەرمىلە لەت قېرىنداشلار	200
34.قېرىنداشلارلەنجۇئا زادقىلىندى. (تەرجىمە)	210
35. سۆيۈملۈك قېرىندا شلار	210

49 – يىل 29 – سېنتەبىر

49 – يىل 5 – ئۆكتەبىر

49 – يىل ماي

49 – يىل 28 – نويابىر

يۇنۇر كتاب نەشرياتى www.uyghurkitap.com

36. خۇش خەۋەر 250 49 - يىل 26 - ئۆكتەبر

37. ئوتلۇق شوتارلار 250 49 - يىل 26 - ئۆكتەبر

38. ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى
ھەرمىللەت، ھەركەسپ 210
تىكى قەبرىنداشلار

39. ئۇرۇمچىشەھىرىدىكى200
ئىدارە باشلىقلىرى

40. سۆيۈملۈك قەبرىنە 210
داشلار

41. غالىبىيەت ساداسى 1500
گېزىتى 5 سان

42. مىللەتچى قاراگۇ- 500
رۇھلارغا ئۆلۈم

43. پۇتۇن قازاق خەلـ 350
قىغە مۇراجىئەت

44. زۇلۇم ئىچىدەئۆتكۈزۈ- 500
لۇۋاتقان قۇربان ھەيىت

45. مىللەتچىلەر نەمە 350
قىلىۋاتىدۇ

46. «توغرا يول» گېزى- 2600
تى 13 سان

47. «توغرا يول» ژۇر- 600
نىلى 3 سان

48. ئون تۆرلۈك تەشۋىقاتەرەق200دىن جەمئى
2000 پارچە

ئەسكەرتىش: 45-، 46-، 47 - يىللاردىكى نۇرغۇن-لىغان تەشۋىق ۋەزىپىلىرىمىزنى ساقلاپ قالالمىغانلىقى-مىزدىن تولۇق كۆرسىتەلمىدۇق، بۇلارغە قەتئىي ھازىر قۇبۇل-مىزدا كۆپىيىسى ساقلانغانلاردۇر.

3 - تەشكىلىي ئىشلىرىمىز جەھەتتە:

ئۆلكىمىز تىنچلىق يىلىدىن ئازاد بولغاندىن كېيىن ئۇزۇمچىدە بار بولغان رەسمىي تەشكىلاتلار مەخپىيەتلىك-تىن ئاشكارىلىققا ئۆتۈش لازىم بولدى. بۇنىڭ ئۈچۈن «شىنجاڭداخەلقچىللار ئىتتىپاقى» نىڭ تەشەببۇسى بىلەن 11 - ئاينىڭ 3 - كۈنى «خەلقچىل ياشلار تەشكىلاتى» ۋە «خەلقچىل ئىنقىلابىي ياشلارنىڭ ئازادلىق تەشكىلاتى» قاتارلىق رەسمىي (3 تەشكىلات) نىڭ مەسئۇل كىشىلىرى بىلەن 1 - قېتىملىق ئۇچرىشىش مەجلىسى ئۆتكۈزۈلدى. مەجلىستە 3 تەشكىلات ئۇزۇندىن بېرى بىر-بىرى بىلەن تونۇشماي بىرمەقسەت، بىرنىشان بىلەن ئىشلەپ كەلگەنلىكى ئۈچۈن، بۇنىدىن كېيىن بىرلىشىپ ئىشلەش قارار قىلىندى ۋە بىرلەشمە تەشكىلاتنىڭ ئىسمى: «خەلقچىل ياشلار تەشكىلاتى» دەپ قۇبۇل قىلىپ مەخپىيەتلىكتىن ئاشكارىلىققا ئۆتۈش تەستىقلاندى. نەتىجىدە «خەلقچىل ياشلار تەشكىلاتىنىڭ ۋاقتىلىق نىزامنامىسى» تۇزۇلۇپ 1949 - يىل 7 - ئۇيابىركۈنىنى تەشكىلاتىمىزنىڭ رەسمىي قۇرۇلغان كۈنى قىلىپ بەلگىلىدۇق ۋە شۇكۈندىن ئېتىبارەن تەييارلىق كۆرۈش كومىتېتى قۇرۇپ

ئۇيغۇر كتاب نۇر يېكتى

ئۆلكىلىك 2 ـ دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپى ئىچىدە ئىش يۈرگۈزمەكتىمىز.

ئەمەلىي ئەھۋالغا قاراپ تەشكىلاتىمىزنىڭ ئىجرائىيە ۋە تەپتىش ھەيئەتلىرىنى ۋە ئۇلار ئىچىدىن ھەيئەت مەسئۇللىرىنى سايلىۋالدۇق، ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

1. ئىجرائىي ھەيئەت رەئىسى ھوشۇرموسا.
2. ئىجرائىي ھەيئەت مۇئاۋىن رەئىسى نۇسرەت شەھىدى
3. ئىجرائىي ھەيئەت مۇئاۋىن رەئىسى ئاۋكەن ساماي يۆۋ
4. مەسئۇل كاتىپ يۈسۈپ مۆمىن
5. مەسئۇل تەشۋىقات بۆلۈم باشلىقى تۇرسۇن بۇرھانى
6. ئىجرائىي ھەيئەت تەشۋىقات بۆلۈم مۇئاۋىن باشلىقى ئابدۇلئەھەت سەيىت ھاجى
7. ئىجرائىي ھەيئەت تەشۋىقات بۆلۈم مۇئاۋىن باشلىقى توختى قۇربان
8. ئىجرائىي ھەيئەت تەشكىلات بۆلۈم باشلىقى مۆكەن ئەخمەدنىيوۋ
9. ئىجرائىي ھەيئەت تەشكىلات بۆلۈم مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى قۇربان قۇربانوۋ
10. تەپتىش ھەيئىتى ۋەتەپتىش بۆلۈم باشلىقى: ئىمىنجان
11. 〃 〃 〃 〃 〃 مۇئاۋىن باشلىقى ئابدۇرېھىم ئىزىز
12. 〃 〃 〃 〃 〃 بەختى باي
13. ئىجرائىيە ھەيئەت ئۇمۇمىي بۆلۈم باشلىقى مەخسۇت ئاخۇن
14. 〃 〃 〃 〃 〃 مۇئاۋىن باشلىقى ئىسمائىلجان
15. 〃 〃 〃 〃 〃 كاتىپى سىدىق ھەسەن

16. ئىجرائىيە ھەيئەت ئەزاسى تۇردى ئېلى
17. " " " " ھوشۇرئېلى
18. ئىجرائىيە ھەيئەت ئەزاسى ئابدۇلئەھەت ئاخاتۇۋ
19. " " " " سېرىكقازى
20. " " " " ياقۇپ سېلىمى
21. " " " " قۇربانجان
22. " " " " ئابدۇرىشىت ئادىلجانوۋ
23. " " " " ئابدۇلئەزىزموللاخوجايوۋ (پىچاندا)
24. " " " " ئابدۇراخمان بۇلاق (يەركەندە)
25. " " " " ئابلىز ماموت (قەشقەردە)
26. " " " " ئەيسا نوروز (قەشقەردە)
27. " " " " ئابدۇللا مەخمۇدى (قەشقەردە)
28. " " " " ھەسەن ھەسەنوۋ (كورلىدا)
29. " " " " نىياز ئاخۇن (كۇچادا)
30. " " " " مەنسۇرجۇرەباي (گۇچۇڭدا)
31. " " " " ئابدۇلئەزىز قادىر (قۇمۇلدا)
32. " " " " ئابدۇۋۇھلى ھۇشۇر (توخسۇندا)
33. " " " " ئابدۇلئەزىزشەرىفى (ئۇرۇمچىدە)
34. تەپتىش ھەيئەت ئەزاسى پازىلجان ئاكا
35. تەپتىش ھەيئەت ئەزاسى ھېلىم ۋەلىيوۋ
36. " " " " ئابدۇلئەھەت زوربىدىن (قەشقەردە)
37. " " " " ئىمىن ئوسمان (قۇمۇلدا)
38. " " " " ئەخمەت رۇسۇل (نەنسەندە)

39. " " " " ئەخمەت نىياز

40. " " " " بەشىر نامان (گۈچۈكدا)

41. " " " " سابىت مەخمۇدى (بۈگۈردە)

جەمئىي 41 نەپەرھەيئەت ئەزالىرىدىن ئىبارەت.

سۆيۈملۈك يولداشلار:

ئومۇمەن، تەكشۈرۈش، تەشۋىق ۋە تەشكىللەش ئىشلىرىمىز يۇقىرىدا ئېيتىلغان خىزمەتلەردىن ئىبارەتتۇر. بۇجەرياندا خەلقىمىزنىڭ قىزغىن ھىمايىسى ۋە ئالقىشلىرىغا ئىگە بولغان بولساقمۇ، لېكىن ئېزىلگەن خەلقىمىزنىڭ تەقدىرلىشىگە لايىق ئىش قىلىپ بېرەلمىدۇق. تەجرىبىسىزلىكىمىزدىن خىزمەت جەريانىدا خېلى كەمچىلىكلەر سادىر بولدى دەپ ئېيتالايمىز، ئەگەر خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ غەلبىسى تېزبولمىغان بولسائىدى، ئۇچاغدا بەلكى تەشكىلاتىمىزنىڭ مەخپىيەتلىكى پاش بولغان بولار ئىدى. نۇرغۇن ياشلارنى يېرتقۇچلارغا قۇربان بەرگەن بولار ئىدۇق. بەختىمىزگە يارىشا دۈشمەنلەر بۇ پۇرسەتكە ئىگە بولالماي ئۆز ھالى بىلەن بولۇپ قالدى.

بىز بىرلەشكەن قۇدرەتلىك كۈچنىڭ غالىبىيىتى بىلەن قارا تۇمانلىق بۇلۇتلارنى يېرىپ ئازادلىققا چىقتۇق. ھاكىمىيەت خەلق قولىغا ئۆتتى. خەلقىمىزنىڭ كۈتكەن كۈنلىرى كەلدى. تەشكىلاتىمىزمۇ تۇمانلىق بۇلۇتلارنى يېرىپ، مەخپىيەتلىكتىن ئاشكارا ھەرىكەت قىلىش پۇرسى-

تىگە مۇيەسسەر بولۇپ، تېخىمۇ مۇرەككەپ مۇھىم ۋەزىپە-
لەرنى ئۆز زىممىمىزگە ئالماقتىمىز.

بىز، بۇ غالىبىيەتلەر بىلەن قانائەتلىنىپ قالماي-
مىز، قولغا كەلگەن ئۇتۇقلارنى مۇستەھكەملەپ، ئۇنى
راۋاجلاندۇرۇپ يېڭى ئۇتۇقلار ئۈچۈن كۈرەش قىلىمىز،
ئۆلكىمىزنى يېڭى دېموكراتىزم ئاساسىدا تەرەققىيلەشكەن،
سانائەتلەشكەن ئۆلكىگە ئايلاندۇرۇش، بۇلانغان - تالان-
غان ئۆلكە ئىقتىسادىنى ياخشىلاشقا تىرىشىمىز. پىشانە
تەرىنى ئاققۇزۇپ ھالال مېھنەت بىلەن تاپقان ئەمگەك
مېۋىسىنى يېيىشكە، ئىچىشكە قادىر بولالماي ئاچ - يالە-
ڭاچ قالغان، يەر - سۇلىرىدىن ئايرىلغان خەلقنى
باي تۇرمۇشقا ئېرىشتۇرۇپ، يەر - سۇلارغا تەكشى ئىگە
قىلىش يەنى يەر ئىسلاھاتىنى يۇرگۈزۈش بىلەن بىرگە،
نادانلىقتا - جاھالەتتە قالغان خەلقىمىزنىڭ ئاڭ بىلىمە-
نى يۇقىرى كۆتۈرۈش، ئوقۇش يېشىدا تۇرۇپ ئوقۇش پۈر-
سىتىگە ئىگە بولالماي يۈرگەن ۋەتەن ئىگىلىرى ـ ياش
كۆچەتلىرىمىزگە كەڭ ئوقۇش شارائىتى تۇغدۇرۇپ بېرىش
يەنى مەدەنىي ماۋارىپ ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش
قاتارلىق بۈيۈك ۋەزىپىلەرنى ئالدىمىزدا گەۋدىلىنىپ تۇرماقتا.
بۇ خىزمەتلەرنى ئىمكان قەدەر ئورۇنداشتا كومپۇنىستلار
پارتىيىسى ۋە خەلقچىل رەھبەرلىرىمىزنىڭ يېتەكچىلىكىدە
پۈتۈن خەلقىمىز، ئىنقىلابىي زىيالىي ياشلىرىمىز ۋە خەلق-
چىل ئەزالىرىمىزنىڭ ياردىمىگە يۆلىنىمىز. بىز، بۇ

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

بۇيۇك ۋەزىپىلەرنى ئورۇندىشتا كۆپلىگەن قىيىنچىلىقلارنى ئۇچرايمىز، چۈنكى ئىستىبداد ھاكىمىيەت ئاغدۇرۇلغان بولسىمۇ، لېكىن ئىستىبداد قالدۇقلىرى تېخى پۈتۈنلەي تۈگىتىلمەپ يوقالغىنى يوق. ئۇلار ئاشكارا ھەرىكەتلىنىشتىن مەخپىي ھالەتكە ئۆتۈپ، خەلقىمىزنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇنغان ھالدىدۇر. ئۇلار شەكىل جەھەتتە بۈگۈنكى خەلق ھاكىمىيىتىنى ھىمايە قىلغاندەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئاساسەن خەلق ھاكىمىيىتىگە قارشى ئىشلەيدۇ. بىزنىڭ تەرەققىيات تىمىزغا قولدىن كېلىشىچە، جېنى چىققۇچە قارشىلىق بىلدۈرۈپ تۈرلۈك بۇزغۇنچىلىقلارنى قىلىدۇ. لېكىن بىز بۇنىڭدىن قورقمايمىز، قورقمايمىز دەپ سەل چاغلىمايمىز، «مەرتلىك بىلەن كۆرەش قاينىمىدا» دېگەن مەقسەتلىرىمىزگە ئېرىشىمىز. بىز بۈگۈن ئىگە بولغان ئۈتۈقلىرىمىز، ئېرىشكەن ئازادلىقىمىز، قۇرغان يېڭى ھاكىمىيىتىمىز، ئىشچى ـ دېھقانلارنىڭ قىزىل قانلىرى بىلەن قولغا كەلگەن تەبىئىي ھوقۇقدۇر. كىملەرگەك ئەۋلادلىرىمىزنىڭ مىراسىدۇر. بىزنىڭ بۇ ئۈتۈقلىرىمىزنى، ئازادلىقىمىزنى، يېڭى ھاكىمىيىتىمىزنى ھېچقانداق قارا كۈچلەر يوقىتالمايدۇ. بەلكى بۇ ھاكىمىيەتبارغانسېرى كۈچىيىپ، دۇنيادىكى جاھانگىرلارنىڭ ئۆلۈمىنى تېزلەشتۈرىدۇ، يوقىتىدۇ، بۇنىڭدا شەك يوق.

بىز تارىخىي پاكىتلارغا قارايلى! ئىزىلگەن جۇڭگو خەلقى جۇملىدىن شىنجاڭ خەلقى، ئىستىبداتلارغا قارشى بىر قانچە قېتىم ئىنقىلاب قىلدى. نۇرغۇن قۇربانلارنى

جەردى. لېكىن ھېچبىر كۆرەش تۇختىمىدى. ئىستىبدات ھاكىمىيىتى خەلقىمىزنى ئۆلتۈرۈپ تۈگىتەلمىدى، كۆرەش ھەرىكىتىنى باستۇرالمىدى.

بۈگۈنكى كۈندە ماركسىزم - لېنىنىزم نەزەرىيىسى بىلەن قوراللىنىپ، ئىشچى - دېھقانلار ھاكىمىيىتى قۇرۇۋالالىدۇق. ئېيتىمىزكى، ماركسىزم - لېنىنىزم نەزەرىيىسى بىلەن ھەرقانداق كۆرەشتە يېڭىپ چىقمىز، يېڭىش، ئۇتۇق ھەر ۋاقىت بىزنىڭ بولىدۇ، يەنى بىزگە خاس.

ياشىسۇن ماركسىزم - لېنىنىزم!

ياشىسۇن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى!

ياشىسۇن سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەبەدىي دوستلۇقى!

ياشىسۇن پۈتۈن دۇنيا ئىنقىلابىنىڭ ئازادلىق ھەرىكىتى ۋە ئەبەدىي ئازادلىقى!

(تامام)

بۇ ماتېرىيال خەلقچىل ياشلار تەشكىلاتى تەييارلىق ھەيئىتى تەرىپىدىن چىقىرىلغان «كۆرەش» ژۇرنىلىنىڭ 50 - يىل (4) سانىدىن ئېلىندى.

ماتېرىيالنى شېرىپ خۇشتار تەھرىرلىگەن

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

مەسئۇل مۇھەررلر: تۇرسۇن ئەمەت
مۇقاۋىنى رەسىملىگەن لايىھىلىگۈچى ھۆسنىخەتنى ھوشۇر ئىلى يازغان
责任编辑：吐尔逊·艾买提

乌鲁木齐文史资料
维文第八辑
中国人民政治协商会议乌鲁木齐市委员会
文史资料委员会编
新疆八一印刷厂印刷
1992年7月

定价2.5元